

5804-I

FENNO-UGRICA

V

A

TALLINN 1936

FENNO-UGRICA

V

A

V

Soome-Ugri Kultuurkongress
Suomalais-Ugrilainen Kulttuurikongressi
Finnugor Kultúrkongresszus

~~4A~~

5390

TALLINN 1936

Est. A

29422

1.

Soome-ugri rahvaste kaubandusest.

Kirjutanud prof. Julius Mark.

Soome-ugri rahvaste kaubandusest sõna võttes mõtlen ma nende muistset kaubandust, alates ajast, kus nad moodustasid veel ühtlase kogu ja kõnelesid enam-vähem ühtlast keelt. Võrdlev keeleteadus koos ajalooliste ja muude andmetega võimaldab pakkuda sellest mõndagi huvitavat, ka laiematele haritud ringkondadele. Loomulikult pean piirduma oma ettekandes ainult mõne üksiku joone riivamisega.

Soome-ugri rahvaste pere on võrdlemisi väike, kõigest umbes 17 miljonit hinge. Kõige enam on ungarlasi, umbes 10 miljonit. Läänemere-soomlasi, s. o. eestlasi ja soomlasi ühes oma lähemate hõimlaste karjalaste, vepslaste, vadjalaste ja liivlastega, on kokku vaevalt pool sellest arvust. Euroopa-Venemaa kirdeosas elavate mordvalaste, tšeremisside ehk maride, sürjanite ehk komide ja votjakite ehk udmurtide üldarv on umbes 2,5 miljonit; nendest on mordvalased, arvult umbes 1,3 miljonit, meile läänemere-soomlastele keeleliselt kõige lähemal. Ungarlaste lähemad sugulased, Lääne-Siberis elavad vogulid ja ostjakid, on õige väikesed rahvakillukesed, neid on kokku kõigest umbes 25 tuhat. Karedamates Loode-Euroopa osades, Venemaal Koola poolsaarel, Põhja-Soomes, Norras ja Rootsis elutsevate laplaste arv on ainult veidi suurem. Soome-ugri rahvaste hariduslikud, majanduslikud ja ühiskondlikud olud on väga erinevad. Ungarlased, soomlased ja eestlased on kõigi olude kiuste tõusnud Lääne-Euroopa kultuur-rahvaste tasemeni, kuna sellevastu, et teist äärmust võtta, vogulid ja ostjakid kiratsevad õige algelistes oludes, elatades endid kalastamisest, küttimisest ja osalt ka põhjapõdra-karjatamisest; nende olukord on viimaste aastasadade jooksul järjest allapoole nihkunud. Tšeremissid, votjakid, sürjanid ja mordvalased, kel enne Maailmasõda polnud pea-aegu mingit omakeelset kirjandust, on kahe viimase aastakümne kestel osutanud hoogsat tõusu vaimlisel alal; kooli- ja populaarteaduslikke raamatuid ning isegi algupärast ilukirjandust ilmub hulgakaupa, samuti on tekkinud ajalehed ja ajakirjad. Kõigil neil neljal rahval on ka omad autonoomsed maa-alad Vene Nõukogude Liidus.

Soome-ugri rahvad elavad nii siis laialipaisatult, võõrastest rahvastest eraldatult, kuid tihti ka killustatult, Doonaumaadelt Kesk-Euroopas, Läänemere ja Põhja-Jäämere randadelt üle Uurali mägede

kuni Lääne-Siberini. Teiste rahvastega tihedalt kokku puutudes on neil tulnud alaliselt võitlust pidada oma eluõiguste ja omapära eest. Selles pinevas heitluses on mõni liige meie rahvaperest ajajooksul kadunud, nagu muroma ja merja rahvad, mordvalaste ja tšeremisside lähemad sugurahvad või hõimlased, keda nimetavad veel Vene vane-
mad allikad teiste soome-ugrilaste kõrval. Teised on aga seevastu aastasadasid kestnud heitlustes visalt püsinud ja isegi kasvanud ning koguni sulatanud võõrast värskendavat rahva-ainest endasse. Eriti kujukaks näiteks niisugusest visadusest ja elutahtest on ungarlased ehk madjarid, kes teadmata põhjusel ja lähemalt määritlemata ajal, võimalikult tõuke saanud türgi rahvaste liikumise keerises 4-ndal või 5-ndal aastasajal p. Kr., lahkusid oma algupärasest kodust Kama jõe mailt ja rändasid Kaukasuse suunas ning asusid elama Doni ja Kubani vahele läänes kuni Musta mereni. Neil olid siin naabriteks Põhja-Kaukasuses elavad türgi soost bulgarlased, kes hiljem sealt põhjapoole liikudes Volga keskjooksul 7-ndal või 8-ndal aastasajal õitseva riigi löid ja kelle järeltulijad on praegused tšuvaššid; teine bulgarlaste haru tungis a. 679 üle Doonau, rajas riigi (Bulgaaria), kuid sulas varsti oma slaavi alamate hulka. Ungarlaste kokkupuutumised bulgarlastega on kestnud kauemat aega ja on olnud neile suure tähtsusega, nagu võime järeldada rohkete ungari keeles leiduvate bulgari-päraste sõnade varal. Nende laensõnade põhjal ning ühtlasi silmas pidades ungarlaste algupärasest sõnavara ja nende endisi asukohti, võime kindlasti oletada, et bulgarlased olid mõnel alal, nagu põlluharimises, karjapidamises ja ühiskondlikus korralduses, märksa kõrgemal tasemel ja on mõjutanud ungarlaste kultuuri edasiviivalt; ning viinapuu (*szöllő*), vein (*bor*) ja veini valmistamine pidi ungarlastele alles siin, Kaukasuse lähedal, tuttavaks saama, kuna viinapuu 49-ndast laiuskraadist põhja pool ei kasva. Sellevastu polnud neil oma naabritel palju õppida jahinduses ja kalastuses, veel vähem sõjakun-
stis. Ka olid ungarlased saanud ratsurrahvaks, missugusena nad astuvad ajaloo valgusse, juba endistel asukohtadel, nähtavasti veel ühenduses olles oma lähemate sugulaste vogulite ja ostjakitega, nagu näitavad kõigis neis keeltes ühised hobuse (ung. *ló*, vog. *lū*, ostj. *lau*) ja sadula (ung. *nyereg*, vog. *nayr*, ostj. *noyr*) nimetused. Et ungarlaste ja bulgarlaste kokkupuutumised pidid just Kaukasuse läheduses aset leidma ja mitte hiljemini Volga keskjooksul, tõendavad viinapuu, veini nimetused ja nendega seoses olevad sõnad ning edasi mõnede sealsete, samuti bulgari-päraste, puude nimetused ungari keeles. Kaukasuse lähedasele ungarlaste ajutisele asukohale osutavad peale selle, jällegi keeles kajastunud, ungarlaste kokkupuutumised iraani soost osseetidega; osseedid, varemini alaani nime all tuntud, elavad praegugi Põhja-Kaukasuses. Edasi teame juba ajaloost, et ungarlastel oli 9-ndal aastasajal, nähtavasti Doni jõel, kokkupõrkeid ühe teise, türgi soost rahvaga, Vene ajaloost tuntud vägevate kasaaridega, kellega nad aga hiljemini on liidus petšeenegide, ühise ida poolt läheneva vaenlase vastu. Kuid petšeenegide survele peavad ungarlased esiteks Etelküzüsse, Dnepri ja Sereti vahele, taganema ja hiljemini, petšeenegide uuel rünnakul, a. 895 või 896,

edasi lääne poole oma praegustele asukohtadele. Etelküzüs oli ungarlastega ühinenud üks kasaaride hõim, ja seal tõstsid nad ka oma liitlaste kasaaride õhutusel endi seitsme hõimu ühiseks valitsejaks Árpádi, kellest nii sai ungarlaste esimese kuningasoo esi-isa. Ajajooksul on ungarlased iraanlastega, mitmesuguste türgi rahvastega, slaavlastega, sakslastega ja teistega kokku puutunud, ja nii on ungari keelde tunginud järjest uusi ja uusi võõraid elemente ja selle tõttu paratamatult on ununenud mõndagi omast alapärasest sõnavarast.

Peatasin meelega pikemalt ungarlaste varemajalool, selgitades nende rännakuid, naabrussuhteid ja kultuurarengut, sest arvatavasti nii mõnigi koosolijatest on endale seadnud küsimuse, et kuidas nad on sattunud nii kaugele oma sugurahvastest. Keelelisi andmeid tarvitades võime samuti selgitada näit. ka läänemere-soomlaste varemajad naabrussuhteid ja kultuurarengut. Nii teame, et meie vanemad kokkupuutumised germanlastega ulatavad Kristuse sündimise aega ja et meie esimesed kokkupuutumised balti (leedu-läti) rahvastega on veelgi vanemad, pärit sellest ajast, kui läänemere-soomlaste esivanemate asumisalad ei ulatanud veel Läänemereni ja nende ühendus oma idapoolsete lähemate hõimurahvaste, mordvalaste ja tšeremissidega, polnud veel mitte täiesti katkenud. Kui meie ajas veelgi kaugemale tagasi läheme ja haarame võrdluseks kogu soome-ugri keelte pere, siis näeme, et selles on ühiseid indo-iraani laene, millele andjad sel ajal pidid soome-ugrilaste naabruses elama, kui viimased moodustasid veel enam-vähem ühise kogu ja rääkisid üksteisele enam-vähem arusaadavat keelt, mida nimetame soome-ugri algkeeleks; need laensõnad on võtnud osa kõikidest häälikmuutustest, mida eri soome-ugri keeltes võime tähele panna vanemast ajast peale. Seda soome-ugri algaega lahutab meist ehk umbes 5000 aasta pikkune ajavahemik. Selle pika aja taustal on soome-ugri keelte suur erinevus täiesti arusaadav, eriti kui lisaks selle juures silmas peame ka mitmesuguste võõraste keelte mõjusid. Nii saab siis ka mõistetavaks, miks näit. ungari keel meie keelest nii palju lahku läheb, et see meile täitsa võõrana tundub; alles siis, kui keeleteaduse abil oleme oma silma teritanud ja mõlema keele ajaloolise arenguga tutvunenud, leiame rohkesti ühiseid sõnu ja edasi, et ungari keele sisemine ehituski on põhjalt sama kui meie keele oma.

Arvesse võttes soome-ugri rahvaste asukohtade muutusi, nende kokkupuutumisi võõraste rahvastega, puude ja loomade nimetusi, mis omast kohast samuti võimaldavad teatud asustusajaloolisi järeldusi teha, ja muudel kaalutlustel peame oletama, et soome-ugri algrahvas elas Volga keskjooksul, kaasa arvatud selle suured harujõed Oka ja Kama. Naabriteks oli neil lõuna pool indo-euroopa rahvaid, nimelt indo-iraanlasi ja hiljemini nendest hargnenud iraanlasi, idas ja põhjas olid samojeedid, kes soome-ugrilastega on suguluses ja põlvnevad ühisest uurali algrahvast. Soome-ugrilaste asustus oli ses suurtes joontes piiritletud algkodus koondunud peamiselt jõgedele, mis olid ka liiklemis-teeedeks, kuna jõgedevahelised maad olid kaetud paksu metsaga. Elatust saadi eeskätt kütimisest ja kalastamisest. Hulk sellest ajast pärinenud metsloomade ja kalade ning nende püüniste nimetusi tõen-

dab seda; peamiselt küttimiseks tarviliikud laske- ja terariistad, nagu *nooled*, vibu (soome *jousi*), puss (ungari *kés*) ja *oda*, olid muidugi ka sõjariistadeks. Kuid ka põlluharimine oli juba algastmes olemas. vahest ehk siiski ainult lõunapoolsetel aladel, kus selleks olid eeldused paremad ja naabritelt mõjustusi saadi. Vähemalt üks viljaliik, arvatavasti nisu, pidi tuntud olema; ja viljast osati teha tangu ja ka jahu ning nendest toitu valmistada pudru, kõrdi või ka leiva näol. Seda võime jällegi järeldada terve rea sõnade varal, mis sellest kaugest ajast eri soome-ugri keeltes põlvnevad, nagu näit. *iva*, soome *jyvä*; *rokk* 'kört', soome *rokka* 'hernesupp' (= sürjani *rok* 'puder') ja ungari *kenyér* 'leib', mille votjakikeelne vaste tähendab 'tangu'. Ka k a u b a - v a h e t u s, et viimaks oma ettekande teemi juurde jõuda, pidi siis juba tuntud olema, sest see esineb õige algelistes oludes väga erinevate rahvaste juures. Soome-ugri algrahva asumisala oli, nagu tähendatud, võrdlemisi laialdane; loomulikult oli see hõredalt asustatud, mida eeldas ka nende enamasti küttimisest ja kalastamisest olenev eluviis. Põlluharimine, nagu nimetasin, oli peamiselt lõuna pool tuntud, ja vilja võidi siis sealt kauba-ainena põhja poole toimetada, lisa saades oma indo-iraani naabritelt (varem nimetatud *iva*-sõna on laen indo-iraani keeltest ja on algselt tähendanud arvatavasti 'otra'). Mesilased (*mehi*-: lõuna-eeesti *mehine*, soome *mehiläinen* = ungari *méh*) ja *mesi* (= ungari *méz*) olid tuntud; sealsed suured pärnametsad andsid rikkalikult kõrgeväärtuslikku mett; kas inimkäsi õõnsates puudes pesitsevate mesilaste eest ka kuidagi hoolitses või korjas neilt ainult saagi, selle kohta ei tea midagi ütelda. Mesi oli arvatavasti ka juba kauba-aineks; esimestest ajaloolistest teadetest peale kuuleme soome-ugri algrahva asukohtadel elavate mordvalaste, tšeremisside ja votjakite mee-kaubandusest. Tähtsaks kauba-aineks võis olla ka *sool*, mis üldiselt tuttav oli ja mida ka võimalikult oma asukohtadelt või siis naabritelt saadi; mis suunas see aine tol ajal liikus, nõuab veel selgitamist. M. s. olgu tähendatud, et taimesaaduste kasvava tarvitusega ühtlasi pidi tõusma nõudmine soola järele, sest teaduslikult on tõendatud, et liharavitajad küttijad ja kalastajad suurt vajadust soola järele ei tunne. Edasi põlvnevad sellest ajast praegustes soome-ugri keeltes mitmed metallinimetused, nagu *vask*, soome *vaski* (= ungari *vas* 'raud'); ung. *ezüst* 'hõbe'; ung. *ón*, vanem *olno* 'tina' (= tšer. *wulno*) ja ung. *arany* 'kuld' (meie *hõbe*-sõna algupära pole teada). Vaevalt on mõeldav, et metallidel *kivi* ja *luu* kõrval, mis siis terariistade valmistamisel üldtarvitusel olid, mingit majanduslikku tähendust poleks olnud, muidu ei oleks ju need sõnad sellest kaugest ajast meieni pärinenud. Missugusest keskusest kõik need metallid levinesid, pole teada; ainult kullast (ung. *arany*) teame, et seda, selle nimetuse järele otsustades, on saadud lõunapoolsetelt iraani soost naabritelt. Nagu juba tähendasin, leidub soome-ugri keeltes hulk algkeelest põlvnevaid metsloomade nimetusi. Nende hulgas on paljud niisuguste metsloomade omad, mida nende nahkade pärast saagistatakse ja on saagistatud hallist minevikust peale, nagu *orav*, *rebane*, lahits (Hermelin), *nugis*, *majajas* (kobras) jne., teised jällegi metsloomade omad, keda on püütud

nii liha kui ka naha pärast, nagu jänes (ung. *nyúl*), hunt, karu, põder ja põhjapõder; põhjapõtra, seda põhjamaa rahvastele ülitulusat looma, kes toidab, katab ja ka veoloomaks on, võidi sel ajal juba karjatama ja taltsutama hakata. Nii saame terve hulga aineid, mis kaubana võisid liikuda soome-ugrilaste algkodus nende endi vahel, kuid ka väljaspool naabritega: nahad, karusnahad, mesi, sool jne. Importkaubaks lõunast näib olevat olnud vili, tarbeasjad ja metallid, nagu lubavad oletada indo-iraani päritoluga *iva*, mordva keeles esinev *tarvas* 'sirp' ja ung. *arany* 'kuld'. Vastukaubaks sinnapoole võisid olla karusnahad, mis hiljem lõuna pool väga otsitud kauba-aineks olid, ja ka mesi. Lõuna poolt imporeeritud või ka oma maa-ala saadused võisid rännata edasi põhja ja ida suunas samojeedidele; *vask* ja vili (*iva*) on saanud võimalikult soome-ugrilaste kaudu tuttavaks samojeedide juures, kust saadi vastutasuks nahku lisaks lõuna poole transporeerimiseks. Vee peal liikumiseks ei puudunud oskus ja abinõud, mida tõendab näit. meie *sõudma*-sõna, ja Volga oma suurte ja väiksemate harudega moodustas väga soodsa liiklemisteede-võrgu omavaheliseks kaubavahetuseks, kuid ka kaubavahetuseks naabritega.

Kõige eelmise kõrval on siis täitsa ootuspärane, et sellest kaugest muinasajast on pärinenud algselt nähtavasti 'kauba-ainet' tähendav sõna **wosa-*, mis leidub enamikus soome-ugri keeltest, suuremalt osalt mitmesugustes tuletustes: Norra lapi *oases* 'Handel, Ware' ja sellest *oasestet* 'handeln'; tšeremissi *wəžalem, užalem* 'verkaufé'; votjaki (tüvisõna) *vuz* 'Ware, Handel' ja sellest *vuzes* 'das Verkäufliche, Ware', *vuzal-* 'verkaufen'; sürjani (tüvisõna) *vuz* 'Auflage, Steuer, Verkauf, Handel' ja sellest *vuzös* 'Kaufmannsware', *vuzal-* 'verkaufen', *vuzas-* 'handeln, Handel treiben'; voguli *wāta-qum* 'Kaufmann' (*qum* 'Mann'), *wātal-* 'Handel treiben, handeln' (votjaki ja sürjani keeles on *s* muutunud *z*-ks, tšeremissi keeles *ž*-ks ja voguli keeles *t*-ks nagu ka muidu); sürjani *vuz* osaliselt erinev tähendus 'Auflage, Steuer' on arusaadav, kui meeles peame, et 'kauba-aine' ka maksuna arvesse tuleb. Läänemere-soome keeltes peitub seesama sõnatüvi verbis eesti *ostma*, soome *ostaa* (= *os-ta-*) 'kaufen'. Võimalikult kuulub siia ka meie sõna *osa* 'Teil, Anteil', soome *osa* 'Teil, Anteil; Schicksal, Los', mille lähemalt varem tähendus on olnud võimalikult 'omandus' (vrd. eesti *päris-osa* 'Erbe, Erbteil'); selle sõna vaste esineb lapi keeles üldiselt samas tähenduses (Norra lapi *oasse* 'Teil, Anteil; Glück'), kuid ühes Rootsi lapi murdes on selle tähendus 'Preis'. Soome-ugrilaste algupärane kauplemisviis oli loomulikult vahetuskaup (nagu indo-eurooplastel ja teistel rahvastel). Selle kauplemisviisi juures on müüdav ja ostetav asi vastamisi 'kauba-aineks' ja 'kauba-hinnaks'. Kui seda silmas peame, siis on ka küsimusesoleva sõna samasugune tähendusvaheldus täiesti mõistetav. See vaheldus ei ole muidu ka sugugi haruldane, vrd. näit. ung. *árú* 'Preis' ja 'Ware'.

Ka 'väärtuse' ja 'hinna' mõiste oli nähtavasti juba soome-ugri algajal välja arenenud või, ehk õigemini öeldud, välja arenemas, nagu selgub järgmistest sõnavõrdlustest: 1. eesti *hind* 'Preis, Wert; Vorteil, Gewinn', soome *hintä* 'Preis, Wert'; Norra lapi *hadde* 'Preis, Wert;

Bezahlung' (vana laen soome keelest); mordva *tšando* 'Preis, Wert' ning (erinenud tähendusega) sürjani *šud* 'Glück, Glückseligkeit' ja votjaki *šud* 'Glück, Glücksgeist'; 2. soome *arvo* 'Wert', vepsa *arv* 'Preis' (eesti *arv* 'Zahl') ja ungari *ár* 'Preis', sellest *áru* 'Preis; Ware'; 3. sürjani *don* 'Wert, Preis; Zahlung'; votjaki *dun* id.; voguli *tin, ten* 'Preis, Wert' ja ostjaki *tin* 'Preis'.

Soome-ugri keeltes leidub terve hulk 'müümist' ja 'ostmist' tähendavaid sõnu. Kahjuks ei saa meie paljude juures nende alg tähenduse kohta midagi ütelda, kuna need esinevad ainult üksikult ühes või teises keeles ja mujal on läinud nende vasted kaduma. Laiema ulatusega on järgmised: 1. eesti *müüma*, soome *myydä* 'verkaufen'; Koola lapi *mikke-* id. ja mordva *mijems* id., kuid teises tähenduses voguli *mäj-* ja ostjaki *mə-* 'geben'; 2. Norra lapi *vuövddet* 'verkaufen', kuid eesti *andma*, soome *antaa* 'geben'; ungari *adni* id.; mordva *andoms* 'nähren, ernähren, füttern' ja sürjani-votjaki *ud-* 'trinken geben, füttern'; 3. ungari *vev-* 'nehmen; kaufen'; ostjaki *wə-* id. ja voguli *wij* 'nimmt'. Nendega ühenduses tuleks nimetada edasi veel eesti *maksma*, soome *maksaa* 'zahlen, bezahlen, kosten'; Norra lapi *makset* id. (laen soome keelest), kuid mordva *maksoms* 'geben'. Algtähendus nendel kõikidel on olnud kas 'andma' või 'võtma'. Samasuunalist tähendusarengut ('andma' > 'müüma', 'võtma' > 'ostma') näeme ka teistes keeltes. Võimalikult peaks ehk selles nägema kajastusi õige algelisest vahetuskaubast enne väärtusmõiste arenemist.

'Väärtuse' ja 'hinna' mõiste arenemine on ühenduses loomulikult mingi asja esilekerkimisega, mille abil on võimalik teisi asju teatud väärtusvahetuse seada; arusaadavalt peab see niisuguse iseloomuga olema, et selle järele alaline nõudmine oleks ja et sellest nii alati kergesti lahti saaks. Niisuguseks väärtusmõõduks või rahaks meie mõistes on seoses kohalikkude oludega olnud näit. k a r i, nagu seda teame vanadest kreeklastest, roomlastest ja germaanlastest (Saksamaal on teateid sellest kuni 10-nda aastasajani), või r i e, nagu näit. slaavlastel Rüügeni saarel veel 12-ndal aastasajal (hõbe ja kuld olid naiste ehtesjadeks ja templite kaunistamiseks) ja Rootsis paiguti kuni 14-nda aastasajani, või n a h a d, Skandinaavias paiguti kuni hiliskeskajani, või k a r u s n a h a d, nagu näit. soome-ugri rahvastel ja venelastel. Karusnahkadel oli soome-ugri rahvaste juures kareda ilmastiku tõttu nende endi elus juba ise-enesest suur tähtsus, kuid see tähtsus tõusis veel selle kaudu, et need olid ka nõutavaks kauba-aineks väljapoole. Karusnahkade rändamisest soome-ugri rahvastelt kauba-ainena kaugetesse maadesse varematal aegadel jutustavad leiud maapõuest nende asumisaladel; näit. Kama jõe ülemjooksul asuvate soome-ugrilaste (arvata-vasti vanade ostjakite ja vogulite) elavast kaubanduslikust ühendusest 1-st kuni 7-nda aastasajani p. Kr. kauge Baktriaga Kesk-Aasias tunnistavad määratu suured hulgad nende alal leiduvaid hõbeasju. Sellest karusnaha-kaubandusest kuuleme ka esimestest soome-ugri rahvaste kohta käivatest ajaloolistest teadetest peale, alates Herodotosega 5-ndal aastasajal e. Kr. ja Jordanesega 6-ndal aastasajal p. Kr. Eriti rikkalikult on teateid araablaltel, alates 9-ndast aastasajast. Araab-

lased olid m. s. kaubanduslikus läbikäimises selleaegse Volga kuulsa kaubarahva bulgarlastega; kes, nagu enne tähendatud, Volga keskjooksul 7-ndal või 8-ndal aastasajal riigi löid ning kelle mõju- ja võimupiirkonda lähedased soome-ugri rahvad (mordvalased, tšeremissid, votjakid ja sürjanid) kuulusid; bulgarlaste riigi hävitasid tatarlased 13-ndal aastasajal. Bulgarlaste maal puutusid araablased m. s. ka kokku skandinaavlastega, keda töid siia läänest samad kaubanduslikud huvid. Jõed olid liiklemisteedeks. Nii arenes eriti elav kaubanduslik tegevus soome-ugri rahvaste asumisaladel või lähedas naabruses Vene riigi rajamise ajal.

Jordanese a. 551—552 kirjutatud gootlaste ajaloos leidub üks teade, mis kaudselt puudutab läänemere-soomlasi. See teade on Skandinaavias elavatest sveelastest (rootslastest), kes toimetavat lugematu hulga teiste rahvaste kaudu roomlastele mingisuguseid oma tumeda värvi tõttu kuulsaid karusnahku. Osa nendest karusnahkadest pidi aga kahtlemata saadud olema omakorda läänemere-soomlastelt ja laplastelt. Kaubanduslikud läbikäimised germanlaste ja läänemere-soomlaste vahel on aga Jordanese ajast mõned aastasajad veel vanemad, nagu läänemere-soome keeltes leiduvate germanipäraste laensõnade põhjal võime otsustada. Vanemate laensõnade hulgas (pärit Kristuse sündimise ajalt) leidub nimelt sõnu, mis otse kaubanduse kohta käivad, kõigepealt meie sõna *kaup* 'Kauf, Verkauf, Handel, Handelsartikel', soome *kauppa* 'Kauf, Handel'. Germanlased (gootlased ja skandinaavlastes) importeerisid läänemere-soomlastele m. s. sõjariistu, nagu näitab vana germani laensõna eesti *mõök*, soome *miekka* 'Schwert'. Kuid siitpoolt pidi midagi vastukaubaks minema, ja seda olid eeskätt karusnahad. Sellest leiame ka keelest tõendusid läänemere-soome keelte *raha*-sõna näol. Praegu on selle sõna tähendus teistes läänemere-soome keeltes üldiselt sama kui eesti keeles, s. o. 'Geld, Münze'. Kuid ühes Rootsi linnaseaduse soomekeelses tõlkes, mille valmistas Pohjanmaalt pärit olev Ljungo Toomapoeg a. 1609, esineb see sõna ka tähenduses 'nahk' või 'karusnahk'. Soome-karjala vanades rahvalauludes esineb see tihti viimases tähenduses või ka tähenduses 'karusnahaloom' (näit. orav). Lapi keeles, kuhu see sõna soome või karjala keelest, vahest ehk kõigest paarsada aastat tagasi, on läinud, on *raha*-sõnal tähenduseks 'karusnahk', 'karusnahaloom' ja 'raha', kuid paiguti ainult 'karusnahk'. Soome siseosades on karusnahkadel olnud veel mõnisada aastat tagasi suur tähtsus, ja maksusid on nõutud karusnahkades, m. s. oravanahkades; sellest ongi Savos tekkinud *oravanmaa* maaüksuse nimena, vrd. meil *taalri-maa*. On siis seega ilmne, et *raha*-sõna varem tähendus läänemere-soome keeltes oli 'karusnahk'. Eesti keeles ei ole *raha*-sõnal enam seda tähendust ja ei ole olnud vähemalt 15-ndast aastasajast peale, kuna meie põllumajandusmaal pole karusnahkadel juba ammust ajast peale olnud suuremat tähtsust.

Raha-sõnal puudub teistes soome-ugri keeltes vaste, kuid meie võime ühendada seda ühe germani (skandinaavia) sõnaga, mis näit. norra keeles esineb kujul *skraa* ja mille varem tähendus on olnud 'nahk' ning varem oletatav kuju m. s. (gooti keeles) **skraha*. See

ongi meie *raha*-sõna lähtevormiks; kuna läänemere-soome keeltes nagu üldse soome-ugri keeltes ainult üks kaashäälik võis sõna algul olla, siis sai **skraha*-st meil *raha*, nagu **stranda*-st (vrd. saksa *Strand*) sai soome *ranta* ja eesti *rand* 'Ufer, Strand'. Nii võime täiendada keelelistel andmetel Jordanese teadet svealaste karusnahkade-kaubandusest.

Nagu tähendatud, on läänemere-soome keeltes *raha*-sõna varemaks tähenduseks olnud 'karusnahk' üldiselt, ilma et see oleks liitunud kindlamalt mingi erilise karusnaha liigiga; nii pidi saama sellest ka hiljemini tähenduse muutumisel üldine rahanimetus.

Teisiti on olnud idapoolsetes soome-ugri keeltes, kus üks eriline karusnaha liik, oravanahk, on saanud hiljemini ühe rahaüksuse, vene 'kopika' tähenduse. Nii on lugu mordva, tšeremissi, sürjani, votjaki, voguli ja ostjaki keeles; sürjani keeles loetakse näit. *ur* 'kopikas', *kyk ur* '2 kopikat', *das ur* '10 kopikat', *vetymyn ur* '50 kopikat' (sürj. *ur* = eesti *orav*). Kuid oravanaha väärtus on praegu kaugelt suurem ja on olnud seda kauemat aega. Sürjani *ur* näit. on siis pidanud saama 'kopika' tähenduse varematal aegadel. Meie võime seda aega ka umbkaudu kindlaks teha. Ühe teate järele 16-ndast aastasajast õiendasid permi sürjanlased venelastele maksu oravanahkades „vibude“, s. o. jahipidamiseks kõlblikkude meeste arvu järele: jõuluks 1400 oravanahka (= 14 rubla), lihavõtteks 700 oravanahka (= 7 rubla) ja Peetripäevaks 700 oravanahka (= 7 rubla). Samasugune teade on ostjakitest 18-nda aastasaja algult või varemast ajast; selle teate järele pidid näit. Obdorski ostjakid peale oma harilikkude maksude veel ühe maksu õiendama, nimelt 1750 oravanahka (= 17 rubla 50 kopikat), Kazymi ostjakid 150 oravanahka (= 1 rubla 50 kopikat) jne. Selle juures tuleb meeles pidada, et vene kopikas küsimuses oleval ajal oli hõberaha. Kuna nüüd kõikides idapoolsetes soome-ugri keeltes on orava nimi rahasüsteemile aluseks, siis peab oletama, et see on kajastus palju vanemast ajast ja et oravanahad siis juba igivanast ajast peale on olnud soome-ugri rahvastel selleks väärtusmõõduks, mille abil on teised asjad teatud väärtusvahekorra asetatud. Oravanahad olid neil kõige üldisem karusnahkade liik; veel käesoleval ajal on sürjanite autonoomsel maa-alal a. 1923—24 saadud 1,5 miljonit oravat. Oravanahad võimaldasid ka, mis selle juures tähtsusetat ei ole, arvestada nii väikestes kui ka (kimpudes) suuremates summades. Samojeedidel Obdorski lähedal oli mineva aastasaja keskel polaarrebasenahk, mis võrdnes 2,5 Vene rublale, rahasüsteemi aluseks, kuna neil polaarrebane kõige harilikum karusnahaloom on.

Lõpuks mõni sõna vahetuskaubast. See kauplemisviis on põhja- ja idapoolsete soome-ugri rahvaste juures ja ka Põhja-Venemaal üldse võrdlemisi hiljuti üsna üldine olnud. Herberstein, kes oli Austria saadikuna 16-nda aastasaja esimesel poolel Moskvast, annab oma a. 1549 ilmunud „Kirjades“ Venemaa oludest usaldatavaid teateid. Sel ajal peetud Volga jõe ääres Mologa suul Holopi-Gorod-nimelises linnas Venemaa kõige rahvarikkamat laata, kuhu peale rootslaste, liivimaa-laste ja moskvalaste kogunenud tatarlasi ja palju teisi rahvaid põhja- ja idamailt ja ajanud seal ainult vahetuskaupa, sest kulla ja hõbeda

tarvitamine olnud neil rahvastel haruldane ja pea-aegu puudunud. Suuremalt osalt vahetanud nad nahkade vastu valmisriideid, nõelu, nuge, lusikaid, kirveid ja muud säärast. Vahetuskaupe elab veel meie päevil. Pole tarviski seda kaugelt otsima minna, vaid seda leiame siin omal maal. Nii näit. käiakse Saaremaa siseosadest Mustjala rannas silku ja lesti vilja vastu vahetamas, rukkimõõt kalamõõdu vastu. Peipsi läheduses Põhja-Tartumaal vahetavad kalavenelased soolatud rääbiseid ja särgi rukki vastu, kalamatt rukkimati vastu. Ajakirjanduse kaudu on viimastel aastatel üldiselt tuttavaks saanud vahetuskaupe Viru rannikul, kuhu Suursaarelt, Tütarsaarelt ja mujalt soomlased tulevad oma silkudega ja neid rukki vastu vahetavad. Peale kala ja vilja vahetuskaupe on Eestis veel tuntud puunõude vahetamine vilja vastu; nii on varemgi Saaremaa Karja kihelkonnas väiksemaid puunõusid vahetatud vilja vastu, saades niipalju vilja, kui seda müüdavas puunõusse mahtus. Venelaste kausside vahetamisest närude vastu rääkimata.

Üks liik vahetuskaupe on n. n. t u m m v a h e t u s k a u p, mis järgmiselt käib. Teatud kohale panevad kaupmehed oma kaubad maha, annavad suitsuga või mõnel muul teel märku ja lähevad ära. Sellepeale ilmuvad ostjad, vaatavad kaupa ja panevad nende kaupade juurde, mida nad tahavad omandada, oma vastukaubad ja kaovad omakorda. Nüüd tulevad jälle esimesed, vaatavad kaupade juurde pandud vastukaupa, ja, kui need neile küllaldased paistavad olevat, siis võtavad need ära, vastasel korral jätavad paigale ning kaovad jälle. Sellepeale tulevad ostjad ja korjavad need kaubad ära, millede müük oli korda läinud, teistele lisatakse hinda juurde, kui selleks tahtmist on, ja kaovad jälle. Selle vahetuskaupe juures ei näe müüjad ja ostjad teineteist. Tingimine on ka selle kauplemisviisi juures, nagu näeme, võimalik, ja ülekohtu eest kaitseb kartus, et kaubavahekorrad sel puhul katkevad. Niisugusest kauplemisviisist kartaagolaste ja neegrite vahel Lääne-Aafrika rannal jutustab Herodotos juba antiikajal; Herodotose teadet on korratud vanast ajast peale kuni meieni. Rooma kirjanikud Plinius ja Mela toovad teateid samasugusest kaubast Aasias. Ka soome-ugri rahvaste juures olevat mõningate teadete järele niisugust kauplemisviisi tuntud. Näit. jutustab araablane Al-Qazwīnī († 1283) Wisu-rahvast, kes Bulgarist kolme kuu teekonna kaugusel elavat, järgmist: „Bulgarlased toovad oma kaubad sinna. Igaüks paneb oma kaubad maha, neid märgiga varustades, ja jätab need sinna. Kui ta jälle tagasi tuleb, leiab ta mingi kauba, mis ta omal maal võib tarvitada, seal kõrval maas. On ta sellega rahul, siis võtab selle vahetuseks toodud kauba kaasa ja jätab oma kauba kohale; kui ta mitte rahul ei ole, siis võtab oma kauba kaasa. Niimoodi ei näe ostja ja müüja teineteist“. „Nii sünnib ka, nagu olen jutustanud, lõunamaadel neegrite juures“, lisab teadeteandja juurde. Samasugune teade on Abu'lfedal († 1321) venelastest põhja pool elavatest rahvastest. Araablased ise Wisu (= Vepsa) ja muude soome-ugri rahvastega kokku ei puutunud, vaid said oma teated bulgarlastelt. Ilmselt on lisatud vahetuskaupe-kirjeldustele juurde üksikasju, mida

araablased Aafrikas neegrite juures olid vahetult tundma õppinud. Herodotose, Pliniuse ja Mela mõjul jälle on saanud rootslase Olaus Magnuse (16-s aastasada) ja itaallase Joviuse (16-s aastasada) juures harilik soome-ugrilaste vahetuskaup tummaks vahetuskaubaks, nagu teisi olemasolevaid, täiesti usaldatavaid teateid arvestades võib otsustada. Sellejuures peab veel tähedama, et tumm vahetuskaup esineb niisuguste rahvastega seoses, kes väga kartlikud on. Soome-ugri rahvaste iseloomujooneks niisugune kartlikkus ei ole.

2.

Soome-ugri rahvavaimu loov jõud.

Kirjutanud dr. A. B á n, ülemriiginõunik.

Inimkonna ürgajal eksisteerisid ainult rahvad, s. o. ühe keele ja samade kommete ning traditsioonide läbi ühendatud vähemad või suuremad inimrühmad, kelle liikmeil oli kooselu tõttu välja kujunenud ühine eluviis ja kes arendasid ühiseid vaimlisi omadusi. Alles kultuuri arenguga kasvasid rahvastest rahvused, s. o. seesugused inimrühmad, keda kultuursaavutused on muutnud kindlapiirilisteks poliitilisteks üksusteks. Rahvast iseloomustab instinktiivsus, rahvust aga teadlikkus. Rahvas peab visalt kinni oma isade traditsioonest, neid arvustamata ja kaalumata, kuna rahvus püüab teadlikult omandada oma naabritelt kõik, mis teda võimestab kõrgemaks ja arenenumaks eluks, oma isade traditsioone austab ta kõige enam pieteeditundest, kuid ei pea neid enam normatiiviks, puutumatuks seaduseks.

Ometi, ükskõik kui väljaarenenud on mingi rahvus, tervikus ei suuda teda rahvusvaheline kultuur ometi läbi immutada; vähemad või suuremad rahvakihid püsivad oma algsel kultuuritasemel, — see tähendab siis, et ainult kõrgemad kihid loovad nn. rahvuse, kuna alumised kihid teataval määral püsivad veel rahva astmel.

Haritud inimhulgad, s. o. rahvused hindasid oma veel teadvusetult elanud eelkäijate traditsioone kaua väga madalalt, ja alles XIX sajandil hakati arusaamisele jõudma, et rahva juures on säilinud hulk hinnatavaid teaduslikke ja esteetilisi väärtusi kaugetest aastasadadest ning -tuhandetest ja et nende uurimine võiks anda rahvustele iseloomustavat värvi ning omapära nende vaimlises elus, — seda suuremal määral, mida lähemale on jäänud küsimuses olev rahvas oma eelkäijate vaimule.

Eri rahvaste pärimused ei ole aga üheväärtuslikud, kuna need ei sisalda endas võrdselt algupäraseid jooni ja omadusi. Mitmesuguste rahvuste ja rahvaste vaimu algupärasus ning rikkus on tihedas sõltuvuses nende geograafilisest asendist. Nii näiteks vanas Kreekas, Egiptuses, Hiinas ja Indias arenes rikkalik ning algupärane vaimuelu juba siis, kui nende elanikud olid alles rahvuseks muutumise algstaadiumis. Ja see asjaolu on ka põhjuseks, miks võõrad mõjud ei suutnud tumestada nende pärimusliku loomingu algupärasust. Nende riikide geograafilise asendi paremus peitub peamiselt nende pindala geograafilises sule-

tuses, nimelt eraldavad neid teistest riikidest looduslikud piirid, mis takistavad elanikkude kokkupuutumist teiste rahvastega.

Kui eelnenud näiteist juhituina vaatleme soome-ugri rahvaste paiknemist, siis näeme, et kõige eraldatum neist on soomlaste praegune kodu, mida ümbritsevad mered ja sood. Umbes sarnaselt neile on valinud endale asupaiga ka eesti rahvas. Ka ungari rahva asukoht oli, nagu seda kavatses ja ka teostas suur väejuht Arpád, küllaldaselt eraldatud mägede ja jõgede läbi; sellele eraldatusele tuli lõpp alles türki vallutusele järgnenud uute asumistega. Teistest soome-ugri rahvastest asusid vogulid ja ostjakid maale, kus selle hiiglapindala ja võõrasemalikkude looduslikkude tingimuste tõttu ei olnud palju põhjust karta vallutamist teiste rahvatõugude poolt.

Vaatlusel, missugused soome-ugri rahvad on säilitanud parimini rikkalikemaid ja võimalikult algupärasemaid mälestusi rahva pärimuslikust loomingust, selgub, et just need hõimud, kes kõige suletumal maalal elavad.

Nagu iga rahva puhul, nii peame ka soome-ugri rahvavaimu loomingu otsima folkloori ja etnograafia salvedest, sest need kaks sugulasteadust tegelevad süstemaatiliselt rahva loomisjõu ning -võime mälestistega. Siinkohal tähendame, et kõik, mis nende mälestiste hulgas tõeliselt ja kestvalt väärtuslik, saab alguse inimvaimu kõrgeimast võimest, *esteetilisest meelest*. Tooted, mis rahuldavad üksnes inimese vegetatiivseid tarvidusi, moodustavad peamiselt vastavate erialaliste teaduste ainekute ja säärastena nõuavad nii mitmekülgset ja detailset käsitlust, et ületaksid käesoleva arutluse piiri.

Mainitud rahvaste vaimutoodete hulgas seisavad esikohal *rahvaluule pärimused*. See ala ei vaja siin pikemat käsitlust, kuna selle välja-paistvamad tooted on tänapäev tuntud mitte üksnes soome-ugri, vaid ka teist rassi kultuurrahvaste seas. Suurim teos sel alal on Kalevala, millele möödunud aasta juubelipidustused tõmbasid kogu Euroopa tähelepanu. Märkisime siin sel puhul ainult seda, et Kalevala pälvitud pühitsemine niiõelda neelas endasse ka osa huvist soome rahvavaimu teiste väärtuslike toodete vastu. Peaaegu tundus, nagu oleks Kalevala täiesti üksiseisev, isegi ainus teos sel alal, ja mitte üks soome imetatavalt rikkaliku rahvaluule produkte, üks teistest ülekasvanud põlismänd soome rahvaluule ürgmetsas. Kuid ka Kanteletar ei jää väärtuselt maha Kalevalast, mis õieti pole muud kui individuaalse töö läbi ühtepõimitud Kanteletar, täiendatud nõiavärssidega. Me ei taha siin korrata juba tuntud fakte ja piirdume ainult märkusega, et soome rahvaluule, arvestades selle poetilist küpsust, on kõikide soome-ugri rahvaste rahvaluule krooniks. Ja see on eelpool-nimetatud geograafilise eraldatuse tulemus.

Soome rahvaluulest ei jää palju maha ka eestlaste oma, kuigi see ei ole andnud nii kõrgetasemelist toodet kui Kalevala. See ei ole aga tõestuseks eesti rahvaluule nõrgemast kvaliteedist, vaid eesti rahvaluulekogude omaaegsest puudulikkusest ja Kreutzwaldi omavõllisest, ehkki geniaalsest rahvaluuleainestiku käsitlusest. Eesti rahvaluule ise on samuti rikas ja väärtuslik, selle korrapärane läbitöötamine on uuemal

ajal võimsasti hoogu võtnud väljapaistvate eesti folkloristide teostes. Kindel on, et eesti rahvalauludest, eriti setu lugulauludest, võiks andeka luuletaja sulest sündida suurejoonelisi eepilisi teoseid. „Kalevipoja“ uue luksusväljaande ilmumine tähendab suurt edusammu eesti rahvalaule põllul. Meie eesti suguvendade suuremaid ülesandeid oleks minu arvates ühe Kanteletar-taolise kogu väljaandmine, mis peale teadusliku usaldatavuse silmas peaks ka esteetilist mõju, esitades igast rahvalaulust ümmarikemaid variante.

Teistest soome-permi rahvastest ei taha ma selles ühenduses pike-malt kõnelda, kuna nende rahvalauletooted ei ole tõusnud esteetiliselt täiuslikkusele ei vormi ega sisugi poolest ning osutavad vaid vähest algupärasust. Sisult on need lauletooted tähtsusetud ja vormilt avaldavad nad enamasti türgi-tatari ja slaavi rahvastega kokkupuuteist johtuvaid tugevaid mõjutusi. Kõige rohkem ilu ilmutab veel soome rahvale lähemal seisva mordva rahva luule, mille mõnigi ballaadi- ja romansitaoline luuletus selgesti meenutab soome ning eesti rahvalaulude ilu.

Asudes soome-ugrilaste ugri rühma vaatlusele, avardub meie ees rikas ja väärtuslik rahvalooming. Nii ungari kui ka voguli-ostjaki rahvad käsutavad rahvalaule varasid, mis kõnelevad kogu maailmale. Teaduslikust seisukohast pärivad võidupalmi viimatinimetatud väikesed hõimud. Nende kahe rahva peaaegu samaimeline rahvalaule on püsinud rahva tõelise algupära ürgsel tasemel. Voguli-ostjaki kangelaslaulud ning muud rahvalaulud, mida nende sisu seisukohalt on võtnud uuritavaks peamiselt Bernát M u n k á c s i oma laiaulatuslikus teoses „Vogul Népköltési Gyűjtemény“, on soome-ugri rahvavaimu tõeline varakaevandus, ja nende uurimine kindlasti pakub veel palju õpetlikku.

Vaadeldes mõningaid ühiseid jooni soome-ugri rahvaste luules. Nagu P a a s o n e n on tõestanud¹⁾, ei saa muistse soome-ugri värsikunsti reegleid püstitada ilma põhjalikumalt uurimata voguli-ostjaki pärimusi. Selle põhjal teame, et mõtteriim pidi olema tarvilusel juba soome-ugri algajal, ja et selle väljaarenemine oleneb rahvalaulude ettekandmisviisist, nn. vastusvormist. Nimelt oli ettekande hingeks pealaulja, mõni eriti andekas rahvalaulik, kelle rütmilisi lauseid kordasid teised lauljad, s. t. koor, mis algupäraselt koosnes ainult meestest. Selle päranduseks on eesti rahvalaulude vana esitusviis, mille oma õppe-reisil 1911 veel täies õitsengus leidsin setude juures, selle erinevusega, et koori moodustasid mitte mehed, vaid naised. Lauljad moodustasid ringi, ja selle keskel seisis pea- ehk eeslaulja, kelle ridadekaupa ettelauldud sõnu koor mõninga muudatusega kordas. Sama algupära on ka karjala ettekandeviis, kuid seal esinevad ainult kaks meest, sest koori asendab ainus laulja, vastaja.

Peale selle võime leida veelgi ühiseid jooni soome-ugri rahvalaules. Selline on näiteks usk luule jumalikku päritolusse, mis iseloomulik nii soome-eesti kui ka voguli-ostjaki rahvalaulele. Paljuvaieldud sampo-mõistatus on täiesti lahendatav samuti ainult kõikide soome-ugri rah-

¹⁾ Itäsuomalaisten kansain runoudesta. Valvoja 1897.

vaste rahvaluule alusel. Tabavalt selgitab Setälä¹⁾, et sampo on ilmasammas, mis keerleva taeva kinnitab ühele kohale ja sellega teebki võimalikuks inimkonna edenemise ja korrapärase eluviisi maailmas. Et see motiiv põlvneb soome-ugri ürgajast, seda tõendab voguli loomismuistend, mille põhiideeks on samuti taevavölvi kinnitamine²⁾.

Silmatorvak on ka rahvausk, mida võime leida enamate soome-ugri keelkonda kuuluvate rahvaste juures. See on usk surnud³⁾ rahvuskangelase tagasitulekusse, mida olen leidnud 5 rahva juures. Vanim neist on samojeedi pärimus, mille järgi samojeedide esiisa I t j e tulevat kord tagasi, et oma rahvast vabastada võõra valitsuse ikke alt³⁾. Järgmine on tšeremisside T š u m b u l a t -muistend, mille järgi Tšumbulat tulevat nii mitu korda tagasi, kui mitu korda satub raskustesse tema rahvas⁴⁾. Kalevala viimases laulus V ä i n ä m ö i n e n kõneleb oma tagasitulekust. Neljas seesugune tagasioodatav rahvuskangelane on K a l e v i p o e g, nagu seda väljendavad eepose lõppread. Lõpuks — viiendaks sääraseks tagasipöörduvaks kangelaseks on ungari müütides esinev Attila poeg C s a b a, keda erdély rahvausk veel tänapäev ootab.

Värsiõpetuse seisukohast tuleb tähendada, et soome-estli ja voguli-ostjaki värsitehnika on oma olemuselt peaaegu identsed, ainult et esimene on, peamiselt kirikulaulude mõju all, muutunud kunstilisemaks ja reeglipärasemaks, kuna voguli-ostjaki värsikunst on püsinud oma algupärasel astmel. Mötteriim on iseloomustav mõlemale. Sellest on siis spontaanselt arenenud välja teisi värsitehnilisi kaunistusi, nagu allite ratsioon, kordused ja primitiivsel kujul ka lõppriim.

Ungari rahvaluule vaatlusele asudes tuleb kõigepealt rõhutada, et ungari pärimuslik rahvaluule on pidanud alluma mitmele välismõjule, mida tinginud meie rahva vaheldusrikas ajalugu. Sellest hoolimata leiame aga siingi jooni, mis pärit soome-ugri ajast.

Tegeldes ungari rahvaluulekogudega olen jõudnud veendumusele, et ungari rahvaluules võime leida kaks peatüüpi. Esimesse rühma kuuluvad laulud, mis koosnevad õieti ainult ühest neljarealisest stroofist. Kui esinebki vahel enam stroofe, siis need ei ole üksteisega liidetud orgaaniliselt, vaid iga üksik stroof moodustab õigupoolest iseseisva laulukese. Teise tüüprühma kuuluvad pidevad, pikemaulatulislikumad rahvalaulud, mis üht mõtet, tunnet või seisukorda rahulikumat ning tühjendavamalt väljendavad. Siia rühma kuuluvate laulude stiil on lihtsam, kuid nende ülesehitus esimeste omast laitmatum. Siia kuuluvad näiteks székely rahvaballaadid⁵⁾ ja ka Lajos K á l m á n y'i „Széged népe“⁶⁾ (Szegedi rahvas)-nimelises kogus leiduvad ballaadid ning muud jutustavad luuletooted.

Soome-ugri rahvaste luuletooted võime jagada samuti kahte tüüpi.

¹⁾ Sammon arvoitus. Helsinki 1932.

²⁾ B. Munkácsi: A föld körülövezésének regéje. Vogul népköltési gyűjt. I 1.

³⁾ Dr. Kai Donner: Bei den Samojeden in Sibirien. Stuttgart 1926.

⁴⁾ Krohn-Bán: A finnugor népek pogány istentisztelete. Budapest 1909.

⁵⁾ Gyula Ortutay: Székely népballadák. Budapest 1935.

⁶⁾ Lajos Kálmány: Széged népe II. Széged 1882.

Esimese tüübi alla kuuluvad tšeremissi ja votjaki laulud. Tšeremissi rahvalaule leiame Arvid Genetz'i, Volmari Porkka ja Yrjö Wichmann'i¹⁾ teostes, votjaki rahvalaule aga Bernát Munkácsi ja Y. Wichmanni²⁾ kogudes. Võrreldes neid muude soome-ugri rahvaste vanade rahvalauludega, leiame, et tšeremissi ja votjaki laulud erinevad teistest teravalt. Kust tuli see laulutüüp nende rahvaste juurde? Kindlasti vahetult nende naabruses, siin-seal isegi nende keskel elavalt türgi tõugu rahvastelt — baškiiridelt ja tšuvaššidelt. Baškiiride laule tunneme Vilmos Pröhle, tšuvaššide omi Gyula Mészáros'e kogudest³⁾. Mõlema rahva laulud on lühikesed, koosnevad ainsast eklatantsest neljarealisest stroofist. Väga iseloomustavad on järgnevad tšuvaši laulukesed:

Punane õun aias,
Aia uhkus.
Blond tüdruk külas,
Küla ilu.

või:

Siis on küla ilus, kui
Kõrge on aed.
Siis on maja ilus, kui
Üksmeelne on rahvas.

Ja kust tuli see laulutüüp ungarlaste juurde? Tõenäolikult on ungarlased selle omandanud samuti juba nimetatud kahelt türgi rahvalt, kellega neil keeleteaduse andmete järgi oli kokkupuuteid enne koduvallutust, elades nende otseses naabruses või isegi nende keskel. See votjaki, tšeremissi ja ungari rahvalaulude sugulus on nii siis endise kooselu mälestus.

Teine ala, kus leiame rahvavaimu võimsaid avaldusi, on *rahvakunst*. Soome-ugri rahvaste siiakuuluv looming on ainult osalt leidnud põhjalikumat uurimist. — On loomulik, et rahvad nagu soomlased, eestlased ja ungarlased, kes oma arengus on varem jõudnud teatavale kultuuriastmele, sel alal omavad suurimaid saavutusi. Venemaal elutsevate hõimude rahvakunsti käsitleb Sirelius'e põhjapanev teos⁴⁾.

Käesoleval juhul vaatleme üksnes nimetatud kolme soome-ugri kultuurirahva rahvakunsti tooteid. Soomlaste kalduvused kujutavale kunstile leiavad rikkalikku väljendust nende etnograafilistes esemetes. Viimaseid iseloomustab teatav klassikaline lihtsus, stiililoov võime. See tähtis hingeomadus, mis esineb ka soome rahvaluules, on samuti seletav Soome suletud geograafilise asendiga. Paljude sajandite kestel on

¹⁾ Arvid Genetz: Ost-Tscheremissische Sprachstudien. SUSA. Helsinki 1889. V. Porkka: Tscheremissische Texte. SUSA. Helsinki 1895. Yrjö Wichmann: Volksdichtung und Volksbräuche der Tscheremissen. SUST. Helsinki 1931.

²⁾ Bernát Munkácsi: Votják népköltészeti hagyományok. Budapest 1887. Y. Wichmann: Votjakische sprachproben. SUSA. Helsinki 1893.

³⁾ V. Pröhle: Baskir nyelvtanulmányok. Keleti Szemle. Budapest 1903. Gyula Mészáros: Csuvás népköltési gyűjtemény II. Budapest 1912.

⁴⁾ U. T. Sirelius: Suomen kansanomaista kulttuuria II. 1921.

soomlastel olnud suhteliselt vähe tegemist välismõjudega, ja nii võis nende maitse säilitada oma algupärase karakteri. See kehtib nii meeste kui ka naiste kunsti kohta; esimesed tegelevad peamiselt nikerdustööga, teised aga riiete valmistamise ja kaunistamisega. Elamute aeglane areng ja sihiteadlik väljakujunemine on loonud mitmed sellised motiivid, mis on tõenduseks ürgse soome-ugri vaimu kohanemisvõimest. S i r e l i u s'e mainitud teosest näeme, et isegi majade ja aitade ehitusel ei rahuldunud soomlased ainult kasulikkuse ja otstarbekuse taotlemisega, vaid püüdsid rahuldada ka ilunõuet.

Veel suuremal määral näeme seda püüet naiste töis, mis kunstitunde maksvuselepäastmiseks pakuvad palju võimalusi. Me ei hakka siin esitamata soome naiste käsitööde rikkalikku loetelu, vaid piirdume üksnes selle väljatõstmisega, mis tõenäoliselt on pärit soome-ugri ajast.

Iseloomustavaimaks jooneks soome ornamentikas on viimase *olenevus materjalist*, see on kunstiline siirus. Rahvakunstnik ei taha vaatlejat eksiteele juhtida. See omadus tingib, et soome kaunistuskunsti iseloomustab nii meeste puunikerdusis kui ka naiste harrastatud kudumistöis *geomeetriliste* mustrite ja kujundite tarvitamine, mis sugurhivate hulgas just soomlaste juures kõige ilmekamalt esineb. See on kunsti materjalist olenevuse loomulikuks tulemuseks, kuna näiteks kanga niidid kujutavad geomeetrilisi jooni ja seetõttu kutsuvad esile geomeetrilise süsteemi tarvitamise kudumistöis. Inimese-, looma- või taimekujude kasutamine on enamasti võõraste (rootsi, slaavi) mõjude tulemus, kuid soome maitsele on iseloomustav, et ta ka neid kohandab geomeetrilisele süsteemile, muutes neid seetõttu ka stiilikamaiks. Ida, peamiselt slaavi tekstiildecoratsiooni seevastu iseloomustab kaunistuste maali-meenuv tehnika, kunstimenetlus, mis eeldab suhteliselt hilja leitud pintslükäsitsust. Pintsli tarvitamine hävitab materjalist tingitud piirid: kangal niitide, puul kiudude arvestamise vajaduse, ja avab tee piiramata võimalustele, mis juhib juba kõrgematasemelise kujutava kunsti menetlusile. Pintsel avab ukse mitmesugustele väljasttulevatele mõjudele, mis aja jooksul maha suruvad rahvakunsti algupärase iseloomu.

Lühikese iseseisvuse ajal on rahvakunsti uurimine eestlaste juures jõudnud juba tunnustustväärivale tasemele. Sellele võlgname, et me Helmi N e g g o¹⁾ ja F. L i n n u s-L e i n b o c k²⁾ juhatusel võime luua endale selge pildi eesti rahvakunsti olemusest. Peajoonis iseloomustab ka siin mõlemat tööpõldu — meeste puutöid ja naiste käsitöid-näputöid — mustrite geomeetrilisus, mis — kuigi seda on leidunud ja leidub ka teiste rahvaste kunstis — pole kuskil säilinud niisuguse stiilikindlusega kui soome-ugri rahvaste juures, välja arvatud ungarlased. Eesti võime etnograafilisest seisukohast jaotada kolme peaossa: põhja, lõuna ja lääne kultuurialadeks; esimesel neist märkame soome, teisel vene ning läti, viimasel aga germaani, peamiselt rootsi mõju. Mitme maitse ühtesulatamine on suuremal või vähemal määral märgatav igas eesti rahvakunsti

¹⁾ Eesti Maa, Rahvas, Kultuur. Tartus 1926 (lk. 227).

²⁾ F. L e i n b o c k: Die materielle Kultur der Esten. Tartu 1932.

tootes, kuid selle kõrval pääseb maksvusele ka algupärane soome-ugri maitse, kuigi veidi vähemal määral kui soomlaste juures. Eesti rahva valmisolekut oma kunstitöödele ka ohvreid tuua iseloomustab Helmi N e g g o: „Eesti rahvakunsti esemeid on valmistanud inimesed, kes oma elus on vaevalt näinud puhast leiba. Neid on teinud inimesed, kes vaevalt kunagi oma une võisid välja magada . . . Une ajast varastatud töötundidel on meie rahvakunst tekkinud. Inimesed, kellel kõige elementaarsemad elutarbed puudusid, arvasid siiski tarvilikuks mõne lihtsa tarbeasja ilustamiseks kümme korda enam aega tarvitada, kui tarvidus oleks nõudnud.“

Pöörates oma tähelepanu ungari rahvakunstile, tähendame kõigepealt, et samuti kui folkloristlikes tooteis, nii ka rahvakunstis leiame ungarlaste juures äärmiselt suurt erinevust teistest soome-ugri rahvastest, nagu seda ka Sirelius rõhutab oma juba mainitud teoses (457. lk.). Geomeetrilised motiivid on siin tihti kõrvale tõrjutud ida ja slaavi algupäraga looma- ning taimeelementide poolt. Siinkohal märgime, et Põhja- ja Lõuna-Eestis leidub mõnel pool eriti naiste peahetel ungari tulbimotiivilisi kaunistusi meenutavaid tikandusi. Tõenäoliselt on need sinna ulatunud saksa aadlike kude vahendusel.

Ungari rahvakunsti uurimise alal on palju esmajärgulisi teadlasi olnud tegevad peamiselt Ungari Rahvateaduse Seltsi juures, selle poolt avaldatavas ajakirjas („Ethnographia“) ja väljaannetes. On kahju, et kaks meie muidu eeskujulikku uurijat — József H u s z k a¹⁾ ja Mária U n d i²⁾ — meid ungarlasi ikka veel ahvatleva aasia-päritolu teooria mõjujaluseina meie kaunistuskunsti algupära otsivad ainult idarahvaste juures ja jätavad täiesti hooletusse soome-ugri pärimuste uurimise. See asjaolu ei muuda siiski fakti, et me eriti Mária U n d i töö parimate sedaliiki teoste hulka peame arvama. Vastutustundlikult kasutab Mária U n d i oma raamatus seniste uurimuste tulemusi, ja ilusamast ilusamad etnograafilised joonistused teevad selle raamatu vältimatuks ka välismaisile uurijaile.

J. H u s z k a koondab oma uurimistulemused kahte teesi: 1. „Ungari ornamentika elemendid moodustavad üksteise järele asetatuina ridu või kasvavad taime kombel välja ühest kesksest teljest või kujutavad roose, mis asetsevad ühe keskpunkti ümber“ (lk. 171); 2. „Kõige arenenum ning tähtsam kaunistusmotiiv meie ornamentikas on lillekimp, mis osutub lähtekujuks ka siis, kui on vaja katta mõnd suurt pindala. Rida ja lillekimp on meie kõige enam väljaarenenud kaunistusgrupid.“ (lk. 176). Need teesid näitavad, et ungari ornamentikat iseloomustab — tõenäoliselt idast tulnud mõjutustel — selle kokkuseadev ehitus, mosaiiksus, samuti kui meie türgi tõugu rahvaste mõju all tekkinud ühestroofilisi rahvalaulegi.

Läbi vaadates ungari rahvakunsti-uuringute tulemused jõuame veendumusele, et siin esinevad kõikjal kaht algupära pärimused. Vana

1) József H u s z k a: A magyar turáni ornamentika története. Budapest 1930.

2) Mária U n d i: Magyar himváró művészeti. Budapest 1934.

soome-ugri pärandus — geomeetriline kunstikäsitus, mida ungari keeles nimetatakse joon- (*vonalas*) tikanduseks, on küll püsinud, kuid taga-plaanile jäämas võõrast algupära — pintslitehnikat meenutavate motiivide kõrval. Kuid fakt, et geomeetrilist tehnikat eelistatakse just kõige väljapaistvamais rahvakunsti tulipunktes, näit. Kalotaszeg'is ja Sárköz'is, on küllalt ilmekaks tõestuseks selle kõrgest vanusest. Tähendan veelkord, et pintslitarvitust meenutavad figuurid on sündinud maalikunsti jälgendamisest. Säärastena vastustavad nad lihtsust, ja arenenud maitsega inimestele on nad seetõttu teisejärgulise väärtusega — Arvan, et seda võime öelda ka voguli-ostjaki tikanduste kohta. Põnevusega ootame prof. A. K a n n i s t o 'l valmiva teose ilmumist voguli tikandusist.

Käesoleva arutluse lõpetuseks asetame veel järgmise probleemi: kas soome-ugri rahvavaimu tooteil on olnud mingit mõju rahvuslikule kirjan-dusele või kujutavale kunstile ja kas võib selle rahvavaimu toodete uurimisest oodata mõnd konkreetset tagajärge neil aladel?

Kuna soome-ugri rahvaste kokkupuuted üksteisega võisid teostuda kõige enne ja kõige kergemalt kirjanduse põllul, siis on loomulik, et siin kohtume ka tähendatud mõjuga kõige varem. Soomlaste juures võime „Kalevala“ ja üldse rahvaluule mõju avastada terve rea kirjanikkude töis. Siia kuuluvad näiteks Eino L e i n o, Juhani E r k k o, K i v i jt. Ungari kirjanduses on soome ja voguli-ostjaki rahvaluule andnud Arpád Z e m p l é n i 'le tema „Turáni dalok“ („Turaani laulude“) nimeliseks luuletuskoguks (1910) ainet ja meeoleolu terveteks lugulauludeks. Nime-taksin ka, et olen ise ümber töötanud ühe ostjaki rahvalaulu Kalevala värsivormis „Nóianool“ nime all¹⁾. István H a v a s 'i jutustus värs-sides „Kaseneid“ (1933) ka põhineb voguli-ostjaki rahvatraditsiooni alusel.

Kujutavas kunstis on üksikute rahvaste kunstnikud tihti kasutanud rahvakunsti motiive oma loomingus, kuid kunstnikku, kes oma tähele-panu oleks laiendanud kogu soome-ugri rahvasteperele, ei ole seni veel leidunud. Tunnustusega siiski peame siin märkima soomlast Aksel G a l l é n - K a l l e l a 't ja eestlast Kristjan R a u d a, Kalevala resp. Kalevipoja geniaalseid illustreerijaid.

Kui soome-ugri rahvaste rikkalikud pärimused rohkem tähelepanu leiavad sellesse rühma kuuluvate rahvaste poolt, siis leidub kindlasti ka kunstnikke ja kirjanikke, kes ammutavad värskeid muljeid, motiive ja ainet hõimrahvaste rahvaluulest ja rahvakunstimälestisist. Ja see annaks nende rahvaste vaimutoodetele uut ja algupärast iseloomu. Aga selle soovi teostumiseks on vaja kindlaid tingimusi.

Tänapäev on tähelepanu pöördunud rahvakunstile niiöelda kogu maailmas. Üha uuritakse muusika, rahvaluule ja rahvakunsti tooteid, sest on jõutud arusaamisele, et haritud rahvaklasside loomingud ei rahulda alati inimkonna loomulikkusele püüdvat ilunõuet. Rahvad ja rassidki pöörduvad tihti tagasi esiisade traditsioonide juurde, kuna tuntakse, et viimaste maitsele on lähedane hilisemategi järeltulijate oma.

¹⁾ A Petőfi Társaság lírai anthológiája. Budapest 1930.

Seda püüdu ning kalduvust tuleb koolidel kasvatada, otsides ühendust muuseumidega, valvates rahvamälestiste puhtust ning juhtides noorsoo tärvavaid kunstikalduvusi, et see areneks rahvusliku rahvakunsti ja kirjanduse vaimustatud pooldajaks. Kui ilus ja rahvamajanduslikultki kasulik oleks, kui noored neid, isegi vanemad naised vähemalt pidulikkudel juhtudel või suvepuhkusel kannaksid oma esiemade algupäraseid rahvarõivaid, või kui kodanikkude kortereis, eriti suvilais hellitaks silma mõni stiilikas rahvakunsti toode oma rikkumatu kerge naiivsusega. Õppeasutused, rahvakoolist ülikoolini, tegelgu asjatundliku rahvatraditsioonide käsitlemisega, et sel teel anda uut sisu meie kodumaisele kirjandusele ja kunstile.

Esitatud mõtteid tahtsin siin üksnes algatada, kuid nad väärksid üksikasjalikku käsitlemist eriteadlaste poolt, kes peaksid püüdma kõigiti kindlaks teha, missugused on need hingelised omadused, mis eraldavad soome-ugri rahvaste loomingu teiste rasside omast¹⁾. Ja kogu see töö looks palju tunnustust „*europa vanimale rahvatõule*“, ja tooks palju kasu kodumaisele kunsttööstusele nii vaimselt kui ka aineliselt, andes tööd ja elatist tuhandeile.

¹⁾ Selle mõtte teenimiseks olen kirjutanud oma võrdleva arutluse: Az ének költészete a finnugor népeknél. — Emlékkönyv Munkácsi Bernát 70-dik születésnapja alkalmából. Budapest 1930.

3.

Eesti ja Soome 1000 aastat tagasi.

Kirjutanud prof. A. M. Tallgren.

Tuhat aastat tagasi oli Soome laht oma tervikus, lahe suult kuni Laadogani, merelaht, mis vaid uhtis läänemere-soome rahvaste asukohti. Selle lõunarannal, Narvast Saaremaani, elas „soome“ rahvaste kindel pearahvastik, keda nüüd kutsutakse eestlasiks, ja Soome kogu lõunaosa kuulus praeguste soomlaste esiisadele. Tuhat aastat tagasi ei olnud soomlased, nagu ka mitte eestlased, veel moodustunud rahvaks, ja kummalgi neil vaevalt oli mingit erilist üldnimetust. Oli olemas hõime ja maa-ala-nimetusi, mis vist umbes vastasid Eesti ja Soome maakondadele. Kuid — et alata Eestist — kogu praegune eestlaste maa-ala, arvesse võtmata Hiiumaad ja Narva jõe kallast, oli sel ajal ja oli olnud juba aastasadu täiesti asustatud. Paiguti oli asustus isegi tihe ja külad kaunis suured, kuid maakondade piiralad olid üldiselt tühjad või harvalt asustatud. Maaharimine — sõõru- või põlluviljus — oli peaelatis, kuid selleaegne elatusviis oli palju ekstensiivsem kui praegune ning talupoeg vajab elamiseks palju enam maad kui nüüd. Maaharimisega liitus korrapäraseid hooaja-elatusvahendeid: hülgepüük, kalastus, vahest ehk jahilkäikki. Peale selle oli veel sise- ja väliskaubandus. Mida tihedamaks küla asustus muutus, seda tähtsamaks moodustusid hooaja-retked. Kuna põlluharimise intensiivsus — praegu öeldakse ratsionaalsus — oli kõikjal Euroopas vähene ja maa toodanguvõime väike, tuli liigasustusel äraelamiseks siirduda uudismaile. Kuivõrd uudismaad omakorda jäid kitsaiks, niivõrd tuli otsida võimalusi maalt väljarändamiseks. Nii oli lugu kõikjal. Väljarändamine oli oludest sõltudes kas rahulik või sõjakas. Eelmine valikuvõimalus oli Eesti liigrahvastikule lahti ja see oligi kõige otstarbekohasem. Asustamatuid maa-alasid oli ümberkaudu, küll mitte lõuna pool, vaid praeguses Soomes, Ingeris, Peipsi taga ja Pihkva suunas. Kõiki nimetatud maa-alasid on emigratsioon kasutanud. Ajalooliselt tähelepanuväärivaimaks on kujunenud Soome ala. See on olnud Eestile selleks, milleks Põhja-Ameerika Inglismaale.

Soome nimelt on saanud kogu oma püsiva talupojaasustuse alguse Eestist. Soome varasem algrahvastik oli elanud jahisaagist, kalastusest ja põhjapõdrapidamisest, nagu vastavatel laiuskraadidel Rootsisis ja Põhja-Venemaal. See algasustus ei muutunud — vähemalt mitte nimetamisväärselt — püsivaks ega hakanud harima maad, samavähe kui Põhja-Ameerika indiaanlased on seda teinud. Maa kindla asustuse loojaiks

olid Soome lahe põhjapoolelt Kr. sünd. paiku tulnud väljarändajad. Väljarändamise põhjused olid majanduslikud.

Soome uudisastustuse ainukeseks või vähemalt peamiseks põhjuseks meie ajaarvamise algsajanditel ei olnud siiski Eesti liigrahvastik, vaid soodsad kaubakonjunktuurid. Sajanditel pärast Kr. s. oli Rooma riigis suur karusnahkade-nõudmine. Kujunes kaubanduskeskusi, kust karusnahakaup liikus sinna, kus nõudmist oli. Läänemere ümbruses moodustus Veikseli suue selliseks laadaplatsiks. Sinna toimetati küttide ja kaubamuretsejate vahetalitusel karusnahku põhjast, tõeliseid karusnahamaist. Soome metsades oli jahisaaki ja nood olid peaaegu kasutatatud. Soome lahe põhjapoolale siirdus Eestist sellal julgeid ja ettevõtlikke kaubahankijaid, kellest osa jäi alatiseks Soome. See näib olevat Soome püsiva talupojarahvastiku algus. Hiljem jätkuvalt saabus väljarändajatele lisa Eesti eri osadest, nüüd juba ka sealse liigrahvastiku tõttu.

Algul oli Soome asustus olnud väga harv; ta tihenes vähehaaval ja levis rannikuilt jõeorge mööda sisemaale. See asustus oli kahtlemata edasigi ühenduses Eestiga, kuid ta ühiskondlik korraldus ja elu omandas aegamööda erineva ilme. Juba eeldused ja ümbrus olid tähelepandavalt teissugused. Soomes muutis avar asumatu maa ühiskonna tarbed kaunikesti teissugusteks kui suhteliselt tihedasti asustatud Eestis. Soomes polnud ühiskonnal vaja esimeses järjekorras hoolitseda kultuurmaistu külade ja talude õiguste, põldude ja niitude ning karjamaade eest, vaid kasutusalaade, kõrve eest. On loomulik, et laaneümbrus andis ka inimeste iseloomule teise varjundi, kui vana! kodumaal oli olnud.

Eesti oli seega tuhat aastat tagasi peaaegu täielikult asustatud. Soomes oli sellal moodustunud püsiv asustus vaid Edela-Soome rannikul, Kokemäe jõe orus, Lõuna-Häme järvevöös ning Laadoga-Karjalas. Kogu muu Soome oli kõrb, alatise asustuseta: maa-ala Pori-Sortavala joonest põhja poole, Sise-Häme ja Turumaa ranna vahel, Soome lahe rand Kesk-Uusimaalt Neeva suuni idas. Kuid need tühimaad olid soomlaste omad kasutusalaad. Muid elanikke sinna polnud asetunud. Võimalik, et eestlasedki pidasid oma kasutusalaadeks Soome lahe põhjapoolseid rannamaid, mida hämelased kindlasti ise kasutasid, kuid tegelikult see pilti ei muuda.

Soome lahest lõuna pool asuv Eesti oli tuhat aastat tagasi tugevam ja arenenum, kuid ka suuremgi kui selleaegne Soome. Eesti oli aastasadade jooksul Soome eelajaloo tähtsaim välismaa, sest ta oli viimase emamaa. Soome suhe Eestisse oli sama kui üle saja aasta tagasi Põhja-Ameerika suhe Inglismaasse. Inglismaa ja Põhja-Ameerika suhe umbes 1780. a. kaardil on peaaegu sama kui Soome ja Eesti suhe paganuse lõpupoole asustuskaardil.

Ka kaubanduslikult ja poliitiliselt oli Eesti tähtsus 1000 a. tagasi palju suurem kui Soome. Muinasleiud osutavad selgesti, et Eesti viikingiajastul oli Läänemere ringis tähtsamaks teguriks kui Soome. Eesti paganusaja lõppsajandite hõberaha-aarded sisaldavad umbes 10000 raha, neist vanimaid, araabia rahasid umbes 4000. Vasta-

vad arvud Soome mandril on umbes 4000 ja 300. Eestis tuntakse umbes 150 maalinna, millest osa ilmselt oli asustatud, ühiskondlikud, maa-
kondlikud. Soome linnuseid on vaevalt 80, neist enamjagu selgesti pao-
linnad. Eesti maa-alal on sündinud eriline ja eraldunud provints, Saa-
r e m a a, mille juhtimisele allus ka Eesti mandri lääneosa. See esindas

Läänemere idaranniku rahvuslikud olud
nooremal raua-ajal.

///// — soome sugu rahvad; tugevamini viirutatud — cestlaste, peenemalt
— liivlaste, vadjalaste ja soomlaste asumiskohad; hõredalt viirutatud — idapool-
sete soome sugu rahvaste alad. — balti rahvad; tugevamini viirutatud —
kurelaste, peenelt ja tihedalt — semgallide, hõredalt — letgallaste ja seelide asu-
miskohad, punkteeritud — preislaste ja leedulaste alad. ● — tähtsamad
viikingite asundid ida pool Läänemerd.

(H. Moora järgi).

— nagu Ojumaa Rootsis — võimast ja liikuvat, nobedasti arenevad ja rikastuvad ühiskonda. Kehva maapinna tõttu ta elanikud otsisid elatusvõimalusi merelt ja kaubandusest ning saavutasid seeläbi tähelepandava jõukuse ning tähtsuse. 1211. a. olevat Saaremaa ja Eesti lääne-loodes-osa ühine sõjalaevastik koosnenud üle 300 alusest. Saaremaa oli astumas riiklondliku juhi olukorda.

M a n d r i - E e s t i kultuur kahtlemata põhines põlluharimisel, kuid rahvastik oli aktiivne ja mitte maakamaraga seotud. Ale ja põld — paganusaja lõpul oli põld Eestis ale tagaplaanile tõrjunud — muidugi andsid elatist, kuid muinasleidude-rikkus annab tunnistust kaubanduse põhjustatud varakusest. Kaubandus oli keskendunud asustatud maa-alade südamesse, sisekaubandus ilmselt jälgis kindlaid liiklemisteid, ja rannikuil oli hulk sadamaid: Tallinn, Purtse jõe suu, Kunda, Matsalu ja Hanila lähed, Pärnu jõe suu. Muidugi pole küsimus vaid transiitkaubandusest. Jõukas kultuurmaistu on ostnud ja müünud enda jaoks ning toodang on jäänud esmajoones Eestisse endasse, maksuna kauba — vilja, karjasaaduste, mee, vaha, vaipade, sepatöö-toodete eest. Nii tuleb mõista ka varasema ajaloo hõbe-aardeid. Need ei esinda ainult väliseid kaubakonjunktuaare, vaid vähemalt sama palju ka maa sisemist jõukust, kapitalivõimet. Mandri-Eesti oli kaunis aktiivne, organiseeritud, ka sõjavõimeline. Sõjaväes, malevas oli 13. sajandi alguskümneidel sakslaste teadete järgi mõnikord 6000 meest, neist kolmandik ratsa. Eestis oli tööjõududeks ka orje ja juhtideks talupoegi, seniores, mingisuguseid „primi inter pares“. Eesti suuremale tähtsusele Soomega võrreldes osutavad mõnedki Skandinaavia varasema ajaloo saagade jutustused sündmusist Eestis ja mitmed ümbrusalade skandinaavia viikingikolooniad. Maa oli suurte liiklemisteede lähedal. Ta maateaduslik asend oli soodus.

S o o m e l oli 8—9 saja aasta eest võimas tõusuaeg. Ta majandus jõustus kiiresti suurepärase konjunktuaare, karusnahkade nõudmise tõttu. Üritlikkus võttis hoogu ning arendas sihikindlust ja ühistegevust. See nähtavasti oli enam majanduslikku kui riiklikku laadi, kuid viis ka Soomes suurtalupoegade-klassi sündimiseni ja tõusuni, nagu juba varem Eestis. See tähendas keskaja Soomes tugevat alust. Keskaja Soome jätkas hilis-eelajaloolise Soome kindlustamist. Vaba talupoeg ja rahvas hoidis alal oma olukorra. Eestis rõhuti maha talupoeg ja rahvas ning lõigati läbi selle arenemine ning jõud pikkadeks sajanditeks. Vahest oleks Eestist iseseisvana moodustunud teine Taani, mingi suurriik. Tal oli selleks eeldusi, mida Soomel sellal ei olnud.

Minevik on jõud, mis annab tahet ja julgust. Ta kannustab loomise- rõõmu. Öilsatena, elujulistena, puutumatuena uuendunud Eesti ja noorusjõust pakatav Soome ehitavad ühiste mälestuste alusele kultuuri, mille suurusel unistada on lubatav ning õige. Me loome tugeva, terve ja õiglase ühiskonna ja riigid, suure teaduse, kirjanduse ja kunsti, kindla majanduse, õnnelikud isikud, vabad rahvad. Sündigu nii!

4.

Soome majanduselu areng iseseisvuse ajal.

Kirjutanud prof. dr. phil. K. T. Jutila, Soome põllutööminister.

Enne kui asun selgitama tähtsamate rahvamajandusalade arengut iseseisvas Soomes, on põhjust lühidalt kujutada Soome rahvamajanduse korraldust iseseisvuse algaegadel, s. o. 1920. aasta paiku, millal inflatsioon hakkas raugema ja said võimalikuks täpsemad arvestused.

1. Soome rahvamajanduse korraldus iseseisvuse algaegadel.

19. sajandi lõpupooleni oli Soome peagu puhas põllumajandusmaa. Nii oli kogu rahvastikust veel a. 1875 põllunduse alal tegev 78%, tööstuse alal aga ainult 5% ja kaubanduse ning liiklemise alal 2%. Nimeetatud ajapiiri järel hakkas tööstus siiski nii elavalt arenema, et a. 1920 moodustas põllunduse alal tegev rahvastik veel vaid 65% kogu rahvastikust, kuna tööstuse alal tegutses seevastu juba 15% ja kaubanduse ning liiklemise alal 7%.

Tööstusist arenesid suhteliselt jõudsaimini metsa- ja paberitööstused, kus vabrikutöölise arv kasvas aa. 1886—1920 10.000-ndest kuni 47.000-ni. Teistes vabrikutööstusis oli vastav kasv 19.000-ndest kuni 70.000-nde tööliseni.

Elustuv tööstustumine ja sedapuhku eriti puutööstuse võimas areng tõstis kiiresti metsade väärtust, nii et maa laialdased metsad hakkasid andma aina rikkalikumat rahatulu. Et viljakasvatus jäi Vene valitsuse ajal Soomes a-st 1864 ilma tollikaitseta, seejuures aga karjasaaduste agar nõudmine niihästi kodumaal, Venes kui mujalgi Euroopas tõstis nende toodete hindu, siis siirdus tõeline põllumajandus üha enam karjajõudu kasvatusele ja selle ning karjamaa alusel arendatud piimakarjamaajandusele. Meiereimajandus hakkas samuti õitsema. Viljakasvatus selle asemel aga taandus.

Missugune majanduslik tähendus oli tähtsamail toodangualadel Soome rahvamajanduses iseseisvuse algaastail, selgub, kui tähendan, et kogutoodang oli a. 1922: põlluharimisest (lõikus) 4.087 milj., karjamaajandusest 4.152 milj. ja metsamajandusest 900 milj. marka, ehk kokku 9.139 milj. mk., tööstusest aga, ilma meiereideta, 8.085 milj. ja käsitöölaladest 550 milj. mk., ehk kokku 8.635 milj. mk.

Nii oli siis põllu- ja metsamajanduse kogutoodang Soomes a. 1922 enam kui 11% suurem tööstuse omast.

Arvates kogutoodangust maha tarvitatud toorained, saadi rahvuslikuks tuluks maa- ja metsamajandusest 6.012 milj., kuid vabrikutööstusest vaid 3.758 milj. mk., kúsjuures kogu rahvamajanduslik tulu a. 1922 tõusis umb. 11.500 milj. margani.

Väljaveost, mis a. 1922 ulatus 4.437 milj. margale, oli tööstustooteid siiski 3.529 milj. marga väärtuses ehk 80%. Tööstus tarvitas a. 1924 tooraineina kodumaa maa- ja metsamajandussaadusi 1.879 milj. marga, teisi kodumaisi tooraineid aga ainult 84 milj. marga väärtuses. Tööstus töötas nii siis suuremalt osalt ümber maa- ja metsamajandustooteid ja hankis maale $\frac{4}{5}$ välisvaluutat, millega Soome tasus oma sisseveo ja muud kohustused välismaile.

II. Tähtsamate rahvamajandus-alade areng iseseisvuse ajal.

Järgnevas puudutan peale põllumajanduse, metsamajanduse ja tööstuse lühidalt ka liiklemise, kaubanduse, riigimajanduse, maksutaseme ja kapitali kujunemise arengut Soomes iseseisvuse ajal, s. o. aa. 1918—1935.

1. Põllumajandus.

Kohe pärast vabadussõja lõppu a. 1918 asuti Soomes laiaulatuslikele korraldustööle maaomanuse olude parandamiseks.

Terve 19. sajandi kestel oli iseseisvate maaomanikkude arv Soomes kasvanud väga aeglaselt. Selle asemel oli arenenud taluosade rentimine naturaals- ja töörendimaksu vastu. Nii tekkis peamiselt kaks eri rendikoha-tüüpi: 1) päris põllumajanduskohad, mida nimetati torppa'deks (vabadikukohad) ja 2) asunduskohad, mida nimetati mäkitupa'deks (saunikukohad). Lisaks oli rendil terveid talualasid (rendikohad).

Vabadikukohtadel ja asunduskohtadel oli peale põllundusmaa, mida esimesil oli enam ja teistel vähem või ei sugugi, õigus ka puie saamisele peakoha metsast ja peakoha karjamaa kasutamisele. Metsade väärtuse tõustes ja masinakasutuse üldistudes, polnud maaomanikud 20. sajandi algul enam kaldlikud uuendama rendilepinguid, vaid hakkasid rendi-alasid liitma peakoha maadega. Väljatõstmine ja väljatõstmise ähvardus tabas tuhandeid vabadikke ja asunikke-saunikuid.

Nii hakkas Soomes nn. „torpparilaitos“ (vabadikusüsteem) lagunema ja maatute arv hirmuäratavalt kasvama.

Aastal 1912 oli rendikohtade arv siiski veel 152.000. Iseseisvaid maaomanikke ja seevastu vaid 119.000. Väljatõstmiste lõpetamiseks ja iseseisvate maaomanike arvu suurendamiseks alustati Soomes a. 1918 rendi-alade iseseisvustamine niihästi era- kui riigimaal, tasudes maaomanikele riigi vahetalitusel lunaraha 1914. a. hindade järgi. Selle

järele on 1934. a. lõpuni muudetud 118.000 rendiala iseseisvaiks koh-tadeks. Neist põllunduskohti 65.000 ja asunduskohti 53.000. Lunas-tatud maa-ala tõuseb 1,5 milj. hektaarile.

Iseseisvustunud põlluharijad on asunud suure innuga parandama omandatud maid ja on liitunud rohkearvuliselt põllumajanduslike asu-tiste ja ühingutega.

Maata rahvastiku kinnitamiseks maale hakati Soomes juba 19. sajandi lõpul riigi varadega edendama asustustegevust, kuid sedagi on teostatud suuremas ulatuses iseseisvuse ajal. 1934. a. lõpuks oli niiviisi asutatud 31.000 asunduskohta ja korraldatud liiga väikesile kohtadele 12.500 juurdelõiget. Selleks on kasutatud 810.000 ha maad. Riigi asustusfondi varad olid 1934. a. lõpul 497 milj. mk.

Talukohtade arv on selle kõrval kasvanud ka vaba maa-jaotuse kaudu. Kui a. 1901 oli talukohti 122.000 ja a. 1924 334.000, siis tõusis nende arv 1934. a. lõpul juba 570.000-nde. Kui oma maad omavaid perekondi oli a. 1901 vaid 111.000, siis tõusis nende arv a. 1934 juba 450.000-nde, kuhu on arvatud kaasa ka väikesed asundusüksused.

Nii on siis maa Soomes eriti iseseisvuse ajal saanud laiade rahvakihtide omanduseks, kasu-tatuna niihästi põllumajanduse kui asustuse huvides. See on võimaldanud kindlustada ühis-konda ja tõsta maa kasutuse tõhusust.

Põllumajandusega tegeles Soomes a. 1929 273.000 talundit, millel oli põldu 0,50 ha või üle selle. Neist oli iseseisvaid 90%. Talundite hulk kasvas Soomes aa. 1920—29 umbes 23.000 võrra ja aa. 1910—29 umb. 52.000 võrra. Talundeid, millel oli põldu umb. 0,5 kuni 10 ha, oli a. 1929 206.000 ehk 85% kõigist talundeist ja neile kuulus 742.000 ha põldu ehk $\frac{1}{3}$ kogu põllualast, mis oli 2.234.000 ha. Suurtalundeid, s. t. neid, millel on 100 ha või rohkem põldu, oli a. 1929 vaid 827 ja neile kuulus 137.000 ha põldu ehk 6% kogu põllualast. Ülejäänud olid kesktalundid.

Soome on arenemas nii siis üha enam väike-talundusmaaks.

Kogu iseseisvuse ajal on laiendatud põlluala; osalt samuti riigi poolt makstavate uudismaa-preemiatega. Põlluala on laienenud eriti talundeis, kus seda on olnud puudulikult, kuid selle kõrval harimiskõlvulist soo-, metsa- jm. maad. Soome põlluala on aa. 1920—34 tõusnud 2.015.000-ndelt 2.468.000-ni ehk 453.000 ha võrra. Uudismaa-preemiatega abil on aa. 1919—34 vahel loodud uudispõldu 195.000 ha ja haritud karjamaad 21.900 ha. Prec-miateks on makstud kokku 162 milj. mk.

Põlluala kasv Soomes on iseseisvuse ajal ol-nud kiirem kui rahvastiku kasv.

Samaaegselt, kui on tervendatud maaomandusolusid ja laienda-tud haritavat maad, on kogu iseseisvuse kestel kavakindlalt ja hoogsalt arendatud muudki põllunduspoliitikat.

Põllumajanduslikku katse- ja uurimistegevust on püsivalt eden-

datud. Nii jälgitakse põllumajanduse tasuvust raamatupidamistalude abil, mida iseseisvuse algul oli vaid sadakond, kuid praegu (1936) juba tuhatkond; põllumajanduslik katsetegevus on aastast 1923 alates korraldatud täiesti uutele alustele ja suuresti laiendatud.

Põllu-, kodumajanduse ja käsitöö algõpetus on samuti uuendatud. Praegu on kavatsusel kõrgema põllu- ja metsamajandusõpetuse jaoks uued korraldused.

Põllumajanduslike nõuande-organisatsioonide liikmete arv on kasvanud iseseisvuse ajal rohkem kui kahekordseks, tõustes a. 1935 ligi 200.000-ndele, kelle seas on rohkesti ka naisi. Erilisse kodumajandusühinguisse kuulub lisaks umb. 50.000 naist ja ligikaudu 10 aastat vanasse põllundusringide korrastisse kokku ligi 50.000 maapoissi ja -tütarlast. Ka on põllumajanduslike eriühingute arv tunduvalt kasvanud. Oma tuludele lisaks on põllumajandusorganisatsioonid saanud tähelepanavat abi riigilt, nõuandejõude on püsivalt lisandatud ja tegevust on muulgi viisil suuresti edendatud.

Kohalikesse ühistegelisesse ühinguisse, millest Soomes asub maal 95%, kuulus a. 1920 507.000 liiget, kusjuures kaubavahetus oli 1,9 miljardit marka; a. 1933 oli aga juba 800.000 liiget ja kaubavahetus tõusis 5 miljardile margale. Need ühingud on põllumajanduslike laenude jagajatena, põllusaaduste müügi ja tarbeainete ostu hooldajaina omandanud järjest kasvava tähtsuse.

Majanduskriisi alates a. 1928 arendas riigivõim põllumajandusliku rahvastiku seisukorra kindlustamiseks mitmekülgse, paindliku ja teguvõimsa kriisi-vastustuskorrastise, toimides seejuures käsikäes põllumajandusühingutega.

Samal ajal kui Soome põlluala on suuresti laienenud, on tõhustunud ka viljakasvatus edenenud kraavituse ja harimisviisi tõttu, eriti aga väetusaainete ja aretatud taimeliikide suureneva tarvituse tagajärjel. Nii et kui põldude saak oli söödaüksusis (sü) ¹⁾ aa. 1921—25 keskm. 1.067 ja aa. 1926—30 1.209, siis tõusis see a. 1934 juba 1.418-nele.

Kogu põllusaak oli vastavalt 2,2, 2,7 ja 3,5 miljardit sü-d ja saagi rahaväärtus 4, 4,6 ja 5,1 miljardit marka.

Põllusaakide loodushulga tõus on isegi kriisiaastail olnud nii tähelepanav, et see on võitnud põllumajanduskriisist tingitud võrdlemisi suure põllusaadushindade languse.

Saakide, samuti leivavilja, tõustes on kasvanud kiiresti ka riigi omatarvituse rahuldus (vilja omavarasus). Nii et leivavilja omavarasus. mis aa. 1911—13 oli vaid 41%, tõusis aa. 1924—28 56%-ndile ja 1934. lõikuseaastal juba 82%-ndile. Viimati nimetatud aastal oli rukki omavarasus 95%, nisu omavarasus 40% ja kogu taimetoiduaine-omavarasus 77%. Karja jõutoidu omavarasus oli aga 90%.

Ligi 80% põldude toodangust, s. o. 2,0—2,4 miljardit sü-d. samuti kui loodusniitude ja -karjamaade toodang, s. o. umbes 1,0—1,2 mil-

¹⁾ 1 sü vastab segatud jõusööda 1 kilole.

jardit ehk kokku 3,0—3,6 miljardit sü-d aastas, muudetakse k o d u -
loomapidamise kaudu eriliseks koduloomatooteiks.

Koduloomade hulk on Soomes olnud aa. 1920 ja 1934 järgmine:

Loomaliik	1920	1934
Hobuseid	384.645	357.593
Veiseid	1.824.366	1.766.964
Lüpsilehmi	1.173.986	1.260.391
Lambaid	1.703.595	982.445
Kitsi	12.699	11.975
Sigu	373.642	496.091
Põhjapõtru, üle 1-aastasi	52.809	96.084
Tiibkarja	889.890	2.984.676
Mesilasperesid	11.228	12.993
Veiseüksusi	2.367.545	2.366.921

Koduloomade hulk on, veiseüksusis langedes, püsinud Soomes ligi-
kaudu samasuurusena aa. 1920 ja 1934.

Hobuste hulk on, tõi küll, pisut alanenud. Maal valit-
sebki praegusel hetkel mõnel määral hobuste puudus ja nende hinnad
on võrdlemisi kõrged. Veisekarjahulk on kokkuvõttes samuti pisut
vähenenud, kuid selle asemel on lehmade arv püsivalt kasvanud.
Vähenedamine veisekarjas olenebki sõnnide ja noorkarja arvust. Lam-
maste määr on selle asemel langenud õige suuresti, üle 40%, kuid
kitsede määr vaid vähe. Sigade ja põhjapõtrade, eriti aga tiibkarja arv on seevastu tõusnud, samuti kui mesi-
lasperede hulk.

Karjamäära arve vaadeldes tuleb siiski pidada silmas, et tõhusa
koduloomade aretuse ja üha jõulisema toidustuse ja paraneva hoolit-
suse tõttu on koduloomade kaal kasvamas, nende
kasv muutumas endisest kiiremaks ja nende tood-
ang suurenevas.

Olgu näit. tähendatud, et kontrollühisusis oli 4-protsendilise piima
toodang lehma ja aasta kohta a. 1920 vaid 1.834, a. 1934 aga juba
2.727 kilo. Vastav jõutoidukulu oli 1.482 ja 2.112 söödaüksust.

Tähtsamaid karjamajandustooteid toodeti Soomes
aa. 1920 ja 1933 järgmiselt:

Toode	1920 Milj. kg.	1933 Milj. kg.
Piima	1.533,0	2.324,0
Nahku	6,2	6,4
Mune	3,7	19,0
Villa	1,6	1,1
Liha ¹⁾	94,3 ²⁾	umb. 110,0 ³⁾

¹⁾ Ilma hobuselihata.

²⁾ Keskm. aa. 1924—28.

³⁾ Keskm. aa. 1929—33.

Lihast oli:

Veiseliha	39,9	44,2
Sealiha	39,7	52,7
Lambaliha	6,1	4,3
Muud liha	1,2	2,0
Rappeid	7,4	7,8

Ülaltoodust selgub, kuidas tähtsamate koduloomatoodete toodang on Soomes viimaseil aastail märgatavalt tõusnud. See maksab eriti kanamunade ja piima, samuti kui veise- ja sealiha kohta.

Praegu on Soome piimamajandustoodete, munade ja liha alal mitte ainult täiesti omatarbeid rahuldav, vaid ka väljaveomaa.

Arvates siiski maha see osa koduloomatootest, mis on toodetud import-jõutoiduga ja arvestades teatud väljastpoolt toodud rasvasid, oli koduloomatoodete omavarasus Soomes keskm. aa. 1924—28 ligikaudu 80%, 1934. lõikuseaastal aga juba pisut üle 90%.

Soome kogu omavarasus toiduainete suhtes oli keskm. aa. 1911—13 vaid 58%, kuid tõusis aa. 1924—28 keskm. 62%-le ja 1934. lõikuseaastal juba 80%-ni.

Soome põllumajanduse kogutoodangust, mis oma rahaväärtuselt on umb. 6 miljardit marka, müüakse praegu (1935) 57%.

Väljaveo osa põllumajanduse kogutoodangust tõuseb praegu siiski vaid 9 kuni 10%-le ja puudutab peamiselt karjamajandustooteid. Sellegipärast on väljaveol nende rahvamajanduslike ületoodanguvarade kodumaise hinnasuhtes, mille taset ei saa tollidega korraldada, nagu on tehtud näit. viljatoodete puhul, õige suur tähtsus. Et ka karjamajandustoodete maailmaturu hinnad on põllumajanduskriisi ajal suuresti langenud, siis on Soomes nende hindade kindlustamiseks kodumaal võetud tarvitusele erilised kindlustuspreemiad väljaveopreemiade kujul. Nimetatud preemiaid on aa. 1929—35 makstud kokku 334 milj. marka ehk ligi 48 milj. marka aastas. See pole palju, kui karjamajandustoodete aastane müügi väärtus tõuseb Soomes 2,0 kuni 2,5 miljardile margale.

Põllumajandustoodete väljaveo väärtus ja selle osa vastavast Soome koguväljaveost on viimaseil aastail olnud järgmine:

Aasta	Milj. mk.	Kogu väljaveost %
1920—22	403,3	11,3
1923—25	560,8	11,4
1926—28	692,2	11,5
1929—31	653,2	12,2
1934	501,1	8,1
1935	574	9,3

Parimail aastail enne põllumajanduskriisi tulekut, 1926.—28. lõikuseaastail, tõusis põllumajandustoodete väljavedu Soomest ligi 700 milj. margale, moodustades umb. 12% kogu väljaveo väärtusest. Osalt

hinnalangusest, kuid osalt ka väljaveomahu vähenemisest tingitult, hakkas põllumajandustoodete väljaveoväärtus selle järele langema ja oli a. 1934 veel vaid umb. 500 milj. marka ehk 8% kogu väljaveo väärtusest. Aastal 1935 on siiski tähelepandav jälle rõomustav tõus, sest et hinnad on hakanud väljaveomais tõusma.

Tähtsamate karjamaajandustoodete väljavedu Soomest on aa. 1928—35 olnud milj. kilodes järgmine:

Aasta	Või milj. kg.	Juust milj. kg.	Kanamunad milj. kg.	Sealiha milj. kg.	Muu liha milj. kg.	Nahad, ümbertöötatud, milj. kg.
1928	13,4	1,7	—	0,1	0,8	5,1
1929	16,6	2,2	—	0,2	0,7	5,4
1930	17,1	2,1	0,4	0,3	1,3	5,1
1931	17,4	2,6	1,9	1,7	1,7	3,8
1932	14,5	3,3	6,3	2,0	1,4	3,7
1933	11,9	4,2	10,0	2,7	1,5	4,8
1934	11,1	3,9	10,0	1,7	1,5	3,5
1935	10,2	4,2	8,7	2,6	3,1	3,8

Võiväljavedu oli haripunktil aastal 1931, kuid on selle järele langenud väljaveo raskuste tõttu. Juustu, kanamunade, niihästi sea- kui muu liha väljavedu on seevastu tõusnud. Eriti märgatavalt on viimaseil aastail suurenenud kanamunade väljavedu. Nahkade väljaveos on tõdetav langus.

Kriisiaja raskeimal järgul, aa. 1931—34, oli ühine põllumajandustoodanguindeks 71, 71, 72 ja 70, kuluindeksi olles vastavalt 86, 86, 83 ja 84. A. 1935 oli olukord juba parem, nimeetatud indeksite olles 75 ja 87.

Kriisiaastail on tagatud ka ligikaudu 12.000 talukoha võlad. Kuna protsendimäär on viimasel aastal märgatavalt langenud ja põllumajandusliku rahvastiku tulud ka metsamajandusest suurenenud, siis on kriisiaeg Soome põllumajanduses sedakorda ületatud.

2. Metsamajandus.

Soome on Euroopa metsarikkamaid maid. Aa. 1922—24 toimeetatud üleriikliku metsadearvestuse järgi oli Soome metsapindala 25,3 milj. ha ehk 73,5% kogu maa-alast, mis on 34,4 milj. ha. Metsa-alast on kasvulist 20,2 milj. ha ehk 59% maa-alast. Metsade puutagavara tõusis 1.620 milj. m³-le ja aastane kasv 44,5 milj. m³-le.

Metsamajandus annabki tähelepandavaid rahatulusid niihästi eraisikuile, kes omavad umb. 51% metsa pindalast, kui Soome riigile, kelle omanduseks on umb. 40% metsa pindalast. Metsa raiumine, vedu ja parvetus annavad seejuures rohkesti töövoimalusi, eriti maa-rahvastikule.

Metsamajandus annab puutooraine Soome tähtsamale väljaveotööstusele, puu ümbertöötustööstusele, samuti kui puu on Soomes tähtsaimaks põletus- ja ehitusaineks.

Soome metsist aastate viisi raiutud puu hulk tõusis

aa. 1925—34 38,6 milj. m³-le. Sellest tarvitati tööstuse tooraineks ja põletuspuuks 16,8 milj. m³; ümbertöötamata veeti välja 3,0 milj. m³; muuks tarvituseks kodumaal kulutati 16,3 milj. m³; raiumisel ja muul viisil hävines 2,5 milj. m³.

Eraomanikud said metsamüügist kännurahana keskmiselt aasta kohta:

Aastad	Milj. mk.
1920—24	470
1925—29	1.030
1930—32	445
1933—35	1.197

Maaelanikkond sai metsatöötasuna keskmiselt aasta kohta:

Aastad	Milj. mk.
1925—29	784
1930—32	344
1933—35	686

Maaelanikkonna tulud metsamajandusest olid tõusukonjunktuiiri ajal 1925—29 nii siis rohkesti 1,8 miljardit marka aastas. Kriisiaastail, 1930—32, langesid need seevastu napi 0,8 miljardi margani, kuid tõusid jälle aegade paranedes, 1933—35, ligi 1,9 miljardi margani aastas.

Soome metsamajanduse toodang kõikus aastail 1927—1934 4,1 ja 2,7 miljardi marga vahel ja oli keskm. 3,4 miljardit marka. Tööstuse poolt tarvitatud puu väärtus on kõikunud 1,6 ja 2,5 miljardi marga vahel ja moodustas umb. 60% kogu puutarvituse väärtusest. Ligikaudu 80% tööstuse poolt tarvitatud toorainest on erametsist.

Kuna tööstustoodangu nettoväärtus kõikus aa. 1927—34 5—6 miljardi marga vahel, millest puu ümbertöötustööstuse heaks langes 2,0—2,5 miljardit marka, siis moodustas metsamajanduse toodang umb. 50—70% tööstuse aastasest nettotoodangust, olles ise 47% suurem vastavast puu ümbertöötustööstuse nettotoodangust.

Püsiva metsatoodangu kindlustamiseks anti Soomes a. 1917 eriline metsaseadus, mis põhjeneb uuskasvu põhimõttel. Metsaseaduse järelevalve ja erametsamajanduse edendamistöö korraldati uuesti aastal 1928 erametsaseadusega. Seda teostavad 18 metsakaitse komisjoni ühes metsakeskseitsidega. Ka on arendatud metsakaitse ühingute tegevust. Soode kuivatamise eest metsamajanduslikel kaalutlusil ja tühjade maade metsastamise eest on samuti hoolitsetud eriliste metsaparandusseadustega aastail 1928 ja 1935. Praegu parandatakse ja metsastatakse Soomes iga aasta kümneid tuhandeid hektaare metsakasvu jaoks.

Erametsamajanduse määrsuamad tõusid aa. 1919—36 1,2-st kuni 41,1 milj. margani aastas. Lisaks tulevad riigimetsade hoolitsemiseks tarvitatud summad.

Aastail 1928—35 tarvitati metsamajanduslikul otstarbel põllumajanduskriisi tõrje sihiga riigi varasid kokku ligi 1 miljard marka.

Et saada uut ülevaadet Soome metsade olukorrast ja toodangust, toimetatakse aastail 1936—38 jälle uus üleriiklik metsade hinne. Jätkub ka kuludemäära uurimine.

Riigi metsadevalitsus uuendati a. 1922. Bruttotulud riigi metsist olid a. 1921 146 milj., 1928 407 milj., 1935 278 milj. marka.

Alamastme õpetus metsanduse alal uuendati seadusega aastast 1922. Metsateaduslik uurimisasutis loodi Soomes a. 1917. Metsanduse alal Soome ongi praegu esimesi maid maailmas.

Kuigi metsade loomulik uuendumine Soome ilmastiku- ja maapinnaolude juures on hõlpus, võidakse metsade oskusliku uuendamise, metsaparendustegevuse ja arendatud metsakaitse kaudu suurendada tunduvalt metsade toodangut — asjatundjate arvates praegusest isegi kahekordseks.

Metsamajandusele kuulubki Soomes suur tulevik, kuna see moodustab järjest tähtsama toodanguala põllumajanduse ja tööstuse kõrval.

3. Tööstus.

Soome rahvamajandus on iseseisvuse ajal tööstustunud võrdlemisi kiiresti.

Kui oli pääsetud sõja-ajast tingitud seisukorrast ja sundmajandusest vabamaisse oludesse, hakkas eksport-tööstus, mis oli kaotanud Vene turud, muretsema asemele uusi turgusid teisilt mailt ja see õnnestuski. Koduturutööstus sai ka jälle välismaisi tooraineid. Samal ajal hakati seda üha enam kaitsema tollidega. Kui rahvastik pärast sõda hakkas uuesti kasvama ja kosuma, paranes ka tema ostuvõime. Välismaist kapitali voolas rohkesti maale ja ettevõtlikkus elustus. Asutati uusi tehaseid ja vanu masinaid asendati uutega.

Tööstustegevus kasvas Soomes pärast sõda püsivalt kuni 1928. aastani, millal algas kriisiaeg. Teostunud arengut selgitavad arvud aastaist 1920 ja 1928:

Asjaseletus	1920	1928
Töökohti	2.920	4.021
Töötajaid	117.200	169.700
Palgad, milj. markades	922	2.277
Tööjõud, Hp.	295.000	504.000
Toodangu bruttoväärtus, milj. mk.	6.168	13.710
Ümbertöötusväärtus, milj. mk.	2.827	6.258
Primaarmootoreid, Hp.	324.000	589.000
Elektrimootoreid, Hp.	134.000	353.000

Tööstuse töötajate arv kasvas Soomes aa. 1920—28 ligi 53.000 hinge võrra ehk umb. 45%. Toodangu bruttoväärtus kasvas nimetatud ajal rohkem kui kahekordseks ja palgakulud ligi 2,5-kordseks. Tööstuse masinajõu tarvitus tõusis

vastavalt ligikaudu 70%. Elektrikasutamise suurenemine oli veelgi kiirem.

A. 1928 alanud majanduskriisi mõju Soome tööstusele oli raskeim a. 1931, mille järele tööstus on uuesti elustunud ja jõudis üldiselt arvestades a. 1934 umb. 1928. aasta tasemele, kuigi tööstuse korralduses toimunud muutused on olnud tunduvald.

Järgnevad arvud osutavad, missugune on olnud tööstuse tõus aa. 1931—34:

Asjaseletus	1931	1934
Töökohti	3.497	3.747
Töötajaid	129.600	161.700
Palgad, milj. mk.	1.485	1.809
Töövõime, Hp.	591.000	718.000
Toodangu bruttoväärtus, milj. mk.	9.249	13.120
Ümbertöötusväärtus, milj. mk.	4.488	5.118
Primaarmootoreid, Hp.	606.000	701.000
Elektrimootoreid, Hp.	418.000	581.000

Tööstuse töötajate arv, mis aa. 1928—31 oli langenud ümmarg. 40.000 hinge võrra, tõusis aa. 1931—34 uuesti ümmarg. 32.000 hinge võrra. Masinajõu tarvituse kasvas siiski püsivalt, tõustes aa. 1931—34 127.000 Hp.; elektritarvituse kasvas 163.000 Hp. võrra. Toodangu bruttoväärtus, mis aa. 1928—31 oli langenud ligi 4,5 miljardit marka, tõusis aa. 1931—34 jälle ligi 4 miljardi marga võrra. Tööstuse ümbertöötusväärtus kasvas aa. 1931—34 ligi 3,5 miljardi marga võrra.

Iseseisvuse ajal, aa. 1918—34, on tööstuse töölistikond kahekordistunud, primaarmootorite tarvituse tõusnud rohkem kui kahekordseks ja elektrimootorite oma 4,5-kordseks.

Aa. 1926—35 on tööstuse toodangumaht kasvanud 50 ja väärtus 24%.

Soome tööstuses toetusid veel 1880 paiku teised tööstused, peale toidu- ja maitseainetööstuse, peamiselt väljaveole. Hiljem jäid väljaveotööstusiks peamiselt puu ümbertöötuse-tööstused. Viimaseil aastail on teatud koduturu tööstusealad tunginud uuesti ka välisurgudele, nagu näit. kummi-, portselani-, tekstiil- ja klaasitööstused.

A. 1922 oli väljaveotööstuse teenistuses 62.000 töötajat, kuid koduturutööstuses seevastu 71.000. Vastavad bruttotoodangud olid 3,5 ja 4,6 miljardit marka. A. 1928 oli väljaveotööstuse töölistearv 65.000, kuid koduturutööstusel 105.000, vastavate bruttotoodangute olles 8,2 ja 5,6 miljardit marka. A. 1934 oli väljaveotööstuse töölistearv veelgi langenud ja moodustas vaid 60.000, koduturutööstuse oma seevastu aga 101.000. Eelmise bruttotoodang oli nüüd 7,8, viimase oma aga ainult 5,4 miljardit marka.

Väljaveotööstus on nii siis Soomes iseseisvuse ajal vähendanud

käitistöoliste arvu, samal ajal kui ta bruttotoodang on jõudsalt kasvanud. Koduturutööstuse tööliste arv on selle asemel tunduvalt kasvanud, kuid tema toodang võrdlemisi aeglaselt. Selle põhjuseks on olnud eriline agarus masinate ja tehniliste meetodite rakendamises vabrikutööstuses.

Väljaveotööstusist on tähelepandavamad paberi-, sae- ja vineeritööstused.

Tähtsamate väljaveokaupade valmistus oli Soomes aa. 1920, 1928 ja 1934 järgmine:

K a u p	1920	1928	1934
Paberit:			
ajalehe-, tonne	96.000	205.000	290.000
muud , „	46.000	260.000	439.000
Puumassi, tonne	152.000	312.000	545.000
Sulfaat-tselluloosi, tonne . . .	52.000	146.000	261.000
Sulfiit- „ „	120.000	438.000	762.000
Saetooteid:			
hööveldamata, std.	398.000	1.230.000	1.137.000
hööveldatud, „	141.000	167.000	180.000
Vineeri, tonne ümm.	15.000	77.000	123.000

Aastail 1920—34 on ajalehepaberi toodang tõusnud 3-, muu paberi oma üle 9-, puumassi 3,5-, sulfaat-tselluloosi 5-, sulfiit-tselluloosi 6,5-, hööveldamata saetoodete oma ligi 3- ja vineeri oma 8-kordseks.

Aa. 1926—35 on väljaveotööstuse toodangumaht tõusnud 51 ja väärtus 6%.

Viimaseil aegadel on Soomes ehitatud või parajasti ehitatakse uusi suuri tselluloositehaseid. Nimetagem vaid Waldhofi, Kaukopää, Kotka ja Oulu tehaseid. Samuti on uuendatud vanu ja hangitud viimaseid uudiseid paberi jm. masinate alalt.

Sulfiit-tselluloosi toodang tõusiski niiviisi a. 1935 juba 840.000 tonnile. Sulfaat-tselluloosi valmistus kasvas vastavalt 300.000 tonnile, kuid ulatub pärast Kaukopää, Kotka ja Oulu uute suurtehaste valmistamist kuni 500.000 tonnile.

Paberitööstusse kuuluvate tehaste arv oli a. 1934 kokku 107.

Aa. 1925—34 on paberitööstuse osa puutarvituses kasvanud 20%-lt 32%-le. Selle tooraine hulk oli a. 1934 juba ümm. 5,5 milj. m³ puud, saeveskite tooraine hulga tõustes 12,7 milj. m³-le; kogu ümbertöötatud puu hulk oli sel aastal 18,9 milj. m³.

Puu-ümbertöötustoodete väljavedu on olnud:

T o o d e	1920	1935
Paberitööstuse, tonne	343.000	1.656.000
Vineeri- „ „	13.000	127.000
Rulli- „ „	7.000	6.000
Saeveski- „ „	748.000	1.031.000

Väljaveoüksuste arv on tõusnud 1,1-lt 2,8 miljonile ehk 155% ja väljaveo väärtus 2,5-lt 4,7 milj. margale ehk 88%. Paberitööstuse väljaveomäär on kasvanud 5-kordseks ja vineeri oma ligi 10-kordseks. Puuümbertööstustoodete väljavedu on praegu ümm. 85% kogu väljaveo väärtusest.

Koduturutööstusist on Soomes tähtsaimad metalli-, kudu- mis-, toidu- ja maitseaine-, naha-, savi- ja klaasitööstused. Need töötavad ümber osalt välismaist, kuid praegu järjest enam ka kodumaist toorainet.

Koduturutööstuse toodang on iseseisvuse ajal õige märgatavalt kasvanud. Nii oli olukord eriti aa. 1920—28. Selle järele on teatud aladel ilmnenud taandumist, kuid teiselt poolt on arenenud uusi eritööstusi, nagu näit. keemilise-, trikoo-, naha-, raadio- jms. tööstuste alal.

Aa. 1926—35 on koduturutööstuse toodangumahth kasvanud 49% ja -väärtus 38%.

Tööstuse arengut on edendanud Soome rikkalike veejõudude rakendamine elektri- ja amadeks.

Soome koskede üldvõime on keskmise veeseisu juures ümmarguselt 2,5 milj. THP³⁾. Aastal 1920 oli sellest rakendatud ligikaudu 190.000 THP, a. 1930 412.000 THP ja aasta 1936 lõpul umbkaudu 604.000 THP.

Rakendatud veejõud on kasvanud Soomes nii siis 13 aastaga üle 3-kordseks.

Aastal 1935 arendati Soomes energiat 1,95 miljardit kWh, millest oli elektrit 1,64 miljardit. A. 1923 oli muudetud veejõust ligikaudu vaid pool elektrienergiat, kuid a. 1935 juba üle 80%.

Soome veejõuasutisisesse, millest suurimad praegu valmis on Imatra, Ahvenkoski, Nokia, Voikka ja Tainionkoski, on paigutatud ligikaudu 1,7 miljardit marka. Kogu riigi veejõust ongi rakendatud juba ligik. 1/4. Veejõuasutisi on ümmarguselt 300, kuid üle 3/4 toodetud energiast langeb 12 suurema jaama osaks. Uusi jõujaamu on kavatsusel praegu ka Põhja-Soome. Nende kiiremat ehitamist on takistanud kapitali puudus.

4. Liiklemine ja informatsioonikorraldus.

Majandusliku elu edenemist Soomes on iseseisvuse ajal hõlbustanud suuresti liiklemise parandused. Nii on ehitatud uusi ja parandatud endisi maanteid ja raudteid, on edendatud autoliiklemist, laiendatud posti-, telegraafi- ja telefonivõrgustikku ja arendatud lennu- ja raadiotegevust.

Maanteed võeti Soomes a. 1918 antud seadusega 1921. a. algusest alates adramaakondadelt riigi kulul ülalpeetavaiks. Maanteiks kuulutati siis 23.800 km. teid, millest riik võttis vahetult oma kanda siiski vaid 1.300 km. 1936. aasta algul oli riigi vahetus hoolduses juba 4.800 km. ja lääniülemate hooldusel 27.200 km. maanteid. — Kogukonnateid oli 3.500 km. ja külateid 26.700 km. Maanteede kordaseadmine ja hoidmine on aa. 1921—36 maksnud riigile ligikaudu 1,4 miljardit marka.

Vanade maanteede kordaseadmine ja uute ehitamine on hõlbustanud suuresti autoliiklemise arengut. A. 1923 oli Soomes vaid 2.900 autot ja 1.800 mootorratast, nende esindades umb. 90.000 HP. Aastal 1935 oli autosid juba 33.000 ja neist autobusse 1.800. Lisaks oli 4.800 mootorratast. Nende üldine HP-hulk oli 1,6 milj. Eriti on muutunud maa liiklemisolusid autobuseliiklemine.

Raudteede pikkus on aa. 1918—34 kasvanud Soomes 4.200-lt 5.700 km-le ehk 1.500 km. Raudteede kapitaliväärtus on samal ajal suurenenud üle 2 miljardi marga võrra. Liiklemiskohtade arv on kasvanud vastavalt ligik. kahekordseks. Kui riigiraudteede kaubavedu oli aa. 1911—20 keskm. 4,6 milj. tonni, siis tõusis see a. 1934 juba 12,6 milj. tonnile.

Ka telefoniasjandus on edenenud. Riigi telefonijuhesid oli Soomes a. 1919 3.500 km., kuid a. 1934 juba 52.700 km. Lisaks erajuhesid 98.400 km. Abonentaparaate oli a. 1934 kokku 140.500. Telefon on levinudki Soomes võrdlemisi üldiselt. Suuremais linnades on ta juba automatiseeritud.

Postkontorite ja agentuuride arv kasvas aa. 1918—1934 2.600-lt 3.400-le. Postisaadetiste hulk on kasvanud aastate 1911—1920 keskmääralt 158 miljonilt 283 miljonile a. 1934. Ajalehesaadetiste kasv on vastavalt olnud 96-lt 192 miljonile.

Raadio on täiesti iseseisvusaja toode. Raadiot valitseb eriline riigi valve all tegutsev ühing. Saatejaamad on ehitatud riigi kulul. Raadio kuuldelubade arv oli 1935. a. lõppedes 145.000.

Õhuliiklemine on samuti iseseisvusaja nähtus. Aastal 1934 lennati vesilennukeil 309.000 km., reisijate arvu olles 11.500 ja posti ning kaubaveo hulga 165.000 kg. Praegu on ehitusel uued, ajakohased maa-lennuväljakud Turus ja Helsingis, samuti mitmed vähemad väljakud maa eri osades. Nende valmides on lennuühendused välismaaga ja kodumaa tähtsamail liinidel tagatud läbi aasta.

5. Muu majanduselu.

Vaadeldgem veel lühidalt kaubanduse, kapitalikujunemise, riigimajanduse ja maksutaseme arengut Soomes iseseisvuse ajal, sest neiski ilmnevad kord soodsatena, kord ebasoodsatena toodangulise tegevuse tulemused.

Väliskaubanduse tulemus on alamal märgitud ajavahemikel kujunenud järgmiseks:

Ajavahemik	Väljavedu Milj. mk.	Sissevedu Milj. mk.	Bilanss
1917—19	493	1.415	— 922
1920—22	3.558	3.727	— 169
1923—25	4.934	4.945	— 11
1926—28	6.031	6.689	— 658
1929—31	5.375	5.238	+ 137
1932	4.631	3.502	+ 1.129

A j a v a h e m i k	Väljavedu Milj. mk.	Sissevedu Milj. mk.	Bilanss
1933	5.298	3.928	+ 1.370
1934	6.226	4.776	+ 1.450
1935	6.204	5.344	+ 860

Iseseisvuse algaegadel oli kaubandusbilanss Soomele ebasoodus. Aa. 1923—25 oli väliskaubanduse puudujääk siiski tähtsusetu, kuid hakkas varsti kasvama, sest et sissevedu ebaloomulikult paisus. A. 1928 oli sisseveo ülekaal 1.768 milj. margaga haritipul.

Aastast 1928, kui Soomes puhkes majanduskriis, hakati tõstma tolle ja diskontoprotsenti. Koduturutoöstuse ja põllumajanduse toodangu kasvades ja sisseveo vähenedes ning kui väljaveotoöstusist esiteks paberi- ja hiljem ka saeveskitööstus suurendasid oma toodangut ja väljavedu, paranes Soome kaubandusbilanss kiiresti. A. 1929 järgnes küll veel 571 milj. marga suurune kaotus, kuid a. 1930 juba 156 milj. marga suurune ülejääk, mis a. 1934 tõusis koguni 1.450 milj. margale.

Väliskaubanduse väljaveo-ülejääk oli Soomes a. 1930—35 kokku 5.957 milj. marka. Seda on põhjustanud eriti omatarvete kasvav rahuldus riigi sisetoodangu kaudu, suurenenud väljaveotoodang ja praktiseeritud vabameelne majanduspoliitika.

Rahamajanduse alalt olgu mainitud, et soome mark lahutati kullast sõja ajal 1915. a. algusest peale. Selle järele langes marga väärtus kiiresti ja oli a. 1921 vaid ligik. $\frac{1}{10}$ 1914. aasta väärtusest. Kullaalusele mindi uuesti üle 1926. a. alguses, sidudes marga Ühendriikide dollariga kursiga 39:70. Uusi kuldmarkasid läks vanasse 7,66. Inglismaa ja Skandinaavia maade lahkudes kullaaluselt, loobus sellest ka Soome 1931. a. oktoobris. 1933. aasta algusest peale on Soome valuuta seotud Inglise naelaga kursiga 227:—. Nii kuulub siis Soome praegu nn. naelamaade hulka. Kui Soome marga kullaväärtuseks võtta a. 1930 = 100, siis oli see a. 1935 veel vaid 50,8.

Riigimajandusele aetas saavutatud iseseisvus suuri nõudeid. Tuli parandada sõja poolt tekitatud kahjud, luua kaitsekorraldus ja välisesindus ja teha mitmesuguseid põhiparandusi rahva majandus- ja kultuurielu eri aladel. See tähendas nihästi riigi väljaminekute kui riigivõla kasvu. Nii tõusidki riigivõlad aa. 1918—28 1.085-lt 5.042 milj. margale. Tulud olid vastavalt 1.252 ja 5.072 milj. mk. Kulude arve saadi hoida siiski tasakaalus. Riigirahastu kapitalihulk oligi a. 1925 juba 1.167 milj. mk. Kriisi algades piirati riigi kulusid niivõrd, et need a. 1932 olid veel vaid 3.002 milj. mk. ja tulud 2.925 milj. mk. Puudujääk, 77 milj. mk., põhjustas riigirahastus, mis vähehaaval oli kulutatud, 35 milj. marga suuruse puudujäägi — ainsa kogu iseseisvuse ajal, mis kaeti aga juba järgmisel aastal. A. 1935 olid riigi kulud tõusnud juba 4.533 milj. margale ja tulud 4.559 milj. margale, nii et ülejääk oli 26 milj. marka. Kulude poolel oli sedapuhku pealegi

65 milj. margaline ülekanne a. 1934 asutatud konjunktuurfondi, kuhu juba a. 1934 oli kantud 300 milj. marka.

Riigivõlg, mis a. 1918 oli päevakursi järgi arvestades 1.048 milj. mk., tõusis a. 1926 4.161 milj. margale, millest oli välismaist 3.644 ja kodumaist 517 milj. mk. Riigivõlg oli kõrgeimal a. 1932., s. o. 6.223 milj. margale, kuid langes muuseas kursimuutuse tõttu a. 1935 4.022 milj. margale. Sellest võlast oli välismaist ainult veel 2.765, kodumaist aga 1.257 milj. mk. Võlast oli kaetud 3.847 ja katmata veel vaid 175 milj. mk. Viimaseil aastail on riigilaenusid kantud rohkesti üle madalamale protsendi määrale.

Soome riigimajandus lasub nii siis täiesti tervel alusel.

Soome maksubilanss välismaade suhtes on olnud passiivne vaid üksikuil harvul aastail. Aastate 1922—33 aktiivsus oli 2,5 miljardit marka.

Soome välismaine netto võlg tõusis tõeliste valuutakursside järgi a. 1921 ligik. 6,3 miljardile margale ja saavutas 1931. a. lõpul tipu 10,3 miljardi margaga. Selle järele on siiski, kaubabilansi paranes, vähendatud võlga 3,6 miljardi margani 1935. a. lõpul.

Välisvõlgade vähenemine ja samaaegne protsendimäära langemine on tunduvalt vähendanud vastavaid aastakulutusi ja kergendanud maa maksutaset. Välismaiste kohustuste täpne täitmine on äratanud välismaail üldist lugupidamist Soome vastu.

Kapitalikujumine on Soomes viimaseil aastail majanduselu virgudes olnud elav, seevastu kui varemalt tundus ilmselt kapitali puudust. Hoiuasutiste, kindlustusasutiste ja kindlustuspremiade fondide aktsiakapitalid ja majanduslike ettevõtete omad kapitalid tõusid aa. 1923—32, s. o. 10 aasta jooksul nimiväärtuselt 11.600-lt 23.800 milj. margale, ja sise-ostuväärtuselt 10.200-lt 23.800 milj. margale, tõusu moodsustes nii siis üle 2-kordseks. Lisaks tuleb loonusmajanduslik kapitalikujunemine, mis Soomes on suhteliselt suur. Hoiusummad on samuti jätkuvalt lisandunud, ja pankade kassavarad on praegu erandlikult suured.

Protsendimäär on Soomes viimaseil aastail märgatavalt langenud. Inflatsiooni ajal ja veel kuni 1925. aastani kõikus ametlik diskonto 8 ja 10% vahel. Aa. 1926—30 langes see tõi küll ajuti 6%-le, kuid tõsteti valuutapoliitilisel põhjusil a. 1931 9%-le. Hiljem on diskontoprosent langenud seevõrd, et 1934. a. lõpul oli see veel vaid 4%. Keskmine hoiuprosent on aa. 1930—35 langenud 6,7-lt 3,8%-le.

III. Lõpplausce.

Eeltoodust selgub, et rahvamajanduse erialade toodang on iseseisvuse ajal Soomes tähelepandavalt kasvanud ja et riigimajandus seisab kindlal põhjal.

Tööpalgad tõusid Soomes kuni 1928. aastani, millal nad olid õige kõrged, kuid langesid tunduvalt majanduskriisi ajal. Töötute arv kasvas pahimal kriisiaastal — 1932. a. talvel 90.000-ndele. Majanduselu uuesti elustudes hakkas tööpuudus vähenema ja oli talvel 1935—36 vaid ligik. 20.000 ja 1936. a. maikuus ligik. 13.000 töötut. Neist oli pealegi 9.000 varutöödel.

Palgad hakkasid uuesti tõusma aastast 1933 ja on praegu (1936) ligikaudu 1926. aasta tasemel.

Rahvamajanduslik tulu, mis a. 1922 oli ümm. 11,5 miljardit marka, tõusis a. 1935 juba ligik. 20 miljardile margale.

Rahvamajanduse püsiv tööstustumine on endiselt jätkunud. Seda tõendavad muutused rahvastiku elukutselises jaotuses. Nii vähenes aa. 1920—30 põllumajandusrahvastiku osa kogu rahvastikust 65%-lt 60%-le ja absoluutselt 5.200 hinge võrra, mis sündis Soomes alles esimest korda. Tööstuse alal tegeva rahvastiku osa tõusis seevastu 15%-lt 17%-le ja kaubanduse ning liiklemise alal tegeva rahvastiku osa 7%-lt 8%-le.

Nii on siis Soome majanduselu paljudest raskustest hoolimata arenenud terves suunas. Riik on kosunud ja seisab praegusel hetkel kindlal majanduslikul alusel.

Soome on nagu teisedki Põhja-Euroopa maad ja Inglismaa, juhtinud kriisiajalgi oma majandusasju hästi. „Samal ajal kui maailm on majanduslikult tammunud paigal ja Euroopa otse vaesestunud, on Soome kõigekülgselt arenenud“, tähendas Soome Panga peadirektor Risto Ryti, esitades hiljuti ülevaate Soome praegusest majanduslikust olukorrast maailmamajanduse taustal.

Eelpool pole selgitatud, missuguseid kultuurilisi edusamme on Soomes tehtud iseseisvuse ajal. Olgu siiski tähendatud, et pärast 1922. aastat, millal Soomes hakkas kehtima koolikohustus-seadus, on ohverdatud uuteks koolimajadeks ligik. 1 miljardit marka. Aa. 1920—33 on asutatud 73 uut kooli ja 130 uut haiglat. Viimasel ajal on osutatud ka kõrgemale õpetusele ja vabale rahvaharidustööle erilist tähelepanu.

Riiklik iseseisvus, rahvuslik nooruslik ja Soomes alati kõrgelt hinnatud ja kaitstud vabadus, v a b a d u s v a s t u t u s r i k k u s e s, on kannustanud väikest soome rahvast pingutama kõige ühise, kallit lunastatud isamaa heaks.

5.

Ungari kirjanduse asend maailmas.

Kirjutanud prof. János Hankiss.

Läinud sajandi viiekümnendail aastail üks prantsuse kirjanik, kartes lääne kirjanduste inspiratsiooniallikate kuivumist, nende vormide kivinemist, otsib abi väljaspool kodumaa piire. Ja saksa kirjanduse kaudu, mis Herder'ist peale nii suure innuga vahendab nn. rahvalik-rahvusliku luule tooteid lääne poole, silmab ta toda töötatud maad, mis roidunud „suuri“ kirjandusi hellitab leevenduse, värskenduse lootusega. Ta avastab, et peale klassilise muinasaja- ja prantsuse, inglise, itaalia, hispaania kirjanduse on veel mõõtnatud alad, mis ootavad avastamist ja väljakaevamist ning mis tuntud kirjandusi täiendavad üldiseks kirjanduseks. Thalès Bernard — nii on meie uurija nimi — massiliselt tõlgib ja kohandab germaani ja slaavi luuletusi, kuid veel enam soome, eesti ja ungari värsse: nendes tema järgi tatari algupära keeltes kõlab rahvaluule oma täies naiivses ilus. Nagu „Ungari-Eesti Raamatukogu“ ühes numbris on osutanud E. Vironyi, haaras eesti luule ühe balti ja ühe vene poeedi tõlkes väga prantsuse asjatundja fantaasia ja südame¹). Soomlasi vahendasid talle rootslased, ungarlasi aga (saksa või prantsuse keeles kirjutavad) ungarlased. Bernardi ideaalkujuks sai Petöfi, temale pühendas ta ühe oma värsiköite ning temas nägi ta maailmakirjandust uueksloova rahvaluule kehastajat.

Thalès Bernard ei vääriks siin enam tähelepanu, kui ta ei sooks oma tõlgete ja ümberluuletistega kaugeleminevaid järeldusi ja lootusi. Tema kindlaks veendumuseks on, et need vaevalt tuntud kirjandused on kutsutud elustama, üldiseks tegema ja ka pühitsema mingi usulise tundega lääne poeesiat. On õige, et ta mõjuva vastandi saavutamiseks neid kujutleb üliväga algelistena ning usub, et näiteks eesti, soome ja ungari proosa on palju madalamal kui luule, nagu ka need kirjandused tema järgi saaksid läbi ilma raamatuteta... Kuigi segaste äärjoontega, ometi ta tunnetab nende väärtust ja nende tähtsustki.

¹) Thalès Bernard *littérateur français et ses relations avec la poésie populaire estonienne et finnoise* („Bibliotheca Hungarico-Estica“, editit Stephanus de Csekey, 7.), Tartu, Krüger, 1928.

Teiselt poolt ei ülista Hermann Grimm, kuulus saksa professor, mitte enam sellist igapähe-oma kollektiivset luulet, vaid tõstab ühe esindava isiksuse kõige kõrgemale võimalikule pjedestaadile, kui ta Petõfi asetab maailmakirjanduse viie suurima luuletaja etteotsa.

Need kaaks äärmuslikku näidet ¹⁾ mitmesaja teise kõrval, millel siin pole ruumi, näitavad, et soome-ugri rahvaste luule üldiselt ja nende suured luuletajad resp. suured luuleloomingud üksikult suudavad kergesti võluda neid, kelleni nad jõuavad. Raskuseks on see, et läänes pole tänapäev „üldist kirjanduslikku“ ühisteadvust ja nelja-viie tähtsa lääne kirjanduse kõrval antakse käsiraamatuis ruumi pigemini Indiale või Jaapanile kui kesk- ja põhja-euroopa kirjandustele. Põhimõtteliselt on meil õnnestunud päästa maksvusele ²⁾ käsitus, et meistriteosed kõikjal võivad võrsuda ning nende hulgas sellisedki meistriteosed, mis orgaaniliselt sobivad euroopa kirjanduse arengusse ning on seal hädavajalikud; ja tänapäev vist ei leidu kuigi palju tollegi käsituse tõsisaid jüngreid, et suurte või võimsate rahvaste kirjandus igal juhul oleks tähelepanuväärivam kui väikese hingedearvuga, kuid suure hingega rahvaste oma. Kirjanduse väärtus pole otseses suhtes ei suurtükkide ega hällide arvuga. Kuid kahtlemata need põhimõttelised töed ei triumfi kergesti tegelikkuses: kirjanduslik ühisteadvus on „moles iners“, eelarvamuste ja vaimuinertsuse raskusjõud hoiab seda sageli sajanditepikkuses liikumatuses. Ent soome-ugri rahvaste kirjandus pole mitte ainult eneses, absoluutses mõttes kullakaevandus, vaid sisaldab ka selliseid omalaladseid varasid, mis läänes on eriti hinnatud ja otsitud. Nii on ungari kirjanduselgi — võõragi silmaga vaadates — eriomased väärtused, ning need tuleb meil avada, kui soovime, et võimalikult kiiremini saabuks aeg, millal meie kirjanduse meistriteosed loomulikult paigutuvad väärtuste ja meistriloomingute rahvusvaheliselt tunnustatud sarjadesse.

Seepärast pole kõige tähtsam küsimus, mida tähendab tänapäeval ungari kirjandus välismaal, vaid mida võiks tähendada ja mida saab tähendada. Asjata koguksime hunnikusse ungari teoste võõrkeelsete tõlgete ja neist moodustatud võõraste arvamuste muide päris õpetlikke andmeid: sest on kindel, et vaatamata mõnele õnnelikule erandile ³⁾, kõik see pigemini on kõike tunnustust vääriava eliidi (välismaal töötavate ungarlaste ja ungari magneti mõjupiirkonda sattunud võõraste) hoole tulemus kui laia-alaline edu, mis põhjalikult võib ümber pöörata välismaa avaliku arvamuse pinna ungari külvi jaoks. Võõrkeeltes ilmu-

¹⁾ Öieti nad on teineteisele lähemal kui näib esimesel silmapilgul, sest Grimm ülistab Petõfis, inimkonna „ürgluuletajas“ samu veetlevaid omadusi, mida Bernard kirjutas ungari rahvaluule arvele.

²⁾ Eriti kirjandusloolaste a. 1928 moodustunud foorumil, „Commission internationale d'Histoire littéraire moderne“-is, mis on juba väga palju teinud kirjanduste ühevääristamiseks.

³⁾ Eriti mõtleme uuemate kirjanikkude edule. Meie klassikutest on Petõfi, Jókai ja Madách kõige tuntumad. Vt. Pál Gulyás: *Magyar szépirodalom idegen nyelven a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában* (Budapest, 1915); M. Magyar, B. Kemény, J. Csekey Ungarn-Hungary-La Hongrie (Budapest, 2. trükk 1931), jne.

vad ungari teosed tunnistavad, et tõlkijad, kirjastuse-lektorid ja raamatuarimehed-kirjastajadki tunnetavad ungari kirjanduse väärtuse, kuid need välismaa toodangu voolus uppuvad sporaadilised juhud ainult siis toovad täit kasu ungari kirjandusele, kui ilmseks saab nende omavaheline ühtekuuluvus — kui kirjanduslik ühisteadvus kalliskivid ainsasse ehtesse koondab — ja kui kujuneb välja ungari kirjanduse „iseloomu“ olgugi visandlik, kuid markantsetest joontest koosnev pilt kirjanduslikus ühisteadvuses. Kõige kaunimadki pildid vajavad näituseks kokkuvõtmist ja head valgustust — eriti kui nende loojate nimed vaevalt ütlevad midagi näitust külastavale publikule ¹⁾).

Enne kui alustame ungari kirjanduse spetsiifiliste väärtuste uurimist, võtame vaistlikult kätte, kaalutleme, silitleme selle kirjanduse inspiratsioonivahendit, ungari keelt. Tolle kergesti tagasilöödud kallalale tungi vastu, mille ungari keelele suundas üks orienteerumatu prantsuse keeleteadlane, pole just siinkohal vajalik kaitsta meie keelt. Selle vaim ja ehitus on siin, selles vennalikus ringis sama imesteldud, sama püha nagu minupärast Doonau ja Tisza kaldal, Karpaatide embuses. Kuid veel lihtsam meil on osutada võõrastele, kes kõik langetavad tunnustuslipu ungari keele kõlarikkuse, meloodilisuse ees ²⁾. A. 1934 üks kuulus itaalia muusik koguni kahest seisukohast, kui itaallane ja kui muusika-asjatundja, Debreceni Suveülikoolis ei jõudnud küllalt ülistada ungari kõne ilu. Muud rahvused, eriti prantslased väljendavad oma austust sellega, et võrdlevad ungari keelt itaalia keelega. Selle muusikalise mõju peapõhjuseks on täishäälikute võrdlemisi rohke arv. See on ka üheks seletuseks sellelegi mõõdetamatule eelisele, et ungari keeles võib kõigis kujuteldavates värsimõõtudes kirjutada laitmatuid värse: rõhulist, kreeka-romaa vältelist, lääne silprõhulist ja prantsuse silbilist, — et mitte mainidagi rõhulise ja vältelise värsikunsti sellist peent segu, kunstilist liitmist, mille teostas näit. A r a n y'i geenius. Paljud vahest peavad seda mitmekülgselt värsikunsti natuke liigseks bravuuriks, kuid värss pole üksi vorm ega rõivas, vaid ka aine ja ihu, hing ja inspiratsioon. Kes julgeks öelda, et alati käib eel mõte ja riim, rütm ainult riietab valmis mõtet? Ja et meie B e r z s e n y i oleks võinud olla sama titaan, kui ungari keel ainult selliseid daktüleid ja jambe lubaks, milliseid nikerdati Weimaris ja Jenas või prantsuse meistri B a i f'i paljupilgatud ateljees.

Ungari kirjanduse maksvuselepääsemine välismaal, see on meie ettekande keskne probleem. Mitte ainult meie ungarlaste probleem, sest vennasrahvad on kahekordseltki huvitatud selle lahendusest: esiteks seepärast, et meie, õilsa tüve üksteisest olenevad oksad, tõepoolest oskame tunda rõõmu üksteise edust; teiseks aga seepärast, et ungari

¹⁾ Seega ei jätku sellest, et üksikute meie kirjanikkude töid üksikutes riikides loetakse, kui ei jõuta selgele teadvusele, et see on ungari raamat ning ei osata seda paigutada ungari kirjanduse ungari iseloomuga seosesse. Kirjanduseuurijal ja kirjanikul tuleb välisfrondil tihedat koostööd arendada.

²⁾ Vrd. viimati: Antonio de Marassovich: *Della lingua ungherese* („Le lingue estere“, 1936). Autor astub ka nende vastu välja, kes ungari keelt peavad peaaegu võidetamatult raskeks.

kirjanduse maksvuselepääsu õpetus on vastavate muudatustega maksev ka hõimrahvaste kirjanduste kohta.

Kui kõneleme maksvuselepääsust, kahjuks me ei saa anda aru valmis edust, vaid püüame kaaluda tulevase võidu võimalusi ja põhjusi. Tuleb ühtviisi tähele panna absoluutseid¹⁾ kui ka relatiivseid väärtusi, tähendab sedagi, mida me ise ungari kirjanduse arenemise kohta kehtivaks ungari avalikus arvamises peame oma kirjanduse tõelisteks väärtusteks; kuid sedagi ning peamiselt seda, mis võib haarata, kõita, pimestada võõrast lugejat või kirjanduse-asjatundjat meie kirjanduses.

Sest kui püüame vaadata lääne publiku silmadega, esiteks see on mingi p i m e s t u s, mis meie vaate siia tõmbab. Öhupeegelduslik tasandik või karjasetuli, sätendav päikesepaiste otsatuil väljadel, Tisza „eksotism“. Ärgem uurigem siin, kui palju sellest annab eelarvamus: läänes ja põhjas varustab fantaasia „ungarliku“ maastiku ja sellele liikuva, sellega kokkukasvanud ungarlase²⁾ troopilise temperatuuriga; jätkub sellest, et meile osutatud huvis tänapäevgi on otsustavaks teguriks L e n a u maastikupilt, L i s z t i rapsodia rütm, rahvaluuletajaks stiliseeritud P e t ö f f i elu ja surm, ja paprika, mis saksa filmiopereti maailmavaate järgi ringleb ungari tütarlaste veres... Meiega sümpatiseerivale põhjainimesele meeldib uskuda, et on riik, mis on tulise temperamendi kodumaaks: kandkem seda eelarvamust kui meile määratud ning välditamatu maski rahuga... Eksotism pole meie ajal häbitav, kuigi selle käsitluses ilmneb natuke heatahtlikku kultuuri-üleolekut. Pärast sõda keegi väljapaistev prantsuse kirjanik, kahetsedes eksootikumi soone kuivumist, leiab, et Kesk-Euroopas asub kirjandusele kasutatava eksotismi viimne varjupaik.

Kuid ärgem rahuldugem ka ise pimestuse säraga! Meil tuleb t ä n a p ä e v tõepoolest mõista, mis on selle taga. Esiteks on kindel, et soome-ugri kirjandused avaldavad kaheldamatut tõmbejõudu igale, kes neist on maitsnud. Selle külgetõmbuse peapõhjuseks on nende kirjanduste näilik ühekihilisus, rahvast ja geeniust, ühiskonda ja isiksust kokkusulatav loomus, ürgne puhtus. Võõra vaatekohast on ungari eksootikumi kõige tõmbavamateks joonteks: ühe ürgse kultuuri, nagu väidetakse, ainulaadne edasielamine, tsivilisatsiooni poolt mahapühkimatu õietolmuga — sellega igati sobiv maastikupilt; ja mitte viimases järjekorras: huvitav ning väärtuslik inimtõug, mille iseloom selle käsituse järgi moodustub ürgsest tulest ja härraslikust omavolist, — sellest johtuvad sõjalised voorused, kiire süttimine, kire kuumus, — ja siit too patriarhaalne „kompleks“, mida juba nii palju on mainitud: võõrastevastuvõtlikkus — rüütellikkus — õilis uhkus. Kirjanduse alale üle kandes see tähendab sedagi, et üle ungari kirjanduse (täpsemalt: luule, sest võõras mõtleb peaaegu ainult sellele) valgub mingi värskene ning püha algelisus, mille aga erakordselt väärtuslikuks teeb see, et anne

¹⁾ S. o. ungari iseloomu välismaisest tõlgitsemisest, eksootilisest uudishimulikkusest, puuduse ja nõudmise põhjustatud hindamisest rippumatud väärtused.

²⁾ Ungarlased on selle käsituse järgi looduse süles elav rahvas; nende jõud, ilu, huvitavus tuleb sellest „maalähedusest“.

ja inspiratsioon seda koloreerib. Tõepoolest lääne inimene põgeneb tsivilisatsiooni põhjustatud ja sopptänavasse viiva keerulisuse eest lihtsamate, ürgsemate olude idüllilisse maailma. Sellel ürgsel iseloomul on palju nägusid ja nimesid: värskus, otsekoheesus, vahetus, loomulikkus jne., ning ainult süvenev uurimus saaks ütelda, kui palju lääne inimese idüllitsivat iha seguneb selles värsket lihtsust ülistavas kujutluses.

Ent lihtsus on veel vaid negatiivne väärtus. Ungari eksotismil on oma positiivnegi tähendus. See tähendab lääne hinge jaoks seda, et on inimene, koguni on kollektiiv — rahvalaule laulev ungari rahvas —, kes elab tihedas ning harmoonilises ühenduses maaga ja ümbrusega. Liialdustekski õigustab pealiskaudset võõrast ungari rahvalaulu üldtuntud „alguspilt“, see välditamatu maksuraha, mida tuleb anda keisrile — ümbritsevale loodusele ¹⁾. Seepärast inspireerivad teda nii õnnelikult „petetamatu“ Looduse hääled, ürgsed „Natuurlaudid“; seepärast ta tunneb sellist muusikat, milles — näiliselt — pole midagi tehtut ning mis ei sarnane millegi muuga. Kuid teiselt poolt võib see loomulik elu tähendada ka otsekoheesust, mis on lüürilisuse üks pool, endast kõike ning vahvalt ütlev ²⁾. Ja lüürilisuse teine pool? See tõepoolest voolab kuulmatu jõuga. Kus võiks olla kodus täiekopsuline i n s p i r a t s i o o n, lüüriline paatos, kui mitte seal, kus silmaring lai, õhk värsked ja tõkestus tundmatu. Eriti, kui seda tõugu jõud ja tuli välja tõstab... Jõud ja tuli teenib d ü n a a m i k a kultust. Ja lääne inimene tunneb sedagi ungari luule põhjapaneva vorusena.

Kui vähe konkreetsemaks tahame teha neid hämaraid muljeid, meenutagem ungari rahva suurt rikkust muinasjutus, muistendis, anekdoodis, ballaadis, rahvalikes värsvormes („rigmus'tes“) ja peamiselt rahvalaulus. Võrdlev uurimus on neil aladel juba osutanud üht: seda, et ungari toodang on suhteliselt rikkalikum ning igal juhul algupärasem ja kunstilisem kui enimate teiste rahvaste oma. Isegi kõige rahvusvahelisemas kunstivormis, feemuinasjutus kerkib esile ungari teisendite iseseisvus, siin-seal vahest paar algupärastki, üksiseisvat tüüpi, mis on imede imed ³⁾. Ning kõigest sellest selgub toogi, et ungari talupoeg ei ületa oma võõraid kaaslasi mitte üksikute teritatud omaduste suunas, vaid tähtsate omaduste õnneliku tasakaaluga. Tal on fantaasiat, kuid ka kunstilist mõõtu; ta on sündinud jutustaja, kuid ka väärtuslik lüüriline isiksus; oskab kõnelda ja suurepäraselt oskab vaikida; inspiratsiooni pingutuv täius ei suuda panna lõhkema silmamoondaja valuvorme kirjanduseski.

¹⁾ Ungari rahvalaulud algavad enamasti mingi looduspildiga, näit. „Hortobágy'i postal puhub tuul...“ „Lainetava Balatoni harjal...“ jne. See pilt on peaaegu kohuslik, seepärast ütlev prof. H a n k i s s. et see on raha, mida tuleb maksta keisrile. (Tõlkija märkus).

²⁾ XVIII sajandist päritud ja romantikute levitatud käsituse järgi on primitiivne inimene iseloomukam, mõistlikum ja parem, — mis peamiselt seda tähendab, et — otsekoheesem.

³⁾ Peale ungari rahva jutustamiskalduvuse on selle suhtelise algupärasuse põhjuseks veel see, et ta käsutas Ida ja Lääne vara vabamalt ja enama läbielamisega kui prantsuse või itaalia jutustaja.

Mida enam uurime ungari „eksotismi“ sügavusi, seda rikkamaid ja keerulisemaid ringe lööb tema pealispindki. Aegamööda saab ilmseks, et see rikkus pole mitte vaid ungari rahva ande lehvikupärane levimine, vaid pealistikku asetsevate kihtide üksteisest läbisäramine. Székely ballaad on suurelt osalt „gesunkenes Kulturgut“, kurutsite muusikas on palju barokseid härraselemente, rahvalaulude hulgas määramatul arvul Petőfiilt ja teistelt kunstluuletajatelt ülevõetud luuletusi. Kas põhjustab pettumust see värske allikas atribueidisse „ürgne“ armunuile? Ei või põhjustada, sest see ei tähenda vähemat, vaid enamat: ungari rahva- ja härraskihtide kultuurilist ning sageli sotsiaalset lähedust, rahvuse haruldase täiuslikkusega ühtsust. Ungari kirjanduse kõige populaarsem ime välismail — asjaolu, et meie klassikutes, Petőfis, Arany's, Tompa's ja teistes rahva keel, eluvaade ja luulevorm võis inspireerida ja läbistada kõrgeklassilist kunstluulet — saab selles ühiskondlikus ühtsuses oma püsiva maksvusega kinnituse. Ning selle fusiooni või pigemini „kommunikabiliteedi“ tähendus on igas suunas hiiglaslik. See — ning mitte ungari elu õhupeegelduslik algelisus — on meie rahvaluule püsimise ja hindamise põhjuseks¹⁾. Kuna mujal rahvaluule on „madalaklassiline kirjandus“, regioonikirjandus, igal juhul aga valjusti on lahutatud kirjandusest kitsamas mõttes, — siis meie juures see on puu, millesse võib, millesse on kombeks ja millesse tuleb poekida kõik väärtuslikud võõrad võsud, kunstimoed. Selles valguses muutub ungari „eksotism“ kirjandusliku arengu õnnistatud faktiks.

Üldine kirjandusuurimus võib muide paljusid huvitavaid, mujal vaevalt vaadeldavaid nähtusi õppida tundma ungari kirjanduses. Peale kuningas Mátyás'e varase renessansi, mille radikaalse ungarluse kõiges selle ilus nüüd on harutanud lahti üks suur ungari kirjandusloolane, seal on varase romantika Euroopagi dimensioones kõrged väärtused, tähelepanuväärivalt varased daatumid. Csokonai meditatsioon järve kaldal aastakümneid jõudis ette Lamartine'i unelemisist; Sándor Kisfaludy mehine petrarkiseerimine oli terve rea värssihingatud lüüriiliste romaani eelkulleriks Euroopas; Berzsenyi küll oli üksiseisev hiiglane, „ürgluuletaja“, milliseks Grimm pidas Petőfit, kuid ühtlasi oma kaasaegse André Chenier kõrval kõige suurem nendest poeetidest, kes kirjutasid „uutele mõtetele antiikseid värse.“ Miski poleks kergem kui jätkata seda rida. Enam kui kronoloogilised tähelepanuväärsused ütlevad tüpoloogilise huvitavad iseärasused. Tinódi on kroonik-reporter, Balassa jälle hästiharitud ja ülipeenendunud humanistlik luuletaja, kelle peale ootamata langeb türgi vallutusega Ida ja Keskaeg. See on Zrinyi, kes XVIII sajandil kirjutab viimase suure euroopa eepose, kus särab kangelasepost elustav ime-element täies oma puhtuses, — Mikés, kes vaatamata hermee-

¹⁾ On iseloomustav, et rahvaluule meie pool silmapilgukski ei olnud puuduva kirjanduse aseaineks, kunagi ei sattunud kunstluule kohale, esimesele joonele. Nii ei võta me arvesse rahvaluulet mitte seepärast, et muud pole. Keskaegast peale pigemini kiusame taga, rõhume alla seda poeesiat, ning see peaaegu alati teadlikkude luuletajate kirjandusliku tasemega teostest läbisurutuna, nendes imibununa annab üle oma värvid, hääled, energiad.

tilisele isoleeritusele, Väike-Aasia maapaole, loob kõige ajakohasema euroopa kunstivormi, saatmata kirjade meistriteose, — ja palju muid nimesid, palju muid näiteid!

Elulugude jälgimine võib samasuguseid huvitavusi tuua päeva-valgele. Oleme palju kordi võinud märkida, et kuigi P e t ö f f i on kõige enam tõlgitud ungari luuletaja (temast on ka islandikeelne tõlge), tuntuim kui ta värsid on ta elulugu, ta on moodne T y r t a i o s, võrratu särava ja kiirelt kaduva k o m e e d i¹⁾ või nooruse kehastus, — et vaid mõnda mainida tänapäev juba peenrahana jooksvaist metafoorest, millega on püütud teda iseloomustada ja mille tõttu ta nimi kangekaelselt püsib ka välismaiste lugejate mälus²⁾. Z s o l t H a r s á n y i „vie romancée“-d näitavad, mida kõike võib välja tuua ühe või teise ungari kirjaniku elust ning kui tänuikkudeks sangariteks on ungari kirjanikud ungari ilukirjanduselegi.

Veel tähtsam üldise kirjandusliku ühisteadvuse suhtes on ühe või teise k u n s t i v o r m i spetsiifiline arenemine, täienemine vaadeldavas kirjanduses. Ungari kirjandus pakub selles mõttes väga palju, ning mitte ainult rahvalikke tooteid, vaid euroopa poeetika näidetekogus välditamatu kunstivormegi. J á n o s A r a n y i b a l l a a d i d seisavad ballaadiuule tipul ja kõlbelis-hingeteaduslikus, peamiselt aga neuropatoloogilises suunas nihutavad paigalt „ballade romantique“ telje. See suund annab kaalu Vahemeremaades natuke alahinnatud ning sageli iroonilise kõlaga kunstivormile. Üks teine problemaatiline väärtusega kunstivorm, a j a l o o l i n e r o m a a n, ka saab meie juures oma kõige veenvama vormi, nimelt Z s i g m o n d K e m é n y i meistriteostes. Prantslastele tundub ajalooline romaan „võltsi kunstivormina“: XIX sajandi inimene vaatab vaistlikult oma aja silmadega, otsib kaasaegse ajaloolise käsituse problemaatikat ülesäratatavaski ajas, ja sageli sunnib peale vaid värvilise, vana maski enda kaasaeglasile. K e m é n y, keda õigusega on võrreldud S h a k e s p e a r e'iga, seab türgi ajal, Erdély elus *igavesti-inimliku* soodsasse perspektiivi. Kui palju enam paistab inimese südamest, tema saatuse traagilisest tähendusest, paindlevast nõrkusest ajaloo tormide suhtes, kui inimese tõstame välja meie päevade väiklasist välispidusisist: kui ta ei saa telefoneerida, ei saa pidada „realistlikest“ tühisusist ajakohaseid kahekõnesid, kui ei saa mehhaniseerida tema elu see moodne päevakava, mis nii paljudes ühiskonnaromaanides muutub kirjanikku ja publikut eksitavaks omaeesmärgiks. Ajaloo õhk polegi muud kui aja väikesist juhuslikkusist puhastunud elu õhk — kõrgustiku õhk, puhtamate piirjoontega, täiuslikumate värvidega. Inimene pole siin ainult paremini nähtav, vaid selgemalt ilmnevgi, iseteadlikuma liikumisega inimene. Ka ajalugu ise vajab intuitsiooni esivõistlejat, kirjanikku, ning õige ajalooline romaan

¹⁾ Praegugi mõjub see varajane surm, mis ometi ei jõudnud küllalt kiiresti saabuda, et takistada ühe võimsa oeuvre'i kujunemist. „Mourir jeune!“ kirjutab oma ülistusvärsi algusse viimati J e a n S a r m e n t, prantsuse hinnatavamaid lava-kirjanikke.

²⁾ Islandikeelse tõlke juures ka on — liialdav — elulugu.

on nagu kontrolliv katse teadusliku ajalookirjutuse suurte joonte, teoreetiliste oletuste tõestamiseks ¹⁾).

Ungari jutustav kirjandus on üldiselt kõrge tasemega ning ühel hoobil pakub tõendust ungarlase ettekandmis-jutustamisloobust, fantaasiast ja vaatlusvõimest. Tõepoolest on tal tarvis väga vastuolulisi hingeandeid, et olla ühtviisi suur muinasjutus ja muistendis, jutustavas ja kangelasluules, anekdoodilis-humoristlikus novellis ja Jókai-laadi universaalselt mitmekülgses, kogu elu täiust haaravas romaanis. Noppigem näiteks välja kaks äärmust: täisverd eepose „ime-element“ ja ungari jutustajate rikkalik huumor. Eeposlik ime-element tingib esivanemate ja järglaste hingeühtsuse, kogu rahvuse taotluste kokkukõla, ning see on ungarlasel paljude kannatuste ja väliste ohtude tulemus: Zrínyi'ist János Arany'ini ja Jókai'ni esivanemate ning mineviku harras austus suutis ühise altari ette tõmmata parteivõitluis ägestunud ungarlaste aatelised luuletajast-juhud. Teiselt poolt on sageli imestatud Jókai, Mikszáth'i, Arany'i huumorit, seda haruldast annet, mis peale inglise kirjanduse kõige enam kaunistab ungari kirjandust. See huumor — nii ütlevad välismaised vaatlejad ²⁾ — näib põlvnevad ungarluse traditsioonilise idealismi ja realistliku vaatlusvõime, aine-austuse („materialitã“) sätendavast kokkupõrkamisest, ning need kahekordselt kiidavad ungarlast, igavest idealisti ja materjalipärasuse stiilikäsule alistuvat, sündinud kunstnikku. Palju kordi on öeldud, et ungari rahvus on „poliitiline rahvus“. Üldhüve, rahvuse huvi on nii võluv sõna, mille vastu pole siin võimu ühelgi kaalutlusel, igatsusel, muretsusel. Sellest johtub ühelt poolt isamaaliku luule suur, peaaegu ülevoolav rikkus, retoorika ja ajalookirjutuse hindamine, kollektiivse vaatekoha sage võidulepääsemine; teiselt poolt mineviku õieti sügav mõistmine ja arvessevõtt, — ilma et isiksuse ja käesoleva silmapilgu õigused kahju kannataksid. Vörösmarty ja Petöfi, isamaalise luule meistrid, on ühtlasi kindlad isiksused, kergesti eraldatavad sügavalt subjektiivsed lüürikud; jälle aga just üldhüve, kodumaa huvi teeb keevalt aktuaalseiks suured ungari eepikud Zrínyi'ist Kemény'ini ja János Arany'ini. Viimasel kirjandusloo kongressil väitis üks meie kirjanduse läänepoolne tundja, et ungari romantism ei saanud jääda üheainsa kirjandusperioodi raamesse, sest romantika kuulub ungari loomuse juurde, tema kirjanduslik valitsus on igavene. Prof. Tronchon ilmestis mõtles sellele, et romantika on jõuküllaste isiksuste, võimsate tunnete ja rahvusliku mineviku kultus...

¹⁾ Ajalooline huvi on nii suur meie kirjanduses, et kogu hulk meie välja-paistvaid romaane ja mõned meie eeposed juba oma objektiga võivad huvitada välismaad ja vaatamata nende muile väärtusile seovad ka temaatikaga. Meenu-tagem siin Attila-probleemi lahenduskatseid (Gárdonyi, Pekár, Kisbán jt.), Mohács'i kaotusele eelneva ajastu ja ungari missiooni kriitilist aega (Herczeg: „Elu värav“), XIX sajandil nii imelikult võimust võtnud „ungari magneti“ eksegeese (Cécile Tormay'i „Vana maja“, Ferenc Herczeg'i „Seitse švaabi“ jt.) jne. See probleem nõuaks eriarutlust, nagu ka sellega tegeleva meie karakteristliku ajaloolise maalikunsti protsendimäär või „rahvusliku“ ooperi paljud heroilised katsed.

²⁾ Näit. Franco Vellani-Dionisi: *Gondolatok a magyar irodalom-ról*. „Debreceni Szemle“ 1933. Temalt on pärit ka oskussõna „materialitã.“

Need „romantilised“ jooned annavad ungari traagikalegi eri-ilme. Kuigi traagikameel meie kirjanduses läbi pikkade perioodide igale kunstivormile rõhub oma tumeda pitseri, lihtsuse pärast võtkem vaatlusele ainult Bánk, traagilise lava suurim ungari kangelane. Isiksuse väärilisus, kirgede mässav jõud ja rahvuslik huvi kujundavad temagi tüüpiliselt ungarliku tragöödia, ning tema traagiline süütegu on ka karakteristlikult ja romantiliselt ungarlik: ta ei suutnud pidurdada oma õigustatuks arvatud viha ning ei „informeerunud“ lõpliku põhjalikkusega. Mitte pidurdamatu ambitsioon, ei egoismi mingi muu liik, ei ebamehine armukadedus, ei põhjatu kõhklemine lükka teda hukatusse, vaid olude vandenõu, ungari „sors bona“ traagiline puudumine.

Ent kui ungari luule kunstilise kujunemise omistame romantika tulele, tuleb meil kohe tunnetada, et ungari kirjanduse pilt on keerulisem, sünteetilisem kui näib alguses. Me pole harjunud romantikuteks, vaid just „klassikuteks“ nimetama XIX sajandi keskpaiga suuri kirjanikke: Vörösmartyt, Petőfit, Arany't, Kemény't, Jókaid, Madách't. Ja kui sõna „klassiline“ kahekordne mõte seda osalt seletabki (klassiline: , koolis käsitlemise ja lugemise vääriline eeskujulik meistriteos), teiselt poolt on selge, et lääne käsituse järgi need kirjanikud paljus on puhtad romantikud. Ja ometi: kogu ungari kirjandust läbibast miski, mis iseloomustab klassikat: kodumaa, inimkonna huvidele tundlik, kõigi välismaa arvustajate väljatõstetud aatelisus, mineviku, oleviku ja tuleviku kergest liitmisest, üksteisele suhetamisest johtuv üldmaksvus, ja väga sageli vormi sellele vastav kunstiline suletus. Siia lisanduvad vahetu ladina inspiratsiooni sellised pregnantsed ning muude, mitteromaani rahvaste juures haruldased nähtused, nagu Berzsenyi või Babits'i juhud. Ning siinkohal mitte lahendatav, kuid vägagi huvitav küsimus on: kas ainult ungari aadli ladina kõnekeele tõttu suutsid meil veel XVIII-lgi sajandil nii elavaks muutuda Horatius, Vergilius, Cicero ja epigrammatikud? Või mõjus siin kaasa ungari kultuuri vereks saanud traditsioon, vahenduse, universaalsuse missioon?

Sest nüüd jälle meil tuleb olla ühe loomuliku vastolu tasandumise tunnistajaks: välismaa silmis nii „eksootiliselt“ algupärane ungari kirjandus ühtlasi on ka kultuuride tasandumise, kokkukõlastumise kirjandus, ning see on tema klassilise iseloomu kõige sügavamaks põhjuseks. Madách'i meistriteos, kuigi selles sisalduvad romantika kõik õiged väärtused kogu oma dünaamikaga ja värviskaalaga¹⁾, on oma kontseptsioonis ja peaaegu arhitektoonilise inspiratsiooniga ülesehituses ungari klassika suurim looming. Teatud mõttes see on valjult sümmeetriline ning seejuures üldise iseloomuga: tema ajaloofilosoofiline problemaatika tõstab XIX sajandi kõige põnevamad küsimused ja viib need ideaalsele lahendusele. Aadam aga on kogu maailmakirjan-

¹⁾ Selle ajalooline pildirida ise on ka romantiline struktuur; kuid romantiline on ka ideaalsest heast ja kergemeelselt-viletsast kokkusõtkutud Eeva ja naise pärast kannatav ning tema läbi õndsaks saav ideaalne Aadam, diktsiooni värv ja kuumus jne.

duses just see kangelane, kes kõige suurema õigusega võib kirjutada sõna Inimene suure algustähega. Oluliselt sügavrahvuslikku inspiratsiooni¹⁾ vaistlikult rakendades üldsuse teenistusse, M a d á c h seega väljendas ungari kirjanduse ühe põhiseaduse²⁾.

Ungari kirjanduse v a h e n d a v k utse on tegev kahel alal: üks neist on Doonau basseini ja Kesk-Euroopa idaosas ühe aastatuhande kestel arendatud kultuurilise tasandamise ala³⁾, teine on lääne kultuuride vahendamine ida ja kagu poole. On koguni kolmaski ülesanne: kesk- ja ida-euroopa kultuuride vaimu vahendamine läände. Need ülesanded tunduvad esimesel pilgul mõõtmata suurtena ja meie keele isoleerituse tõttu lahendamatukena. Kuid see vaid näib nii. Keele- ja kirjandusteadus, eriti rahvakirjanduste uurimine tõestab, et Ungari pinnal ja ümbruses elanud rahvad alati olid võimsa ning soodsa ungari kultuurimõju all. Ja kuigi balkani rahvad läänest vahetultki impordivad vaimumõjusid, on nad oma suhte lääne kultuurisse välja töötanud ungari mustri, ungari mõõdu järgi ning suurema jao saavutatud edust nad võlgnevad võistlusele ungarlusega. Sel maal ungarluse võitlus olemise, oma keele ja maailmavaate maksvusele viimise eest oli eeskujuks teistele, läänes tunnustamata rahvastele. Ungari rahvas mitte ainult ei valanud oma verd lääne pärast ida vastu, vaid ka võitles ida tunnustamise saavutamiseks nüristunud lääne võitlusväljal. Et sakslaste järel meie oleme suhteliselt kõige enam tõlkiv rahvas, see osutab sama vaistu tegevusele. Vaevalt on kirjanikku, vaevalt mõnd esileküündivamat vaimlist liikumist, mis meie keeles ei pääseks väljendusele ning ei valmistaks teed laiale ja mitmekülgele eklektitsismile, — sellisele valimisele, mida ainult „embarras de richesse“ võib mõrustedada. Paljude näidete hulgast uhkustame siin vaid oma Shakespeare'i-kultuse austamistväärlise intensiivsusega.

*

Kardame, et seda kõike näib liiga palju — peaaegu kõik vastandpaarid sisalduvad ungari kirjanduses —, teiselt poolt aga seda paistab liiga vähe, kui järele mõtleme, et kõike seda ainult meie kirjanduse põhjalikud tundjad suudavad käsitada, selliseid aga vaevalt leidub välismaal. Tõepoolest ei saagi olla meie eesmärgiks vallutada lääne publikut selliste arutlustega, vaid et, selgesti tundes oma vaimurelvi, suurema eduga julgeme jätkata võitlust oma varade tegeliku väljakavamise eest. Ja vahepeal kord sel, kord teisel punktil, kõige mitmesugusemate küsimuste tekkides võime mäletada ja meenutada, milliseid vastuseid ungari kirjandus saab anda neile küsimusile. Kui rikas ning ajakohane on tema eksotism, kui sügav ning rahvusliku juurestikuga tema euroopalisus; — kui värske on tema lüüriline soon, kui suur inspiratsioonipinevus; kuid ühtlasi kui väärtuslik on ka jutustav anne,

¹⁾ Vt. J. H a n k i s s: L'Adam hongrois (Revue des Études Hongroises, 1936).

²⁾ F. B a l d e n s p e r g e r on osutanud, et Madách teostas Auguste Comte'i ühe ajakohase ennustuse ning sellega lahendas ühe üldise ülesande.

³⁾ Vt. S. E c k h a r d t'i ettekannet I kirjandusajaloo kongressil. Noorte äsja moodustunud uus ajakiri „Apollo“ taotleb kesk-euroopa humanismi väljakujundamist.

ning kuidas sulatab romantilist kriisi huumori elastsestav salv. Kui omalaadseil kirjanikutüübel, kunstivormel laseb küpseda ungari temperamendi kuumus, kuid jälle kui haruldasigi harmooniaid ta kõlistab selliste vastuolupooluste vahel, nagu: härras- ja rahvakultuur, lihtsus ja keerulisus, romantika ja klassika, rahvuslik loomus ja inimlik huvi, individualism ja kollektivism.

Vahest selle viimase vastandpaariga kõige otstarbekohasemalt võime lõpetada selle mõteterea, mis vaatles ungari kirjanduse asendit maailmas. Individualism ja kollektivism: kõik välismaalased peavad ungarlast kindla ning iseseisva dünaamikaga isiksuseks, — see pole ime, sest ta põlvendatakse enamasti hulkurist või vabadusvõitlejast. Selle tugeva isiksuse sulamine ühtsusse pole mitte kollektivism tänapäeva mõttes, masinakrivitaoline alistumine, halliks, tähtsusetuks muutumine. Nagu ungari isiksuse elu ilmneb esmajoones suhteliselt härraslikuna, esteetilisena, pole ungari rahvuski ükskõik milline ühtsus: ei, see on tundeelementidega, säravate ajalooliste triipudega rikkalikult läbi põimitud esteetikum. Sellepärast ei muutu ungari romantika isiksusekultus kunagi pentsikute egoistide, juureta übermenschide kultuseks; — teiselt poolt just seetõttu mõjub kosutavalt kollektiivse ajajärgu südames ungari isiksuse iseseisvustaotluse vaatemäng. Ning seepärast leiab endale sobivat välismaa lugeja ungari kirjanduse paljudele aastasadadele jagunevate meistriteoste hulgas, otsigu ta kirjandusest kõlbla inimese traagilise sügavusega iseloomustust või inimese ja looduse ühtekasvamist või praktilist idealismi, või puhast kunstivormi.

Ning seepärast kindlasti võivad loota meie eesti ja soome vennad oma kirjanduse maksvusele pääsemist ja võitu. Ida ja Lääne, Põhja ja Lõuna muusad hõljusid nende hälli kohal, kuuskede vari värvib järvede peeglit, armsa kooselu ürgsed mälestused, mida ainult väga heade unenägude keeris toob teadvuse pealispinnale, sulavad harmooniliselt ühte haritud lääne kultuuri vooludega. Nende tugev pihk on säilitanud oma, haruldase, millegi muuga asendatamatu, kuid üle nende südame, huulte, keele on voolanud Ida kõik meed Lääne poole, Lääne kõik nektarid Ida suunas.

Vennad! Kui soome-ugri rahvad mingi maailmapöörde tõttu üksi jääksid maa peal, nagu mina neid tunnen: valaksid nad otsekohesid pisaraid hävinud rahvuste pärast, ka oma vaenlaste pärast, — siis elaksid ja õitseksid edasi oma kuulmatu väärtusega vaimutoodanguga. Ja kui soome-ugri rahvastel tuleks põhja vajuda rahvaste vaenulikus ookeanis, ilmneksid paljude rahvaste vaimukojas arusaadamatud, piinavad, parandatamatud häired: puuduksid värvid ja kõlad, enesetute vahenduste lülid langeksid välja Euroopa ahelast, suurtele aatelistele pürgimustele asjata otsitaks harjunud käsi ja tiibu, mis Jumalgi selleks on loonud. Ning seepärast on eesti, soome ja ungari kirjanduse tutvustamine läänele mitte ainult meie, vaid ühtlasi kogu maailma asi.

6.

Maauendus Eestis ja selle tulemusi.

Kirjutanud agr. Th. Pool.

Poliitiliste muudatustega — enne-maailmasõjaaegsete riiklikkude üksuste lagunemisega ja uute rahvuslikkude riikide tekkimisega — on igal pool Ida-Euroopas kaasas käinud sügavad majanduslikud muudatused. Esijoones on agraarolud need, mis kõikjal põhjalikke ümberkorraldusi on läbi teinud (Eestis, Lätis, Leedus, Poolas, Tšehhoslovakkias jne.). Üldiseks iseloomustavaks jooneks kõigil neil agraarreformidel peale N. V. Liidu on suurpõllupidamise likvideerimine või kärpimine ja väikepõllupidamisega asendamine.

Eesti Vabariik oli üks esimesi, kes kohe oma tekkimisel agraarolude korraldamisele asus. Maakorralduse, esijoones agraarreformi põhjused olid siin samad kui teisteski Venemaa rajariikides, kus nad kord teravamal, kord pehmemal kujul end tunda andsid.

Agraarolud Eesti iseseisvuse tekkimisel.

Ajaloo kestel olid nüüdse Eesti Vabariigi piirides olevad maad koondunud kolme õiguslikult erinevasse rühma: rüütlimõisad, domeenid (riigimaad) ja pastoraadid ehk kirikumaad. Erandi moodustasid Petserimaa ja Narva-tagune maa-ala, mis seni administratiivselt emamaast (Päris-Eestist) lahus olid ning kus seepärast kogukondlik majapidamine hingemaa-süsteemiga välja arenes.

Rüütlimõisad. Tähtsama osa eelnimetatud liikidest nii maa-ala kui sellega seotud õiguste poolest moodustasid rüütlimõisad. Viimaste algus langeb ajajärku, millal eesti rahvas läänest ilmunud raudrüütlitele oma vabaduse kaotas. Kohaliku maa vallutanud, andsid toleaegsed maavalitsejad selle oma kaaslastele laenumaadeks. Esialgu olid laenumaad laenusajatele ainult meespõlves pärandatavad. Järkjärgult õppisid esialgsed laenumaapidajad neil tarvitada olevaile maa-aladele kui eraomandusele vaatama. Rootsi valitsus katsus endisi maavalitseja-õigusi Norrköpingi seadusega 1694. a. restitueerida, mille tagajärjel Liivimaa osas 5/6 ja Eestimaa üle poole kõigist mõisatest riigile tagasi läks. Kuid Eesti Venemaa alla langedes tunnustati reduktsioon Peeter Suure poolt jälle tühjaks, ning 1783. a. anti mõisad senistele pidajatele lõpuks piiramata eraomanduseks. Rüütlimõisa suuruse alammääraks oli endisel Liivimaal 900 Rw (339.6 ha) kõlblikku maad, selle hulgas 300 Rw (113.2 ha)

põldu, Eestimaal 150 tiinu (163,8 ha) põllumaad ühes vastava heina- ja karjamaaga.

Rüütlimõisatega oli seotud terve rida õigusi ja eesõigusi. Rüütlimõisate omanikud kõigepealt võtsid osa mitmesugustest korporatsioonidest, mis mitte ainult rüütelkonna seisuslikke küsimusi ei käsitlenud, vaid ka omavalitsuse funktsioone täitsid. Tähtsam neist oli Maapäeva pidamine ja selle organite valimine. Peale maapäeva-ametite kuulusid rüütelkondade valimisele veel: liikmed kreiskoolide-komisjoni, maamaksu-komisjoni, teede ja sildade ehituse komisjoni esimees, kiriku ülemeestseisjad jne. Rüütelkonna peamees võttis osa tervest reast keskvalitsuse komisjonidest. Rüütlimõisa-omanikul oli kuni 1802. a. kohtumõistmisõigus talupoegade ja mõisateenijate üle ning mõisapolitsei-õigus, mida ainult 1889. a. tunduvalt kitsendati.

Eraõiguslikest eesõigustest olid rüütlimõisatega seotud: viinapõletamise ja õllekeetmise ainuõigus, kõrtsiõigus, kuni 1871. a. ka veskite asutamise ja pidamise ainuõigus, laatade pidamise õigus. Enamikus oli mõisaomanik enesele reserveerinud ka jahi- ja kalapüügiõiguse.

Kuni 1869. a. võisid rüütlimõisaid omandada ainult immatrikuleeritud aadlisse kuuluvad isikud. Tollest aastast laiendati see õigus kõigi ristiuskku kuuluvate isikute kohta.

Domeenid ehk riigimõisad.

Suure osa domeenide tekkimine langeb rootsi aega, millal mõisate reduktsiooni tagajärjel hulk varem lääniõiguse põhjal kasutatud maid uuesti riigile tagasi langes. Vene ajal kasutati domeene, välja arvatud riigimetsad, peaaesjalikult väljarentimise teel, kuna üksikuid aja jooksul ka tükeldati. Tartus 2. II. 1920 sõlmitud rahulepingu põhjal läksid domeenid Eesti Vabariigi omanduseks.

Pastoraadid ja vene kirikute maad.

Pastoraatide tekkimine langeb 13. sajandisse. Nad olid algusest saadik laenuõigusest vabad, vastavate kihelkondade omandus, määratud kohalikkude preestrite ülalpidamiseks. Pastoraatide pidajad ei võtnud Maapäevast osa; samuti puudus neil viinapõletamise- ja kõrtsiõigus. Kõiksugustest avalikkudest maksudest ja kohustustest olid nad vabastatud.

Vene kirikute maad olid tekkinud alles võrdlemisi hilisel ajajärgul domeenidest, mis vene valitsus kirikutele andis, et vene mõju siin kõvendada.

Nii rüütlimõisad kui domeenid ja pastoraadid koosnesid omalt poolt kolmest juriidiliselt erinevast maaliigist: mõisa-, kuuendiku- ehk kvote- ja talumaast.

Mõisamaa.

Mõisamaa kui ka mõisate tekkimine langeb Eesti vallutamise ajajärku 13. sajandil saksa ristosõitjate poolt. Seni olid maa peremeheks päriselanikud — eestlased.

Maad vallutades seadsid võitjad — sakslased ja taanlased — kõigepealt kümnise sisse, mis kiriku heaks läks või fiskaalset iseloomu

kandis. Pärast seda kui vallutajate võim kõvenes, tuli nii maahärral kui vasallidel ja kloostritel soov ise põldu pidada, et oma sissetulekuid suurendada. See soov leidis avaldust omade majapidamiste — mõisate rajamise näol. Kuigi mõisate asutamiseks vaba maad tarvitada oli, sündis see siiski sagedamini kohalikkude elanikkude äraajamise ja nende ülesharitud maade omandamise teel. Niisuguste maade hari-mise kohustus pandi talumaade pidajaile (teorjus).

Talumaade ühendamine mõisatega kestis kuni 1860. aastani.

Katastri sisseseadmise a. 1683—1693 Rootsi kuninga Karl XI poolt (käsikäes mõisate reduktsiooniga) katsuti ühtlasi ka talude hävitamisele piiri panna,

Kuid need piirid kadusid Baltimaade Vene valitsuse alla minekul.

19. sajandi algul (1804—1809) piirati uuesti mõisaomanikkude võimu talumaade suhtes. Kuid ka sel teisel üritusel ei olnud pikemat püsi.

1816. a. ja 1819. aastal, kui kaotati pärisorjus, tunnistati see-eest kogu maa mõisnikkude omanduseks. Langesid vaheseinad, mis kee-lasid mõisaomanikel talumaid oma äranägemise järgi mõisamaadega ühendamast. Järgnes uus talumaade liitmine, millele ainult 60-ndate aastate ümber piir pandi. 1860. a. seadusega loodi puutumatu talumaa liik, mille aluseks võeti see maa-ala, mis sajandi algul tolleaegsetesse vakuraamatutesse sisse oli kantud. Kuid ühtlasi anti mõisaomanik-kudele õigus osa hiljem mõisa külge liidetud maadest siiski sinna jätta ja isegi teatud normini, kus sellest vähem oli, tagantjärele juurde liita. Nimetatud maa-alad moodustavadki teise liigi maadest, nn.

K v o o t e - j a k u u e n d i k u m a a d.

Kui teorjus kaotati ja raharent selle asemele seati, pidid seadu-seandjate mõtte järgi kvoote- ja kuuendikumaad selleks määratud olema, et teorjuse asemel rakendatud mõisatöölisi maaga kindlustada. Kuid sellest kavatsusest ei peetud kinni ja kvoote- ning kuuendiku-maid tarvitati tegelikult mõisamaadega ühesugusel alusel.

Niisama mindi mööda määrusest, mis kvoote- ja seniste talumaade vahekorra ülemmäära fikseeris. Tegelikult ühendati talumaid palju suuremal määral.

Kvoote- ja kuuendikumaade tekkimine moodustab ühe tumedama punkti Eesti hilisemas agraarajaloos ja mälestused sellest elavad veel tänapäevani paljudes perekondades, kes omal ajal seeläbi oma talud kaotasid. Niisama tunnistavad seda ka olnud külade ja talude aher-varemed endistel mõisaväljadel.

T a l u m a a.

Kolmanda liigi — talumaa mõiste langes varem Eestis üldiselt orjusemaa mõistega kokku. Nagu mõisamaa tekkimisel nägime, oli esialgu kogu maa-ala vaba pärisrahva omandus. Sellest eraldati hiljem võitjate poolt osa mõisateks, kuna senised maapidajad uutele kohtadele tõrjuti ja ühes paigalejääjatega esialgselt kümnise- ja tsinsimaksu alla pandi, hiljem aga ka kohustusega mõisamaal tööl käia — teo-orjusega — koormati.

Talumaadel lasuvat teorjust katsuti nii rootsi ajal kui XIX sajandi algul normeerida. Kuid Eestimaal 1816. a. ja Liivimaal 1819. a. tunnistati kogu talumaa piiramatult mõisniku omanduseks. Enne maareformi tekkinud väikemaaomandus oli Eestis kõik talumaade väljaostu teel tekkinud.

60-ndate aastate seadusandlusega oli talumaade mõisamaadega ühine pidamine keelatud. Mõisaomnik võis neid kas valla kogukonna liikmetele välja rentida või ära müüa. Talumaade partselleerimine kui ka koondamine oli piiratud, mis mõisa- ja kvootemaa kohta ei maksnud. Niisama maksis rida teisi määrusi, mis talumaade puutumast mõisaomaniku poolt pidi kindlustama.

Selle-est lasus talumaade peal ka suurem osa maksudest, millest mõisamaad vabad olid või mida need palju vähemal määral kandsid. Nii olid ainult talumaade kanda kõik kogukondlikud maksud (valla-valitsus, koolid, vallavaesed), teetegemise-kohustus, samuti suurem jagu sildade ehituse ja postijaamade ülalpidamise kohustustest, kirikumaksudest jne.

Olen lähemalt peatunud Eesti agraraoludel enne maareformi põhjusel, et need kõige paremini selgitavad suurel määral nii maa-reformi põhjusi kui ka selle tähtsamaid põhijooni.

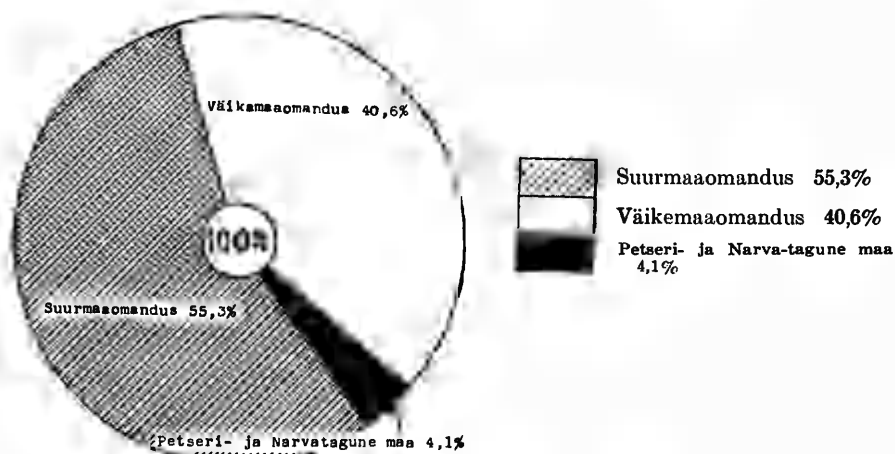
Eesti maaolud enne maareformi arvudes.

Arvulise materjali maaolude kohta Eestis enne maareformi annavad katastri andmed, peale Petseri ja Narva-taguse maa-ala, kus need andmed on pärit mitmesugustest teistest allikatest (semstvo, vallaraamatud jne.). Selle järgi oli 1919. a.:¹⁾

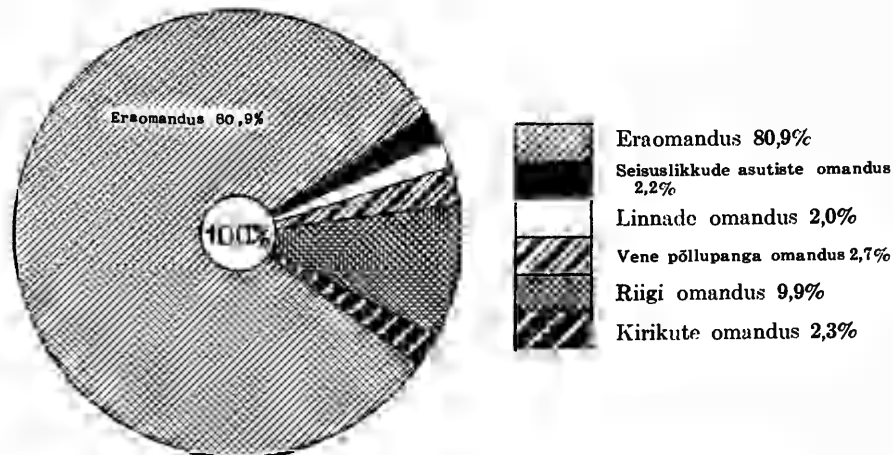
	Üksuste arv	Põllumajand. pindala ha	Metsa ha	Põllum. eba- prod. pindala ha	Kokku ha	Kokku %
10 Eesti Vabariigi maakonnas						
Suurmaaomanduse päralt	1.149	1.158.514	743.964	525.609	2.428.087	58.0
Väikemaaomanduse päralt	51.640	1.558.484	98.471	104.060	1.761.015	42.0
Kokku:	52.789	2.716.998	842.435	629.669	4.189.102	100.0
Petserimaal ja Narva-tagusel maa-alal					201.796	
					Kokku: 4.390.898	

¹⁾ Need ja järgnevad arvud on võetud Eesti Põllumajand. Stat. Aastar. I, a. 1923. Tallinn.

Nii oli 58% kogu Päris-Eesti maa-alast 1149 mõisa päralt (diagr. 1 ja 3), millede keskmine suurus ulatus 2113,2 ha-le, 42% maast kuulus 51.640 väikemaapidajale. Väikemaapidamiste (diagr. 4) keskmine suurus oli 34,1 ha.

Diagr. 1. Maaomandus Eestis enne maareformi.

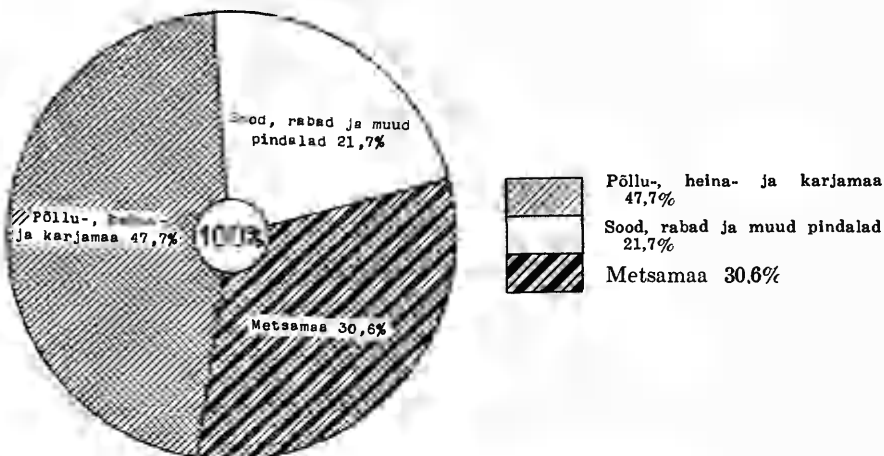

Diagr. 2. Suurmaaomanduse jaotus omanikkude järgi.

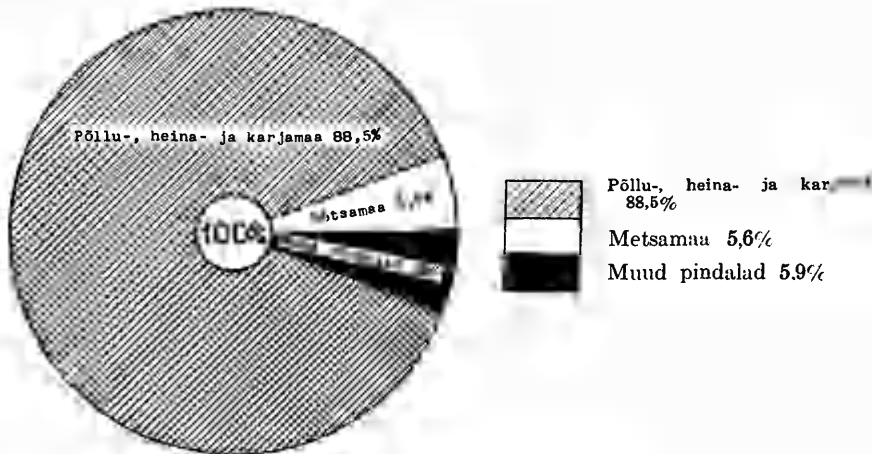
Päris-Eesti suurmaaomandusest moodustasid:

Rüütlimõisad:	eraomandus	1.965.818 ha ehk	80,9%
	seisusliikude asutiste omandus	53.836 ha	2,2%
	linnade omandus	47.726 ha	2,0%
	Vene põllupanga omandus	67.052 ha	2,7%
Domeenid:	riigi omandus	239.518 ha	9,9%
Pastoraadid ja vene kirikute maad:	kirikute omandus	54.137 ha	2,3%
	Kokku:	2.428.087 ha	100,0%

Suurmaaomandusest kuulus valdav enamuse — nimelt enamik rüütlimõisaid ja viimastest eraldatud mõisamaakohti, kokku 1.965.818 ha ehk 80,9% — eraiskuile, vähem osa riigile, mitmesugustele asutistele (rüütelkond, Põllupank jt.) ning kirikutele ja linnadele (diagr. 4).

Diagr. 3. Suurmaaomanduse jaotus kõlvikute järgi.

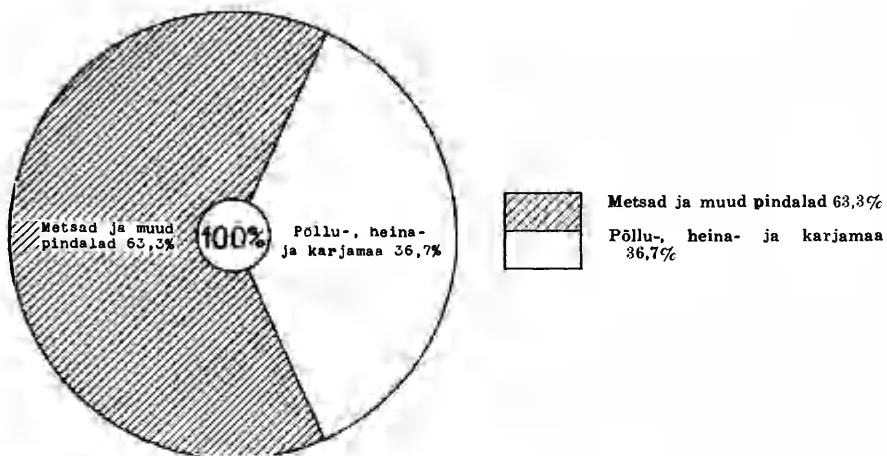

Diagr. 4. Väikemaaomanduse jaotus kõlvikute järgi.

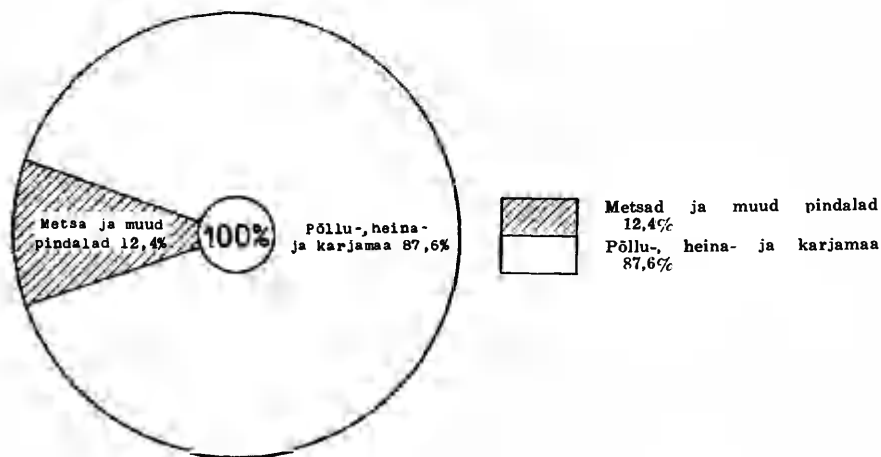
Suurmaaomandusest ei kasutatud mitte kõike maad otsekohelel oma majapidamises, vaid osa neist oli väikekohtadena välja renditud. Siia hulka kuuluvad kõigepealt kõik talu- ehk orjusemaad, mida seaduslikult keelatud oli mõisaga ühes pidada; kuid peale selle oli välja renditud ka osa kvoote- (kuuendiku-) ja mõisamaid. Üldine välja-renditud maa-ala oli 557.015 ha, mille peal asus 23.023 talu.

Maapidamine seega kujunes Päris-Eestis järgnevalt:

	Talundite arv	Põllum. kõlbl. maad	Metsa ja ebaprod. maad	Kokku ha	Kokku %%
Suurmaapidamistena harida (diagr. 5)	1,149	686.697	1.184.375	1.871.072	44.7
Väikemaapidamistena „					
Väikemaomandus	51.640	1.558.484	202.531	1.761.015	
Renditalud	23.023	471.818	85.197	557.015	
Kokku väikemaapidamistena harida (diagr. 6)	74.663	2.030.302	287.728	2.318.030	55.3

Diagr. 5. Suurmaapidamise jaotus kõlvikute järgi.

Diagr. 6. Väikemaapidamise jaotus kõlvikute järgi.

Petserimaal ja Narva-tagusel maa-alal, mis Tartu rahulepinguga Eesti külge liideti, valitses enamuses hingemaa-süsteem.

M a a u e n d u s e a l u s e d .

Eesti maaueenduse aluse moodustavad terve rida seadusandlikke akte, alates 1918. aastast kuni viimase ajani, ning nendele lisaks antud Vabariigi Valitsuse määrusi. Sisult haaravad nad kõige mitmekesisemaid agraarvahekordi. Üldjoontes võib need jagada 4 suurde rühma:

1. Seadused, mis käsitlevad riikliku maatagavara loomist suurmaapidamistest ning selle maatagavara kasutamist — maareform selle sõna otsesemas mõttes.
2. Asundamiseseadused.
3. Seadused, mis käsitlevad asutiste-, kogukonna- ja erarendimaade võõrandamist (popsiseadus jt.).
4. Maakorraldusseadused (hingemaade kruntimine, lapimaade korraldamine, ühismaade kruntimine).

I. M a a r e f o r m .

Suurima ulatusega kõigist mainitud reformidest on kahtlemata esimene, mis taotleb enne Eesti iseseisvust domineerinud suurmaapidamise likvideerimist ning selle asendamist väikemaapidamisega. Tavaliselt tuntakse seda aktsiooni Eesti Maareformi nime all.

M a a r e f o r m i p õ h j u s e d .

Eelpool kirjeldatud maaolude seisukord Eestis selgitab osalt ka juba neid põhjusi, mis tingisid maareformi sisu kui ka vormi.

Maaueendust ette võttes oli Eesti rahvaesinduse esimeseks ning tähtsamaks sooviks maarahva ebaloomulikku seisukorda likvideerida. Eesti rahvas on oma valdavas enamuses alati olnud põlluharija rahvas, kuna temal looduslikud eeldused tööstuslikuks tegutsemiseks suuremas ulatuses puudusid. Ajaloo keerus oli aga maa vahepeal rahvalt võõraste isikute kätte koondunud, rahvas ise, endine peremees, väevõimuga sellest lahti kangutatud. Osa maast oli küll ostuteel tagasi omandatud. Üle poole maad oli siiski veel vallutajate kätte jäänud, kes seda osalt kasutamata lasksid seista, et oma majanduslikku ja poliitilist feodaalvõimu alal hoida, kuna suured hulgad samal ajal maanälja pärast sunnitud olid kodukohast välja rändama, et enesele ülalpidamist muretseda. Välismaadel asuvate eestlaste kohta kogutud andmete järgi arvatakse Vene sisekubermangudesse välja rännanud eestlaste arvu 250.000-le, teistesse riikidesse asunute arvu samuti 250.000-le, (mõned hindavad mõlemaid arve kokku isegi üle 800.000), seejuures oli Eestis 1922. a. rahvaloenduse järgi kõigest 13.6—18.9, keskmiselt 17.5 inimest ühe ruutkilomeetri kohta.

Seda ebaloomulikku olukorda pidi maaueendus muutma. Maanälja kustutamine, maa andmine tagasi otsekoheste harijate kätte, ühtlasi ajaloolise ülekohtu heakstegemine, see oli maaueenduse esimeseks ülesandeks.

Sellele seltsis lisaks rida teisi poliitilisi, majanduslikke ja sotsiaalseid põhjusi.

Esimesse liiki kuulub kõigepealt senise feodaalkorra likvideerimine ja valitseva aadliseisuse kahjutuks muutmine, kes maa vallutamises saadik alati siin võõrkehana on püsinud, kelle kogu tegevus oli sihitud ainult oma senise majandusliku kui ka poliitilise ülemvõimu säilitamisele, tugeses varem Vene, hiljem Saksa riigivõimule.

See vaenulikkus ilmnas ka Eesti iseseisvuse vastu, kuna viimane tähendas paratamatut aadli eesõiguste kärpimist. Vaenulikkus ei avaldunud ainult Eesti riigi vastases kihutustöös välismail, salasepitustes naaberriikides, vaid isegi tegelikkude sõjajõududega väljaastumises Eesti iseseisvuse vastu nn. Landesväari sõjas.

Teiselt poolt oli senise suurmaaomanduse püsimisega seotud alatine võõra kolonisatsiooni hädaoht. Vene valitsuse ajal tulid vastavad katsed vene riigivõimu poolt. Kuid märksa hädaohtlikumaks muutus asi Saksa okupatsiooni ajal. Suurmaaomanikud — aadel — loobus vabatahtlikult $\frac{1}{3}$ -st oma maaomandusest saksa kolonistide asustamiseks. Kuid kavatsus oli isegi väikemaapidajaid maast lahti kangutada ja saksa kolonistidega asendada, keda Baltimaale mõeldi tuua kokku kuni 2 miljonit.

Eesti riik, tahtes tulevikus kindlasti püsima jääda, ei võinud säärase olukorraga loomulikult leppida, vaid pidi selle hädaohu likvideerima. Mõisate tükkeldamine likvideeris vaenuliku aadli ning hävitas koloniseerimishädaohu, ühtlasi luues endistele väikepõllupidajatele lisaks uue arvurikka iseseisvate põllupidajate kihi, kes Eesti riigi iseseisvusega on seotud ja seega temale ka võimsa toe ja selgroo moodustab.

Kuid maauendus oli hädatarvilik ka majanduslikult uue riigi rajamisel.

Maailmasõja kui ka mitmesuguste vägede läbikäigu tagajärjel oli Eestis rida mõisaid laokile jäänud. Puudus inventar, paljudel ka peremehed, kes maa olid maha jätnud. Juba enne Maaseaduse vastuvõtmist, oli Eesti riik sunnitud hoolekande alla võtma ¹⁾ 229 suurmaapidamist (ehk 19,9% suurmaapidamiste üldarvust) 460.652 ha suuruse maa-alaga, et vältida nende söötijäämist ja laastamist.

Mõisate koloniseerimisega kõrvaldati nende sööti- ja kasutamata jäämise hädaoht.

Teiseks avanes maareformiga rida põllumajanduslikke rikkusi tööle ja kapitalile, mis seni olid kasutamata seisnud. Siia kuuluvad määratu suured põllumajanduslikult varem kasutamata maa-alad, mille innukale asustamisele põllumeeskond riigi kaasabil on asunud.

Üleminekuga suurpõllupidamiselt väikepõllupidamisele oli loota ka rahvamajanduslikult loodavate väärtuste kasvu, kuna väikepõllupidamine võimaldab üldiselt põhjalikumalt majapidamist ja suuremat produktsiooni samalt maa-alalt.

Lõpuks ei saa jätta tähele panemata ka psühholoogilist momenti maauenduse algaastail. Eesti elas majanduslikult 1918. ja 1919. a.

¹⁾ 27. nov. 1918. a. Maanõukogu määrus mõisamaade kontrolli alla võtmise ja maa-alade esialgse korraldamise kohta; 17. dets. 1918. a. ja 28. veebr. 1919. a. Aj. Valitsuse määrused mõisate korratu majapidamise ja laastamise asjus.

sama kriisi üle, nagu kõik Maailmasõjas olnud rahvad. 5-aastane heitlus oli rahvast tublisti demoraliseerinud, harjutanud töötaolekule. Sellega olid seltsinud veel teravaks muutunud klassivahed. Tööstuskriisi ja tehaste evakueerimise tagajärjel oli vabanenud hulk vabrikutöölisi. Raske oli inimesi jälle loomulikkusesse olukordadesse viia ja tõsta tööviljakust.

Ka selles suhtes tõi maauuendus põhjaliku pöörde. Oma maaiapile asumine, kogu töövilja omandamine ergutas inimesi jälle tööle, kuna suure hulga väikekohtade tekkimine aitas vaba tööjõudu vähendada.

Need olid üldjoonis kaalutlused, mis Eesti riiki maareformi teostamisele sundisid asuma.

Maaseadusega võõrandatud varandused.

Seadusliku baasi nimetatud maareformile moodustavad 10. okt. 1919. a. As. Kogu poolt vastuvõetud Maaseadus¹⁾, Riigimaade põliksiks tarvitamiseks ja omanduseks andmise seadus 1925. a.²⁾ ning Võõrandatud maade eest tasumaksmise seadus³⁾ 1926. a. ühes vähemate seaduste ning määrustega.

Maaseaduse põhjal võõrandati riikliku maataagavara loomiseks riigi omanduseks kõik Eesti Vabariigi piirides olevad mõisad ja maad, mis Balti eraseaduses (1864. a. väljaanne) § 597 ära tähendatud, ehk tegelikult kogu suurmaamandus ühes kõige selle päralt oleva kõlbliku põllumajandusliku inventariga, olgu viimane mõisa omaniku, pidaja või rentniku päralt. Väljavõtte moodustasid: linnade, heategevate ja teaduslike asutiste, maakondade ja valdade päralt olevad mõisad ja maad, maatükid (Landstellen), kui nad ei olnud rüütlimõisate omanikkude päralt, ning surnuaiamaad, kirikute ja kloostrite alune pind ühes tarviliku õuemaaga.

Põllumajanduslikust inventarist jäetakse Maaseadusega puutumata mõisarentnikkude päralt olev ühe mõisa inventar ja kirikumõisate ja -maade pidajate inventar. Niisama jäi endistele võõrandatava maa pidajatele vastav osa inventari alles, kui nad maad harimiseks said.

Hiljem, Maaseaduse muutmise seadusega⁴⁾ (1925., 1927., 1929. a.) vabastati võõrandamisest ja anti endistele omanikele tagasi veel:

- 1) maakohad, mis olid viimase omaniku poolt omandatud enne rüütlimõisa omandamist;
- 2) maakohad, mis olid eraldatud teisest, maakoha omanikule mitte kuulunud rüütlimõisast, kui nad ei sisaldanud kõlblikku maad üle 50 ha;
- 3) asundustalud, mis endistele mõisaomanikkudele või -pärijatele kasutada antud;

¹⁾ Riigi Teataja nr. 79/80—1925. a.

²⁾ RT nr. 109/110—1925. a.

³⁾ RT nr. 26—1926. a.

⁴⁾ Maaseaduse täiendamise seadus (RT nr. 95/96—1925. a.)

Maaseaduse täiendamise ja muutmise seadus nr. 2 (RT nr. 52—1927. a.)

Maaseaduse täiendamise ja muutmise seadus nr. 3 (RT nr. 3—1929. a.)

- 4) enne Maaseaduse andmist alevite piirides asetsenud ehituskruunid;
- 5) kõik tööstusettevõtete maksu alla kuulunud tööstusettevõtted (suurtööstused) ühes tarviliku maa-alaga;
- 6) eellepingutega kuni 25. okt. 1919. a. müüdüd, kuid omandajate nimele kinnistamata maad;
- 7) mõisarentnikkudele kuulunud ettevõtete sisseseaded.

Maomanikkude-eraisikute kõrval said tagasi ka kogudused neilt võõrandatud kirikumaaadest 50 ha põllumajanduslikku maad ja 25 ha metsa ning kõik armuadramaad.

Kõik võõrandatava varandusega seotud õigused ja eesõigused tunnistati Maaseadusega üleläänuiks Eesti Vabariigile. Võõrandatud maid koormavad asjalised servituudid, niipalju kui nad maa tarvitamist ja jagamist ei takistanud, kui ka reaalkohustused riigi ja omavalitsuse heaks jäid maksma. Seevastu kaotati kõik isiklikud servituudid, maa- del lasuvad reaalkohustused seisuslike asutiste, kirikute ja era- isikute heaks, müügi ja jagamise keelud, sugukonna fideikomissõigused — üldse kohustused ja lepingud, mis takistasid maa riigistamist, tarvi- tamist või jagamist.

Maaseadusega läksid Eesti riigi omanduseks ka kõik Eesti riigi piirides leiduvad maapüüevärad.

Riigistatud varanduste võõrandamistingimused.

Võõrandatud maade eest tasumaksmine lahendati sellekohase eri- seadusega, mis vastu võeti 1926. a.¹⁾ Ilma tasuta läksid selle sea- duse põhjal riigi omaks: endised vene kroonumaad, Vene Põllupanga maad, rüütelkondade maad, kõik mõisatele kuuluvad talu-, kvote- ja kuuendikumaad, koolide ja kogukondade maad, kui need ei olnud kin- nistusraamatutesse sisse kantud, kui ka nende eraisikute maad, kes 24. veebr. 1918. ja 2. veebr. 1920. a. vahel aktiivselt Eesti Vabariigi vastu olid võidelnud. Teistele arvestati tasu maa puhtakasu põhjal, kapi- taliseerides viimast 2,66%. Tasusummast — kalkuleeritud endistes vene rublades — arvatakse maha mõisatele kinnistatud võlad, mis riik enda kanda võtab, kuna ülejäänud osa maksetakse välja kursiga 1 Rbl = 20 Emarka (0,2 Ekr.) järgmistel alustel:

.Omanduse suurus	Väljamaksu %
2000 ha	100%
3000 „	95%
4000 „	90%
5000 „	85%
6000 „	80%
7000 „	75%
8000 „	70%
9000 „	65%
Üle 9000 „	60%

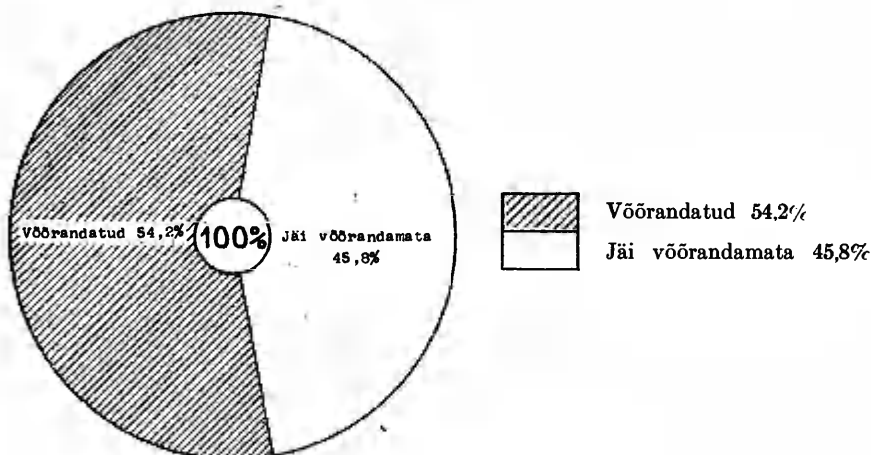
Tasu maksetakse pantkirjades, mis kustutatakse 55 aasta kestel võrdsetes osades võõrandatud mõisate likvideerimisest saadud tuludest.

¹⁾ Võõrandatud maade eest tasumaksmise seadus (RT. nr. 26—1926. a.)

Võõrandatud inventari tasu küsimus leidis lahenduse juba Maaseaduses eneses¹⁾. Selle järgi võeti elava inventari eest tasu määramisel aluseks 1914. a. turuhind, kusjuures väljamaksmine sündis Eesti markades, mille kursi määras kindlaks igal aastal valitsus.

Saaduste ja elutu inventari alushinnaks võeti inventari hind sellest ajast, millal asi oli omandatud, maha arvates sellest vastav vananemise %.

1922. a. 29. juuni seadusega²⁾ laiendati Maaseadus ka Eesti-Vene rahulepingu põhjal Eesti Vabariigi külge liidetud endise Petrogradi ja Pihkva kubermangu maa-alade peale, kusjuures võõrandamisele kuulusid neil maa-aladel mõisad ja maad, mida ühe omaniku käes üle 75 tiinu, välja arvatud külakogukondade maad. Igast võõrandatavast maaüksusest jäi seal endisele omanikule 50 tiinu kõlvulist maad ühes tarviliste majapidamishoonetega.

Diagr. 7. Maaseadusega võõrandatud maad.

Maaseadusega võõrandatud varanduste suurus.

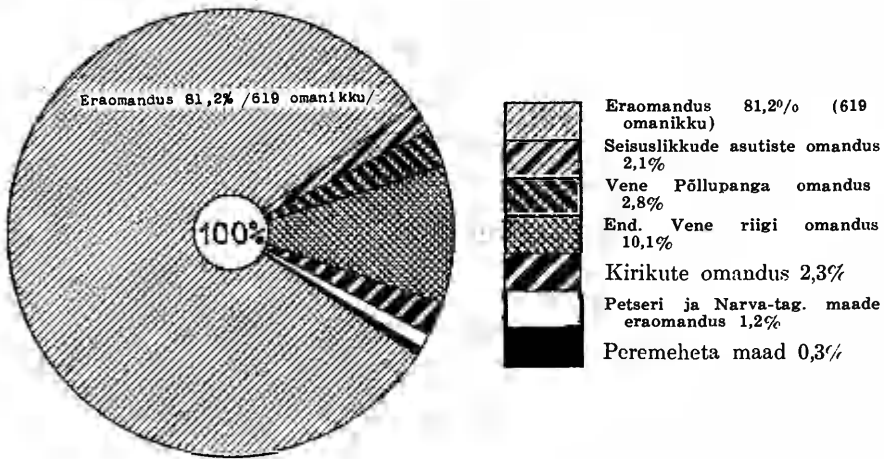
Maaseadusega ja selle täiendamise seadusega võõrandati riigile 1703 kinnisvara. Siia kuulusid: 619 eraisiku päralt olevad 874 rüütlimõisat ja 256 maakohta, 260 maakohta kirikutelt ja kloostritelt ja 313 maatükki maaomanditest, mis ületasid 85 ha Petseri ja Narva-taguses piirkonnas või olid ilma peremeheta. Ühes Vene riigilt üle tulnud 165 kroonumõisa ja maakoha, 37 Vene Talurahva Põllupanga mõisa ja

¹⁾ Maaseadus § 11 ja 12.

²⁾ Maaseaduse laiendamise seadus Narva-taguste ja Petserimaa maa-alade peale (RT nr. 89—15. VII. 1922. a.). Määrus Maaseaduse Narva-taguste ja Petserimaa maa-alade peale laiendatud seaduse põhjal võõrandatud maade riigile ülevõtmise kohta (RT nr. 101—1923. a.).

maakoha ning enne Maaseadust (1919. a.) Eestimaa rüütelkonnalt võõrandatud 12 mõisa ja maakohaga koosnes Maaseadusega loodud riiklik maafond 1917-st kinnisvarast kogupindalaga 2.381.250 ha ehk 54,2% kogu Eesti pindalast (diagr. 7.). Üksikute maaomandusliikide järgi oli (diagr. 8.):

	Võõrandatud maast	Võõrandamata jäänud suurmaaomandusest
Päris-Eestis:		
eraomandus	1.934.678 ha ehk 82,5%	31.140 ha 39,6%
seisusliikude asutiste omandus	51.109 „ „ 2,1%	2.727 „ 1,9%
linnade omandus	— „ „ —	47.726 „ 58,5 „
Põllupanga omandus	67.052 „ „ 2,9%	— „ —
riigi omandus	239.518 „ „ 10,2%	— „ —
kirikute omandus	54.137 „ „ 2,3%	— „ —
Kokku:	2.346.494 ha — 100,0%	81.593 ha 100,0%
Petserimaal ja Narva taga võõrandatud	28.471 ha	
Petserimaal ja Narva taga peremeheta maid	6.291 „	
Kokku riiklik maafond	2.381.250 ha	

Diagr. 8. Võõrandatud maade jaotus omanikkude järgi.

Maaseaduse muutmise seadustega on hiljem võõrandamisest vabastatud 90 maak kohta, 43 tööstusettevõtet, 149 kirikumõisasüdant, 415 endisele mõisaomanikule antud asundustalu, 36 alevikrunti ja 2388 talukohta, millede kohta mõisaomanikud olid sõlminud müügi-eellepingud enne Maaseaduse jõusseastumist, kokku 3085 ühikut, kogupindalaga 71.875 ha. Peale redutseerimist jäi seega riiklik maatagavara 2.309.375 ha ehk 52,4% kogu Eesti pindalast. Sellest oli ca 1.070.000 ha põllumajanduslikku maad, 810.000 ha metsamaad ja 430.000 ha sood, raba ja muid tulutuid maid¹⁾.

¹⁾ Andmed Põllutööministeeriumist.

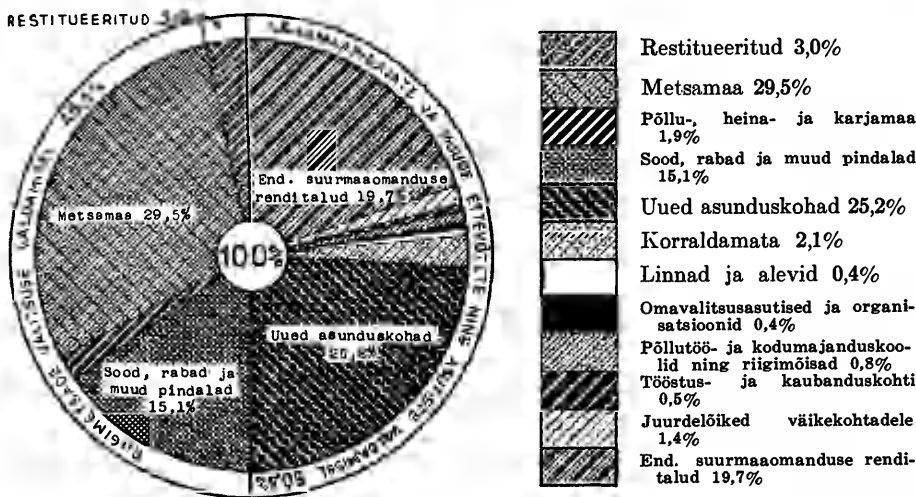
Võõrandatud maadel asus kokku 98.887 hoonet, neist 49.330 mõisates ja 49.557 renditaludes.

Rüütlimõisa-omanikkudelt võõrandatud maade eest maksetav tasu teeb kokku kr. 13.247.000, mille arvel kuni 1. apr. 1935 oli välja antud pantkirju 9.643.550 kr. väärtuses. Peale selle on riigi kanda jäänud mõisatel lasuvad võlad vene rbl. 66.400.000. Kirikutelt võõrandatud maade eest maksetav tasu, kindlaks määratud 7./IX 1934. a. seadusega, on (47.861 ha eest) ümmarguselt 1.242.000 kr.

Ühes kinnisvaradega võõrandati mõisates ka 10.808 hobust, 30.219 veist ning eluta inventari, ettevõtete sisseseadeid, saadusi ja külviseid kokku kr. 2.891.000 väärtuses ¹⁾).

Võõrandatud maade kasutamine.

Riigistatud maade kasutamise kohta nägid Maaseadus ja selle muutmise seadused kui ka täiendused ette mitmesuguseid kasutamiseviise, olenevalt maa iseloomust ja asetusest.

Diagr. 9. Võõrandatud maa majandamine 1934/35. m. a.

Võõrandatud mõisate metsad on Maaseaduse põhjal jäetud riigi omanduseks ²⁾). Metsamaadest oli põllutöoministril õigus jagamisele määrata ainult metsamaid, mis põllumajanduslikuks otstarbeks kõlblikud, lahusolevaid metsatukki ja piiride õiendamiseks ning linnade ja alevite piiride laiendamiseks tarvilikke metsamaid, kusjuures esimene kasutamisevõimalus oli lubatud ainult juhul, kui nende asemel samas ulatuses uusi maid metsastati ³⁾).

¹⁾ Valitsuse asutuste tegevus 1918—34 lhk. 191 ja Val. as. teg. 1935. a.

²⁾ Maaseadus § 23.

³⁾ Maaseaduse § 23 täiendamise seadus (RT nr. 159—1922. a.).

Vastavalt sellele eraldati ka juba algusest peale kõik võõrandamisele kuuluvad metsad ning koondati Põllutööministeeriumi Metsade Peavalitsuse alla (diagr. 9), kes on need üksikutesse metskondadesse jaganud ja üldise metsakorralduse, -uenduse ja -kasutamise kavad välja töötanud ning maksuma pannud. Osa metsi (esijoones riiklikkudeks tarveteks) töötati seni üles Riigi Metsatööstuse poolt, kuna osa vähemate tükkidena iga aasta osalt oksjoni teel, osalt oksjonita eraisikutele ja asutustele müüdi. Käesolevast (1936.) aastast alates on valitsus otsustanud kogu metsatöötlust Riigi Metsatööstusel lasta teostada. Metsade Valitsuse valdamisele on antud ka kõlbmatud maad. Need moodustavad maatagavara, mille kasutamisele võtmine nõuab suuremaid eeltöid.

Võõrandatud põllumajanduslikult kasutatavaid maid on kasutatud asundamiseks. Peatüübid, mida Maaseadus ja maareformi teostamise määrused seejuures ette näevad, on järgmised:

1. Maaseadusega võõrandatud mõisate renditalude saamiseks oli eesõigus nende talude senistel rentnikkudel, kuid seejuures võis riik maid kruntida, et koondada talust lahusolevaid maatükke, eraldada iseseisvaid renditalude maadel asetsevaid väikemaapidamisi, õgvendada piire jne.

Renditalumaadel asuvad hooned kui ka heina- ja karjamaametsa omandas selle pidaja tasuta, kui tema ise või koos pärandajaga oli üle 40 a. talu pidanud rendivahekorra alusel. Muudel juhtudel tuli tal nende eest osalist tasu maksta, sõltuvalt talu rentimisajast ja hoonete chituskuludest osavõtust¹⁾.

Mõisamaadest planeeriti esmajoones:

2. Normaaltalud, rajatud kodanikkudele, kes ainult maapidamisest elatuvad ühe perekonna ja kahe hobuse töönormi suuruses. Riigimaade planeerimise tehniliste juhtnööride kohaselt²⁾ on nende ülemmääraks 50 tiinu (54.6 ha), sellest vähemalt 10 ha põlluks kõlblikku maad. Valdavas enamuses on nad 10—30 ha suured.

3. Normaalkohtade kõrval oli võimalus antud ka vähemaid kohti rajada käsitöölisele, (aiapidamiseks) kalameestele jne., kus põllumajapidamine etendab kõrvaltööharu osa.

Maasaajad mõlemat liiki kohtadele määrasid omavalitsused — maavalitsused vallanõukogude ettepanekul. Eesõigus maasaamiseks oli sõduritel, kes Eesti Vabadussõjas rindel erilist vahvust olid üles näidanud, sõduritel, kes Vabadussõjas vigastada saanud, ning langenud sõdurite maata perekondadel, keda 1924. a. alates määras kohtadele põllutööminister³⁾.

Põllutööministrile anti sama seadusega õigus määrata kohtadele

¹⁾ Maaseadusega võõrandatud maadel asuvate väiketalude rendivahekorra uuendamise seadus (RT nr. 51/52 a. 1924).

²⁾ RT nr. 69/70—1920.

³⁾ Maaseaduse § 15, 20 ja 22 muutmise seadus (RT nr. 51/52—1924. a.).

ka uudismaade asujaid, käsitöölisi, kalamehi ja mõisatöölisi, kes 1919. a. mõisas alalisteks töolisteks olid ja kuni mõisa tükeldamiseni mõisas teenisid. Viimane määrus oli tarvilik, et mõisatööliste olukorda mõisate likvideerimisel kindlustada.

Rajatud asunduskohad läksid nende valdaja kasutada 1925. a. Riigimaade põliseks tarvitamiseks ja omanduseks andmise seaduse alusel¹⁾.

Selle seadusega on riigimaade kasutamisel ette nähtud kaks instituti — omandiõigus ja põline tarvitamine. Omandi- ja põlise tarvitamise õigused on piiratud järgmiselt: 1) riigile jääb ostu-eesõigus, 2) riiklikust maatagavarast väljaantud maad ei või ühe isiku kätte koonduda üle 50 ha — et vältida maade uuesti koondumist. Esialgu müüdi maakohad kuni 60 a. järelmaksuga, võttes võlalt 4% intressi, 0.25% administratsioonikuludeks ja vastav kustutuse %. Väljaantud laenu kindlustati teise obligatsiooniga, mille kestvus on kuni 35 aastat, 2% intressiga. 1935. aastal ilmus seadus kõikide senimüüdnud maakohade ümberlaenustamiseks. Selle järgi mõlemad võlad (ühes vahepeal juurdetekkinud võlgadega) liidetakse ühiseks 2%-liseks võlaks kestvusega kuni 60 aastat, millelt võetakse peale intressi veel 0,5% administratsioonikuludeks ja vastav kustutus. Senimüümata maakohad kuuluvad müümisele samadel tingimustel.

Maakohtade müügihind arvestatakse avalikkude maksude võtmiseks toimetatud maade-hindamise alusel (1901. ja 1923. a. sead.), nagu toimitakse ka maade eest endistele omanikkudele tasu määramisel, võttes ühe puhtakasu-rubla pealt 11 kr., saartel 9 kr. Maa päraldised — hooned ja mets, kui nad kohal olemas — hinnatakse eraldi.

Autasumaa tarvitamise seaduse alusel²⁾ said isikud, kes maid saanud vahvuse eest valitsuse otsusel, vigastatud sõduritena või langenud sõdurite perekonnaliikmetena maa omandiks või põliseks tarvitamiseks tasuta.

4. Iseseisvate kohtade rajamisel on suurendatud ka juba olemas olevaid väikekohti juurdelõigetega; seevõrra kui võimalik, anti maad naabruses olevast riigimaa-tagavarast³⁾. Et seda aktsiooni suuremas ulatuses võimaldada, on Vabariigi Valitsuse poolt lubatud elujõuetute kohtade suurendamiseks planeerimisele võtta 1931. ja 1932. a. 50.000 ha metsamaad. Juurdelõikeid on antud nii endistele ostumaakohtadele kui erarendi- ja asunduskohtadele, kus need algul elujõuetuiks osutusid.

5. Samuti on riigi maatagavarast ka maid vahetatud eramaadega, nii piiride õgvendamise kui majapidamiste koondamise otsarbel.

6. Tööstuskohtadele ja ärikohtadele (nii riigistatuile kui riigistamata jäänuile) planeeriti maid sedamööda, kui palju iga ette-

¹⁾ RT nr. 109/110—1925. a.

²⁾ RT nr. 199/200—1925. a.

³⁾ Esialgu sündis see 1920. a. Põllutöömin. planeerimise juhtnööride alusel, 1926. a. alates Maakorraldusseaduse põhjal (RT nr. 23—1926. a.).

võtte otstarbekohane kasutamine igal üksikul juhtumil nõudis¹⁾. Riigi tööstusettevõtete, ärikohtade ja viljapuuadade omanduseks andmise seadusega²⁾ on ette nähtud tööstusettevõtete ja ärikohtade müük enam-pakkumisel. Soodustusi on tehtud rentnikkudele: kes 1) ise või oma eelkäija pärijana kohta on kasutanud vahetpidamata vähemalt 6 a., või 2) kes on sisseseadest vähemalt 35% väärtuse omanikuks. Koh-tade hind määratakse neil Põllutööministeeriumi hindamisel.

7. Terve rida maid on reserveeritud ka riigi enda tarveteks ning antud omavalitsustele ühis-kondlikkudeks vajadusteks ja mitmesuguste organisatsioonidele üldkasulikkude ülesannete täitmiseks. Nimetatud maa-alad on planeeritud sellekohaste eri-määruste ja põllutööministri otsuste kohaselt. Suuremate üksustena on maid saanud ülikool, põllutöö- ja kodumajanduskoolid, katsejaa-mad — riigi või omavalitsuse ülalpidamisel. Üksikud suurmaapidami-sed on antud pikaajalisele rendile ka asutistele (Seemnevilja Ühisus, P. K. „Estonia“) või endistele omanikkudele, kes üldist tähelepanu on teeninud oma senise tegevusega näit. tõuaretuse ja sordiaaretuse alal või muuga. Osa riigimaadest peetakse suurmaapidamistena riigimõi-sate näol. Need on ette nähtud peamiselt reserviks tulevikus rajatava-tele ettevõtetele; seni valitsetakse neid eripõhikirja alusel ning nad täidavad mitmesuguseid kultuurilisi ülesandeid. Vähemaid kohti on an-tud omavalitsustele hoolekandeesutiste, üld- ja kutsekoolide jaoks, omavalitsusametnikkude palgamaaks, laada- ja turuplatsideks jne. Organisatsioonidele on maid eraldatud: tuletõrjeühingutele, haridus- ja põllumeesteseltsidele, kogudustele jne.

Omavalitsuste ja üldkasulikkude organisatsioonide maaga varus-tamise seaduse põhjal³⁾ on väljaspool linnade ja alevite administra-tiivpiirkonda asuvad maad omavalitsuste omandiks antud tasuta, teis-tele üldkasulikkudele organisatsioonidele aga tasu eest, ühisel alusel asunduskohtade maasaajatega.

8. Kuigi maaseadus on esijoones põhjapaneva tähendusega maa-rahvale, omab ta siiski tähelepanuvääriva koha ka Eesti linnade ja ale-vikkude arengus. Terve rida linnu ja alevikke oli piiratud mõisamaa-dest, missugune asjaolu nende kasvu takistas. Maaseadus purustas need piirid ning võimaldas ka linna- ja alevi-oma-valitsusi maaga varustada, mida ohtrasti kasutati. Al-gas terve rea linnade kiire kasvamine ning maale tekkis isegi rida soo-tuks uusi keskusi väikelinnade ja alevikkude näol (Rapla. Väandra. Kilingi-Nõmme jt.). Linnade ja alevite maaga varustamise seaduse põhjal⁴⁾ antakse vastavad maatükid linnade ja alevite administratiiv-piirides ühes päraldistega nende omanduseks. Saadud maadest rahul-datakse kõigepealt linna- ja alevi-omavalitsuse vajadused ja ülejäänud

1) Riigimaade planeerimise tehnilised juhtnõõrid (RT nr. 69/70—1920. a.).

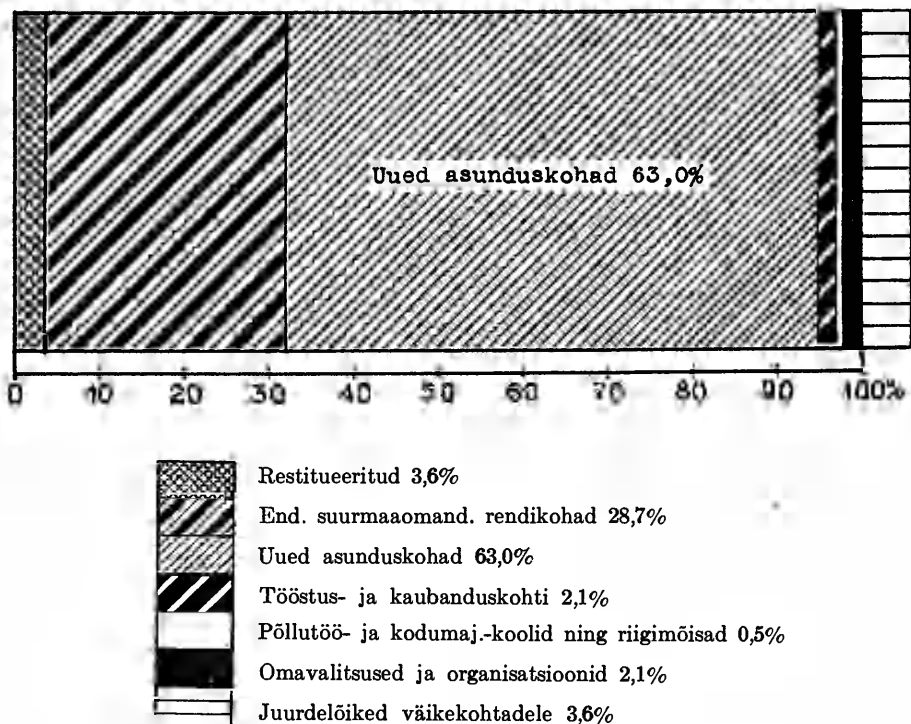
2) RT nr. 97/98—1923. a.

3) RT nr. 16—1931. a.

4) RT nr. 113—1927. a.

osa antakse omavalitsuse poolt koostatud planeerimiskava järgi obro-kile või omanduseks ehituskruntidena.

Tulud, mis linnad või alevid saavad nende maade võõrandamisest või rentimisest, kasutatakse järgnevalt: 25% linna- või aleviomavalit-suse kuludeks, 35% linna või alevi korteriolude tõstmiseks või heakorra parandamiseks, 40% riigile (asunduskapitalile) tasuks antud maade eest.

Diagr. 10. Võõrandatud maa-aladel planeeritud kohtade jaotus.

Riikliku maatagavara kasutamine arvudes.

Peale redutseerimisel riiklikku maatagavarasse jäänud 1.070.000 ha põllumajandusliku maa on asustamiseks ja väikemaapidamiste suurendamiseks kasutatud veel ca 130.000 ha metsa ja soomaid, nii et kogu planeerimisele kuulunud maa-ala ulatub ca 1.200.000 ha-ni.

Sellest on kuni 1936. aastani ¹⁾ (diagr. 10):

1. Endisi renditalusid eraldatud 24.000 ühikut, ümmarguselt 470.000 ha pindalaga. Renditalude arv on suurenenud iseseisvaiks muutunud alarentnikkude arvel. Ühtlasi on renditalude korraldamisel

¹⁾ Põllutööministeeriumist saadud andmed.

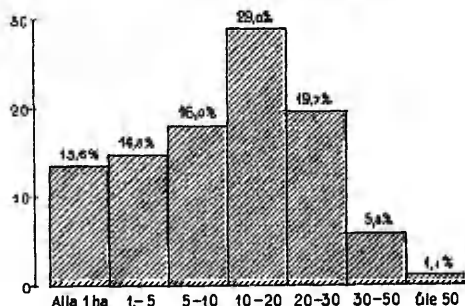
suurendatud 7600 ühikut, neile juurde andes ümarguselt 30.000 ha maad.

2. Uusi asunduskohti on rajatud 52.558, ca 600.000 ha pindalaga. Rajatud asunduskohtadest on suuruse järgi (diagr. 11):

koha suurus	kohtade arv	%	
alla 1 ha	7.155	13,6%	} 44,4%
1— 5 „	7.780	14,8%	
5—10 „	8.436	16,0%	
10—20 „	15.263	29,0%	} 48,7%
20—30 „	10.366	19,7%	
30—50 „	3.026	5,8%	} 6,9%
üle 50 „	532	1,1%	

3. Väikekohtadele juurdelõikeid on antud 8.668 ühikule 33.360 ha. Nendest on ca 15% saanud juurdelõikeid piiride õgvendamisel.

4. Riigimaid vahetatud on 1.635 juhul, kusjuures riigimaid talude külge liidetud on 8.240 ha ja talude maid riigimaade külge 7.200 ha.

Diagr. 11. Asundustalude jaotus suuruse järgi.

5. Tööstus- ja kaubanduskohtadeks on planeeritud 960 tööstuskohta, 700 kaubanduskohta ja 158 äri-aiakohta, kokku 1818 ühikut 10.900 ha pindalaga.

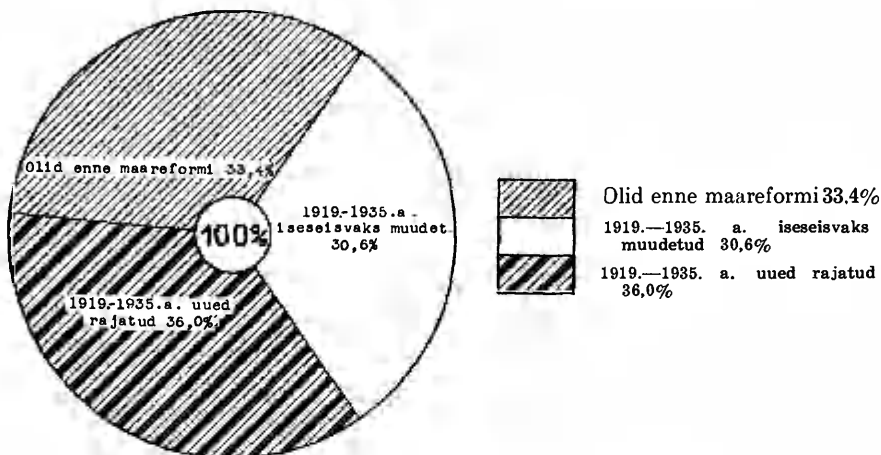
6. Põllutöö- ja kodumajanduskoolidele, katsejaamadele ja riigimõisateks on maafondist eraldatud 53 ühikut, kokku 18.054 ha pindalaga. Neist 23 peetakse riigi arvel, 19 ühikut on omavalitsuste ja organisatsioonide käes ning 9 ühikut (1.981 ha) eraisikute kasutada. Omavalitsuste tarveteks vähemate üksustena on antud 1501 asutise jaoks 8967 ha, organisatsioonidele 400 üksust — 1334 ha.

7. Linnadele ja alevitele on riiklikust maatagavarast planeeritud 16 linnale ja 15 alevile kokku 10.050 ha.

Korraldamata ja planeerimisele määramata on mõisamaadest veel ca 50.000 ha. Nende kasutamisele võtmine eeldab aga suuremaid melioratsioonitöid, mida teostatakse juba asunduskapitali arvel.

Nagu neist andmeist näha, on 1919.—1935. a. senisest suurmaaomandusest kujundatud peale 3085 restitueeritud maakoha ja 24.000 endise renditalu väljaspool linnade ja alevite piire kogusummas 56.330 uut maakoha, või kõige kokku 83.415 ühikut. (diagr. 12). Selle kõrval on antud juurdelõikeid ja tehtud maavahetusi 10.303 juhul.

Rajatud talunditest oli kuni 1. IV. 1935 kinnistatud uutele omanikudele 54.141 üksust. Ülejäänud kohad loodetakse kinnistada lähema 2—3 aasta kestel.

Diagr. 12. Kohtade (kruntide) arv Eestis 1936. a. alguks (väljaspool linnade ja alevite piire).

A sunikkude abistamine asundamisel.

Osa maasaajaist olid juba enne maareformi teostamist iseseisvad majapidajad. Siia kuuluvad endised mõisarenditalude-pidajad ja kantnikud mõisamaadel. Neile tähendas maareform vaid kas iseseisvuse saavutamist, vabanemist mõisa meelevalla alt või majapidamise laiendamist. Osal maasaajaist — mõisamaadele asujatel — tuli aga alata täiesti uut majapidamist: rajada hooned, muretseda elutu ja elav inventar, seeme ja talituskapital. Mõningail väljasttulijail oli ka endal inventari ning tagavarasid: siia kuuluvad maasaajad, kes enne taludes rentnikkudeks olid, perepojad, keda isad aitasid asumisel jne. Oli aga palju neid, kes ainult paljaste kätega, ainult hea tahtmise ja käte tööjõu varal asunduskohtadele tulid: liinisõdurid-maatamehed, endised mõisatöölised, osa intelligentsist jne. Neid tuli riigil abistada, et võimaldada neil kiirelt jalad alla saada ja toodangu seisakut vältida.

Osa inventari, saadusi ja külve saadi mõisate võõrandamisel. See läks üle enamikus uutele asunikudele (välja arvatud ettevõtete sisseseaded ja riigi kätte jäänud mõisate inventar) kas puhta raha eest või võlgu. Kuid üldiselt oli seda õige vähe. Nii pärisid asunikud mõi-

satest kokku vaid 9615 hobust ja 25409 veist. Kogusummas said maa-
saajad mõisatest inventari:

raha eest	1.881.000 kr.
võlgu	1.625.000 „
Selle lisaks Maaseaduse § 24 põhjal inventarilaenu kuni 1. I. 1936. a.	1.624.500 „
Kokku mõisatest saadud inventari ja inventarilaenu	5.130.500 „

Kaugelt suurema osa asundustaludes vajalikust inventarist töid
asunikud enesega väljast kaasa, soetasid erapankadelt ja eraisiku-
telt saadud laenudega ning löid ja kasvasid oma ettevõtlikkuse ja
tööga.

Nii omasid juba 1925. a. põllumajandusliku üleskirjutuse andmetel
29.860 mõisamaadele rajatud asundustalundit loomade arvu kui ka
inventari, mis mitte ainult ei ületanud mõisatest saadud elava ja elutu
inventari, vaid ka kogu mõisates 1920. a. olnud loomade arvu (diagr. 13).
Hiljem on tõusnud ainult veiste, lüpsilehmade ja sulgloomade arv ning
loomade kvaliteet:

	1920. a. kõigis mõisates ¹⁾	1925. a. üleskirjut. andmetel asundustaludes ²⁾	1929. a. üleskirjut. andmetel asundustaludes ³⁾
Mõisaid	1.149		
Asundustalusid mõisamaa- del	—	29.860	32.077
Loomi:			
Hobuseid	25.046	42.593	43.447
Veiseid kokku	74.844	92.681	115.337
Lüpsilehmi	46.936	61.649	78.575
Lambaid	65.075	140.062	96.594
Sigu	24.206	59.038	52.912
Sulgloomi		134.511	214.952
Mesilasperesid		4.367	5.092
Elutut inventari:			
Harkatru	7.591	28.459	} 59.971
Ühesahalisi raudatru	6.051	23.996	
Mitmesahalisi atru	3.850	2.135	2.999
Äkkeid (puu- ja raud)	} 10.678	38.839	45.084
Vedruäkkeid		12.009	19.442
Ühe hobuse vankreid	3.939	32.954	39.907
Kahe hobuse vankreid	5.127	2.538	1.634

Suuremate ja kallimate masinate (viljapeksjate, mootorite, vilja-
puhastajate) kasutamiseks on asunikud liitunud endiste ostutalundi-
omanikkudega masinatarvitajate-ühinguteks või üürivad neid üksi-
kuult masinaomanikkudelt.

Suuremaulatuslikum kui inventari alal oli riigi abi ehituste raja-
misel. Endised mõisahooned asetsesid peamiselt mõisa keskkohas ja jäid

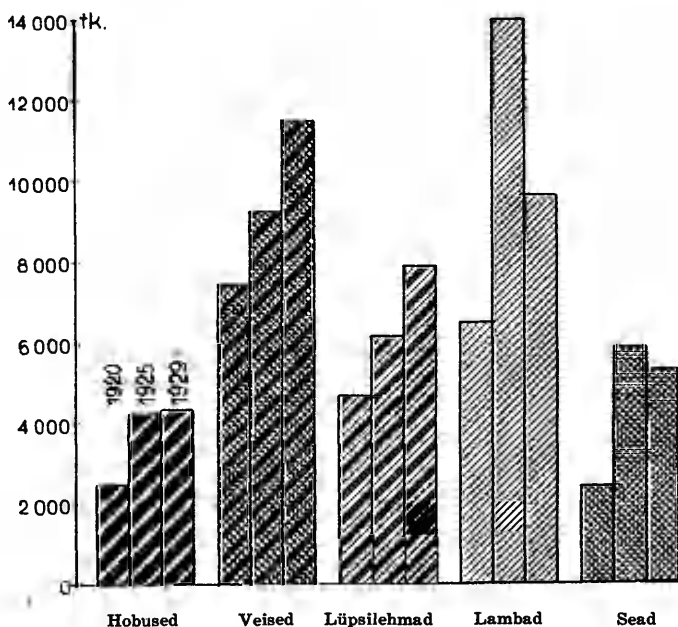
¹⁾ Kogu statistilisi andmeid Eestist. Põllutöömin. Stat. osak. väljaanne. Tal-
linn 1921. a.

²⁾ 1925. a. põllum. üleskirjutuse andmed. R. Stat. Keskb. 1926. a.

³⁾ 1929. a. „ „ „ Eesti 1920.--1930. a. Tallinn
1931. a.

tükeldamisel mõisasüdame-kruntidesse; kuna väljaspool planeeritud talud pidid paratamatult uued ehitused rajama. Mõisast pärit olevast 98.887 hoonest oli 1. IV. 1933. a.¹⁾:

	Endiste mõisate hooned	Endiste rendi- talude hooned	Kokku
Endiste renditalude omaks tunnistatud	—	24.199	24.199
Müüdnud kasutuskõlblikke hooneid	31.378	19.355	50.733
Müüdnud kasutuskõlbmatuid .	9.784	—	9.784
Müümata kasutuskõlblikke .	571	} 6.003	} 8.600
Müümata kasutuskõlbmatuid ja kõdunenud hooneid . .	2.026		
Müümata tööstuse-, äri- ja riiendasut. hooneid	5.571	—	5.571
Kokku	49.330	49.557	98.887

Diagr. 13. Loomade arv asunduskohtades 1925. ja 1929. a. võrreldes loomade arvuga suurmaamandustes 1920. a.

Uutele ehitajatele võimaldati riigi poolt pikemaajalist ehituskrediiti ja kergendatud tingimustel metsamaterjali saamist. Kuni 1934./35. aastani on riigi poolt antud:

ehituslaene 57.535 juhul	kr.	14.630.149
soodustusi ehitusmaterjali müügil	„	9.978.196
Kokku	kr.	24.608.345

¹⁾ Valitsuse asutuste tegevus 1918—1934, lk. 193.

Kuid ehitustestki on suur hulk ilma riigi abita rajatud, kuna üldine ehituste arv riigirendi-, asundus- ja palgamaa-talundites ulatus 1929. aasta põllumajandusliku loetluse andmetel üle 250.000.

Maareformi üldised kulud 1918—1934/35.

Üldse on riigi poolt kulutatud maareformi teostamiseks 1918—1934/35 aastani 49.301.522 kr. Sellest on: ¹⁾

1. Üldisi administratiivkulusid	Kr. 12.229.254
2. Erakorralisi kulusid (regulatiivmaksud, võõrandatud maal ingrosseeritud võlad, rentide tagasimaksud, tasumaksmine võõrandatud maade eest ja muud)	Kr. 6.981.317
3. Operatsioonifondid (asunikku ehituslaen, toetuslaen ehitusaastail, laen elukorterite ehituseks maale)	Kr. 20.112.754
4. Asunikku antud soodustus ehitusmaterjali müügil	Kr. 9.978.197

II. Asundustegevus.

Sedamööda kuidas põllumajanduslikult kõlblik maa-ala vähenes mõisamaade planeerimisega, tekkisid üha suuremad raskused uute asundustalude rajamisel ning koloniseerimise edaspidisel jätkamisel. Asundamise siirdumine peamiselt uudismaadele nõudis eelkävaid laialulatuslikke melioratsiooni- jm. töid, mis üksikutele asunikku üle jõu käivaiks osutusid.

Et neist raskustest üle saada, pandi 1929. a. edaspidise asundustegevuse arendamiseks maksma Asundustegevuse korraldamise määrus ja Asunduskapitali seadus.

Uue korralduse alusel sünnib edaspidine asundamine kahel teel.

1. Asundamine riigi ettevõttel teostub sel viisil, et riik (Asunduskomisjon) muretseb asundusmaa, teeb sellel tarvilikud korraldustööd, nagu teede rajamine, vee äravoolu korraldamine, teostab tarbekorral ka maa ülesharimise- ja rajatud talude hoonestamise töid ning müüb sel viisil asutatud talud edasi maasoovijatele eri valiku järgi, tingimustel, mis nähtud ette mõisamaadest rajatud asundustalude müümisel. Maid hangib Asunduskomisjon selleks kas järelejäanud riiklikust maatagavarast (sood, metsamaad) või omandades ostuteel suuremaid korraldustaluid.

2. Teise moodusena on ette nähtud eraviisiline asundamine, kusjuures maasoovija ise omandab maa müüjalt ja teostab tarvilikud tööd, kasutades selleks riigi poolt antavaid asumislaene.

Mõlema asundamisviisi juures nõutakse asujalt tarvilikke kogu- talupidamises ja ka teatavat varandust.

Asundamise finantseerimiseks on moodustatud asunduskapital, kuhu on koondatud kõik kapitalid, mis riik on investeerinud maareformi läbiviimiseks, samuti kõik summad, mis riik saab võõrandatud maade müügist ja rentidest. Asunduskapitali suurus oli 1935. a. lõpul

¹⁾ Põllutööministeeriumist saadud andmeil.

ca 65 milj. kr.¹). Aastas laekub intresside ja kustutussummade näol 3,5—4 milj. kr., mille ulatuses kaetakse riigi kohustusi (tasu võõrandatud maade eest) ja finantseeritakse asundustegevust.

Uus asunduskorraldus astus tegevusse 1929. a. lõpul rööbiti seniste maareformi teostamise alal tegutsevate asutistega. Kuni 1935. a. oli Asunduskomisjoni valdusele üle läinud 141 maa-ala kogupindalaga 34.487 ha, millest oli korraldatud 19.985 ha — 1223 uudistaluku ja 102 juurdelõikeks. Asundusmaade korraldamisel on kaevatud üle 2,5 milj. m³ veejuhtmeid, ehitatud 229 km uusi teid, riigi ettevõttel püstitatud 129 hoonet, üles haritud 512 ha uudismaad.

Kokku on kulutatud asundustegevuseks 2.629.064 kr. asunduskapitalist. Uute asundustalude müügihinnaks ühes vajalikkude hoonestamislaenudega on olnud keskmiselt 244 kr. ha.

Eraviisil on 1935. aastani rajatud 109 asunduskohta ja 16 juurdelõiget.

Edaspidi on ette nähtud lähematel aastatel asutada igal aastal 400—500 uut talu, kasutades selleks 1 milj. krooni aastas.

III. Erarendimaade võõrandamine.

Suurmaapidamiste riigistamine ja asustamine on suurimaks ürituseks maakorralduse alal Eestis. Teised algatused — erarendimaade võõrandamine ja lapi- ning hingemaade korraldus on selle kõrval vaid väikese ulatusega, mispärast nende juures ka ainult lühidalt peatume.

Maaseadus, nagu nägime, jättis täitsa puutumata mõisatest enne Maaseadust eraldatud ja talupoegadele müüdud maad. Viimastel asus aga mitu tuhat väikemaapidamist, mis olid teoorjuse ajal asutatud tööliiskohtadena või hilisemal ajal tekkinud talu üleminekul ühele pärijale, kusjuures kaaspärijale anti eluasemeks väike maatükk.

Kõigi nende väikemaapidamiste olukord oli ebakindel: maa kuulus taluomanikule, hooned aga enamikus maakasutajale. Seejuures puudus maakasutajal (popsil) — hooneomanikul — kaitse, kuna enamal jaol juhtudel oli vahekorid maaomanikuga normeerimata ja maaomanik võis maakasutajat sundida igal ajal ühes hoonega lahkuma.

Peale eelkirjeldatud talumaadel asuvate väikekohtade jäi kindlustamata hulk rendi alusel kasutatavaid maapidamisi — renditalusid linnadele, kogukondadele ja asutistele kuuluvate mõisate maadel, mis Maaseadusest jäid puutumata.

Nimetatud väikemaapidamisi kindlustab nende senistele kasutajatele 1926. a. antud Kogukonna-, asutuste- ja erarendimaade korraldamise seadus²). See seadus andis võimaluse väljaspool linnade, alevite ja alevikkude piire asetsevate rendimaade kasutajatele nendel rendil olevate maade ostmiseks. Seadusenormide kohaselt võidi eraldamisele määratud rendikohti eraldada mitte üle 50 ha maa-alaga ühes tarvilikkude majapidamishoonetega. Popsikohad talumaadel eralda-

¹) Asundusameti juhatajalt saadud andmed.

²) Kogukonna-, asutuste- ja erarendimaade korraldamise seadus ja Kogukonna-, asutuste- ja erarendimaade korraldamise muutmise seadus (RT nr. 46 — a. 1928).

takse mitte üle 5 ha põllu-, õue- ja aiamaaga, ühes selle juurde kuuluva rohumaaga. Seadust teostavad kohalikud korralduskomisjonid, kellele ülesandeks on võimalikult poolte kokkuleppel eraldamist toimetada. Kui kokkuleppele ei jõuta, siis otsustatakse küsimus seadusenormide kohaselt, kusjuures maahind määratakse samadel alustel, mis olid kehtima pandud Maaseadusega võrandatud maade müügi kohta. Tasu sunnikorras hinnatud varanduste eest maksab riik 3 aasta jooksul, kuna maaomandaja riigile võib maksta samadel alustel, nagu tasuvad riigilt maa omandajad.

Seni on otsustatud eraldada ning maakasutajatele omandamiseks anda 10.486 rendiüksust, neist 641 rendikohta linnade ning asutiste maadel ja 9.845 popsikohta. Tegelikult on eraldatud 3.601 rendikohta 12.545 ha pindalaga, milledest 1.512 kohta on suurendatud riigimaa juurdelõigetega 5.612 ha ulatuses.

1928. ja 1935. a. seadustega on ka linnade, alevite ja alevikkude administratiivpiirides asuvate rendimaade kasutajale (kellest suur osa oli sinna jäänud linnade ja alevite administratiivpiiride laiendamisel), kellel olemas oma hoone kasutatava maa peal, mille kasutamise suhtes ta omanikuga kokkulepet ei saavuta, antud õigus nõuda maa eraldamist obrokile. Maakasutajale eraldatava maa suurus on piiratud 7000 ruutmeetriga ja obrokiks arvatakse 4% maa turuväärtusest, mille määrab maakorraldusasutis, kes asja korraldab.

Kogutud andmeil ulatub sääraste kruntide arv 2595-ni, — maaalaga 3056 ha.

IV. Hinge- ja lapitalude kruntimine.

Hingemaade kruntimine oli tingitud Petserimaal ja Narva jõe tagustel maadel valitsenud vene kogukondliku maaomanduse süsteemist — hingemaapidamisest. Maa kuulus seal külakogukondadele kui juriidilistele isikutele, kuna kogukonna liikmeil oli selle maa kasutamise õigus eraldi või ühiselt. Kuna maa jagati perioodiliselt maakasutajate vahel ning oli neil laiali paisatud siiludena, võimaldas see ainult ekstensiivset maakasutamist. Hingemaade kruntimine taotleb kogukondliku maaomanduse kaotamist ja selle asemele individuaalomandi loomist. Sellega tehti algust juba Vene valitsuse ajal.¹⁾

Eesti Vabariik on seda tööd jätkanud, esialgu muudetud vene²⁾, hiljem uue eesti Maakorraldusseaduse alusel³⁾. Kuni 1935. a. (incl.) on Petserimaal ja Virumaa Narva-taguses osas korraldatud: ⁴⁾

	külade arv	talundite arv	pindala ha
Eesti Vabariigi külge liitmiseni	224	1.606	20.322
1920.—1935. a. incl.	504	11.299	110.397
Kokku	728	12.905	130.719

¹⁾ Vene maakorraldusseadus 21. V. 1911. a.

²⁾ Seadus talumaade korraldamise kohta Petseri maakonnas (RT nr. 14/15—1920. a.) ja Seadus talumaade kohta Petseri maakonnas ja Viru maakonna Narva-taguses osas (RT 88/89—1921. a.).

³⁾ Maakorraldusseadus (RT nr. 23—1926. a.).

⁴⁾ Stat. andmed Põllutöoministeeriumist.

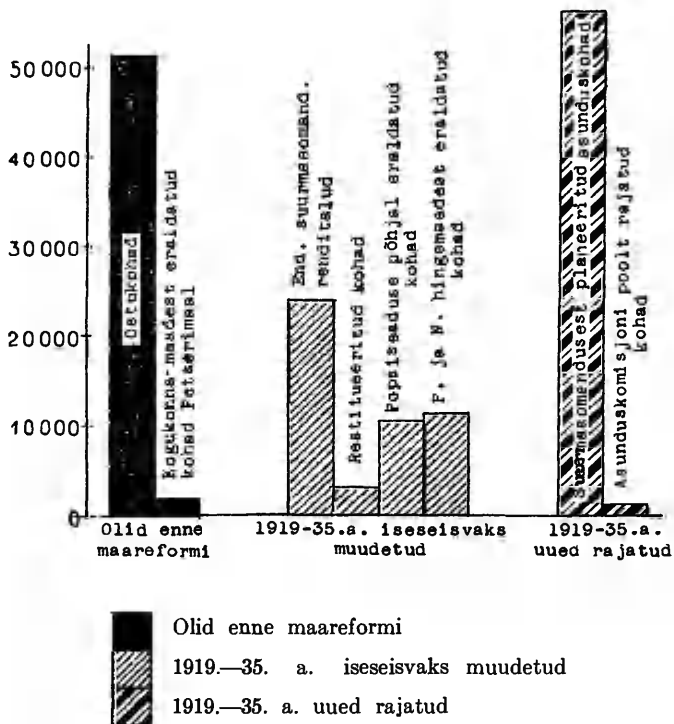
Hingemaid on jäänud veel kruntida ca 2700 talundit 15.000 ha maa-alaga, mis teostatakse lähema paari aasta kestel.

1926. a. Maakorralduseseaduse põhjal on ka Päris-Eestis lapimaade korraldamist ning ühismaade jagamist teostatud.

Kokku on 1926.—1935. a. (incl.):

	piirkondi	talundeid	ha
Lapimaid korraldatud	61	1987	36.923
Ühismaid jaotatud iseseisvateks majapidamisteks	35	426	2.805

Lapimaade korraldamisel Päris-Eestis seisab suurem töö veel ees.

Diagr. 14. Kruntide arv Eestis 1936. a. algul (Väljaspool linnade ja alevite piire.)

Maauuenduse majanduslikke tulemusi.

Nagu eelmisest kirjeldusest näha, on maauuenduse tagajärjel sündinud 15 aasta kestel kõige põhjapanevamaid muutusi Eesti agraroludes, mis viimastele on andnud sootuks uue ilme. Senine domineeriv suurmaaomandus kui ka hingemaapidamine on pea täielikult kadunud. Selle asemele on astunud senistele väikemaomanikkudele lisaks üle 100.000 uue maomaniku, muutes Eesti täielikult väikepõllupidajate maaks (diagr. 14):

I. Endine väikemaaomandus:

1) ostutalundid Päris-Eestis	51.640	} 53.246 talundit
2) väiketalundid Petserimaal	1.606	

II. Endised rendi-, popsi- ja hingemaatalundid muudetud iseseisvaks:

3) endise mõisamaa renditalundid ja kandikohad	24.000	} 48.870 „
4) Petseri ja Narva-taguse hingemaadest eraldatud talundid	11.299	
5) Kogukonna-, asutuste- ja erarendimaade korraldamisseaduse põhjal eraldatud talundid	10.486	
6) restitueeritud talundid	3.085	

III. Uued maareformi tagajärjel tekkinud talundid:

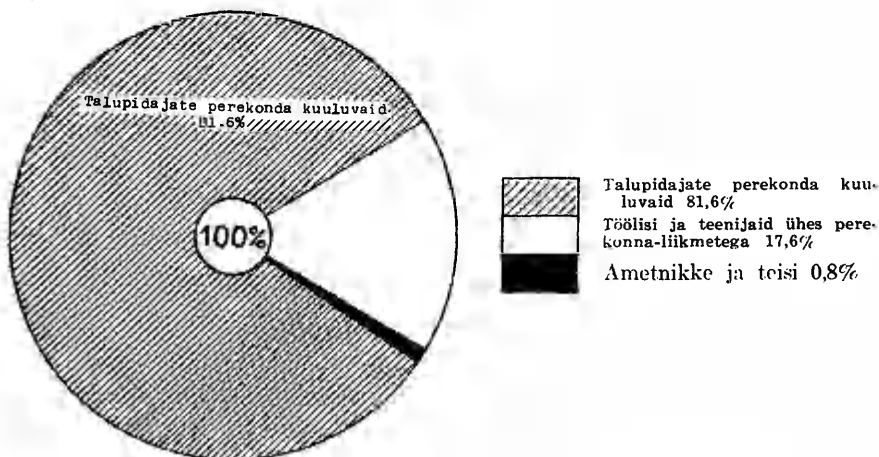
7) mõisamaadest rajatud asundustalundid ja eriotstarbekohad	56.330	} 57.553 „
8) asunduskomisjoni poolt rajatud uudiskohad	1.223	

Kokku 159.669 talundit

On arusaadav, et sääraseid põhjanevad muudatused agraarstruktuuris pidid tooma kaasa ka muutusi maa majanduslikus elus. Kuna rida kõige põhjanevamaid reforme — nimelt endiste mõisate renditalude eraldamine, mõisamaade partselleerimine ja metsade riigi kätte võtmine — sündis pealegi väga kiires temops, olles peajoontes lõpule viidud a. 1920—1925, osalt Vabadussõja ajal või sellele vähemalt järgnenud erakorralistes oludes, siis ei olnud puudu neist, kes niisugustest reformidest mitte kõige paremat ei lootnud. Leidus isegi prohveiteid, kes Eesti Vabariigi majanduslikku kokkuvarisemist maareformi mõjul ennustasid.

Nüüd 15 a. pärast, arvestades maareformi algusest, võib juba mõningaid kokkuvõtteid teha maareformi majanduslikkude tagajärgede kohta, kuigi see praegugi teataval määral on raskendatud seetõttu, et rööbiti maareformiga on teostunud põhjanevad muudatused ka muis põllumajanduslikes tingimuses Eestis. Nii on kardinaalselt muutunud põllumajanduslikud väliturud, kuhu Eesti põllumajandusmaana oma saaduste ülejäägid peab paigutama. Endise Peterburi turu asemel, kuhu läksid Eestist piim ja piimasaadused, lihaloomad, sead, kartul jne., tuli orienteeruda läände, mis nõudis põllumajanduse täielist ümberkorraldust turgude suhtes ja sellega pidurdas ka põllumajanduslikku arengut; üksikud väliturud — näit. piirituseturg — on sootuks kaduma läinud. Sama maksab osalt meie müügikartuli kohta. Teiseks tingisid muutused agraarstruktuuris — suurpõllupidamise asendamine väikepõllupidamisega — ka omakorda muudatusi toodangualades, andes sellele suurema karjamajandusliku kallaku ning põhjustades sisemisi ümberkorraldusi. — Kõik need omalt poolt tumestavad otsekoheid agraarreformi mõjusid, pidurda-

des põllumajanduslikku arengut. Kui Eesti põllumajanduslikus toodangus sellegipärast määratu suurte investeerimiste ja ümberkorralduste peale vaatamata momendiksiki tagurpidiminekut ega seisakut pole olnud, vaid kogu aeg Eesti iseseisvuse ja maareformi algaastatest peale pidevalt tõusuteed on sammutud, siis näitab see, et maareform — kuigi ta üksikuid väärtusi vahest hävitas (näit. osa endisi mõisahooneid kasutuks muutis) — teiselt poolt vallandas ja rakendas Eesti põllumajandusse uusi loovaid jõude ja tööindu sellises ulatuses, mis eelmise kaugelt üles kaalub.

Diagr. 15. Põllumajanduslik rahvastik 1934. a. rahvaloenduse andmeil.

Talundite rahvastik.

Vaatame kõigepealt, kuidas on maareform mõjunud Eesti maa-rahvastikule, kuivõrd on ta suutnud vähendada maaproletariaati.

Eesti maaelanikkude koostise kohta enne iseseisvusaega on meil vaid puudulikud andmed. Lähtudes 1916. a. põllumajandusliku loenduse andmetest, võib tolle aja maaelanikkudest umbes $\frac{2}{3}$ hinnata maataelanikeks, kes endile ülalpidamiset said põllutööst. 1934. a. rahvaloenduse järgi olid põllumajanduses tegevad rahvastikust 662.561 inimest. Neist oli talundiomanikkude perekondadesse kuuluvaid 540.746 ehk 81,6%, töölisi ja teenijaid 116.497 ehk 17,6%, ülejäänud — ametnikud ja teadmata (diagr. 15). Seega on endisest maaproletariaadist jäänud järele vaid väike osa. Ligi pooled praegustest talundipidajatest ühes perekondadega on selleks muutunud Eesti iseseisvuse kestel maauuenduse tagajärjel.

Põllumajanduslik kogutoodang.

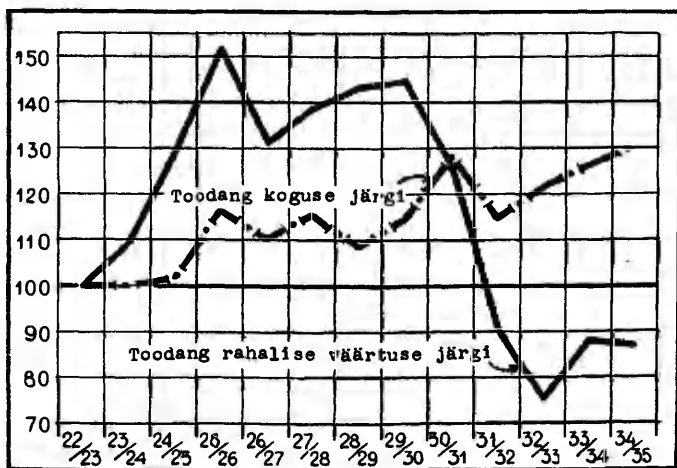
Kuna puudub otsene statistika eraldi maauuendusest puudutatud majapidamistest, saab maareformi mõju üle põllumajanduslikule toodangule otsustada ainult toodangu üldise arenemise põhjal. Kõige pare-

mini illustreerib põllumajandusliku toodangu arengut kogu tema ulatuses järgnev tabel põllumajandusliku kogutoodangu kohta Eestis (diagr. 16), alates 1922./23. aastast:

Põllumajanduse kogutoodangu areng 1922./23.—34./35. a. ¹⁾

Põllum. (puhastulu) kogutoodangu väärtus 1000 kroonides.

Aasta	Maapidam.	Loomapidam.	Kokku.	Toodangu väärt. indeks.	Toodangu muut. ind.
1922/23	66.365	87.684	153.989	100	100
23/24	69.210	99.812	169.022	109,7	100
24/25	78.152	120.722	198.874	129,2	102,2
25/26	86.009	147.599	233.608	151,7	116,9
26/27	63.691	138.747	202.438	131,4	110,8
27/28	79.082	134.204	213.286	138,9	115,7
28/29	71.834	148.962	220.796	143,4	108,3
29/30	67.049	155.716	222.765	144,7	114,8
30/31	67.275	126.697	193.972	126,0	128,3
31/32	49.635	89.863	139.498	90,9	114,5
32/33	48.023	67.828	115.851	75,2	121,6
33/34	56.587	79.271	135.858	88,2	126,5
34/35	56.826	77.541	134.367	87,2	130,4

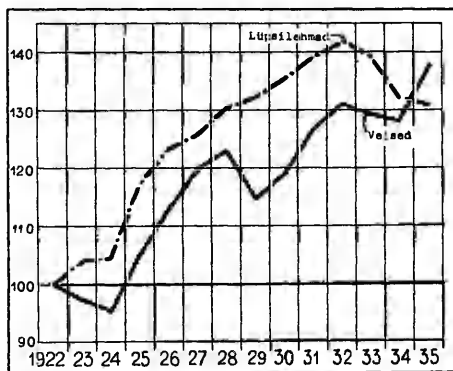

Diagr. 16. Põllumajandusliku toodangu arenemise indeks (1922./23. p. a. = 100).

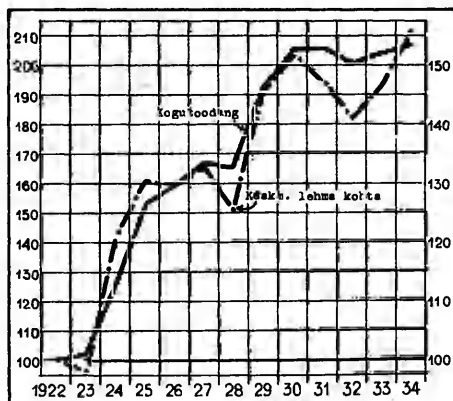
Nagu näha, näitab põllumajanduse kogutoodang 1922./23. aastast, millisest ajast vastav andmestik olemas, kogu aeg pidevat tõusu agraarstruktuuri intensiivse ümberkorralduse peale vaatamata. Toodangu arengut on pidurdanud ajuti ainult üksikud ikalduse- ja kriisiaastad, kuid uus väikemaapidamine on neist kiiresti üle saanud.

¹⁾ Andmed saadud Konjunktuurinstituudilt.

Kogutoodangu tõus väärtuse järgi teeb 1922./23. aastast kuni aastakümne lõpuni (1929./30.) tervelt 44,7%. Kui arvestada ka asetleidnud hindade tõusu samal ajavahemikul, moodustab toodangu tegelik tõus ikkagi veel ümmarguselt 15%. Sellele järgnev ränk hinnalangus on toodangu väärtuse viimastel aastatel tunduvalt alla viinud, kuid tegelikult on toodang selle peale vaatamata kasvanud, ületades 1934./35. aastal 1922./23. aasta toodangu 30% võrra.

Diagr. 17. Veiste ja lüpsilehmade arvu muutumise indeks (1922. a. = 100).

Diagr. 18. Piimatoodangu arenemise indeks (1922./23. a. = 100).

Loomakasvatuse.

Sama kogutoodangu-tabel näitab ühtlasi, et kogu areng esimesel aastakümnel — kuni teraviljakaitse maksmapanemiseni — on teostunud peamiselt loomakasvatuse suunas. See on tingitud ühelt poolt looduslikest oludest, kliimast, maapõhjast, mis Eestis eriti soodsad karjakasvatusele, kuid teataval määral ka turuoludest ja ümberkorraldustest agraarstruktuuris, mis soodustavad karjamajandust. Eriti kiirelt ja pidevalt on toimunud tõus piimakarjapidamises (diagr. 17

ja 18), mis moodustab õieti Eesti põllupidamise selgroo, kuna veise-
pidamine annab Eesti talunditele 32,4% kogusaagist ja 53% rahalis-
test sissetulekutest. Tõus on avaldunud niihästi veiste ja lüpsileh-
tade arvus kui lehmade toodangus:

Veiste ja lehmade arv ning piimatoodang.¹⁾

Aasta	Veiseid kokku	Lüpsilehmi	Piimatoodang	
			kokku tonni	lehmalt kg
1920	465.100	249.795	—	—
1922/23	527.368	307.303	395.192	1286
1923/24	512.625	319.685	401.524	1256
1924/25	502.225	321.245	497.287	1548
1925/26	555.322	360.861	606.246	1680
1926/27	599.120	379.780	630.814	1661
1927/28	633.870	386.680	658.518	1703
1928/29	650.540	403.850	653.025	1617
1929/30	603.949	406.562	760.271	1870
1930/31	627.219	415.897	810.999	1950
1931/32	668.940	428.130	812.163	1897
1932/33	692.310	436.120	791.122	1814
1933/34	681.700	427.330	806.372	1887
1934/35	676.250	406.730	817.527	2010
1935/36	725.400	402.660	—	—

Kiiret tõusu on näidanud ka kanade (diagr. 19) ja mesilasperede
arv ühes vastavate alade toodanguga, millised kõrvaltöõharud sobi-
vad hästi vähematele talunditele.

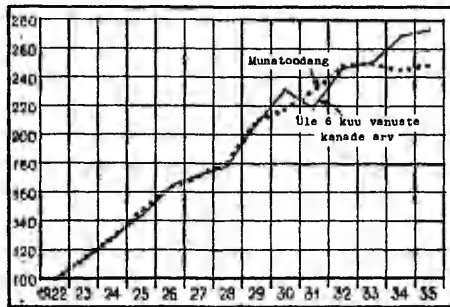
Sulgloomade arv ja munatoodang. ja Mesipuud ja meetoodang.

Aasta	Sulgloomade arv ja munatoodang.			Mesipuud ja meetoodang.	
	Üle 6 kuu vanu sulgloomi	Üle 6 kuu vanu kanu	Munatoodang 1000 tk.	Mesilaspere- de arv	Meetoo- dang tn.
1920	338.119	—	—	15.108	—
1922	—	404.500	39.681	21.500	107.5
1923	—	461.000	45.224	24.700	49.4
1924	—	517.600	50.776	27.900	139.1
1925	723.987	592.500	57.891	45.106	89.2
1926	797.620	662.000	65.207	37.310	362.4
1927	830.210	691.500	68.113	41.460	238.2
1928	865.590	725.900	70.775	49.150	300.1
1929	1.022.709	853.300	83.623	47.972	312.0
1930	1.059.870	884.600	92.352	47.800	339.4
1931	1.113.160	937.100	86.776	49.140	265.1
1932	1.190.100	1.003.700	98.262	51.140	394.2
1933	1.213.020	1.015.100	99.175	44.240	422.8
1934	1.194.470	995.300	106.796	59.460	410.6
1935	1.213.370	1.009.270	108.601	65.900	322.9

Liha- ja nahatoodang seevastu on püsinud peaaegu ühtlasel tase-
mel. Lammaste arv ühes villatoodanguga läks piimahindade kõrgkon-

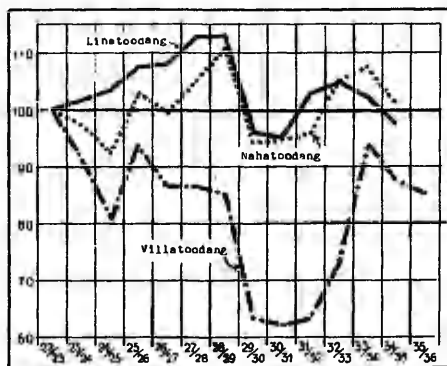
¹⁾ Need ja järgnevad statistilised andmed on võetud, kui mitte eriti pole
märgitud, Riigi Stat. Keskbüroo aastaraamatutest või saadud otse R. Stat. Kesk-
büroost.

junktuuri ajal (1928—30) tagasi, kuid ka need arvud näitavad jälle tõusu (diagr. 20) alates kriisi algusest (1930).

Diagr. 19. Kanade arvu ja munatoodangu arenemise indeks (1922. a. = 100).

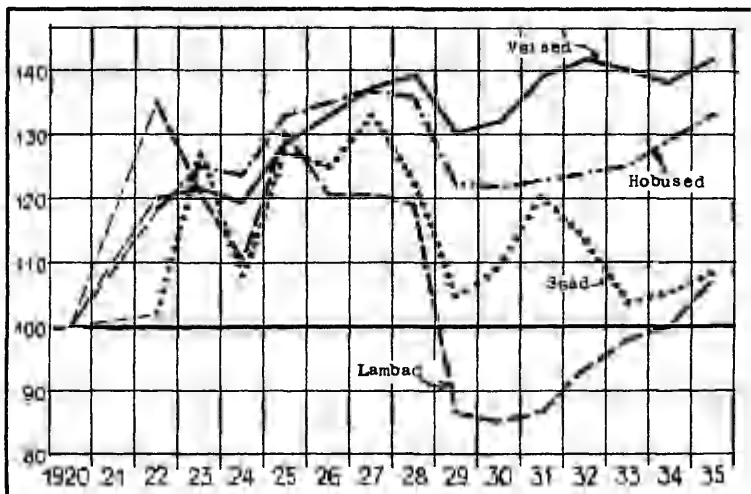
Aasta	Loomaühikuid kokku	Hobuseid	Sigu	Lambaid	Villatoodang tn	Lihatoodang tn	Nahatoodang 1000 tk
1920	654.736	167.550	266.646	551.536	—	—	—
1922	788.377	198.787	272.346	744.937	1081.6	65.019	649.0
1923	797.977	209.815	338.366	665.938	989.3	66.208	632.8
1924	783.061	208.076	287.507	608.598	878.8	67.233	600.6
1925	842.004	223.747	338.648	719.785	1013.6	70.035	667.3
1926	870.356	226.360	333.150	665.970	936.6	70.230	644.8
1927	897.354	229.530	354.360	666.650	935.5	73.437	682.1
1928	908.483	227.540	326.930	658.600	919.7	73.476	718.9
1929	852.814	205.448	279.080	475.935	680.0	62.613	611.5
1930	864.192	204.193	290.029	467.220	669.3	61.837	614.5
1931	912.543	206.790	322.750	478.550	683.9	66.975	621.8
1932	930.379	208.240	302.890	514.420	785.6	68.110	682.4
1933	917.062	209.950	277.130	541.380	1013.9	66.443	698.6
1934	905.388	211.510	281.660	552.070	947.0	63.303	655.5
1935	928.671	217.810	289.190	593.150	921.1	—	—

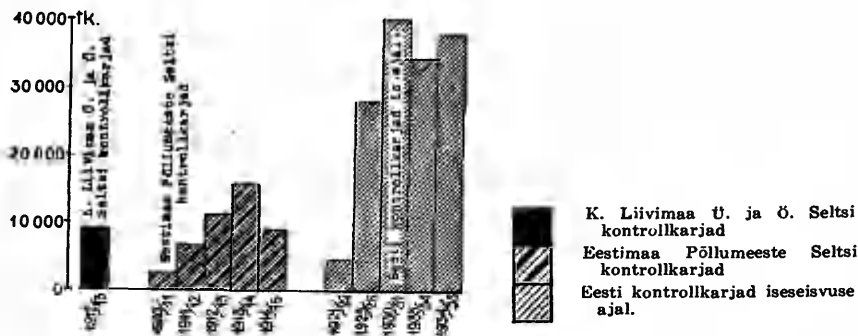
Diagr. 20. Liha, villa ja nahkade toodangu arenemise indeks (1922./23. = 100).

Toodangu tõus varem-mainitud aladel on tingitud kõigepealt loomade arvu tõusust üleminekuga väikemaapidamisele. Asunikude inven-

tariga varustamisest kõneldes oli võimalus märkida seda suurt kiirust, millega asundustalud suurendasid puhtalt omal jõul loomade arvu vajaliku tasemeni (diagr. 21).

Diagr. 21. Loomade arvu arenemise indeks (1920. a. = 100).

Diagr. 22. Lehmade arv kontrolli all.

Loomade arvuga ühtlasi on tõusnud ka nende kvaliteet. Üheks kaaluvamaks argumendiks maareformi vastu selle algusaastail oli see, et väikemaapidamine ei olevat suuteline pidama loomade kvaliteeti samal tasemel kui suurmaapidamised, mis olevat olnud põllumajandusliku kultuuri kandjad siin maal. Eesti põllumajanduse viimase aastakümne areng on ka selle väite ümber lükanud.

Kui võrrelda meie kontrollialuseid karju maailmasõjaeelsete suurmaapidamiste karjadega, siis näeme, et juba oma arenemise algusest peale ületavad esimesed oma arvult (diagr. 22), 1929./30. kontroll-

aastast alates ka võirasvatoodangult (diagr. 23) tublisti endised mõisakarjad nende toodangute rekordaaastatel (1912./13.—1913./14.).

Mõisakarjade toodangud 1910./11.—14./15.:

Keiserliku Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomia Seltsi kontrollühingutes ¹⁾.

Kontroll-aasta	Kontroll-karjade arv	Aasta-lehmi	Toodang lehmal		100 sü. ²⁾ andnud Kg. piima	andnud Kg. või- rasva	
			Kg. piima	Rasva %			
1912/13	113	9.069	2451	3,32	81,4	118	3,91

Eestimaa Põllumeeste Seltsi kontrollühingutes ³⁾.

1910/11	24	2.563	2272	3,39	77,0	113	3,83
11/12	74	6.663	2483	3,41	85,0	116	3,98
12/13	138	11.266	2634	3,31	87,2	120	3,97
13/14	196	15.656	2689	3,29	88,5	121	3,99
14/15	117	9.075	2319	3,26	75,5	188	3,85

Eesti kontrollkarjade toodangud ⁴⁾.

1921/22	329	4.884	1650	3,55	58,6	99,7	3,54
25/26	3.295	28.300	2293	3,63	83,2	122,3	4,43
30/31	5.180	40.656	2589	3,67	95,0	127,7	4,69
33/34	4.476	34.719	2478	3,68	91,3	124,8	4,60
34/35	5.057	38.471	2640	3,67	97,0	126,1	4,63

Veel suuremad vahed tulevad ilmsiks tõuloomade toodangutes (diagr. 23), mis olid:

Mõisakarjades Eestimaa Põllumeeste Seltsi kontrollandmetel.

	Lehmade arv	Toodang lehmal			
		kg piima	rasva %	kg või- rasva	
Hollandi friisidel . . .	1913/14	7696.5	2937	3,20	94,1
	14/15	4307.2	2470	3,18	78,6
Angeli karjal	1913/14	2850.2	2555	3,32	84,9
	14/15	1575.3	2162	3,38	73,2

Eesti tõukarjades.

Hollandi friisidel . . .	1933/34	2832	3509	3,46	121,3
	34/35	3154	3712	3,45	128,2
Eesti punasel karjal . .	1933/34	3660	2994	3,73	111,7
(angelil)	34/35	3760	3205	3,75	120,1

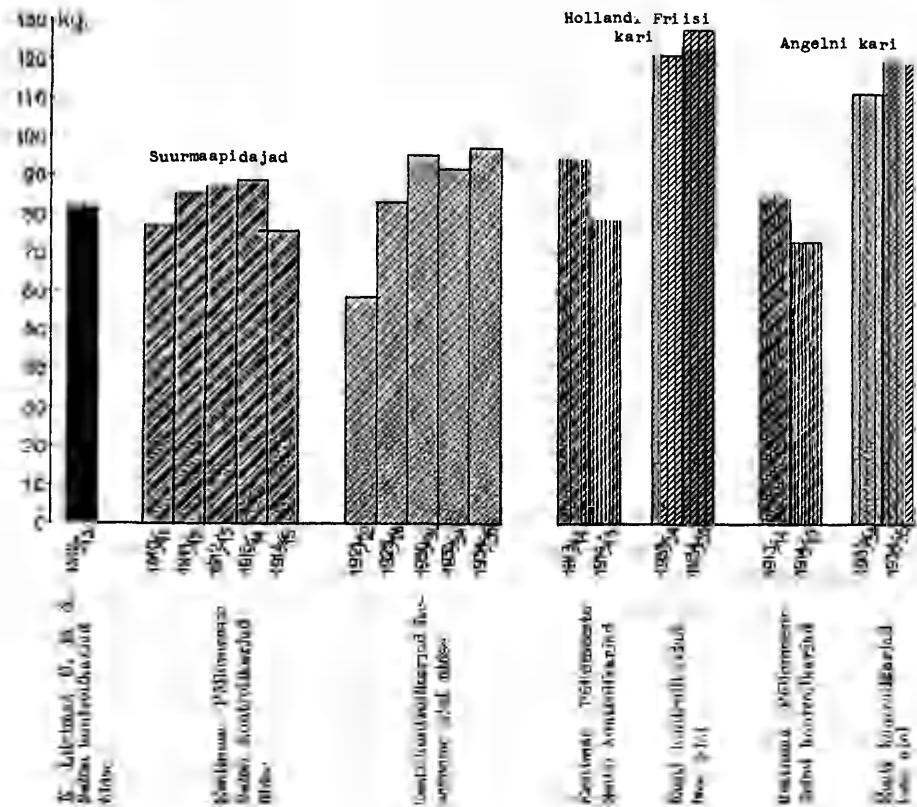
Sama märkimisväärilisi tulemusi on saadud sigade, kanade ja ka

¹⁾ Baltische Wochenschrift 1914, lk. 76.

²⁾ = söötühikut.

³⁾ Otšot o dejatelnosti kontrolnõh sojuzov v Estljandskoj gub. za 1914—15 god. Tallinn 1915.

⁴⁾ Eesti kontrollaastaraamat XIII. Tallinn 1935, lk. 22.

1) Suurmaapidajate lehmade võirasvatoodang a. 1910./11—1914./15. võrreldes kontrollkarjade lehmade võirasvatoodanguga Eesti iseiseisvuse ajal.

2) Tõulehmade võirasvatoodang mõisakarjades võrreldes tõulehmade võirasvatoodanguga Eesti iseiseisvuse ajal.

Diagr. 23.

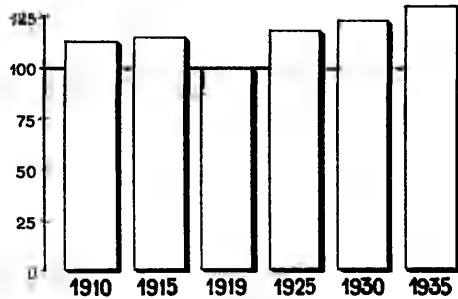
hobuste tõu aretustöös, kus on loodud veel palju suurem ühtlus tõugudes kui varem suurpõllupidamise domineerides.

Seejuures on Eesti loomatoodang täielikult talundites cnestes toodetud söötadel. Nii kasutati Eesti kontrollkarjades viimase 4 kontroll-a. kestel keskmiselt lüpsilehma kohta vaid 49,5 sü. ostuõlikooke, Põhja-Eesti mõisakarjades a. 1911./12.—14./15. seevastu 317 sü. Sama põhimõtte maksab ka teistes loomapidamise harudes (sea-, kana-, lambapidamine). Loomasaaduste — või, peekoni, munade — kvaliteedi alal võistleb Eesti väikepõllupidamine edukalt kõige arenenumategi põllumajandusmaadega maailmaturgudel, tänu sügavasti juurdunud ja laialt poolehoidu võitnud ühistegevusele väikepõllumajanduse ridades, mis viimasel on aidanud võita palju raskusi ka muudel aladel.

Taimesaaduste toodang.

Maapidamise alal ei avalda Eesti põllunduslik toodang sedavõrd intensiivset tõusu kui loomakasvatuse alal, kuna peategevus siin on

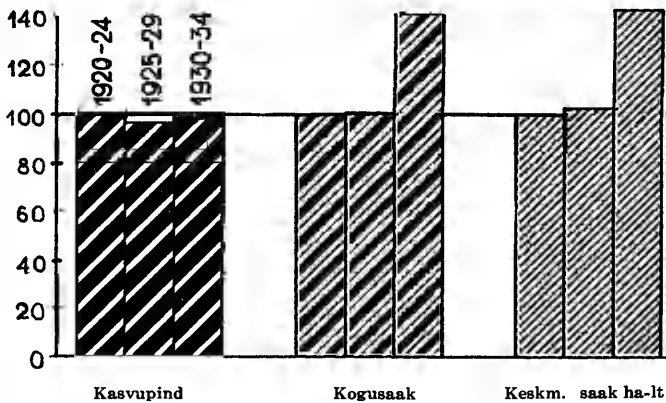
olnud suunatud loomasööda tootmisele — koduse söödabaasi täiendamisele heina- ja karjamaasööda näol —, mille tulemused väljenduvad loomasaaduste kasvus.

Diagr. 24. Põlluviljade pindala arenemine Eestis.

Et ka taimesaaduste toodangu alal üldiselt on ilmnenud suur tõus pärast maareformi, seda võib järeltada juba Eesti põlluviljade pindalade liikumisest (diagr. 24). Statistilistel andmetel oli see:

1910. a.	752.000 ha
1915. „	758.000 „
1919. „	675.000 „
1925. „	795.000 „
1930. „	835.000 „
1935. „	873.000 „

Diagr. 25. Kartuli kasvupinna ja saagi areng.

Kuna 1910.—1915. aastani püsis põlluviljade pindala samal tasemel (752.—758.000 ha), langes 1919. aastaks 80.000 ha võrra, algab sealt peale järjekindel tõus. 1925. a. külvipind — mõisate tükeldamise lõpul — ületab a. 1919 külvipinna juba 120.000 ha võrra ja 1935. a. külvipind ümmarguselt 200.000 ha võrra. Peamiselt on kasvanud heinapindalad.

Tehnilised kultuurid, milledest Eestis on tähtsamad kartul ja lina, on suurel määral olnud sõltuvad konjunktuurist.

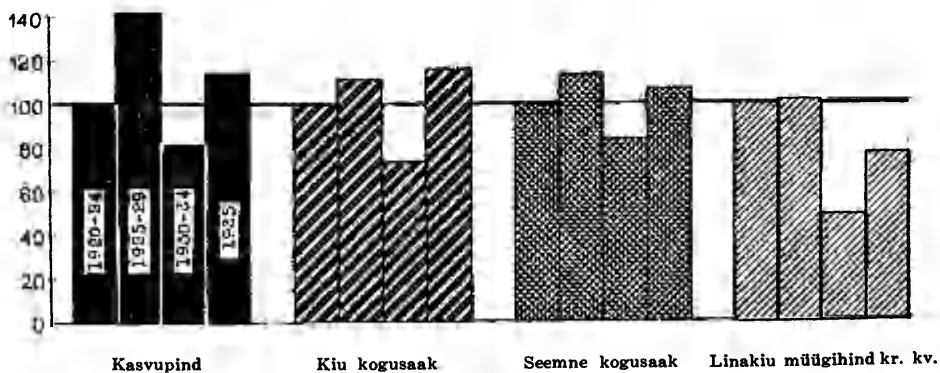
Kartuli turustamisel on pärast endise vene turu — Peterburi söögi-kartulite ostjana ja Vene riik piirituse tarvitajana — sulgumist kogu aeg olnud võidelda suurte raskustega. Piirituse tootmist on tulnud piirata siseturu tarvitusega; söögikartuliekspordi on saadud teostada ainult vähesel määral, võrreldes Eesti kartulitoodangu-võimega. Suur osa endisest turutoodangust kartuli alal on tulnud realiseerida loomade kaudu. Seepärast ongi kartulipindalad püsinud peaaegu ühel tasemel. Teatud tõusu kartulitoodangus on märgata ainult hektarisaakide tõusu tõttu (diagr. 25).

Aastad	Kartuli pindala ha	Kartuli kogusaak kv.	Ha saak kg
1920—1924	69.249	7.124.456	10.288
1925—1929	67.219	7.143.506	10.627
1930—1934	68.597	8.683.194	12.658

Veel suuremal määral ilmneb sõltuvus hindade konjunktuurist linakasvatases (diagr. 26), millest ca 90% talust läheb turutoodanguks:

Linatoodang ja hinnad 1920.—1935. a.

Aastad	Pindala ha	Kiusaak kokku kv.	Seemne-saak kv.	Ha-saak kiudu kg.	Ha-saak seemet kg.	Lina sise-turuhind kr. 100 kg-lt
1920—1924	25.674	89.657	88.082	349	343	134,85 ¹⁾
1925—1929	36.110	100.106	100.627	277	279	138,10
1930—1934	20.691	65.533	73.033	317	356	66,76
1935	29.343	104.658	93.827	357	320	104,50

Diagr. 26. Lina kasvupinna ja saagi areng.

Soodsate hindade tõttu näitab lina külvipindala kui ka saak läinud aastakümne teisel poolel tunduvalt kasvu (25.674 ha-lt — 36.110 ha-ni). Järgnev madal lina hinnatase 1929.—34. a. sunnib linakasvatust kokku tõmbuma, et 1935. aastal uuesti jälle äkki tunduvalt laiendada.

¹⁾ Keskm. hind a. 1922/23, 23/24.

Teraviljatoodang.

Teraviljakasvatust on alati loetud suurpõllupidamise eesõiguseks ja leivaviljaga varustamise küsimust maareformi Achillese-kannaks. Tegelikult näiski nii olevat Eesti iseseisvuse algusaastail, kus põllumajanduslik areng välisturult vabalt tuleva odava leivavilja võistluse survele suundus puht-loomasaaduste tootmisele ja linnade varustamine jäi väljast sisseveetava leivavilja katta.

Kuid uus eesti väikepõllupidamine on oma toodanguvõimet ilmutanud isegi alal, kus seda kõige vähem võis oodata. Oli ainult vaja 1930. aastal teraviljakaitse maksma panna, ning eesti väikepõllupidamine lühikese ajaga sama loomasaaduste-toodangu taseme juures mitte ainult ei katnud kogu maa leivatarviduse, vaid andis isegi leivavilja ülejääke, muutes Eesti leivavilja eksportivaks maaks (diagr. 27):

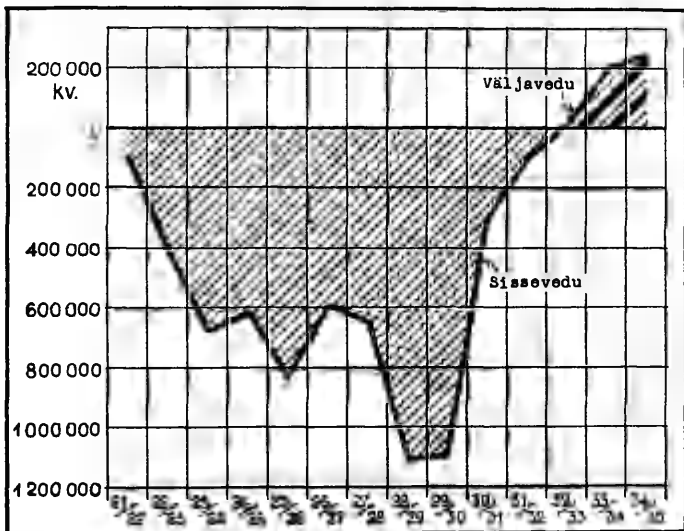
Eesti teravilja pindala ja toodang
a. 1920—1934.

	a. 1920—1924		a. 1925—1929		a. 1930—1934	
	Pindala ha	Kogusaak kv.	Pindala ha	Kogusaak kv.	Pindala ha	Kogusaak kv.
Tali- ja suvirukis	158.586	1.593.049	143.411	1.508.095	147.548	2.012.620
Talinisu	8.025	82.076	11.673	135.015	17.249	250.011
Suvinisu	9.588	77.088	14.969	139.604	34.029	349.564
Kokku toiduvilja	176.197	1.752.213	170.053	1.782.714	198.826	2.612.195
Oder	122.691	1.137.643	115.138	1.112.990	107.940	1.107.173
Kaer	154.664	1.360.102	144.453	1.210.949	143.669	1.455.575
Segavili	53.163	525.334	66.216	648.180	73.490	842.525
Kokku söödavilja	330.518	3.023.079	325.807	2.972.119	325.099	3.405.273
Kokku teravilja	506.715	4.775.292	495.860	4.754.833	523.925	6.017.468

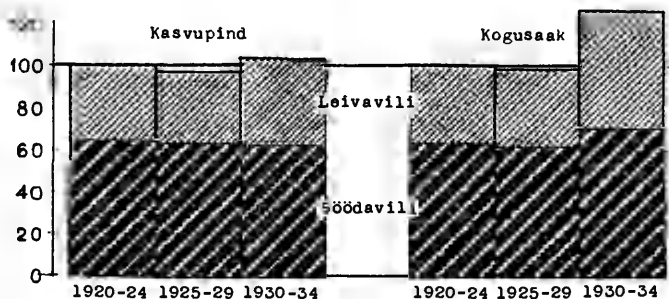
Eesti toiduvilja sisse- ja väljavedu
a. 1921/22—1935/36.

Aasta	1921/22	1922/23	1923/24	1924/25	1925/26
Sisseveo ülekaal kv.	103.278	442.903	681.311	614.371	841.507
Väljaveo ülekaal kv.	—	—	—	—	—
Aasta	1926/27	1927/28	1928/29	1929/30	1930/31
Sisseveo ülekaal kv.	591.602	647.446	1.111.777	1.103.289	297.831
Väljaveo ülekaal kv.	—	—	—	—	—
Aasta	1931/32	1932/33	1933/34	1934/35	
Sisseveo ülekaal kv.	94.155	—	—	—	
Väljaveo ülekaal kv.	—	994	207.842	247.904	

Leivavilja tugeva tõusu juures on söödateravilja alal säilitatud sama toodangutase (diagr. 28). Teraviljatoodangu tõus ei ole saavutatud seejuures mitte sedavõrd põllupinna laiendamisega, tähendab

Diagr. 27. Toiduvilja sisse- ja väljaveo areng.

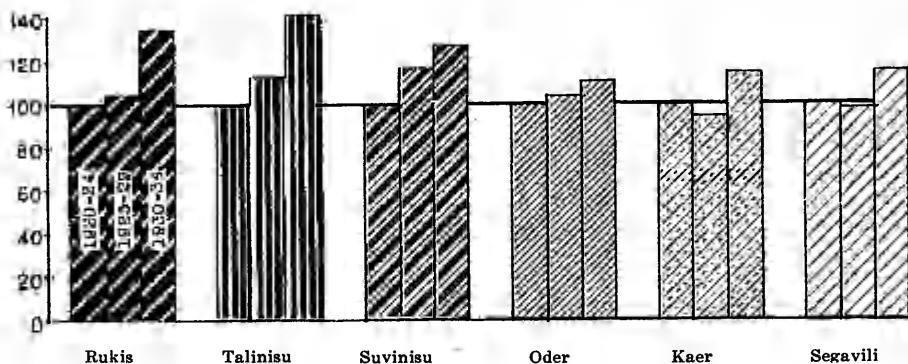

Diagr. 28. Teravilja kasvupinna ja saagi areng.

teiste külvipindade vastava vähendamisega, kui saakide tõusuga pinnaüksuselt (diagr. 29):

Aastad	Teraviljasaagid kg ha-lt:		
	1920—1924	1925—1929	1930—1934
Tali- ja suvirukis	1005	1052	1364
Talinisu	1023	1157	1449
Suvinisu	804	933	1027
Oder	927	967	1026
Kaer	879	838	1013
Segavili	988	979	1146

Leivaviljatoodangu areng on kujukaimaks näiteks sellest suurest sisemisest jõust ja painduvusest, mida eesti väikemaomandus omab palju suuremal määral kui endine feodaalne suurmaomandus.

Diagr. 29. Teraviljasaagi areng ha kohta.

Põllumajandussaaduste eksport.

Tänu eesti väikepõllupidamise arenemisjõule on ka põllumajandussaaduste eksport Eesti iseseisvuse algusest peale omanud suurt osatähtsust Eesti väliskaubanduses, mida ta on suutnud säilitada kogu aja. Põllumajandussaaduste väljaveo väärtus moodustab (välja arvatud mõned erandlikud aastad) ümarguselt 45—50% kogu väljaveost, andes väljaveo tunduva ülekaalu, võrreldes põllumajanduskaupade sisseveo väärtusega. Viimastel aastatel (1931.—1935.) on see ülekaal moodustanud 30—40% üldisest väljaveo väärtusest.

Lõppkokkuvõtte.

Kokkuvõttes näeme, et maareform on Eesti ühiskonda kõige sügavamalt haaranud, tuues enesega kaasa põhjanevaid majanduslikke ja sotsiaalseid tagajärgi.

Majanduslikult pole maareform ei Eesti üld- ega põllumajandust nõrgendanud. Agraarstruktuuri kiire ümberkorralduse peale vaatamata pole põllumajanduse toodanguvõime selle all kannatanud, vaid

pidevalt kasvanud. Maakorraldus Eestis — maareformiga eesotsas — on pidurdamise asemel just uusi avaraid eeldusi selle edaspidiseks arenguks loonud, avades seni kasutamata seisnud maatagavarad sisekolonisatsioonile ning rakendades tööle omal maalapil kõik maal elava rahva loovad jõud.

Maareform on enesega kaasa toonud ka sügavaid sotsiaalseid muudatusi. Maaproletariaadi kaotamisega, uue arvurikka iseseisva väike-maaomanikkude-pere loomisega on maauendus palju kaasa aidanud klassivahede tasandamiseks ja sotsiaalse olukorra parandamiseks. Nii on loodud parim vastukaal nii idast pealetungivale kommunismile kui läänest sisseimbuvale fašismile, sest rahulolematuse ja majanduslik kitsikus ühes tööpuudusega on peamised põhjused, mis inimesi sunnivad tasakaalu kaotama.

Maareform on ühtlasi Eesti iseseisvuse tulemuseks ning selle pan-diks tulevikus. Ta on kindlustanud eesti rahvale eluruumi oma aasta-tuhandeid asustatud kodumaa pinnal ning aitab seda kaitsta tulevikuski väliste sissetungijate vastu.

Eesti maauendust on tihti tembeldatud tema vastaste poolt kord bolševistlikuks, kord marurahvuslikuks sammuks. Nagu eelmised põh-jendused ja tulemused näitavad, ei ole eesti maareform tingitud ei enam-likest ideedest ega rahvuslikust šovinismist, vaid see on kindla kaalu-mise tulemus, — orgaaniline lüli ja eeltingimus selles suures heitluses, mida eesti rahvas on pidanud ja mida tal tuleb pidada veel tulevateski põlvedes oma olemasolu ja riikliku iseseisvuse eest.

Sisukord :

1. Prof. J. Mark: Soome-ugri rahvaste kaubandusest 1—10
2. Ülemriiginõunik dr. A. Bán: Soome-ugri rahvavaimu loov jõud . . . 1— 9
3. Prof. A. M. Tallgren: Eesti ja Soome tuhat aastat tagasi 1— 4
4. Minister prof. K. T. Jutila: Soome majanduslik areng iseseisvuse ajal . 1—16
5. Prof. J. Hankiss: Ungari kirjanduse asend maailmas 1—11
6. Agr. Th. Pool: Maanuendus Eestis ja selle tulemusi 1—41

FENNO-UGRICA

V

A

TALLINN 1936

FENNO-UGRICA

V

A

V

Soome-Ugri Kultuurkongress
Suomalais-Ugrilainen Kulttuurikongressi
Finnugor Kultúrkongresszus

5391

TALLINN 1936

Suomalais-ugrialaisten kansojen kaupasta.

Kirjoittanut prof. J. M a r k.

Ryhtyessäni puhumaan suomalais-ugrialaisten kansojen kaupasta tarkoitan niiden muinaista kauppaa alkaen ajasta, jolloin ne muodostivat vielä yhtenäisen ryhmän ja puhuivat enemmän tai vähemmän yhtenäistä kieltä. Vertaileva kielitiede yhdessä historiallisten ja muiden tietojen kanssa tarjoaa mahdollisuuden esittää siitä paljonkin mielenkiintoista myöskin laajemmille sivistyneistön piireille. Luonnollisesti minun täytyy esityksessäni rajoittua koskettelemaan vain eräitä yksityisiä piirteitä.

Suomalais-ugrilainen kansaperhe on verrattain pieni, kaikkiaan noin 17 miljoonaa henkeä. Eniten on unkarilaisia, noin 10 miljoonaa. Itämerensuomalaisia, s. o. virolaisia ja suomalaisia yhdessä lähimpien heimolaistensa karjalaisten, vepsäläisten, vatjalaisten ja liiviläisten kanssa, on yhteensä tuskin puolta tästä määrästä. Euroopan-Venäjän koillisosassa elävien mordvalaisten, tšeremissien eli marien, syrjäänien eli komien ja votjakkien eli udmurttien kokonaislukumäärä on suunnilleen 2,5 miljoonaa; näistä ovat mordvalaiset, luvultaan noin 1,3 miljoonaa, meitä itämerensuomalaisia kielellisesti lähimpänä. Unkarilaisten lähimmät sukulaiset, Länsi-Siperiassa elävät vogulit ja ostjakit, ovat sangen pieniä kansasirpaleita; heitä on yhteensä vain noin 25 tuhatta. Luoteis-Euroopan karuimmilla seuduilla, Venäjällä Kuollan niemimaalla, Pohjois-Suomessa, Norjassa ja Ruotsissa asuvien lappalaisten lukumäärä on vain vähän suurempi. Suomalais-ugrialaisten kansojen sivistykselliset, taloudelliset ja yhteiskunnalliset olot ovat hyvin erilaiset. Unkarilaiset, suomalaiset ja virolaiset ovat kaikista olosuhteista huolimatta nousseet Länsi-Euroopan sivistyskansojen tasolle, kun sitävastoin, ottaaksemme toisen äärimmäisyyden, vogulit ja ostjakit kamppailevat toimeentulostaan sangen alkeellisissa oloissa, elättäen itseään kalastuksella, metsästyksellä ja osaksi myöskin poronhoidolla; heidän elämäntasonsa on viimeisten vuosisatojen aikana jatkuvasti laskenut. Tšeremissit, votjakit, syrjäänit ja mordvalaiset, joilla ennen maailmansotaa ei ollut juuri ollenkaan omakielistä kirjallisuutta, ovat kahden viimeksikuluneen vuosikymmenen aikana osoittaneet voimakasta nousua henkisellä alalla; oppi- ja yleistajuisia tietokirjoja vieläpä kaunokirjallisuuttakin ilmestyy joukoittain, samoin on syntynyt sanomalehtiä ja aikakauskirjoja. Kaikilla näillä neljällä kansalla on myöskin omat autonomiset alueensa Neuvostoliitossa.

Suomalais-ugrilaiset kansat elävät siis hajallaan, vieraitten kansojen erottamina ja usein myöskin pirstomina, Tonavan mailta Keski-Euroopassa, Itämeren ja Pohjoisen Jäämeren rannoilta yli Uralin vuorten aina Länsi-Siperiaan asti. Muitten kansojen kanssa kosketuksiin joutuessaan niiden on täytynyt alituisesti taistella elämisen oikeutensa

ja omaperäisyytensä puolesta. Tässä ankarassa taistelussa on moni jäsen kansaperheestämme aikojen kuluessa kadonnut, kuten Muroman ja Merjan kansat, mordvalaisten ja tšeremissien lähimmät sukukansat tai heimolaiset, joiden nimet mainitaan vielä vanhemmissa venäläisissä lähteissä muiden suomalais-ugrialaisten rinnalla. Mutta sitävastoin ovat toiset vuosisatoja kestäneissä taisteluissa sitkeästi säilyneet ja jopa kasvaneetkin, vieläpä sulattaneet itseensä vierasta, verta uudistavaa kansanainesta. Erittäin kuvaavana esimerkkinä tällaisesta sitkeydestä ja elämäntahdosta ovat unkarilaiset eli madjarit, jotka tuntemattomasta syystä ja lähemmin määrittelemättömänä aikana, saatuaan mahdollisesti sysäyksen turkkilaisten kansojen vaelluksen pyörteissä neljännellä tai viidennellä vuosisadalla j. Kr., läksivät alkuperäisestä kodistaan Kama-joen mailta, vaelsivat Kaukasusta kohden ja asettuivat asumaan Donin ja Kubanin välille lännessä aina Mustaanmercen asti. Heillä oli siellä naapureinaan Pohjois-Kaukasuksessa asuvat turkinsukuiset bolgaarit, jotka myöhemmin siirtyessään sieltä pohjoiseen perustivat Volgan keskijuoksulle kukoistavan valtakunnan ja joiden jälkeläisiä ovat nykyiset tšuvassit; toinen bolgaarien haara tunkeutui v. 679 Tonavan yli, perusti valtakunnan (Bulgaarian), mutta sulautui pian slaavilaisiin alamaisiinsa. Unkarilaisten kosketukset bolgaarien kanssa ovat kestäneet pitemmän aikaa ja ovat olleet heille hyvin tärkeät, kuten voimme päättää lukuisista unkarin kielessä olevista bolgaarisperäisistä sanoista. Näiden lainasanojen perustalla ja pitäen samalla silmällä unkarilaisten alkuperäistä sanastoa ja heidän entisiä asuma-alojaan voimme varmasti olettaa, että bolgaarit olivat monella alalla, kuten maanviljelyksessä, karjanhoidossa ja yhteiskuntajärjestyksessä, huomattavasti korkeammalla tasolla ja ovat vaikuttaneet unkarilaisten kulttuuriin edistävästi; esim. viiniköynnöksen (*szőlő*), viinin (*bor*) ja viinin valmistuksen täytyi tulla unkarilaisille tutuksi vasta täällä, lähellä Kaukasusta, koska viiniköynnös ei kasva 49. leveysastetta pohjoisempana. Sitävastoin heillä ei ollut naapureiltaan paljoa opittavaa metsästyksen ja kalastuksen alalla, vielä vähemmän sotataidossa. Myöskin oli unkarilaisista tullut ratsastajakansa, jollaisena he astuvat historian valoon, jo entisillä asuinpaikoilla, nähtävästi heidän vielä ollessaan yhteydessä lähimpien sukulaistensa vogulien ja ostjakkien kanssa, kuten osoittavat yhteiset hevosen (unk. *ló*, vog. *lū*, ostj. *lau*) ja satulan (unk. *nyereg*, vog. *nayr*, ostj. *noyar*) nimitykset kaikissa näissä kielissä. Että unkarilaisten ja bolgaarien kosketusten täytyi tapahtua juuri Kaukasuksen läheisyydessä eikä myöhemmin Volgan keskijuoksulla, osoittavat viiniköynnöksen ja viinin nimitykset ja niiden yhteyteen kuuluvat sanat sekä edelleen monien sikäläisten puitten niinikään bolgaarisperäiset nimitykset unkarin kielessä. Unkarilaisten väliaikaiseen, lähellä Kaukasusta sijainneeseen asuinpaikkaan viittaavat sitäpaitsi heidän taaskin kielessä kuvastuvat kosketuksensa iraanilaissukuisten ossettien kanssa; ossetit, aikaisemmin alaanien nimellä tunnetut, elävät nykyäänkin Pohjois-Kaukasuksessa. Edelleen tiedämme jo historiasta, että unkarilaisilla oli 9. vuosisadalla, nähtävästi Donin varrella, yhteenottoja erään toisen turkinsukuisen

kansan, Venäjän historiasta tunnettujen urheiden kasaarien kanssa, joiden kanssa he myöhemmin ovat liitossa yhteistä idästä päin lähenevää vihollista, petšenegejä, vastaan. Mutta petšenegien pakottamina unkarilaisten täytyy perääntyä ensiksi Etelkyyzyyn, Dneprin ja Sereitin välille, ja myöhemmin petšenegien uudestaan hyökätessä v. 895 tai 896 edelleen länteen päin nykyisille asuma-aloilleen. Etelkyyzyssä oli unkarilaisiin yhtynyt eräs kasaariheimo, ja siellä he liittolaistensa kasaarien kehotuksesta kohottivat seitsemän heimonsa hallitsijaksi Árpádin, josta siten tuli Unkarin ensimmäisen kuningassuvun kantaisä. Aikojen kuluessa ovat unkarilaiset olleet kosketuksissa iraanilaisten, monien turkkilaisten kansojen, slaavilaisten ja muitten kanssa, ja siten on unkarin kieleen tunkeutunut yhä uusia vieraita aineksia ja sen johdosta pakostakin unohtunut paljonkin kielen alkuperäisestä sanastosta.

Viivyin tahallani pitemmälti unkarilaisten varhaisemmassa historiassa selvittäen heidän vaelluksiaan, naapuruussuhteitaan ja kulttuurikehitystään, sillä luultavasti monikin läsnäolija on itseltään kysynyt, kuinka he ovat joutuneet niin kauas sukukansoistaan. Kielellisiä todistuskappaleita käyttäen voimme samoin selvittää esim. itämerensuomalaisten aikaisempia naapuruussuhteita ja kulttuurikehitystä. Siten tiedämme, että aikaisimmat germaaniset kosketuksemme ulottuvat Kristuksen syntymän aikoihin ja että ensimmäiset kosketuksemme balttilaisten (liettualais-lätiläisten) kansojen kanssa ovat vieläkin vanhemmat, peräisin siltä ajalta, jolloin itämerensuomalaisten esivanhempien asuma-alat eivät ulottuneet vielä Itämereen asti eikä heidän yhteytensä lähimpiin itäisiin heimokansoihin, mordvalaisiin ja tšeremisseihin, ollut vielä täysin katkennut. Jos menemme vieläkin kauemmaksi ajassa taaksepäin ja ulotamme vertailun koko suomalais-ugrilaiseen kieliryhmään, niin näemme, että siinä on yhteisiä indo-iraanisia lainoja, joiden antajien on täytynyt elää suomalais-ugrilaisten naapuruudessa siihen aikaan, jolloin nämä muodostivat vielä enemmän tai vähemmän yhteisen ryhmän ja puhuivat toisillensa enemmän tai vähemmän ymmärrettävää kieltä, jota nimitämme suomalais-ugrilaiseksi kantakieleksi; nämä lainasanat ovat ottaneet osaa kaikkiin ääntenmuutoksiin, mitä eri suomensukuisissa kielissä vanhimmasta ajasta lähtien voimme havaita. Tämän suomalais-ugrilaisen ajan ja meidän välillämme on ehkä noin 5000 vuoden pituinen aikaero. Näin pitkän ajan taustaa vasten on suomalais-ugrilaisten kielten suuri eroavaisuus täysin ymmärrettävä, erittäinkin jos lisäksi otamme huomioon myöskin moninaisten vieraitten kielten vaikutukset. Täten tulee myöskin käsitettäväksi, miksi esim. unkarin kieli eroaa omasta kielestämme niin paljon, että se tuntuu meistä täysin vieraalta; vasta kun kielitieteen avulla olemme teroittaneet silmämme ja tutustuneet kummankin kielen historialliseen kehitykseen, löydämme paljon yhteisiä sanoja ja huomaamme edelleen, että unkarin kielen sisäinen rakennekin on pohjaltaan sama kuin meidän kieleemme.

Ottaen huomioon suomalais-ugrilaisten kansojen asuma-alojen muutokset, niiden kosketukset vieraiden kansojen kanssa, puiden ja eläinlajien nimet, jotka puolestaan tarjoavat mahdollisuuden erinäisten

asutushistoriallisten päätelmien tekoon, ja muut asianhaarat, meidän täytyy olettaa, että suomalais-ugrilainen kantakansa asui Volgan keski-juoksulla, mukaan luettuina sen suuret sivujoet Oka ja Kama. Naapureina sillä oli etelässä indo-eurooppalaisia kansoja, nimittäin indo-iraanilaisia ja myöhemmin näistä eronneita iraanilaisia, idässä ja pohjoisessa samojedit, jotka ovat suomalais-ugrilaisille sukua ja polveutuvat yhteisestä uralilaisesta kantakansasta. Suomalais-ugrilaisten asutus oli tässä suurin piirtein rajoitellussa alkukodissa keskittynyt pääasiassa jokien varsille, jotka olivat myöskin kulkuteitä, kun jokien välinen maa oli tiheän metsän peittämää. Toimeentulo saatiin etupäässä metsästyksestä ja kalastuksesta. Joukko tältä ajalta peräisin olevia metsäeläinten ja kalojen sekä niiden pyydysten nimiä osoittaa sitä; pääasiallisesti metsästyksen tarpeelliset ampuma- ja teräaseet kuten *nuolet*, *jousi*, puukko (unk. *kés*) ja keihäs (vir. *oda*) olivat tietysti myöskin sota-aseita. Mutta maanviljelystäkin oli jo alkuaasteessaan olemassa, ehkä kuitenkin vain eteläisillä alueilla, missä siihen oli paremmat edellytykset ja missä saatiin vaikutuksia naapureilta. Ainakin yhden viljalajin, luultavasti vehnän, täytyi olla tunnettu; viljasta osattiin tehdä suurimoita ja myöskin jauhoja ja valmistaa niistä ruokaa puuron, vellin tai leivän muodossa. Tämän voimme päättää joukosta sanoja, jotka eri suomalais-ugrilaisissa kielissä polveutuvat tältä kaukaiselta ajalta, kuten esim. *jyvä*, vir. *iva*, *rokka*, vir. *rokk* 'velli' (= syrj. *rok* 'puuro') ja unkarin *kenyér* 'leipä', jonka votjakkilainen vastine tarkoittaa 'suurimoa'. Myöskin *k a u p a n k ä y n n i n*, tullaksemme vihdoin esityksemme aiheeseen, täytyi silloin jo olla tunnettu, sillä sitä esiintyy sangen alkeellisissa oloissa hyvinkin erilaisten kansojen keskuudessa. Suomalais-ugrilaisen kantakansan asuma-ala oli, kuten sanottu, verrattain laaja; se oli luonnollisesti harvaan asuttua, mitä edellyttää myöskin kansan metsästyksen ja kalastuksen perustuva elämäntapa. Maanviljelys, kuten mainitsin, oli tunnettu pääasiallisesti etelässä, ja viljaa voitiin sieltä sitten toimittaa kauppatavarana pohjoiseen; lisää viljaa saatiin indo-iraanilaisilta naapureilta (aikaisemmin mainittu *jyvä* sana on indo-iraanilainen laina ja on alunperin tarkoittanut luultavasti 'ohraa'). *Mehiläiset* (etelävir. *mehine* = unk. *méh*) ja hunaja (*mesi* = unk. *méz*) olivat tunnettuja; sikäläiset suuret lehmusmetsät antoivat runsaasti erinomaista hunajaa; pitikö ihmiskäsi onttoihin puihin pesivistä mehiläisistä myöskin jotenkin huolta vai korjasiko se niiltä vain sadon, siitä emme tiedä mitään sanoa. Hunaja oli luultavasti myöskin jo kauppatavaraa; ensimmäisistä historiallisista tiedoista lähtien kuulemme suomalais-ugrilaisen kantakansan asuinpaikoilla elävien mordvalaisten, tšeremissien ja votjakkien hunajakaupasta. Tärkeä kauppatavara oli mahdollisesti myöskin *suola*, joka oli yleisesti tunnettu ja jota kenties myöskin saatiin omilta asuinpaikoilta tai sitten naapureilta; mihin suuntaan tämä aine tuohon aikaan kulki, kaippaa vielä selvitystä. Muun muassa huomautettakoon, että kasvistuotteiden käytön kaipaessa täytyi suolantarpeen samalla kohota, sillä tieteellisesti on todettu, että lihaa syövät metsästäjät ja kalastajat eivät suuresti kaippaa suolaa. Edelleen polveutuvat tuolta ajalta useat metallien nimet

nykyisissä suomalais-ugrilaisissa kielissä, kuten *vaski*, vir. *vask* (= unk. *vas* 'rauta'); unk. *ezüst* 'hopea'; unk. *ón*, aikaisemmin *olno* 'tina' (= tšer. *wulno*) ja unk. *arany* 'kulta' (meidän *hopea* sanamme alkuperää ei tiedetä). On tuskin ajateltavissa, että metalleilla *kiven* ja *luun* ohella, joita silloin yleisesti käytettiin teräaseiden valmistukseen, ei olisi ollut mitään taloudellista merkitystä, muutenhan nämä sanat eivät olisi tuosta kaukaisesta ajasta meille asti periytyneet. Mistä keskuksesta kaikki nämä metallit levisivät, ei ole tiedossa; vain kullasta (unk. *arany*) tiedämme, että sitä, nimestään päättäen, on saatu eteläisiltä iraanilais-sukuisilta naapureilta. Kuten jo huomautin, suomalais-ugrilaisissa kielissä on joukko kantakielestä polveutuvia metsäeläinten nimiä. Niiden joukossa on monta sellaisten metsäeläinten nimeä, joita nahkansa takia pyydetään ja on pyydetty aina harmaasta muinaisuudesta, kuten *orava*, *kettu* (s. *repo*, vir. *rebane*), *kärppä*, *näätä* (vir. *nygis*), *majava* jne., toiset taas metsäeläinten nimiä, joita on pyydetty sekä lihan että nahan takia, kuten *jänis* (unk. *nyúl*), *susi*, *karhu*, *hirvi* ja *poro*; poroa, tuota pohjolan kansoille erinomaisen hyödyllistä eläintä, joka antaa ravinnon ja vaatteet ja toimii vetojuhtana, voitiin jo silloin ruveta paimentamaan ja kesyttämään. Täten saamme koko joukon tavaroita, jotka voivat kauppatavarana olla liikkeessä suomalais-ugrilaisien alkukodissa heidän omassa keskuudessaan, mutta myöskin ulkopuolella, kun oltiin tekemisissä naapurien kanssa: nahat, turkikset, hunaja, suola jne. Tuontitavarana etelästä näyttäivät olleen vilja, tarve-esineet ja metallit, kuten voidaan olettaa indo-iraanista alkuperää olevien *jyvä*, mordvan kielessä esiintyvän *tarvas* 'sirppi' ja unk. *arany* 'kulta' sanojen perusteella. Vastineena sinne päin saattoivat olla turkikset, jotka myöhemminkin etelässä olivat sängen kysytyä kauppatavaraa, ja myöskin hunaja. Etelästä tuodut tai myöskin oman maan tuotteet saattoivat vaeltaa edelleen pohjoiseen ja itään samojedeille; *vaski* ja vilja (*jyvä*) ovat luultavasti suomalais-ugrilaisien välityksellä tulleet tunnetuiksi samojedien keskuudessa, joilta saatiin korvaukseksi lisää nahkoja etelään vietäväksi. Vesillä kulkuun ei puuttunut taitoa eikä keinoja, mitä todistaa esim. meidän *soutaa* sanamme, ja Volga suurine ja pienine sivuhaaroinen muodosti sängen edullisen kulkutieverkon keskinäistä ja myös naapurien kanssa tapahtuvaa kauppaa varten.

Kaiken edellisen rinnalla on siis täysin odotuksenmukaista, että tuosta kaukaisesta muinaisajasta on periytynyt alkuaan nähtävästi 'kauppatavaraa' tarkoittanut sana **wosa-*, joka tavataan enimmissä suomalais-ugrilaisissa kielissä, suurimmaksi osaksi erilaisissa johdannaisissa: Norjan lapin *oases* 'Handel, Ware' ja siitä *oasestet* 'handeln'; tšeremissin *wəzalem*, *uzalem* 'verkaufe'; votjakin (kantasana) *vuz* 'Ware, Handel' ja siitä *vuzes* 'das Verkäufliche, Ware', *vuzal-* 'verkaufen'; syrjäänin (kantasana) *vuz* 'Auflage, Steuer, Verkauf, Handel' ja siitä *vuzös* 'Kaufmannsware', *vuzal-* 'verkaufen', *vuzas-* 'handeln, Handel treiben'; vogulin *wāta-qum* 'Kaufmann' (*qum* 'Mann'), *wātal-* 'Handel treiben, handeln' (votjakin ja syrjäänin kielessä on *s* muuttunut *z*:ksi, tšeremissin kielessä *ž*:ksi ja vogulin kielessä *t*:ksi kuten muutenkin); syrjäänin *vuz* sanan osittain eriävä merkitys 'Auflage,

Steuer' on ymmärrettävä, jos pidämme mielessä, että 'kauppatavara' tulee kysymykseen myöskin maksuna. Itämerensuomalaisissa kielissä piilee sama kantasana verbissä *ostaa* (= *os-ta-*), vir. *ostma* 'kaufen'. Mahdollisesti kuuluu tähän myöskin suomen *osa* 'Teil, Anteil; Schicksal, Los', vir. *osa* 'Teil, Anteil', jonka lähinnä aikaisempi merkitys mahdollisesti on ollut 'omaisuus' (vrt. vir. *päris-osa* 'Erbe, Erbteil'); tämän sanan vastine esiintyy lapin kielessä yleensä samassa merkityksessä (Norjan lapin *oasse* 'Teil, Anteil; Glück'), mutta eräässä Ruotsin lapin murteessa on sen merkityksenä 'Preis'. Suomalais-ugrialaisten alkuperäinen kaupankäyntitapa oli luonnollisesti vaihtokauppa (kuten indo-eurooppalaisilla ja muilla kansoilla). Tässä kaupankäyntitavassa on myytävä ja ostettava tavara toisaalta 'kauppatavara', toisaalta 'kauppahinta'. Kun otamme tämän huomioon, niin kysymyksessä olevan sanan samanlainen merkityksen vaihtelu on täysin käsitettävä. Tämä vaihtelu ei ole muuten myöskään ollenkaan harvinainen, vrt. esim. unk. *árü* 'Preis' ja 'Ware'.

Myöskin 'arvon' ja 'hinnan' käsite oli nähtävästi jo suomalais-ugri-laisena alkuaikana kehittynyt tai ehkä oikeammin kehittymässä, kuten seuraavista sanavertailuista selviää: 1. suomen *hintä* 'Preis, Wert', viron *hind* 'Preis, Wert; Vorteil, Gewinn'; Norjan lapin *hadde* 'Preis, Wert; Bezahlung' (vanha laina suomen kielestä); mordvan *tšando* 'Preis, Wert' sekä (eriävin merkityksin) syrjäänin *šud* 'Glück, Glückseligkeit' ja votjakin *šud* 'Glück, Glücksgeist'; 2. suomen *arvo* 'Wert', vepsän *arv* 'Preis' (viron *arv* 'Zahl') ja unkarin *ár* 'Preis', siitä *árü* 'Preis; Ware'; 3. syrjäänin *don* 'Wert, Preis; Zahlung'; votjakin *dun* id., vogulin *tin, ten* 'Preis, Wert' ja ostjakin *tin* 'Preis'.

Suomalais-ugrialaisissa kielissä on koko joukko 'myymistä' ja 'ostamista' merkitseviä sanoja. Ikävä kyllä emme voi useankaan alkumerkityksestä sanoa mitään, koska ne esiintyvät vain yksikseen kielellä tai toisessa ja niiden vastineet muualta ovat kadonneet. Laajimmalle ulottuvat seuraavat: 1. suomen *myydä*, viron *müüma* 'verkaufen'; Kuollan lapin *mikke* id. ja mordvan *mijems* id., mutta toisessa merkityksessä vogulin *mäj-* ja ostjakin *mə-* 'geben'; 2. Norjan lapin *vuövddet* 'verkaufen', mutta suomen *antaa*, viron *andma* 'geben'; unkarin *adni* id.; mordvan *andoms* 'nähren, ernähren, füttern' ja syrjäänin-votjakin *ud-* 'trinken geben, füttern'; 3. unkarin *vev-* 'nehen; kaufen'; ostjakin *wə-* id. ja vogulin *wij* 'nimmt'. Näiden yhteydessä olisi mainittava edelleen vielä suomen *maksaa* 'zahlen, bezahlen, kosten', viron *maksma* id.; Norjan lapin *makset* id. (laina suomen kielestä), mutta mordvan *maksoms* 'geben'. Alkumerkityksenä näillä kaikilla on ollut joko 'antaa' tai 'ottaa'. Samansuuntaista merkityksen kehitystä ('antaa' > 'myydä', 'ottaa' > 'ostaa') näemme muissakin kielissä. Siinä on ehkä nähtävissä kajastusta hyvin alkeellisesta vaihtokaupasta ennen arvon käsitteen kehittymistä.

'Arvon' ja 'hinnan' käsitteen kehittyminen on luonnollisesti yhteydessä jonkin sellaisen tavaran käytäntöontulon kanssa, jonka avulla voi muita tavaroita asettaa tiettyyn arvosuhteeseen; tämän tavararan täytyy ymmärrettävästi olla luonteeltaan sellainen, että sillä on

säännöllinen kysyntä ja että siitä siten aina helposti pääsee eroon. Tällaisena arvonmittana tai meidän käsitteemme mukaan rahana on paikallisten olojen mukaan ollut esim. *k a r j a*, kuten tiedämme olleen vanhoilla kreikkalaisilla, roomalaisilla ja germaaneilla (Saksassa on siitä tietoja aina 10. vuosisadalle asti), tai *k a n g a s*, kuten esim. vanhoilla slaaveilla Rügenin saarella vielä 12. vuosisadalla (hopea ja kulta olivat naisten koruja ja temppelien kaunistuksia) ja Ruotsissa paikotellen vielä 14. vuosisadalle asti, tai *v u o d a t*, Skandinaviassa paikoin aina myöhäiskeskiaikaan saakka, tai *t u r k i k s e t*, kuten esim. suomalais-ugrilaisilla kansoilla ja venäläisillä. Turkiksilla oli suomalais-ugrilaisten kansojen keskuudessa ankaran ilmaston takia jo sinänsä suuri merkitys heidän omassa elämässään, mutta tämä merkitys kohosi vielä sen johdosta, että ne olivat myöskin ulospäin kysytyintä kauppatavaraa. Turkisten kulusta suomalais-ugrilaisten kansojen luota kauppatavarana kaukasiin maihin aikaisempina aikoina kertovat heidän asuma-aloillaan maan povesta tavatut löydöt; esim. Kamajoen yläjuoksulla asuvien suomalais-ugrilaisten (luultavasti vanhojen ostjakkien ja vogulien) vilkasta kauppayhteyttä kaukaisen Keski-Aasiassa sijaitsevan Baktrian kanssa 1.—7. vuosisadalle j. Kr. todistavat heidän asuma-alaltaan löytyvät tavattoman suuret hopeaesinemäärät. Tästä turkiskaupasta kuulemme myöskin ensimmäisistä suomalais-ugrilaisia kansoja koskevista historiallisista tiedoista lähtien, alkaen Herodotoksesta 5. vuosisadalla e. Kr. ja Jordaneesta 6. vuosisadalla j. Kr. Erikaisen runsaasti on tietoja arabialaisilta, 9. vuosisadalta alkaen. Arabialaiset olivat mm. kauppayhteydessä Volgan silloisen kuuluisan kauppakansan bolgaarien kanssa, jotka, kuten ennen on mainittu, perustivat Volgan keskijuoksulle 7. tai 8. vuosisadalla valtakunnan ja joiden vaikutus- ja valtapiiiriin läheiset suomalais-ugrilaiset kansat (mordvalaiset, tšeremissit, votjakit ja syrjäanit) kuuluivat; bolgaarien valtakunnan hävittivät tataarit 13. vuosisadalla. Bolgaarien maassa joutuivat arabialaiset kosketuksiin mm. myöskin skandinaavien kanssa, joita samat kaupalliset intressit lännestä toivat sinne. Joet olivat kulkuteinä. Näin kehittyi Venäjän valtakunnan perustamisaikoihin suomalais-ugrilaisten kansojen asuma-aloilla tai läheisessä naapurudessa erittäin vilkas kauppa.

Jordaneen 551—552 kirjoittamassa goottien historiassa on eräs tieto, joka epäsuorasti koskee itämerensuomalaisia. Tämä tieto on Skandinaviassa asuvista svealaisista (ruotsalaisista), jotka toimittivat lukemattomien muitten kansojen välityksellä roomalaisille eräänlaisia tumman värinsä takia kuuluisia turkiksia. Mutta osan näistä turkiksista täytyi puolestaan epäilemättä olla peräisin itämerensuomalaisilta ja lappalaisilta. Kauppasuhteet germaanien ja itämerensuomalaisten kesken ovat kuitenkin vielä muutaman vuosisadan Jordaneen aikaa vanhempia, kuten voimme päättää itämerensuomalaisissa kielissä tavattavista germaanisperäisistä lainasanoista. Vanhempien lainojen joukossa (peräisin Kristuksen syntymän ajoilta) on nimittäin sanoja, jotka koskevat nimenomaan kauppaa, ennen kaikkea suomen sana *kauppa* 'Kauf, Handel', viron *kaup* 'Kauf, Verkauf, Handel,

Handelsartikel'. Germaanit (gootit ja skandinaavit) toivat itämeren-suomalaisille mm. aseita, kuten vanha germaaninen laina suomen *miekka*, viron *mõök* 'Schwert' osoittaa. Mutta täältä puolen täytyi mennä jotakin korvaukseksi, ja sinä olivat ensi sijassa turkikset. Tästä löydämme kielestäkin todistuksia itämerensuomalaisten kielten *raha* sanassa. Nykyisin on tämän sanan merkitys muissa itämeren-suomalaisissa kielissä yleensä sama kuin virossakin, s. o. 'Geld, Münze'. Mutta eräessä Ruotsin kaupunginlain suomennoksessa, jonka teki Pohjanmaalta kotoisin oleva Ljungo Tuomaanpoika v. 1609, tämä sana esiintyy myöskin merkityksessä 'nahka' tai 'turkisinahka'. Suomal-karjal. vanhoissa kansanrunoissa se esiintyy usein viimeksimainitussa merkityksessä tai myöskin merkityksessä 'turkiseläin' (esim. orava). Lapin kielessä, johon tämä sana suomen tai karjalan kielestä, ehkä vain parisen sataa vuotta sitten, on kulkeutunut, on *raha* sanalla merkityksenä 'turkisinahka', 'turkiseläin' ja 'raha', mutta paikoin ainoastaan 'turkisinahka'. Suomen sisäosissa on turkiksilla vielä muutama sata vuotta sitten ollut suuri merkitys, ja veroja on vaadittu turkiksina, mm. oravannahkoina; tästä onkin Savossa syntynyt *oravanmaa* maayksikön nimenä, vrt. meillä (Virossa) *taatri-maa*. On siis täten ilmeistä, että *raha* sanan aikaisempi merkitys itämerensuomalaisissa kielissä oli 'turkisinahka'. Viron kielessä *raha* sanalla ei enää ole tätä merkitystä eikä ole ollutkaan ainakaan 15. vuosisadalta lähtien, koska meidän maatalousmaassamme ei turkiksilla ole ammoista ajoista enää ollut suurempaa merkitystä.

Raha sanalta puuttuu vastine muissa suomalais-ugrilaisissa kielissä, mutta me voimme yhdistää sen eräeseen germaaniseen (skandinaaviseen) sanaan, joka esim. norjan kielessä esiintyy asussa *skraa* ja jonka aikaisempi merkitys on ollut 'nahka' ja aikaisempi oletettava muoto mm. (gootin kielessä) **skraha*. Tämä onkin meidän *raha* sanamme lähtömuoto; koska itämerensuomalaisissa kielissä kuten yleensä suomalais-ugrilaisissa kielissä sanan alussa voi olla vain yksi konsonantti, niin tuli **skrahasta* meillä *raha*, kuten **strandasta* (vrt. saksan *Strand*) tuli suomen *ranta* ja viron *rand* 'Ufer, Strand'. Näin voimme kielellisten seikkojen avulla täydentää Jordaneen tietoa svealaisten turkiskaupasta.

Kuten mainittu, *raha* sanan varhaisempi merkitys itämeren-suomalaisissa kielissä on ollut 'turkisinahka' yleensä, ilman että se olisi kiinteämmin liittynyt mihinkään erikoiseen turkislajiin; näin ollen täytyi siitä tulla myöhemmin merkityksen muuttuessa myöskin yleinen rahan nimitys.

Toisin on ollut itäisissä suomalais-ugrilaisissa kielissä, joissa erikoinen turkislaji, oravannahka, on myöhemmin saanut erään rahayksikön, Venäjän 'kopeekan' merkityksen. Näin on asianlaita mordvan, tšeremissin, syrjäänin, votjakin, vogulin ja ostjakin kielessä; syrjäänin kielessä lasketaan esim. *ur* 'kopeekka', *kyk ur* '2 kopeekkaa', *das ur* '10 kopeekkaa', *vetymyn ur* '50 kopeekkaa' (syrj. *ur* = *orava*). Mutta oravannahan arvo on nykyisin paljon suurempi ja on ollut jo pitemmän aikaa. Syrjäänin *urin* esim. on siten täytyntä

saada kopeekan merkitys varhaisempina aikoina. Me voimme tämän ajan myöskin suunnilleen määritellä. Erään 16. vuosisadalta olevaan tiedon mukaan suorittivat Permin syrjäänit venäläisille veroa oravannahoissa „jousien“, s. o. metsästyksen kelvollisten miesten, luvun mukaan: jouluksi 1400 oravannahkaa (= 14 ruplaa), pääsiäiseksi 700 oravannahkaa (= 7 ruplaa) ja Pietarinpäiväksi 700 oravannahkaa (= 7 ruplaa). Samanlainen tieto on ostjakeista 18. vuosisadan alusta tai aikaisemmalta ajalta; tämän tiedon mukaan täytyi esim. Obdorskin ostjakkien tavallisten verojensa lisäksi suorittaa vielä eräs vero, nimittäin 1750 oravannahkaa (= 17 ruplaa 50 kopeekkaa), Kazymrin ostjakkien 150 oravannahkaa (= 1 rupla 50 kopeekkaa) jne. Tämän ohella on muistettava, että Venäjän kopeekka kyseessäolevana aikana oli hopearaha. Kun nyt kaikissa itäisissä suomalais-ugrilaisissa kielissä oravan nimi on rahasysteemin perustana, niin täytyy olettaa, että tämä kuvastaa paljon vanhempia aikoja ja että oravannahat siis jo ikivanhoista ajoista ovat olleet suomalais-ugrilaisilla kansoilla sinä arvonmittana, jonka avulla on muut tavarat asetettu tiettyyn arvosuhteeseen. Oravannahat olivat heidän keskuudessaan yleisin turkislaji; vielä nykyisenä aikana on syrjäänien autonomisella alueella vv. 1923—24 saatu 1,5 miljoonaa oravaa. Oravannahat antoivat myöskin, mikä ei ole vailla merkitystä, mahdollisuuden laskea yhtä hyvin pienempiä kuin (kimppuina) suurempiakin summia. Obdorskin lähistön samojedcilla oli viime vuosisadan puolivälissä naalin nahka, joka oli 2,5 Venäjän ruplaa, rahasysteemin perustana, koska heidän keskuudessaan naali on kaikkein tavallisin turkiseläin.

Lopuksi muutama sana vaihtokaupasta. Tämä kaupankäyntitapa on pohjoisten ja itäisten suomalais-ugrilaisten kansojen keskuudessa ja Pohjois-Venäjällä yleensäkin verrattain hiljan ollut sangen yleinen. Herberstein, joka 16. vuosisadan alkupuolella oli Itävallan lähettiläänä Moskovassa, antaa 1549 ilmeistyneissä „Kirjeissään“ luotettavia tietoja Venäjän oloista. Siihen aikaan pidettiin Volgan varrella Mologan suussa Holopi-Gorod nimisessä kaupungissa Venäjän kaikkein runsasväkisimmät markkinat, joille ruotsalaisten, liivinmaalaisten ja moskovaalaisten lisäksi kokoontui tataareja ja paljon muita kansoja pohjoisesta ja idästä harjoittaen siellä vain vaihtokauppaa, sillä kullan ja hopean käyttö oli näillä kansoilla harvinaista ja melkein olematonta. Suurimmaksi osaksi he vaihtoivat nahkoja vastaan valmiita vaatteita, neuvoja, veitsiä, lusikoita, kirveitä ja muuta sentapaista. Vaihtokauppa elää vielä meidän päivinämme. Sitä ei tarvitsekaan mennä kaukaa etsimään, vaan sitä löydämme täältä omasta maastamme. Niin esim. käydään Saarenmaan sisäosista vaihtamassa Mustjalan rannassa silakoita ja kampeloita viljaan, ruusmitta kalamitasta. Peipsijärven lähistöllä Pohjois-Tartumaalla vaihtavat kalastajavenäläiset suolattuja muikkuja (rääpyksiä) ja särkiä rukiita vastaan, kalakappa ruiskapasta. Sanomalehdistön kautta on viime vuosina tullut yleisesti tunnetuksi vaihtokauppa Virumaan rannikolla, jonne tulee suomalaisia Suursaaresta, Tytärsaaresta ja muualta silakkoineen vaihtamaan niitä rukiiseen. Kalan ja viljan vaihtamisen lisäksi on Virossa vielä tunnettu

puuastioiden vaihtaminen viljaan; niin on aikaisemmin Saarenmaalla Karjan pitäjässä vaihdettu pieniä puuastioita viljaan, jolloin saatiin niin paljon viljaa, kuin myytävään puuastiaan mahtui, puhumattakaan venäläisten harjoittamasta vatiin lumpsuihin vaihtamisesta.

Eräs laji vaihtokauppaa on ns. mykkä vaihtokauppa, joka käy seuraavasti. Tiettyyn paikkaan panevat kauppiaat tavaran saamaan, antavat savulla tai muulla keinoin merkin ja lähtevät pois. Tämän jälkeen tulevat ostajat, katselevat tavaraa ja panevat niiden tavaroiden luo, jotka he haluavat ostaa, omat vaihtotavaransa ja poistuvat vuorostaan. Nyt tulevat taas ensinmainitut, tarkastavat tavaroitteen luo pantua vaihtotavaraa ja, jos sitä heistä tuntuu olevan kylliksi, ottavat sen pois; päinvastaisessa tapauksessa jättävät paikoilleen ja katoavat taas. Tämän jälkeen tulevat ostajat ja korjaavat pois ne tavarat, joiden myyminen oli onnistunut; muiden luo pannaan lisää hintaa, jos halutaan, ja poistutaan uudelleen. Tässä vaihtokaupassa eivät myyjät ja ostajat näe toisiaan. Tinkiminen on, kuten näemme, mahdollista myöskin näin kauppaa käytessä, ja vääryydestä suojelee pelko, että kauppasuhteet silloin katkeavat. Tällaisesta kaupankäyntitavasta kartagolaisten ja neekerien välillä Länsi-Afrikan rannikolla kertoo Herodotos jo antiikin aikana; Herodotoksen tietoa on toistettu vanhasta ajasta meidän päiviimme saakka. Roomalaiset kirjailijat Plinius ja Mela esittävät tietoja samanlaisesta kaupasta Aasiassa. Myöskin suomalais-ugrilaisten kansojen keskuudessa on eräitten tietojen mukaan tunnettu tämä kaupankäyntitapa. Arabialainen Al-Qazwī († 1283) esim. kertoo Wisu-kansasta, joka asuu Bolgarista kolmen kuukauden matkan päässä, seuraavaa: „Bolgaarit tuovat tavaransa sinne. Jokainen panee tavaransa maahan, varustaan ne merkillä, ja jättää ne sinne. Kun hän taas tulee takaisin, hän löytää jonkin tavarän, jota hän omassa maassaan voi käyttää, sen vierestä maasta. Jos hän on siihen tyytyväinen, niin hän ottaa tämän vaihdoksi tuodun tavarän mukaansa ja jättää oman tavarän paikoilleen; ellei hän ole tyytyväinen, hän ottaa oman tavarän mukaansa. Tällä tavoin eivät ostaja ja myyjä näe toinen toistansa.“ „Näin tapahtuu myöskin, niinkuin olen kertonut, etelämaissa neekerien keskuudessa“, lisää tietojen antaja. Samanlainen tieto on Abu'lfedalla († 1321) venäläisistä pohjoiseen elävistä kansoista. Arabialaiset itse eivät joutuneet kosketuksiin Wisun (= Vepsän) ja muiden suomalais-ugrilaisten kansain kanssa, vaan saivat tietonsa bolgaareilta. Ilmeisesti on näihin vaihtokauppaa koskeviin tietoihin lisätty yksityisheikkoja, joihin arabialaiset Afrikassa neekerien keskuudessa olivat välittömästi tutustuneet. Herodotoksen, Pliniuksen ja Melan vaikutuksesta taas on ruotsalaisella Olaus Magnuksella (16. vuosis.) ja italialaisella Joviuksella (16. vuosis.) suomalais-ugrilaisten tavallisesta vaihtokaupasta tullut mykkä vaihtokauppa, kuten voidaan päättää ottamalla huomioon muut, täysin luotettavat tiedot. Tässä yhteydessä täytyy vielä huomauttaa, että mykkää vaihtokauppaa tavataan sellaisten kansojen keskuudessa, jotka ovat hyvin pelokkaita. Suomalais-ugrilaisten kansojen luonteenpiirteisiin tällainen pelokkuus ei kuulu.

2.

Suomalais-ugrilaisen kansallishengen luova voima.

Kirjoittanut valtioneuvos tri A. B á n.

Ihmiskunnan alkuaikana oli vain kansoja, s. o. saman kielen, samojen tapojen ja traditioiden yhdistämiä pieniä tai suuria ihmisryhmiä, joiden jäsenten elintapa oli yhteiselämän vuoksi muodostunut samanlaiseksi ja jotka kehittivät samoja henkisiä ominaisuuksia. Vasta kulttuurin kehittyessä kasvoivat kansoista kansallisuudet, s. o. sellaiset ihmisryhmät, jotka kulttuurin saavutukset ovat muuttaneet määrättyrajaisiksi valtiollisiksi ykseyksiksi. Kansalle on ominaista vaisto-omaisuus, kansallisuudelle taas tietoisuus. Kansa pitää sitkeästi kiinni isiensä perinteistä, arvostelematta ja punnitsematta niitä, kun taas kansallisuus tietoisesti pyrkii omistamaan naapureiltaan kaiken, mikä kohottaa sen jalompaan, kehittyneempään elämään; isiensä perinteitä se kunnioittaa pääasiallisesti pieteetin vuoksi, pitämättä kuitenkaan niitä enää ehdottomina, koskemattomina säädöksinä.

Mutta, olkoonpa jokin kansa miten kehittynyt tahansa, niin kokonaisuudessaan se ei kuitenkaan voi täysin omaksua tätä kansainvälistä kulttuuria; pienempi tai suurempi osa kansankerroksia jää alkeelliselle sivistysasteelleen, — se merkitsee siis, että ainoastaan ylemmät kerrokset luovat n. s. kansallisuuden, alemmat sitä vastoin jäävät vielä jossain määrin kansan asteelle.

Sivistyneet ihmisryhmät, s. o. kansallisuudet aliarvioivat kauan aikaa vielä vaiston varassa eläneiden edeltäjiensä perinteitä, ja vasta XIX vuosisadalla alettiin ymmärtää, että kansan keskuudessa on säilynyt joukko kalliita vuosisataisia ja -tuhantisia tieteellisiä ja esteettisiä arvoja ja että niiden tutkiminen saattaisi antaa kansallisuuksien henkiseen elämään karakterisoivaa väriä ja omaperäisyyttä ja sitä runsaammin, mitä lähempänä edeltäjiensä henkeä kysymyksessä oleva kansa on pysynyt. Mutta eri kansojen perinteet eivät ole samanarvoiset, koska ne eivät sisällä samassa suhteessa alkuperäisiä piirteitä eikä ominaisuuksia. Eri kansallisuuksien ja kansojen hengen alkuperäisyys ja rikkaus on suuresti riippuvainen niiden maantieteellisestä asemasta. Niinpä esim. vanhassa Kreikassa, Egyptissä, Kiinassa ja Intiassa kehittyi rikas ja alkuperäinen henkinen elämä jo

silloin, kun niiden asukkaat vasta alkoivat kehittyä kansallisuuksiksi. Ja se seikka on myös syynä siihen, miksi vieraat vaikutteet eivät voineet himmentää niiden perinnöllisen henkisen luomisen alkuperäisyyttä. Näiden valtioiden maantieteellisen aseman edullisuus johtuu etupäässä niiden hallussa olevan maa-alan geografisesta sulkeutuneisuudesta, nimittäin luonnolliset rajat erottavat ne toisista alueista, estäen siten niiden asukkaiden kosketuksia toisten kansojen kanssa.

Kun edellisten esimerkkien valossa tarkastelemme suomalais-ugrilaisten kansojen sijoittumista, niin huomaamme, että eristetyin on suomalaisten nykyinen koti, jota meret ja suot ympäröivät. Suunnilleen samanlaisen asuinpaikan on myös Eestin kansa valinnut itselleen. Myös unkarilaisten asuinpaikka oli, suuren sotapäällikön Árpádin suunnittelemana ja toteuttamana, kylliksi mäkien ja jokien eristämä; vasta Turkin valloituksia seuranneet uudet asutukset lopettivat sen eristyneisyyden. Muista suomalais-ugrilaisista kansoista vogulit ja ostjakit asettuivat paikkaan, jossa sen valtaavan laajuuden ja karujen luonnon-ehdojen vuoksi ei juuri ollut syytä pelätä toisten kansanrotujen valloituksia.

Tarkastellessa, mitkä suomalais-ugrilaiset kansat ovat parhaiten säilyttäneet runsaita ja mahdollisimman alkuperäisiä muistomerkkejä perintätietä kulkeutuneesta kansan tuotannosta, selviää, että juuri ne kansat, joiden asuinpaikat ovat suljetuimmat.

Niinkuin kaikkiin kansoihin nähden, täytyy meidän etsiä myös suomalais-ugrilaisten kansallishengen tuotantoa folkloren ja kansatieteen varastoista, sillä nämä kaksi sukulaistiedettä työskentelevät järjestelmällisesti kansan luomisilön ja -kyvyn muistomerkkien parissa. Tässä huomautamme, että kaikki, mikä näiden muistomerkkien joukossa on todellisesti ja pysyvästi arvokasta, syntyy ihmishengen korkeimmasta kyvystä, esteettisestä tajuista. Tuotteet, jotka tyydyttävät ainoastaan ihmisen vegetatiivisia tarpeita, muodostavat pääasiallisesti vastaavien erikoistieteiden aineiston ja sellaisina vaativat niin monipuolista ja yksityiskohtaista käsittelyä, että ne ylittävät kysymyksessä olevan aiheen piirin.

Ensi sijalla mainittujen kansain hengentuotteiden joukossa ovat kansanrunouden perinteet. Se ala ei kaipaa tässä sen pitempää pohdintaa, koska sen huomattavimpia teoksia ei tunneta ainoastaan suomalais-ugrilaisten, vaan myös muiden rotujen kulttuuri-kansojen keskuudessa. Sen alan suurin teos on Kalevala, joka viime vuoden riemujuhllaisuuksien aikana kiinnitti koko Euroopan huomion puoleensa. Sen johdosta huomautettakoon vain, että Kalevalan ansaittu juhliminen niin sanoakseni nielaisi mukaansa myös osan toisille Suomen kansan arvokkaille hengentuotteille kuuluvasta mielenkiinnosta. Tuntui melkein siltä, kuin Kalevala olisi täysin yksinäinen, vieläpä ainoa teos alallaan, eikä eräs Suomen ihmeen runsaan kansanrunouden tuote, pisin ikihonka Suomen kansanrunouden aarniometsässä. Mutta Kanteletaraan ei ole arvottomampi Kalevalaa, joka ei ole oikeastaan muu kuin yksilöllisen työn aikaansaama, loitsuin täydennetty Kanteletar. En halua tässä kerrata jo tuttuja tosiasioita, vaan rajoittaudun

ainoastaan huomauttamaan, että Suomen kansanrunous, sen runollista kypsyyttä arvosteltaessa, on kaikkien suomalais-ugrialaisten kansojen kansanrunouden kruunu. Ja se on edellä mainitun maantieteellisen eristäytyneisyyden tulos.

Myöskään Eestin kansanrunous ei jää paljon jäljelle suomalaisesta, joskaan se ei ole antanut niin korkeatasoista tuotetta kuin Kalevala. Mutta se ei ole todiste Eestin kansanrunouden laadun heikomuudesta, vaan Eestin kansanrunouden keräysten silloisesta vailinaisuudesta ja *Kreutzwaldin* omavaltaisesta, joskin nerokkaasta kansanrunouden aineksien käsittelystä. Eestin varsinainen kansanrunous on samoin rikas ja arvokas, sen johdonmukainen tutkiminen on uutena aikana päässyt voimakkaan vauhtiin huomattavien Eestin kansanrunodontutkijain teoksissa. On varmaa, että Eestin kansanrunoista, erittäin setukaisten ballaadeista, voisi lahjakkaan runoilijan kynällä syntyä suurenmoisia eepillisiä teoksia. *Kalevipojan V:n* uuden loistojulkaisun ilmestyminen merkitsee pitkää edistysaskelta Eestin kansanrunouden alalla. Eestiläisten heimoveljiemme suurimpia tehtäviä olisikin mielestäni *Kantelettaren* tapaisen kokoelman julkaiseminen, kokoelman, joka, paitsi tieteellistä luotettavuutta, pitäisi silmällä myös esteettistä vaikutusta, esittäen jokaisesta kansanrunosta parhaita toisintoja.

Toisista suomalais-permiläisistä kansoista en halua puhua pitemmälle tätä nykyä, sillä niiden kansanrunouden tuotteet eivät ole päässeet esteettiseen täydellisyyteen enempää kuin sisällönkään puolesta, ja niissä ilmeneekin vain vähän omaperäisyyttä. Sisällöltään ne kansanrunouden tuotteet ovat merkityksettömiä ja muodoltaan ne ilmaisevat enimmäkseen turkkilais-tatarilaisten ja slaavilaisten kansojen kosketuksista johtuneita voimakkaita vaikutteita. Eniten kauneutta ilmentää vielä Suomen kansanrunoudelle läheinen mordvalainen kansanrunous, jonka muutamista balladin ja romanssin tapaisista runoista voi selvästi aavistella sekä Suomen että Eestin kansanrunojen kauneutta.

Siirtyessämme tarkastelemaan suomalais-ugrialaisten ugrialaistryhmää, avautuu eteemme runsas ja arvokas tuotanto. Niin unkarilaisilla kuin voguli-ostjakeillakin on kansanrunouden aarteita, jotka puhuvat koko maailmalle. Tieteellisesti katsoen voitonpalmun perivät viimeainitut pikku heimot. Näiden kahden kansan miltei samanlainen kansanrunous on pysynyt todellisella alkuperäisellä asteellaan. *Voguli-ostjakkien* sankari- sekä muut kansanrunot, jollaisia niiden sisällön puolesta on pääasiallisesti *Bernát Munkácsi* tutkinut laajassa teoksessaan „*Vogul Népköltési Gyűjtemény*“, ovat suomalais-ugrialaisten kansanhengen todellinen kultakaivos, ja niiden tutkiminen tarjoaa varmasti vielä paljon opettavaa.

Tarkastelkaamme muutamia yhteisiä piirteitä suomalais-ugrialaisten kansojen runoudesta. Niinkuin *Paa sonen* on todistanut¹⁾, ei vanhan suomalais-ugrialaisten runotaidon sääntöjä saa laatia tutki-

¹⁾ Itäsuomalaisten kansain runoudesta. Valvoja 1897.

matta perinpohjaisesti vogulilais-ostjakkilaisia perinteitä. Sen pohjalla tiedämme, että kertoa käytettiin jo suomalais-ugrilaisena alkuaikana ja että sen kehittyminen selittyy kansanrunojen esitystavasta, n. s. vastausmuodosta. Esityksen sieluna oli nimittäin esilaulaja, joku erittäin lahjakas kansanrunoilija, jonka rytmillisiä lauseita toiset laulajat kertasivat, s. o. alkuun vain miesten muodostama kuoro. Sitä perintöä on Eestin kansanrunojen esitystapa, jota opintomatikallani v. 1911 tapasin setukaisilla vielä täydessä kukoistuksessaan, erona oli vain, että kuoroa eivät muodostaneet miehet, vaan naiset. Laulajat olivat kehässä, ja sen keskellä seisoi pää- eli esilaulaja, jonka laulamia sanoja kuoro kertasi säe säkeeltä jonkin verran muutellen. Samaa alkuperää on myös karjalainen laulutapa, mutta siinä esiintyy ainoastaan kaksi miestä, sillä kuoron korvaa yksi ainoa laulaja, vastaaja. Tämän lisäksi voimme löytää muitakin yhteisiä piirteitä suomalais-ugrilaisesta kansanrunudesta. Sellainen on esim. usko runouden jumalalliseen alkuperään, sekä suomalais-eestiläisen että vogulilais-ostjakkilaisen kansanrunouden luonteenomainen piirre. Paljon väiteltä sampo-arvoitus on samoin täydellisesti ratkaistavissa ainoastaan kaikkien suomalais-ugrilaisien kansojen kansanrunouden pohjalla. Sattuvasti Setälä selittää ¹⁾, että sampo on maailmanpatsas, joka kiinnittää pyörivän taivaan yhteen kohtaan ja siten tekee mahdolliseksi ihmiskunnan edistymisen ja säännöllisen elintavan maailmassa. Että tämä motiivi polveutuu suomalais-ugrilaisesta kanta-ajasta, sitä todistaa vogulilainen muistaru, jonka perusajatuksena on samoin taivaanholvin kiinnittäminen ²⁾.

Silmiinpistävä on myös se kansanusko, jota voimme löytää monilta suomalais-ugrilaiseen kielikuntaan kuuluilta kansoilta. Se on usko kuolleen kansansankarin takaisintulemiseen. Sitä olen tavannut viiden kansan keskuudesta. Vanhin niistä on samojedilainen perinne, jonka mukaan samojedien esi-isän Itjen uskotaan kerran palaavan vapauttamaan kansansa vieraan vallan ikeestä ³⁾. Seuraava on tšeremissien Tšumbulat-myytti, jonka mukaan Tšumbulat'in sanotaan tulevan takaisin niin usein kuin hänen kansansa joutuu vaikeuksiin ⁴⁾. Kalevalan viimeisessä runossa Väinämöinen puhuu palaamisestaan. Neljäs sellainen palaava kansansankari on Kalevi p o e g, niinkuin eepoksen loppusäkeet ilmaisevat. Lopuksi — viides sellainen jälleen saapuva sankari on Unkarin myyteissä esiintyvä Attilan poika C s a b a, jota erdélyiläinen kansanusko odottaa vielä nykyäänkin.

Runousopin kannalta huomautettakoon, että suomalais-eestiläinen ja vogulilais-ostjakkilainen runotekniikka ovat olemukseltaan melkein yhtäläiset, ainoastaan ensinmainittu on, pääasiallisesti kirkkolaulun vaikutuksesta, muuttunut taiteellisemmäksi ja säännöllisemmäksi, kun taas vogulilais-ostjakkilainen runotaito on säilynyt alkuperäisellä

¹⁾ Sammon arvoitus. Helsinki 1932.

²⁾ B. Munkácsi: A föld körülövezésének regéje. Vogul népköltési gyűjt. I 1.

³⁾ Dr. Kai Donner: Bei den Samojedien in Sibirien. Stuttgart 1926.

⁴⁾ Krohn-Bán: A finnugor népek pogány istentisztelete. Budapest 1909.

asteellaan. Kerto on luonteenomainen molemmille. Siitä on sitten spontaanisesti kehittynyt muita runollisia kaunistuksia, niinkuin alkusointu, kertaukset ja myöskin primitiivinen loppusointu.

Ryhtyessä tarkastelemaan Unkarin kansanrunoutta on ennen kaikkea korostettava sitä, että Unkarin alkuperäisen kansanrunouden on pitänyt kansamme kirjavan historian vuoksi alistua monien vieraiden vaikutuksien alaiseksi. Mutta siitä huolimatta tapaamme siitäkin piirteitä, jotka ovat peräisin suomalais-ugrilaisesta ajasta. Puuhaillessani Unkarin kansanrunouden kokoelmien parissa olen tullut siihen vakaumukseen, että Unkarin kansanrunoudesta voimme löytää kaksi perustyyppiä. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat runot, jotka muodostaa oikeastaan vain yksi neli-säkeinen säkeistö. Jos joskus esiintyykin useampia säkeistöjä, niin ne eivät liity toisiinsa elimellisesti, vaan jokainen säkeistö on oikeastaan itsenäinen pikku runo. Toiseen tyyppi-ryhmään kuuluvat yhtäjaksoiset, laajat kansanrunot, jotka rauhallisesti ja perusteellisesti ilmaisevat yhtä ja samaa ajatusta, tunnetta tai olosuhdetta. Tähän ryhmään kuuluvien runojen tyyli on ensinmainittuja yksinkertaisempi, mutta rakenne on moitteettomampi. Siihen kuuluvat esim. székelyläiset kansanballaadit ¹⁾ ja myös Lajos Kálmány'n „Szeded népe“²⁾ (Szededin kansa) nimisen kokoelman ballaadit ja muut kertovat runot.

Samoin voimme jakaa suomalais-ugrilaisten kansojen runouden tuotteet kahteen tyyppiin. Ensimmäisen muodostavat tšeremissien ja votjakkien runot. Tšeremissien kansanrunoja on Arvid Genetzin, Volmari Porkan ja Yrjö Wichmannin ³⁾ teoksissa, votjakkien kansanrunoja taas Bernát Munkácsin ja Y. Wichmannin ⁴⁾ kokoelmissa. Kun vertaamme näitä toisten suomalais-ugrilaisten kansojen vanhoihin kansanrunoihin, huomaamme, että tšeremissien ja votjakkien runot eroavat jyrkästi muista. Mistä nämä kansat ovat saaneet tuon runotyyppin? Varmastikin heidän välittömässä naapuruu-
dessaan, vieläpä siellä täällä heidän keskuudessaankin asuvilta turkkilaisrotuisilta kansoilta: baškiireilta ja tšuvaššeilta. Baškiirien runoja tapaamme Vilmos Pröhlen, tšuvaššien Gyula Mészárosin kokoelmista ⁵⁾. Molemmien kansan runot ovat lyhyitä, yhden luonteenomaisen 4-säkeisen säkeistön muodostamia runoja. Sängen tyyppisiä ovat seuraavat tšuvaššilaiset pikku runot:

Punaomena tarhassa,
Tarhan ylpeys.
Vaalea tyttö kylässä,
Kylän kaunistus.

¹⁾ Gyula Ortutay: Székely népballadák. Budapest 1935.

²⁾ Lajos Kálmány: Szeded népe II. Szeded 1882.

³⁾ Arvid Genetz: Ost-Tscheremissische Sprachstudien. SUSA. Helsinki 1889. V. Porkka: Tšeremissische Texte. SUSA. Helsinki 1895. Y. Wichmann: Volksdichtung und Volksbräuche der Tšeremissen. SUST. Helsinki 1931.

⁴⁾ Bernát Munkácsi: Votják népköltészeti hagyományok. Budapest 1887. Y. Wichmann: Wotjakische Sprachproben. SUSA. Helsinki 1893.

⁵⁾ V. Pröhle: Baskir nyelvtanulmányok. Keleti Szemle. Budapest 1903. Gyula Mészáros: Csuvas népköltési gyűjtemény II. Budapest 1912.

geometrinen mallien ja kuvien käyttö, mikä heimokansoistamme juuri suomalaisilla esiintyy kaikkein ilmeikkäimpänä. Taiteen riippuvaisuus materiaalista johtaa nim. siihenkin, että esim. kankaan niidet muodostavat geometrisia kuvioita ja siten aiheuttavat geometrisen systeemin käytön kudonnaisissa. Ihmisten, eläinten tai kasvien kuvaaminen on enimmäkseen vieraiden (ruotsalaisten, slaavilaisten) vaikutusten tulos. Mutta suomalaiselle aistille on luonteenomaista, että se sovelluttaa myöskin niitä geometriseen järjestelmään, stilisoiden ne siis siten. Sitä vastoin itäistä, etupäässä slaavilaista tekstiilikoristelua luonnehtii koristeiden maalausta muistuttava tekniikka, menettelytapa, joka edellyttää suhteellisen myöhään saatua siveltimen käsittelyä. Siveltimen käyttö hävittää materiaalin vaatimat rajoitukset: kankaassa niisien, puussa syiden huomioonottamisen, ja osoittaa lukemattomien mahdollisuuksien tien, joka johtaa jo korkeatasoisen taiteen menettelytapoihin. Sivellin avaa oven moninaisille ulkoja päin tuleville vaikutteille, jotka ajan pitkään tappavat kansantaiteen alkuperäisen luonteen.

Lyhyen itsenäisyyden aikana on kansantaiteen tutkiminen eestiäisten keskuudessa ehtinyt jo tunnustusta ansaitsevalle asteelle. Siitä, että voimme saada selvän kuvan Eestin kansantaiteen olemuksesta, olemme kiitollisuuden velassa Helmi Neggolle¹⁾ ja F. Linnus-Leinbockille²⁾. Pääpiirteissään senkin molempia esinemisaloja — miesten puutöitä ja naisten käsistöitä — luonnehtii mallien geometrisuus, joka — vaikkakin sitä on tavattu ja tavataan myös muiden kansojen taiteessa — ei ole missään säilynyt niin puhdistetun puhtaan kuin suomalais-ugrilaisilla kansoilla, lukuunottamatta Unkaria. Kansatieteellisesti katsoen voimme jakaa Eestin kolmeen pääosaan: pohjoiseen, eteläiseen ja läntiseen kulttuurialueeseen; ensimmäisessä havaitsemme Suomen, toisessa Venäjän ja Lätin, viimeisessä taas germaanilaista, etupäässä Ruotsin vaikutusta. Useiden taideaistien toisiinsa sulautumista on huomattavissa enemmän tai vähemmän jokaisessa Eestin kansantaiteen tuotteissa, mutta sen ohessa ilmenee myös alkuperäistä suomalais-ugrilaista aistia, joskin jonkin verran vähemmän kuin suomalaisilla. Eestin kansan taiteelleen uhrautumisen alttiutta luonnehtii Helmi Neggo: „Eestin kansantaiteen esineitä ovat valmistaneet ihmiset, jotka tuskin ovat eläessään nähneet puhdasta leipää. Niitä ovat tehneet ihmiset, jotka tuskin milloinkaan saivat nukkua tarpeeksi . . . Unen ajasta varastettuina hetkinä on kansantaiteemme syntynyt. Ihmiset, joilta puuttuivat kaikkein alkeellisimmat elintarpeet, katsoivat kuitenkin asianmukaiseksi käyttää aikaa jonkin yksinkertaisen esineen kaunistamiseen kymmenen kertaa enemmän kuin olisi ollut välttämätöntä.“

Kiinnittäessämme huomiomme Unkarin kansantaiteeseen, mainitsimme ensinnäkin, että samoin kuin kansanrunouden tuotteiden havaitsemme Unkarin kansantaiteenkin eriävän mahdollisimman paljon tois-

¹⁾ Eesti Maa, Rahvas, Kultuur. Tartus 1926, s. 227.

²⁾ F. Leinbock: Die materielle Kultur der Esten. Tartu 1932.

ten suomalais-ugrilaisten kansojen taiteesta, niinkuin jo S i r e l i u s sitä alleviivaa jo mainitsemissani teoksessa (s. 457). Itäistä ja slaavilaista alkuperää olevat eläin- ja kasviaiheet ovat usein syrjäyttäneet geometriset motiivit. Tässä huomautamme, että monin paikoin Pohjois- ja Etelä-Eestissä on naisen pääkoruissa Unkarin tulppaaniaiheisiä koristeluja muistuttavia kirjailuja. Todennäköisesti ne ovat sinne joutuneet saksalaisen yläluokan välittämänä.

Monet ensiluokkaiset Unkarin kansantaiteen tutkijat ovat toimineet etupäässä Unkarin Kansatieteen Seuran julkaisemassa aikakauskirjassa („Ethnographia“) ja julkaisuissa. On vahinko, että kaksi muuten esikuvallista tutkijaamme — József H u s z k a ¹⁾ ja Mária U n d i ²⁾, tuon meitä unkarilaisia houkuttelevan teorian, että olemme Aasiasta kotoisin, vaikutuksesta etsivät sommittelutaiteemme alkuperää ainoastaan itämaisten kansojen keskuudesta ja laiminlyövät täydelleen suomalais-ugrilaisten perinteiden tutkimisen. Se seikka ei kuitenkaan muuta sitä tosiasiaa, että meidän on laskettava erittäinkin Mária U n d i n teos parhaimpien senlaatuisten teosten joukkoon. Vastuuntuntoisesti Mária U n d i käyttää kirjassaan hyväkseen tähänastisten tutkimusten tuloksia, ja mitä kauneimpien kansatieteellisten piirustusten vuoksi tämä teos on välttämätön myös ulkomaisille tutkijoille.

J. H u s z k a kokoaa tutkimustensa tulokset kahteen väitteeseen: 1) „Unkarin ornamenttiikan ainekset muodostavat toinen toisensa jälkeen asetettuja rivejä tai kasvin lailla kasvavat yhdestä keskuksesta tai kuvaavat ruusuja, jotka sijaitsevat saman keskipisteen ympärillä“ (s. 171); 2) „Ornamentiikkamme kehittynein ja tärkein koristusaihe on kukkakimppu, joka on perusmuotona silloinkin, kun tahdotaan peittää jokin suuri pinta. Rivi ja kukkakimppu ovat kehittyneimmät koristryhmämme“ (s. 176). Nämä väitteet osoittavat, että Unkarin ornamenttiikalle on luonteenomaista — todennäköisesti idästä päin tulleesta vaikutuksesta — sen kokoava rakenne, m o s a i k k i s u u s, samoin kuin turkkilaisen rodun kansojen vaikutuksesta syntyneille yksisäkeistöisille kansanrunoillekin.

Silmätessä Unkarin kansantaiteen tutkimusten tuloksia johdumme vakaumukseen, että kaikkialla siinä esiintyy kahta alkuperää olevia perinteitä. Vanha suomalais-ugrilainen perinne — geometrinen taidokäsittely, jota unkarin kielessä nimitetään raitakirjailuksi, on kyllä säilynyt, mutta on jäämässä taka-alalle vierasperäisten sivellintekniikkaa muistuttavien motiivien rinnalla. Mutta se tosiasia, että geometrista tekniikkaa pidetään parempana juuri kansantaiteen huomattavimmissa polttopisteissä, esim. Kalotaszegissä ja Sárközissä, todistaa kyllin selvästi sen pitkää ikää. Huomautan vielä kerran, että siveltimen käyttöä muistuttavat kuviot ovat syntyneet maalaustaiteen jäljittelestä. Sellaisina ne ovat koruttomuuden vastustajia ja siksi ovat kehittyneen aistin omaavalle ihmiselle toisarvoisia. — Luulen, että samaa voimme sanoa myös vogulilais-ostjakkilaisista kirjailuista. Odo-

1) József H u s z k a: A magyar turáni ornamentika története. Budapest 1930.

2) Mária U n d i: Magyar himvarró művészet. Budapest 1934.

tamme jännittyneinä prof. A. K a n n i s t o n valmisteilla olevan, vogu-
lien kirjailuja käsittelevän teoksen ilmestymistä.

Puheena olevan käsittelyn lopuksi esitämme vielä seuraavan probleeman: ovatko suomalais-ugrilaisten kansain henkiset tuotteet vaikuttaneet mitään kansalliseen kirjallisuuteen tai kuvaamataiteeseen ja voiko näiden kansojen henkisten tuotteiden tutkimuksesta odottaa mitään konkreettista tulosta näillä aloilla?

Koska suomalais-ugrilaisten kansojen keskinäiset kosketukset tapahtuivat aikaisimmin ja helpoimmin kirjallisuuden alalla, on selvää, että myös siinä ensinnä tapaamme mainittua vaikutusta. On koko joukko suomalaisia kirjailijoita, joiden teoksissa on Kalevalan ja yleensä kansanrunouden vaikutusta. Sellaisia ovat esim. Eino Leino, Juhani Erkkö, Aleksis Kivi y. m. Mitä Unkarin kirjallisuuteen tulee, niin on suomalainen ja vogulilais-ostjakkilainen kansanrunous antanut Árpád Z e m p l é n i n Turáni dalok („Turaanin lauluja“-nimiseen runokokoelmaan aiheita ja tunnelmia kokonaisestiin kertoviin runoihin. Voinen mainita myös, että itse olen mukailut erään ostjakkilaisen kansanrunon „Taikinuoli“-nimisenä¹⁾ Kalevalan runomuotoon. Kuvaamataiteessa ovat yksityisten kansojen taiteilijat usein käyttäneet tuotantonsa hyväksi kansantaiteen motiiveja, mutta taiteilijaa, joka olisi ulottanut huomionsa koko suomalais-ugrilaiseen kansakuntaan, ei ole löytynyt vielä tähän mennessä. Tunnustaen mainittakoon tässä kuitenkin suomalainen Akseli G a l l é n - K a l l e l a ja eestiläinen Kristjan R a u d, Kalevalan ja Kalevipojan nerokkaat kuvittajat.

Kun suomalais-ugrilaiset heimot kiinnittävät enemmän huomiota kansojensa runsaisiin perinteisiin, niin ilmestyy varmasti myös taiteilijoita ja kirjailijoita, jotka ammentavat raikkaita vaikutteita, motiiveja ja ainehistoa sukukansojen kansanrunouden ja -taiteen muistomerkeistä. Ja se antaisi näiden kansojen henkisille tuotteille uutta ja omaperäistä luonnetta. Mutta sen toivon toteuttamiseksi vaaditaan tiettyjä ehtoja.

Nykyään on niin sanoakseni koko maailman huomio kääntynyt kansantaiteeseen. Yhä tutkitaan musiikkia, kansanrunouden ja -taiteen aikaansaannoksia; on opittu käsittämään, että sivistyneiden kansanluokkien tuotteet eivät aina tyydytä ihmiskunnan luonnonmukaisuutta tavoittelevan kauneuden vaatimusta. Kansat ja rodutkin palaavat usein takaisin esi-isiensä traditioihin, sillä tunnetaan, että viimeainittujen taideaisti on läheinen myöhemmillekin jälkeläisille. Sitä pyrkimystä ja taipumusta on koulujen kasvatettava käsi kädessä museoiden kanssa, valvoen kansan muistomerkkien puhtautta ja ohjaten nuorison herääviä taiteellisia taipumuksia, että se kehittyisi kansallisen kansantaiteen ja kirjallisuuden innostuneeksi puoltajaksi. Miten kaunista ja kansantaloudellistakin olisi, jos nuoret neidot, vieläpä vanhemmat naisetkin, ainakin juhlien sattuessa sekä kesälomalla kantaisivat esi-äitiensä alkuperäisiä kansallispukuja, tai jos porvariskodeissa,

¹⁾ A P e t ő f i Társaság lírai anthológiája. Budapest 1930.

etenkin huviloissa, jokin tyylikäs kansantaiteen turmeltumattoman naiivi tuote viehättäisi silmää.

Oppilaitokset, kansakoulusta yliopistoon, käsitelköt asiantuntevasti kansan perinteitä, antaen siten uutta sisältöä kotimaiselle kirjallisuudellemme ja taiteellemme.

Esitetyt ajatukset tahdoin tässä vain panna alkuun, mutta ne ansaitsisivat erikoistiedemiesten yksityiskohtaista käsittelyä, tiedemiesten, joiden pitäisi pyrkiä kaikin puolin varmistamaan, millaiset ovat ne henkiset ominaisuudet, jotka eroittavat suomalais-ugrialaisten kansojen tuotannon muiden rotujen tuotannosta ¹⁾. Ja se työ kyllä hankkisi paljon tunnustusta „Euroopan vanhimmalle kansanrodulle“ ja suuresti hyödyttäisi kotimaista taideteollisuutta niin henkisesti kuin aineellisestikin, antaisi työtä ja elatusta tuhansille.

¹⁾ Tämän ajatuksen auttamiseksi olen kirjoittanut vertailevan tutkimuksen: *Az ének költészete a finnugor népeknél.* — Emlékkönyv Bernát Munkácsin 70-dik születésnapja alkalmából. Budapest 1930.

3.

Viro ja Suomi 1000 vuotta sitten.

Kirjoittanut prof. A. M. Tallgren.

Tuhat vuotta sitten oli Suomenlahti kokonaisuudessaan, suultaan Laatokalle asti, merenlahti, joka huuhteli vain itämerensuomalaisten kansojen asuma-alueita. Sen etelärannalla, Narvasta Saarenmaalle, asui „suomalaisten“ kansojen vankka pääväestö, jota nyt kutsutaan eesteiksi, ja Suomen koko eteläosa kuului nyky-suomalaisten esi-isille. Tuhat vuotta sitten eivät suomalaiset yhtä vähän kuin virolaiset vielä olleet muodostuneet kansaksi, ja kummallakaan niillä tuskin oli mitään erikoista kokonaisnimitystä. Oli olemassa heimoja ja aluenimityksiä, jotka kai lähinnä vastasivat Viron ja Suomen maakuntia. Mutta — aloittaaksemme Virosta — koko nykyinen virolaisalue oli, lukuunottamatta Hiidenmaata ja Narvajoen äärtä, ja oli ollut jo vuosisatoja kauttaaltaan asuttua. Paikoitellen oli sen asutus tiheätäkin ja kylät melkoisia, mutta maakuntain raja-alueet olivat yleensä autioita tai harvaan asuttuja. Maanviljelys — kaski- tai peltoviljelys — oli pääelinkeinona, mutta silloinen elinkeinoelämä oli paljon ekstsensivempää kuin nykyinen ja talonpoika tarvitsi elääkseen paljon enempi aluetta kuin nyt. Maanviljelyyn liittyi säännöllisiä sesonkielinkeinoja, hylkeenpyyntiä, kalastusta, ehkä metsänkäyntiäkin. Lisäksi tuli myös sisä- ja ulkokauppa. Kuta tiheämmäksi kylän asutus tuli, sitä tärkeämmiksi kävivät sesonkiretket. Maanviljelyn intensiivisyyden — nyt sanottaisi ratsionaalisuuden — ollessa kaikkialla Euroopassa vähäistä ja maan tuotantokyvyn pientä oli liika-asutuksen toimeentullakseen asetuttava uudismaalle. Mikäli uudismaat vuorostaan tulivat asutuiksi, sikäli oli turvaututtava maastamuuttoon, siirtolaisuuteen. Niin oli laita kaikkialla. Siirtolaisuus oli olosuhteista riippuen rauhallista tai sotaista. Edellinen vaihtoehto oli Viron liikaväestölle avoin ja se oli siis sille luonnollisin. Asumattomia alueita oli ympäristössä, ei tosin eteläpuolella, mutta nykyisessä Suomessa, Inkerinmaalla, Peipsin takana ja Pihkovan suunnalla. Kaikkia näitä alueita on asutus käyttänyt hyväkseen. Historiallisesti merkittävimmäksi on tullut Suomen alue. Se on ollut Virolle sitä, mitä Pohjois-Amerikka Englannille.

Suomi on näet saanut vakinaisen talonpoikaisasutuksensa alun Virosta. Suomen aiempi kantaväestö oli elänyt metsänannista, kalas-

tuksesta ja poronhoidosta, kuten vastaavilla leveysasteilla Ruotsissa ja Pohjois-Venäjällä. Tämä alkuasutus ei siirtynyt — ainakaan sanottavasti — kiinteäksi ja ruvennut maata viljelemään, yhtävähän kuin Pohjois-Amerikan intianit ovat sitä tehneet. Maan kiinteän asutuksen luojat olivat Suomenlahden eteläpuolelta tulleet siirtolaiset. Siirtolaisuuden syyt olivat taloudelliset.

Ainoana tai edes pääsyynä Suomen uudisasutukseen ajanlaskumme alkuvuosisatoina ei kuitenkaan ollut Viron liikaväestö, vaan edulliset kauppakonjunktuurit. — Kr. s. seuraavina vuosisatoina oli Rooman valtakunnassa suuri turkisten kysyntä. Muodostui markkinakeskuksia, joista turkiskauppa kulkeutui sinne, missä kysyntää oli. Itämeren alueella muodostui Veikselin suisto sellaiseksi markkinapaikaksi. Sinne saatiin metsästäjään ja hankkijain välityksellä turkiksia pohjoisesta, varsinaisista turkismaista. Suomen metsissä oli riistaa ja ne olivat melkein käyttämättömät. Suomenlahden pohjoispuolelle siirtyi Virossa silloin rohkeita ja yritteliäitä hankkijoita, joista osa jäi vakinaisesti Suomeen. Tämä näyttää olleen Suomen kiinteän talonpoikaisväestön alku. Myöhemmin saapui jatkuvasti lisää siirtolaisia Viron eri osista, tällöin jo sikäläisen liikaväestönkin aiheuttamana.

Aluksi on Suomen asutus ollut sängen harvaa; se taajeni vähitellen ja levisi rannikoilta jokilaaksoja pitkin sisämaahan. Se oli epäilemättä edelleen yhteydessä Viroon, mutta sen yhteiskunnallinen rakenne ja elämä alkoivat saada eroavan leiman. Edellytyksethän ja ympäristö olivat huomattavasti toiset. Suomessa teki laaja asumaton maa yhteiskunnan tarpeet melkoisesti toisenlaisiksi kuin suhteellisen tiheään asutussa Virossa. Suomessa ei yhteiskunnan tarvinnut ensi sijassa huolehtia rintamaan kylien ja talojen oikeuksista, pelloista ja niittymaasta sekä laitumista, vaan nautintamaista, erämaasta. On luonnollista, että korpi-
maa-ympäristö antoi toisen sävyn myös ihmisten luonteelle kuin emämaassa oli ollut.

Viro oli siis tuhat vuotta sitten melkein täysin asutettu. Suomessa oli silloin muodostunut kiinteätä asutusta vain Lounais-Suomen rannikolle, Kokemäenjoen laaksoon, Etelä-Hämeen järviyöhykkeelle sekä Laatokan Karjalaan. Kaikki muu Suomi oli erämaata, ilman vakinaista asutusta: alue Porin-Sortavalan viivan pohjoispuolella, Sisä-Hämeen ja Turunmaan rannan välissä, Suomenlahden ranta Keski-Uudeltamaalta Nevan suulle asti idässä. Mutta nuo autiomaat olivat suomalaisten omia nautintamaita. Muuta väestöä ei niille ollut asettunut. Mahdollisesti pitivät kyllä virolaisetkin nautintamaanaan Suomenlahden pohjoisia rantamaita, joita hämäläiset varmasti käyttivät hyödykseen, mutta asiallisesti se ei muuta kuvaa.

Suomenlahden eteläpuolella oleva Viro oli tuhat vuotta sitten lujempi ja kehittyneempi, mutta myös suurempikin kuin silloinen Suomi. Viro oli vuosisatojen kuluessa maamme esihistorian tärkein ulkomaata, sillä se oli emämaa. Suomen suhde Viroon oli sama kuin toistasataa vuotta sitten Pohjois-Amerikan suhde Englantiin. Englannin ja Pohjois-Amerikan suhde n. v. 1780 kartalla on jotenkin sama kuin Suomen ja Viron suhde pakanuuden loppuajan asutuskartalla.

Myöskin kaupallisesti ja poliittisesti oli Viron merkitys 1000 v. sitten paljon suurempi kuin Suomen. Muinaislöydöt osoittavat selvästi, että viikinkikautinen Viro oli Itämeren piirissä tärkeämpi tekijä kuin Suomi. Viron pakanuuden loppuvuosisatojen hopearaha-aarteet sisäl-

Itämeren itärannikon kansalliset olot
nuorempana rautakautena.

//////// suomensukuiset kansat; vahvemmin viivoitettu — eestiläisten, heikommin — liiviläisten, vatjalaisten ja suomalaisten asuma-alueet, harvaan viivoitettu — itäisten suomensukuisten kansojen alueet. ///// balttilaiset kansat; vahvemmin viivoitettu — kuurien, heikommin ja tiheään — semgallien, harvaan viivoitettu — letgallien ja seelien asuma-alueet. preussilaisten ja liettualaisten alueet. ● tärkeimmät viikinkisiirtolat Itämeren itäpuolella.

(H. Mooran mukaan).

tävät n. 10000 rahaa, niistä vanhimpia, arapialaisia, n. 4000. Vastaavat luvut Suomen mantereelta ovat n. 4000 ja 300. Virossa tunnetaan n. 150 muinaislinnaa, joista osa ilmeisesti oli asuttuja, yhteiskunnallisia, maakunnallisia. Suomen linnoja on vajaat 80, useimmat selviä pakolinnoja. Viron alueella on syntynyt erillinen ja eristynyt provinssi, Saarenmaa, jonka johtoon kuului myös Viron mantereen länsiosaa. Se edusti — kuten Gotlanti Ruotsissa — voimakasta ja liikkuvaa, nopeasti kehittyvää ja rikkastuvaa yhteiskuntaa. Karun maaperän takia sen asukkaat etsivät toimentulonsa mereltä ja kaupasta ja saivat siten huomattavan vaurautensa ja merkityksensä. V. 1211 sanotaan sen ja länsiluoteisen Viron osien yhteisen sotalaivaston käsittäneen yli 300 alusta. Saarenmaa oli astumassa valtakunnalliseen johtaja-asemaan.

Manner-Viron kulttuuri perustui epäilemättä maanviljelyyn, mutta väestö oli aktiivista eikä yksin turpeeseensa sidottua. Kaski ja pelto — pakanuuden ajan lopulla oli pelto syrjäyttämässä kasken Virossa — antoivat tietysti elatuksen, mutta muinaislöytöjen rikkaus todistaa kaupan aiheuttamaa varallisuutta. Kauppa oli keskittynyt asuttujen alueitten sydämeen; sisäkauppa seurasi ilmeisesti määrättyjä kulkuteitä, ja rannikoilla oli joukko satamia, Tallinna, Purtsejoen suu, Kunda, Matsalun ja Hanilan lahdet, Pärnujoen suu. Tietysti ei ole kysymys vain läpikulkukaupasta. Varakkaat rintamaat ovat ostaneet ja myyneet itseään varten ja tuonti on lähinnä jäänyt Vieroon itseensä, maksuna tavarasta: viljasta, karjanannista, hunajasta, vahasta, vaiפוista, seppien ammattituotteista. Siten ovat varhaishistorian hopea-arteet ymmärrettävät. Ne eivät edusta vain ulkoisia kauppakonjunkttureja, vaan ainakin yhtä paljon maan sisäistä vaurautta, kapitaalia. Manner-Virossa oli melkoisen aktiivista, organisoitua, sotakykyistäkin. Sotajoukossa, malevassa, oli 1200-luvun alkuvuosikymmenten saksalaisten tietojen mukaan joskus 6000 miestä, niistä kolmannes ratsain. Virossa oli työvoimana myös orjia ja johtajina oli talonpoikia, seniores, eräänlaisia „primi inter pares“. Viron Suomea suurempaa merkitystä osoittavat myös monet skandinavisten varhaishistoriallisten saagojen kertomukset tapahtumista Virossa ja monet sen lähialueen viikinkisiirtolat. Maa oli suurten kulkuteitten lähellä. Sen maantieteellinen asema oli edullinen.

Suomi eli 8—9 sataa vuotta sitten voimakasta nousukautta. Sen talous vaurastui nopeasti erinomaisista konjunkttureista, turkisten kysynnästä. Yritteliäisyys pääsi vauhtiin, ja kehitti määrätietoisuutta ja yhteistoimintaa. Se on nähtävästi ollut taloudellista laatua enemmän kuin valtiollista, mutta se johti Suomessakin suurta talonpoikain luokan syntyyn ja nousuun, kuten jo aikaisemmin oli käynyt Virossa, ja se merkitsi keskiajan Suomessa lujaa pohjaa. Keskiajan Suomi jatkoi myöhäsesihistoriallisen Suomen lujittamista. Vapaa talonpoika ja kansa säilytti asemansa. Virossa kukistettiin talonpoika ja kansa ja katkaistiin sen kehitys ja voima pitkiksi vuosisadoiksi. Ehkä olisi Virossa itsenäisenä muodostunut toinen Tanska, eräänlainen suurvalta. Sillä oli siihen edellytykset, joita Suomessa ei silloin ollut.

4.

Suomen talouselämän kehitys itsenäisyyden aikana.

Kirjoittanut fil. tri, prof. K. T. Jutila, Suomen maatalousministeri.

Ennenkuin käyn selvittämään tärkeimpien kansantalouden alojen kehitystä itsenäisessä Suomessa, on syytä lyhyesti kuvata Suomen kansantalouden rakennetta itsenäisyyden alkuaikoina, so. vuoden 1920 paikoilla, jolloin inflatio alkoi hiljentyä ja tarkemmat laskelmat siksi käydä päinsä.

I. Suomen kansantalouden rakenne itsenäisyyden alkuaikoina.

Suomi oli 19. vuosisadan loppupuolelle asti miltei puhdas maatalousmaa. Niinpä maatalousväestön osuus koko väestöstä oli v. 1875 vielä 78%, mutta teollisuusväestön vain 5% sekä kauppa- ja liikenneväestön 2%. Sanotun ajankohdan jälkeen teollistuminen alkoi kuitenkin kiihtyä niin, että v. 1920 maatalousväestön osuus koko väestöstä oli enää 65%, kun teollisuusväestöä sitävastoin oli jo 15% sekä kauppa- ja liikenneväestöä 7%.

Suhteellisesti voimakkaimmin kehittyivät teollisuuksista sahaukset ja paperiteollisuudet, joissa tehdastyöläisten luku nousi vv. 1886—1920 10.000:sta 47.000:een. Muussa tehdasteollisuudessa oli vastaava nousu 19.000:sta 70.000 työläiseen.

Kiihtyvä teollistuminen ja tällöin eritoten puunjalostusteollisuuden voimakas kehitys kohotti nopeasti metsien arvoa, joten maan laajat metsät alkoivat antaa yhä runsaampia rahatuloja. Kun viljanviljely Suomessa Venäjän vallan aikana jäi vuodesta 1864 vaille tullisuoja, mutta karjaloustuotteiden kiihtyvä kysyntä sekä kotimaassa, Venäjällä että muuallakin Euroopassa kohotti näiden tuotteiden hintoja, suuntautui varsinainen maatalous yhä enemmän rehunviljelykseen sekä tämän ja laidunten pohjalla harjoitettuun maitokarjalouteen. Meijeritalous alkoi myös kukoistaa. Viljanviljelys sensijaan taantui.

Mikä taloudellinen merkitys tärkeimmillä tuotannonaloilla oli Suomen kansantaloudessa itsenäisyyden alkuvuosina, käy selville, kun mainitsen, että kokonaistuotto oli v. 1922: maanviljelyksestä

(sato) 4.087 milj., karjataloudesta 4.152 milj. ja metsätaloudesta 900 milj. mk., eli yhteensä 9.139 milj. mk., teollisuudesta, ilman meijereitä, 8.085 milj. ja käsityöliikkeistä 550 milj. mk., eli yhteensä 8.635 milj. mk.

Maa- ja metsätalouden kokonaistuotto oli siten Suomessa v. 1922 enää n. 11% suurempi kuin teollisuuden.

Laskettaessa kokonaistuotosta pois käytetyt raaka-aineet, saatiin kansantuloksi maa- ja metsätaloudesta 6.012 milj., mutta tehdasteollisuudesta vain 3.758 milj. mk., koko kansantulon noustessa v. 1922 n. 11.500 milj. markkaan.

Viennistä, 4.437 milj. markasta v. 1922, oli kuitenkin teollisuustuotteita 3.529 milj. markan arvosta eli 80%. Teollisuus käytti vuonna 1924 kotimaisia maa- ja metsätaloustuotteita raaka-aineina 1.879 milj. markan, mutta muita kotimaisia raaka-aineita vain 84 milj. markan arvosta. Teollisuus jalosti siten suurelta osalta maa- ja metsätaloustuotteita sekä hankki maahan $\frac{4}{5}$ valuutasta, jolla Suomi maksoi tuontinsa ym. suorituksensa ulkomaille.

Varsinaisen maatalouden kokonaistuotosta, n. 5,8 miljardista markasta vv. 1920—22, vietiin maasta vain noin 0,4 miljardin markan arvosta eli 7%, tehden se viennin koko arvosta vain n. 11%.

II. Tärkeimpäin kansantalouden alojen kehitys itsenäisyyden aikana.

Seuraavassa koskettelen paitsi maatalouden, metsätalouden ja teollisuuden lyhyesti myös liikenteen, kaupan, valtiotalouden, maksutaseen ja pääoman muodostuksen kehitystä Suomessa itsenäisyyden aikana, so. vv. 1918—35.

1. Maatalous.

Heti vapaussodan päätyttyä v. 1918 ryhdyttiin Suomessa laajakantoisiin toimenpiteisiin maanomistajien korjaamiseksi.

Koko 19. vuosisadan oli Suomessa itsenäisten maanomistajain luku lisääntynyt sangen hitaasti. Sensijaan oli kehittynyt tilansien vuokraus luontois- ja tällöin lähinnä työvuokramaksua vastaan. Näin syntyi pääasiassa kaksi eri vuokraviljelmätyyppiä: 1) varsinaisia maatalousviljelmiä eli torppia; ja 2) asuntoviljelmiä eli mäkitupia. Lisäksi oli vuokralla kokonaisia tiloja eli lamputitiloja. Torpilla ja mäkituvilla oli, paitsi edellisillä enemmän ja jälkimmäisillä vähän tai ei ensinkään maatalousmaata, myös oikeus puiden saantiin päätilan metsästä ja laitumen käyttöön päätilalla. Kun metsille tuli arvoa ja koneiden käyttö yleisty, eivät maanomistajat olleet enää 20. vuosisadan alkaessa halukkaita uudistamaan vuokrasopimuksia, vaan alkoivat liittää vuokra-alueita päätilojen maihin. Häätö ja hädön uhka kohtasi tuhansia torppareita ja mäkitupalaisia.

Näin alkoi Suomessa ns. torpparilaitos rappeutua ja tilatomain luku pelottavasti kasvaa.

V. 1912 oli vuokraviljelmien luku kuitenkin vielä 152.000. Itsenäisiä maanomistajia oli sitävastoin vain 119.000. Häätöjen lopettamiseksi ja itsenäisten maanomistajien luvun lisäämiseksi alettiin Suomessa v. 1918 vuokra-alueiden itsenäistyttäminen sekä yksityis- että valtion maalla valtion välityksellä maksamalla lunastus maasta vuoden 1914 hintaan. Siten on vuoden 1934 loppuun mennessä muodostettu 118.000 vuokra-aluetta itsenäisiksi tiloiksi. Näistä on maatalousviljelmiä 65.000 ja 53.000 asuntoviljelmiä. Lunastettu maa-ala nousee 1,5 milj. ha:iin.

Itsenäistyneet viljelijät ovat suurella innolla ryhtyneet parantamaan omikseen saamiaan tiloja sekä lukuisasti liittyneet maatalousjärjestöihin ja -osuuskuntiin.

Tilattoman väestön maahan kiinnittämiseksi ruvettiin Suomessa edistämään asutustoimintaa valtion varoilla jo 19. vuosisadan lopussa, mutta tehostettiin sitäkin itsenäisyyden aikana erikoisesti. Vuoden 1934 loppuun mennessä on siten kaikkiaan perustettu 31.000 asutustilaa sekä liian pienille tiloille järjestetty 12.500 lisämaata. Näihin on käytetty 810.000 ha maata. Valtion asutusrahaston varat olivat vuoden 1934 lopussa 497 milj. mk.

Tilojen luku on sitäpaitsi lisääntynyt vapaan maanosituksen kautta. Kun tiloja v. 1901 oli 122.000 ja v. 1924 334.000, nousi niiden luku vuoden 1934 lopussa jo 570.000:een. Kun omaa maata omistavia perheitä oli v. 1901 vain 111.000, nousi näiden luku vuonna 1934 jo 450.000:een. Tällöin on otettu mukaan myös pienet asuntotontit.

Maa on Suomessa siten eritoten itsenäisyyden aikana tullut laajojen kansankerrosten omaisuudeksi sekä maatalous- että asuntotarkoitukseen käytettynä. Tämä on ollut omiaan lujittamaan yhteiskuntaa ja kohottamaan maan käytön voimaperäisyyttä.

Maataloutta harjoitettiin Suomessa v. 1929 273.000 viljelmällä, joilla on 0,5 ha tai sitä enemmän peltoa. Näistä oli itsenäisiä 90%. Maatalousviljelmien luku lisääntyi Suomessa vv. 1920—29 n. 23.000:lla, ja vv. 1910—29 n. 52.000:lla. Viljelmiä, joilla oli peltoa n. 0,5 alle 10 ha, oli v. 1929 206.000 eli 85% kaikista viljelmistä sekä näillä 742.000 ha peltoa eli $\frac{1}{3}$ koko peltoalasta, 2,234.000 ha:sta. Suurviljelmiä, so. joilla on 100 ha tai sitä enemmän peltoa, oli v. 1929 vain 827 ja niillä 137.000 ha peltoa eli 6% koko peltoalasta. Loput olivat keskiviljelmiä.

Suomi on siten yhä enemmän kehittymässä pienviljelysmaaksi.

Koko itsenäisyyden ajan on Suomen peltoalaa laajennettu, osaksi myös valtion maksamin uudisraivauspalkkioin. Eritoten on peltoala lisääntynyt tiloilla, joilla sitä on ollut riittämättömästi, mutta silti viljelyskelpoista suo-, metsä- yms. maata. Suomen peltoala on vv. 1920—34 noussut 2.015.000:sta 2.468.000 ha:iin eli 453.000 ha:lla. Uudisraivauspalkkioin on vv. 1919—34 aikana raivattu

peltoa 195.000 ha ja viljeltyä laidunta 21.900 ha. Palkkioina on maksettu kaikkiaan 162 milj. mk.

Peltoalan lisäys Suomessa on itsenäisyyden aikana ollut nopeampaa kuin väestön kasvu.

Samanaikaisesti kuin maanomistusoloja on tervehdytetty ja viljeltyä maata laajennettu, on koko itsenäisyyden ajan määrätietoisesti ja voimakkaasti harjoitettu muutakin maatalouspolitiikkaa.

Maatalouden koe- ja tutkimustoimintaa on jatkuvasti tehostettu. Niinpä maatalouden kannattavuutta seurataan kirjanpitolitojen avulla, joita itsenäisyyden alussa oli vain satakunta, mutta nykyisin (1936) jo tuhatkunta; maatalouden koetointa on vuodesta 1923 lähtien järjestetty kokonaan uudelle kannalle ja suuresti laajennettu.

Alempi maa- ja kotitalous- sekä käsiteollisuusopetus on niinkään uudistettu. Par'aikaa on suunnitteilla korkeimman maa- ja metsätalousopetuksen tarpeiksi uudet rakennukset.

Maataloudellisten yleisneuvontajärjestöjen jäsenluku on itsenäisyyden aikana kohonnut yli kahdenkertaiseksi, nousten v. 1935 lähes 200.000:een, joukossa runsaasti myös naisia. Erikoisiin kotitalousjärjestöihin kuului lisäksi n. 50.000 naista sekä noin 10 vuotta vanhaan maatalouskerhojärjestöön yhteensä lähes 50.000 maalaispoikaa ja -tyttöä. Myös maataloudellisten erikoisyhdistysten luku on melkoisesti lisääntynyt. Omien tulojensa lisäksi ovat maatalousjärjestöt saaneet huomattavaa valtion avustusta, neuvojavoimia on yhä lisätty ja on toiminta muutenkin suuresti tehostunut.

Paikallisiin osuuskuntiin, joista Suomessa on maa-seudulla n. 95%, kuului v. 1920 507.000 jäsentä, ollen liikevaihto 1,9 miljardia markkaa, mutta 1933 jo 800.000 jäsentä, liikevaihdon ollessa 5 miljardia markkaa. Osuuskunnat ovat maatalousluoton jakajina sekä maataloustuotteiden myynnin ja tarvikkeiden oston huoltajina saavuttaneet yhä kasvavan merkityksen.

Maatalouspulan alettua v. 1928 kehitti valtiovalta monipuolisen, notkean ja tehokkaan pulanvastustusjärjestelmän maatalousväestön aseman lujittamiseksi, toimien siinä käsi kädessä maatalousjärjestöjen kanssa.

Samalla kun Suomen peltoala on suuresti laajentunut, on myös viljelys voimaperäistynyt parantuneen ojituksen ja muokkauksen johdosta, varsinkin väkilantojen ja jalostettujen kasviviljelyjen lisääntyneen käytön vuoksi. Niinpä kun peltojen sato hehtaarilta oli rehuyksiköissä (ry) ¹⁾ keskim. vv. 1921—25 1.067 ja vv. 1926—30 1.209, nousi se v. 1934 jo 1.418:een.

Kokonaissato pellosto oli vastaavasti 2,2, 2,7 ja 3,5 miljardia ry:öä sekä sadon rahaa-arvo 4, 4,6 ja 5,1 miljardia markkaa.

¹⁾ 1 ry vastaa 1 kiloa sekoitettua väkirehua.

Peltosatojen luontoismäärän nousu on pularvuosinakin ollut niin huomattava, että se on voittanut maatalouspulan aiheuttaman maataloustuotehintain verraten suuren laskun.

Satojen, myös leipäviljan, noustessa on myös valtakunnan viljaomavaraisuus nopeasti lisääntynyt. Niinpä leipäviljaomavaraisuus, joka oli vv. 1911—13 vain 41%, nousi vv. 1924—28 56%:iin ja satovuonna 1934 jopa 82%:iin. Viime-mainittuna vuonna oli ruisomavaraisuus 95%, vehnäomavaraisuus 40% ja koko kasvisruoka-aineomavaraisuus 77%. — Vä kirehuoma-varaisuus oli taasen 90%.

Lähes 80% peltosten luontoistuotosta, so. 2,0—2,4 miljardia ry, sekä lisäksi luonnonniittyjen ja laidunten tuotto, so. n. 1,0—1,2 miljardia eli yhteensä 3,0—3,6 miljardia ry vuodessa, jalostetaan kotieläinhoidon avulla erilaisiksi kotieläintuotteiksi.

Kotieläinkanta on Suomessa ollut vv. 1920 ja 1934 seuraava:

Eläinlaji	1920	1934
Hevosia	384.645	357.593
Nautoja	1.824.366	1.766.964
Lypsylehmiä	1.173.986	1.260.391
Lampaita	1.703.595	982.445
Vuohia	12.699	11.975
Sikoja	373.642	496.091
Poroja, yli 1-vuotiaita	52.809	96.084
Siipikarjaa	889.890	2.984.676
Mehiläisyhteiskuntia	11.228	12.993
Nautayksiköitä	2.367.545	2.366.921

Kotieläinkanta on, nautayksiköissä laskien, pysynyt Suomessa jotenkin samansuuruisena vv. 1920 ja 1934.

Hevoskanta on tosin hieman laskenut. Maassa onkin tällä hetkellä jossain määrin hevosten puutetta sekä niiden hinnat verraten korkeat. Nautakanta on niinkään kokonaisuudessaan hieman pienentynyt, mutta lehmien luku sensijaan jatkuvasti kasvanut. Vähennys nautakarjassa koskeekin sonnien ja nuoren karjan lukua. Lammaskanta sen sijaan on laskenut sangen suuresti, yli 40%:lla, mutta vuohikanta vain vähäisen. Sikojen ja porojen, mutta varsinkin siipikarjan luku on taasen noussut; samoin mehiläisyhteiskuntienkin.

Karjakannan lukua tarkastettaessa on kuitenkin otettava huomioon, että tehokkaan kotieläinjalostuksen sekä yhä voimistuvan ruokinnan ja parantuvan hoidon ansiosta kotieläinten paino on lisääntymässä, sekä niiden kasvu käymässä entistä nopeammaksi ja tuotanto kohoamassa.

Mainittakoon, että tarkastusyhdistyksissä oli 4-prosenttisen maidon tuotto lehmää ja vuotta kohden v. 1920 vain 1.834, mutta v. 1934

jo 2.727 kiloa. Vastaava rehunkulutus oli 1.482 ja 2.112 rehuyksikköä (ry).

Tärkeimpiä karjataloustuotteita tuotettiin Suomessa vv. 1920 ja 1933 seuraavasti:

Tuote	1920	1933
	Milj. kg.	Milj. kg.
Maitoa	1.533,0	2.324,0
Vuotia	6,2	6,4
Munia	3,7	19,0
Villaa	1,6	1,1
Lihaa ¹⁾	94,3 ²⁾	n. 110,0 ³⁾
Lihasta oli:		
Naudanlihaa	39,9	44,2
Sianlihaa	39,7	52,7
Lampaanlihaa	6,1	4,3
Muuta lihaa	1,2	2,0
Teurasjätteitä	7,4	7,8

Ylläolevasta selviää, miten tärkeimpään kotieläintuotteiden tuotanto on Suomessa viime vuosina melkoisesti voimistunut. Näin on laita varsinkin kananmuniin ja maitoon sekä naudan- ja sianlihaan nähden.

Nykyisin on Suomi maitotaloustuotteisiin, muniin ja lihaan nähden ei ainoastaan täysin omavarainen, vaan myös vientimaa.

Laskettaessa kuitenkin pois se osuus kotieläintuotteista, mikä on tuotettu tuontiväkirehulla ja otettaessa huomioon eräät maahan tuodut rasvat, oli kotieläintuotemaavaraisuus Suomessa keskim. vv. 1924—28 noin 80%, mutta satovuonna 1934 jo hieman yli 90%.

Suomen kokonaisomavaraisuus ruokaaineisiin nähden oli keskim. vv. 1911—13 vain 58%, mutta nousi vv. 1924—28 keskim. 62%:iin ja satovuonna 1934 jopa 80%:iin asti.

Nykyisin (1935) Suomen maatalouden kokonaistuotosta, mikä raha-arvotansa on n. 6 miljardia markkaa, myydään 57%.

Viennin osuus maatalouden kokonaistuotosta nousee nykyisin kuitenkin vain 9 à 10%:iin ja on se pääasiassa karjataloustuotteita. Viennillä on kuitenkin näiden kansantaloudellisten ylituotantohyödykkeiden kotimaan hintaan nähden, joita hintoja ei voida järjestellä tulleilla, kuten on tehty viljatuotteisiin nähden, varsin suuri merkitys. Kun karjataloustuotteidenkin maailmanmarkkinahinnat ovat maatalouspulan vallitessa suuresti laskeneet, on Suomessa niiden hintain vakauttamiseksi kotimaassa otettu käytäntöön erityiset vakauttamispalkkiot vientipalkkioiden muodossa. Sanottuja palkkioita on vv. 1929—35 maksettu

¹⁾ Ilman hevosenlihaa.

²⁾ Keskim. vv. 1924—28.

³⁾ Keskim. vv. 1929—33.

kaikkiaan 334 milj. markkaa eli vajaat 48 milj. markkaa vuodessa. Tämä ei ole paljon, kun karjataloustuotteiden vuotuinen myyntiarvo Suomessa nousee 2,0 à 2,5 miljardiin markkaan.

Maataloustuotteiden vientiarvo ja tämän osuus Suomen vastaavasta koko viennistä on viime vuosina ollut seuraava:

Vuosi	Milj. mk.	Koko viennistä %
1920—22	403,3	11,3
1923—25	560,8	11,4
1926—28	692,2	11,5
1929—31	653,2	12,2
1934	501,1	8,1
1935	n. 574	9,3

Parhaina vuosina ennen maatalouspulan tuloa, satovv. 1926—28, nousi maataloustuotteiden vienti Suomesta lähes 700 milj. markkaa, tehden n. 12% kaiken viennin arvosta. Osittain hintakadon, mutta osittain myös vientivolyymien supistumisen johdosta, alkoi maataloustuotteiden vientiarvo sittemmin laskea ja oli v. 1934 enää noin 500 milj. markkaa eli 8% koko viennin arvosta. Vuonna 1935 on kuitenkin jälleen ollut havaittavissa ilahduttavaa nousua, kun hinnat ovat viennitimaissa alkaneet kohota.

Tärkeimpään karjataloustuotteiden vienti Suomesta on vv. 1928—35 ollut milj. kiloissa seuraava:

Vuosi	Voi milj. kg.	Juusto milj. kg.	Kananmunat milj. kg.	Sianliha milj. kg.	Muu liha milj. kg.	Vuodat, valmistamattomat, milj. kg.
1928	13,4	1,7	—	0,1	0,8	5,1
1929	16,6	2,2	—	0,2	0,7	5,4
1930	17,1	2,1	0,4	0,3	1,3	5,1
1931	17,4	2,6	1,9	1,7	1,7	3,8
1932	14,5	3,3	6,3	2,0	1,4	3,7
1933	11,9	4,2	10,0	2,7	1,5	4,8
1934	11,1	3,9	10,0	1,7	1,5	3,5
1935	10,2	4,2	8,7	2,6	3,1	3,8

Voinvienti oli huipussaan vuonna 1931, mutta on senjälkeen laskenut vientivaikeuksien vuoksi. Juuston, kananmunain sekä sian- ja muun lihan viennissä on sensijaan ollut nousua. Varsinkin kananmunain vienti on viime vuosina suuresti lisääntynyt. Vuotain viennissä on todettavissa laskua.

Pula-ajan pahimmillaan ollessa vv. 1931—34 oli yhteinen maataloustuoteindeksi 71, 71, 72 ja 70, kustannusindeksin ollessa vastaavasti 86, 86, 87 ja 84. V. 1935 oli tilanne jo parempi, sanottujen indeksien ollessa 75 ja 87.

Pulavuosina on myös vakautettu lähes 12.000 tilan velat. Kun korkokanta viime vuosina on melkoisesti laskenut ja maatalousväestön tulot metsätaloudestakin lisääntyneet, on pula-aika Suomen maataloudessa tällä kertaa sivuutettu.

valtakunnan metsien arvioimisen mukaan oli Suomen Metsien puuvarasto nousi 1.620 milj. m³:iin sekä vuotuinen kasvu metsäpinta-ala 25,3 milj. ha eli 73,5% koko maa-alasta 34,4 milj. ha:sta. Metsäalasta on kasvullista 20,2 milj. ha eli 59% maa-alasta. 44,5 milj. m³:iin.

2. Metsätalous.

Suomi on Europan metsäisimpiä maita. Vv. 1922—24 toimitetun Metsätalous tuottaakin melkoisia rahatuloja sekä yksityisille, jotka omistavat n. 51% metsäpinta-alasta, että Suomen valtiolle, jonka omistuksessa on n. 40% metsäpinta-alasta. Metsänhakkuut, ajot ja uitto antavat sitäpaitsi runsaasti työansiota, varsinkin maaseutuväestölle.

Metsätalous tuottaa puuraaka-aineen Suomen tärkeimmälle vientiteollisuudelle, puunjalostusteollisuudelle, samalla kun puu on tärkein poltto- ja rakennusaine Suomessa.

Suomen metsistä vuosittain hakatun puun määrä nousi vv. 1925—34 38,6 milj. m³:iin. Tästä käytettiin teollisuuden raaka-aineeksi ja polttopuuksi 16,8 milj. m³; jalostamattomana vietiin maasta 3,0 milj. m³; muuhun käyttöön kotimaassa kulutettiin 16,3 milj. m³; hakkuu- y. m. häviöihin hupeni 2,5 milj. m³.

Yksityismetsänomistajat saivat metsänmyynnistä kantorahoina keskimäärin vuotta kohden:

Vuosijakso	Milj. mk.
1920—24	470
1925—29	1.030
1930—32	445
1933—35	1.197

Maaseutuväestö sai metsätyöansioina keskimäärin vuotta kohden:

Vuosijakso	Milj. mk.
1925—29	784
1930—32	344
1933—35	686

Maaseutuväestön tulot metsätaloudesta olivat nousukonjunktuurissa 1925—29 siten runsaasti 1,8 miljardia markkaa vuodessa. Pula vuosina 1930—32 ne laskivat sensijaan vajaan 0,8 miljardiin markkaan, mutta nousivat jälleen aikain parannuttua, 1933—35 lähes 1,9 miljardiin markkaan vuodessa.

Suomen metsätalouden tuotto vaihteli vuosina 1927—34 4,1 ja 2,7 miljardin markan välillä ja oli keskim. 3,4 miljardia markkaa. Teollisuuden käyttämän puun arvo on vaihdellut 1,6 ja 2,5 miljardin markan välillä ja oli noin 60% koko puunkäytön arvosta. Noin 80% teollisuuden käyttämästä raaka-aineesta on yksityismetsistä.

Kun teollisuuden tuoton nettoarvo vaihteli vv. 1927—34 5—6 miljardin markan paikoilla, mistä puunjalostusteollisuuden hyväksi tuli 2,0—2,5 miljardia markkaa, vastasi metsätalouden tuotto siten n. 50—

70% teollisuuden vuosittaisesta nettotuotosta ja oli se 47% suurempi kuin vastaava puunjalostusteollisuuden nettotuotto.

Metsien kestävä tuoton turvaamiseksi säädettiin Suomessa v. 1917 erityinen metsälaki, joka perustuu jälleenkasvuperiaatteelle. Metsälain valvonta ja yksityismetsätalouden edistämistyö järjestettiin uudelleen vuoden 1928 yksityismetsälailla. Sitä hoitavat 18 metsänhoitolautakuntaa keskusmetsäseuroineen. Myös metsänhoitoyhdistysten toimintaa on tehostettu. Soiden kuivattamisesta metsätaloustarkoituksiin sekä aukeiden maiden metsittämisestä on niinkään huolehdittu erityisillä metsänparannuslailla vuosilta 1928 ja 1935. Nykyisin perusparannetaan ja metsitetään vuosittain Suomessa kymmeniätuhansia hehtaareja maata metsänkasvulle.

Yksityismetsätalouden määrärahat ovat vv. 1919—1936 nousseet 1,2:sta 41,1 milj. markkaan vuodessa. Lisäksi tulevat valtion metsien hoitoon käytetyt varat.

Vv. 1928—35 käytettiin metsätaloudellisiin tarkoituksiin maatalouspulan torjumisen merkeissä valtion varoja kaikkiaan lähes 1 miljardi markkaa.

Jotta saataisiin uusi arvio Suomen metsien tilasta ja tuotosta, toimitetaan vuosina 1936—38 jälleen uusi valtakunnan metsien arvioiminen. Myös kuluspuolen tutkimus on jatkuva.

Valtion metsähallinto uudistettiin v. 1922. Bruttotulot valtion metsistä olivat v. 1921 146 milj., 1928 407 milj., 1935 278 milj. markkaa.

Alempi metsäopetus uudistettiin lailla vuodelta 1922. Metsätieteellinen tutkimuslaitos perustettiin Suomeen v. 1917. Metsätieteen alalla onkin Suomi tällä hetkellä maailman ensimmäisiä maita.

Vaikka metsän luontainen uudistuminen Suomen ilmasto- ja maaperäoloissa on helppoa, voidaan metsien keinollisen uudistamisen metsänparannustoimenpiteiden ja tehostetun hoidon kautta metsien tuottoa melkoisesti lisätä — asiantuntijain mielipiteen mukaan nykyisestäään jopa kahdenkertaiseksi.

Metsätaloudella onkin Suomessa suuri tulevaisuus, muodostaen se yhä tärkeämmän tuotannonalan maatalouden ja teollisuuden rinnalla.

3. Teollisuus.

Suomen kansantalous on itsenäisyyden aikana teollistunut verraten nopeasti.

Kun oli päästy sota-ajan aiheuttamasta lamatilasta ja säännötelytaloudesta vapaampiin oloihin, alkoi vientiteollisuus, kadotettuaan Venäjän markkinat, hankkia tilalle uusia markkinoita muista maista ja onnistuikin siinä. Kotimarkkinateollisuus sai myös jälleen ulkomaisia raaka-aineita. Samalla alettiin sitä yhä enemmän suojella tulleilla. Kun väestö sodan jälkeen rupeesi uudelleen lisääntymään ja vaurastumaan, vahvistui sen ostokykykin. Ulkomaista pääomaa virtasi runsaasti maahan ja yritteliäisyys elpyi. Uusia tehtaita perustettiin ja vanhain koneistoja alettiin uusia.

Teollisuustoiminta voimistui Suomessa sodan jälkeen aina vuoteen 1928 asti, jolloin alkoi pulakausi. Tapahtunutta kehitystä kuvaavat seuraavat luvut vuosilta 1920 ja 1928:

Asiaselitys	1920	1928
Työpaikkoja	2.920	4 021
Työntekijöitä	117.200	169.700
Palkat, milj. markkaa	922	2.277
Käyttövoima, Hv.	295.000	504.000
Tuotannon bruttoarvo, milj. mk.	6.168	13.710
Jalostusarvo, milj. mk.	2.827	6.258
Primäärimoottoreita, Hv.	324.000	589.000
Sähkömoottoreita, Hv.	134.000	353.000

Teollisuuden työntekijäluku nousi Suomessa v. v. 1920—28 lähes 53.000 hengellä eli noin 45%:illa. Tuotannon bruttoarvo tuli sanottuna aikana yli 2-kertaiseksi sekä palkkamenot lähes 2,5-kertaiseksi. Teollisuuden konevoiman käyttö lisääntyi vastaavasti noin 70%:lla. Sähkön käytön lisäys oli tätäkin nopeampaa.

V. 1928 alkaneen talouspulan vaikutus Suomen teollisuuteen oli pahimmillaan v. 1931, jonka jälkeen teollisuus on uudelleen elpynyt ja tuli, yleisesti arvostellen, v. 1934 jotenkin vuoden 1928 tasolle, joskin teollisuuden rakennemuutokset ovat olleet tällöin tuntuvat.

Millainen teollisuuden nousu on ollut v. v. 1931—34, osoittavat seuraavat luvut:

Asiaselitys	1931	1934
Työpaikkoja	3.497	3.747
Työntekijöitä	129.600	161.700
Palkat, milj. markkaa	1.485	1.809
Käyttövoima, Hv.	591.000	718.000
Tuotannon bruttoarvo, milj. mk.	9.249	13.120
Jalostusarvo, milj. mk.	4.488	5.118
Primäärimoottoreita, Hv.	606.000	701.000
Sähkömoottoreita, Hv.	418.000	581.000

Teollisuuden työntekijäluku, joka v. v. 1928—31 oli laskenut noin 40.000 hengellä, nousi v. v. 1931—34 uudelleen n. 32.000 hengellä. Konevoiman käyttö lisääntyi kuitenkin jatkuvasti, ollen nousu v. v. 1931—34 127.000 Hv.; sähkön käyttö kasvoi 163.000 Hv:llä. Tuotannon bruttoarvo, joka v. v. 1928—31 oli laskenut lähes 4,5 miljardilla markalla, nousi v. v. 1931—1934 jälleen lähes 4 miljardilla markalla. Teollisuuden jalostusarvo kohosi v. v. 1931—34 lähes 3,5 miljardilla markalla.

Itsenäisyyden aikana, v. v. 1918—34, on teollisuuden työväestö 2-kertaistunut, primäärimoottorien teho tullut yli 2-kertaiseksi ja sähkömoottorien 4,5-kertaiseksi.

Vv. 1926—35 on teollisuuden tuotantovolyymin lisääntynyt 50:llä ja -arvo 24%:lla.

Suomen teollisuudesta oli vielä 1880-luvulla muut teollisuudet, paitsi ravinto- ja nautintoaineteollisuudet, pääasiallisesti ulkomaisen viennin varassa. Sittemmin jäivät vientiteollisuuksiksi pääasiassa puuta jalostavat teollisuudet. Viime vuosina ovat jälleen eräät kotimarkkinateollisuuden alat uudelleen pyrkineet myös ulkomaisille markkinoille, kuten esim. kumi-, porsliini-, tekstiili- ja lasiteollisuudet.

V. 1922 oli vientiteollisuuden palveluksessa 62.000 työntekijää, mutta kotimarkkinateollisuudessa sensijaan 71.000. Vastaavat bruttotuotot olivat 3,5 ja 4,6 miljardia markkaa. V. 1928 oli vientiteollisuuden työläisluku 65.000, mutta kotimarkkinateollisuuden 105.000, vastaavain bruttotuottojen ollessa 8,2 ja 5,6 miljardia markkaa. Vuonna 1934 oli vientiteollisuuden työläisluku edelleen laskenut ja oli enää 60.000, mutta kotimarkkinateollisuuden sensijaan 101.000. Edellisen bruttotuotto oli nyt 7,8, mutta jälkimmäisen vain 5,4 miljardia markkaa.

Vientiteollisuus on siten Suomessa itsenäisyyden aikana vähentänyt tehdastyöläisten lukua, samalla kun sen bruttotuotto on voimakkaasti lisääntynyt. Kotimarkkinateollisuuden työntekijäluku on kasvanut sensijaan melkoisesti, mutta sen tuotto verraten hitaasti. Syynä tähän on ollut erilainen vauhti koneiden ja teknillisten menetelmien soveltamisessa tehdastuotantoon.

Vientiteollisuuksista ovat merkittävimmät paperi-, saha- ja faneeriteollisuudet.

Tärkeimpään vientitavarain valmistus oli Suomessa vv. 1920, 1928 ja 1934 seuraava:

T a v a r a	1920	1928	1934
Paperia:			
sanomalehti-, tonnia . . .	96.000	205.000	290.000
muuta ” . . .	46.000	260.000	439.000
Puuvanuketta, tonnia . . .	152.000	312.000	545.000
Sulfaattiselluloosaa, tonnia .	52.000	146.000	261.000
Sulfiitti- ” ” .	120.000	438.000	762.000
Sahatavaraa:			
höyläämätöntä, std. . . .	398.000	1.230.000	1.137.000
höylättyä, ” . . .	141.000	167.000	180.000
Faneeria, tonnia n.	15.000	77.000	123.000

Vuosina 1920—34 on sanomalehtipaperin tuotanto tullut 3-, muun paperin yli 9-, puuvanukkeen 3,5-, sulfaattiselluloosan 5-, sulfiittiselluloosan 6,5-, höyläämättömän sahatavaran lähes 3-, ja faneerin 8-kertaiseksi.

Vv. 1926—35 m vientiteollisuuden tuotantovolyymin lisääntynyt 51:llä ja -arvo 6%:lla.

Viime aikoina on Suomessa rakennettu tai on par'aikaa rakenteilla uusia suuria selluloosatehtaita. Mainittakoon vain Waldhofin, Kauko-

pään, Kotkan, ja Oulun tehtaat. Niinikään on uusittu vanhoja ja hankittu viimeistä uutuutta olevia paperi- yms. koneita.

Sulfiittiselluloosan tuotanto nousikin siten v. 1935 jo 840.000 tonniin. Sulfaattiselluloosan valmistus kohosi vastaavasti 300.000 tonniin, mutta tulee Kaukopään, Kotkan ja Oulun uusien suurien tehtaiden valmistuttua nousemaan noin 500.000 tonniin.

Paperiteollisuuteen kuuluvien tehtaitten luku oli v. 1934 yhteensä 107.

Vv. 1925—34 on paperiteollisuuden osuus puunkäytössä kasvanut 20:stä 32%:ksi. Sen raaka-aineen määrä oli v. 1934 jo n. 5,5 milj. m³ puuta, sahojen raaka-ainemäärän noustessa 12,7 milj. m³:iin; koko jalostettu puumäärä oli tällöin 18,9 milj. m³.

Puunjaloiteiden vienti on ollut:

T a v a r a	1920	1935
Paperiteollisuuden, tonnia . . .	343.000	1.656.000
Faneeri- " " . . .	13.000	127.000
Rulla- " " . . .	7.000	6.000
Saha- " " . . .	748.000	1.031.000

Vientiyksiköiden luku on noussut 1,1:stä 2,8 miljoonaan eli 155%:lla sekä vientiarvo 2,5:sta 4,7 milj. markkaan eli 88%:lla. Paperiteollisuuden vientimäärä on kasvanut 5-kertaiseksi ja faneerin lähes 10-kertaiseksi. Puunjaloitustuotteiden vienti on nykyisin noin 85% koko viennin arvosta.

Kotimarkkinateollisuuksista Suomessa ovat tärkeimmät metalli-, kutoma-, ravinto- ja nautintoaine-, nahka-, savi- ja lasiteollisuudet. Ne jalostavat osaksi ulkomaista, mutta nykyisin yhä enemmän myös kotimaista raaka-ainetta.

Kotimarkkinateollisuudenkin tuotanto on melkoisesti voimistunut itsenäisyyden aikana. Näin oli asianlaita varsinkin vv. 1920—28. Senjälkeen on eräillä aloilla ilmennyt taantumusta, mutta toisaalta on kehittynyt uusia erikoisteollisuuksia, kuten esim. kemiallisen, trikoo-, nahka-, radio- yms. teollisuuksien aloilla.

Vv. 1926—35 on kotimarkkinateollisuuden tuotantovolyymi kohonnut 49:llä ja -arvo 38%:lla.

Teollistumista on edistänyt Suomen runsaiden vesivoimien rakentaminen sähkövoima-asemiksi.

Suomen koskien yhteisteho on keskivedellä noin 2,5 milj. THV. Vuonna 1920 oli tästä rakennettu noin 190.000 THV, v. 1930 412.000 THV ja vuoden 1936 loppuun mennessä n. 604.000 THV.

Rakennettu vesivoima on Suomessa siten 13 vuodessa tullut yli 3-kertaiseksi.

Vuonna 1935 kehitettiin Suomessa energiaa 1,95 miljardia kWh, mistä 1,64 miljardia oli sähköä. V. 1923 oli muunnetusta vesivoimasta sähköenergiaa vain noin puolet, mutta v. 1935 jo yli 80%.

Suomen vesivoimalaitoksiin, joista suurimmat jo valmiit ovat Imatra, Ahvenkoski, Nokia, Voikka ja Tainionkoski, on sijoitettu n. 1,7 miljardia markkaa. Valtakunnan vesivoimista onkin rakennettu jo n. $\frac{1}{4}$. Vesivoimalaitoksia on noin 300, mutta yli $\frac{3}{4}$ tuotetusta energiasta tulee 12 suurimman laitoksen osalle. Uusia voima-asemia on suunnittelun alaisina nykyisin myös Pohjois-Suomeen. Niiden nopeampaa rakentamista on estänyt pääoman puute.

4. Liikenne ja tiedonantotoiminta.

Taloudellisen elämän voimistumista Suomessa ovat itsenäisyyden aikana suuresti helpottaneet liikenteelliset parannukset. Siten on rakennettu uudesta tai parannettu maanteitä ja rautateitä, edistetty autoliikennettä, laajennettu posti-, lennätin- ja puhelinverkostoa sekä kehitetty lento- ja radiotoimintaa.

Maantiet siirrettiin Suomessa v. 1918 annetulla lailla maantaa- ja kunnalliskunnilta valtion varoin ylläpidettäviksi vuoden 1921 alusta lähtien. Maanteiksi julistettiin tällöin 23.800 km. teitä, joista valtio otti välittömään hoitoonsa kuitenkin vain 1.300 km. Vuoden 1936 alussa oli valtion välittömässä hoidossa jo 4.800 km ja maaherrojen hoidossa 27.200 km maantietä. — Kunnanteitä oli 3.500 km ja kyläteitä 26.700 km. Maanteiden kuntoonpano ja hoito on vv. 1921—36 maksanut valtiolle n. 1,4 miljardia markkaa.

Vanhojen maanteiden kuntoonpano ja uusien rakentaminen on suuresti helpottanut autoliikenteen kehitystä. V. 1923 oli Suomessa vain 2.900 autoa ja 1.800 moottoripyörää, edustaen ne n. 90.000 HV. Vuonna 1935 oli autoja jo 33.000 ja niistä autobusseja 1.800. Lisäksi oli 4.800 moottoripyörää. Näiden yhteinen HV-luku oli 1,6 milj. Etenkin autobussiliikenne on mullistanut maaseudun liikenneolot.

Rautateiden pituus on vv. 1918—34 kasvanut Suomessa 4.200:sta 5.700:aan km:iin eli 1.500 km:llä. Rautateiden pääoma-arvo on samalla lisääntynyt yli 2 miljardilla markalla. Liikennepaikkojen luku on vastaavasti tullut noin kahdenkertaiseksi. Kun valtionrautateiden tavaraliikenne oli keskim. vv. 1911—20 4,6 milj. tonnia, nousi se v. 1934 jo 12,6 milj. tonniin.

Myös puhelinliikenne on vilkastunut. Valtion puhelinjohtoja oli v. 1919 Suomessa 3.500 km, mutta v. 1934 jo 52.700 km. Lisäksi tulivat yksityisjohdot 98.400 km. Tilaajakoneita oli v. 1934 yhteensä 140.500. Puhelin onkin Suomessa verraten yleinen. Suuremmissa kaupungeissa on se jo automaattisoitu.

Postitoimistojen luku lisääntyi vv. 1918—34 2.600:sta 3.400:aan. Postilähetysten luku on lisääntynyt vuosien 1911—20 keskimäärästä 158 miljoonasta 283 miljoonaan v. 1934. Sanomalehtilähetysten lisäys on vastaavasti ollut 96:sta 192 miljoonaan.

Radio on kokonaan itsenäisyysajan tuote. Radiota hoitaa erityinen valtion valvonnan alainen yhtiö. Lähetysasemat on rakennettu valtion varoin. Radiokuuntelulupien luku oli vuoden 1935 päättyessä 145.000.

Ilmalii kenne on niinikään itsenäisyysajan ilmiö. Vuonna 1934 lennettiin vesilentokoneilla 309.000 km., matkustajaluvun olessa 11.500 sekä posti- ja tavarakuljetuksen 165.000 kg. Par'aikaa on rakenteilla uudet, ajanmukaiset maalentokentät Turkuun ja Helsinkiin sekä useita pienempiä kenttiä eri osissa maata. Näiden valmistuttua ovat lentoyhteydet ulkomaille sekä kotimaan tärkeimmillä linjoilla taatut yli vuoden.

5. Muu talouselämä.

Tarkasteltakoon vielä pikipäin kaupan, pääomanmuodostuksen, valtiotalouden ja maksutaseen kehitystä Suomessa itsenäisyyden aikana, koska niissäkin ilmenevät tuotannollisen toiminnan tulokset, milloin edullisina, milloin epäedullisina.

Ulkomaankaupan tulos on allamainittuina aikajaksoina muodostunut seuraavaksi:

Aikajakso	Vienti Milj. mk.	Tuonti Milj. mk.	Tase Milj. mk.
1917—19	493	1.415	— 922
1920—22	3.558	3.727	— 169
1923—25	4.934	4.945	— 11
1926—28	6.031	6.689	— 658
1929—31	5.375	5.238	+ 137
1932	4.631	3.502	+ 1.129
1933	5.298	3.928	+ 1.370
1934	6.226	4.776	+ 1.450
1935	6.204	5.344	+ 860

Itsenäisyyden alkuaikoina oli kauppataase Suomelle epäedullinen. Vv. 1923—25 oli v a j a u s ulkomaankaupassa kuitenkin mitättön, mutta alkoi pian kasvaa, kun tuonti paisui luonnottomasti. V. 1928 oli tuonnin enemmys huipussaan, 1.768 milj. markassa.

Vuodesta 1928, jolloin talospula puhkesi Suomessa, alettiin nostaa tulleja ja diskonttokorkoa. Kotimarkkinateollisuuden ja maatalouden lisättyä tuotantoaan ja tuonnin vähennyttyä sekä, kun vientiteollisuudesta ensin paperi- ja sitten sahausteollisuuskin kohottivat tuotantoaan ja vientiään, parantui Suomen kauppataase nopeasti. V. 1929 aiheutui tosin vielä 571 milj. markan tappio, mutta v. 1930 jo 156 milj. markan ylijäämä, joka v. 1934 nousi aina 1.450 milj. markkaan.

Ulkomaankaupan vientiylijäämä oli Suomessa vv. 1930—35 yhteensä 5.957 milj. markkaa. Sen ovat aiheuttaneet varsinkin lisääntynyt oma-varaisuus, voimistunut vientituotanto ja harjoitettu vapaamielinen talouspolitiikka.

Rahatalouden alalta mainittakoon, että suomenmarkka irrotettiin kullasta sodan aikana v. 1915 alusta. Sen jälkeen markan arvo nopeasti laski ja oli v. 1921 enää noin $\frac{1}{10}$ vuoden 1914 arvosta. Uudelleen kultakantaan siirtyminen tapahtui vuoden 1926 alusta, sitomalla markka Yhdysvaltain dollariin kurssilla 39: 70. Uusia kultamarkkoja

meni vanhaan 7.66. Englannin ja Skandinavian maiden luovuttua kultakannasta, jätti Suomikin sen lokakuussa 1931. Vuoden 1933 alusta alkaen on Suomen valuutta ollut sidottuna Englannin puntaan kursilla 227:— Siten Suomi kuuluu nykyisin n. punta maihin. Merkittäessä Suomen markan kulta-arvo v. 1930 = 100, oli se v. 1935 enää 50.8.

Valtiotaloudelle saavutettu itsenäisyys asetti suuria vaatimuksia. Oli korjattava sodan aiheuttamat vauriot, luotava puolustuslaitos ja ulkomaanedustus sekä tehtävä moninaisia perusparannuksia kansallisen talous- ja sivistyselämän eri aloilla. Tämä tiesi sekä valtion menojen että valtiovelan kasvua. Niinpä valtiovelat nousivat vv. 1918—28 1.085:stä 5.042 milj. markkaan. Tulot olivat vastaavasti 1.252 ja 5.072 milj. mk. Menoarvio voitiin kuitenkin pysyttää tasapainossa. Olipa valtion rahaston pääoma-arvo v. 1925 jo 1.167 milj. mk. Pulan alettua supistettiin valtion menoja niin, että ne v. 1932 olivat enää 3.002 milj. mk. ja tulot 2.925 milj. mk. Vajaus, 77 milj. mk., aiheutti valtion rahastossa, joka vähitellen oli kulutettu, 35 milj. markan vajauksen — ainoan koko itsenäisyyden aikana —, mikä kuitenkin peitettiin jo seuraavana vuonna. V. 1935 olivat valtion menot nousseet jo 4.533 milj. markkaan ja tulot 4.559 milj. markkaan, joten säästö oli 26 milj. markkaa. Menopuolella oli kuitenkin tällöin 65 milj. markan siirto v. 1934 perustettuun suhdannerahastoon, johon v. 1934 oli jo siirretty 300 milj. markkaa.

Valtiovelka, joka v. 1918 oli päivän kurssin mukaan laskien 1.048 milj. mk, nousi v. 1926 4.161 milj. markkaan, josta ulkomaista oli 3.644 ja kotimaista 517 milj. mk. Suurimmillaan oli valtiovelka v. 1932, so. 6.223 milj. markassa, mutta laski, mm. kurssivaihtelujen vuoksi, v. 1935 4.022 milj. markkaan. Velasta oli ulkomaista enää 2.765, mutta kotimaista 1.257 milj. mk. Velasta oli vakautettua 3.847 ja vakauttamaton enää 175 milj. mk. Viime vuosina on valtiolainoja runsaasti konvertoitu alempaan korkokantaan.

Suomen valtiotalous lepää siten täysin terveellä pohjalla.

Suomen maksutase ulkomaihin nähden on ollut passiivinen vain muutamana harvana vuonna. Vuosien 1922—33 aktiivisuus oli 2,5 miljardia markkaa.

Suomen ulkomainen nettovelka nousi todellisten valuuttakurssien mukaan v. 1921 n. 6,3 miljardiin markkaan ja saavutti vuoden 1931 lopussa 10,3 miljardin huipun. Senjälkeen on velkaa kuitenkin, kauppataseen parantuessa, lyhennetty 3,6 miljardiin markkaan vuoden 1935 lopussa.

Ulkomaisen velan pienentyminen ja samanaikainen korkokannan lasku ovat tuntuvasti vähentäneet vastaavia vuosikustannuksia ja helpottaneet maan maksutasetta. Ulkomaisten sitoumusten täsmällinen täyttäminen on herättänyt yleistä arvionantoa ulkomailla Suomea kohtaan.

Pääoman muodostus on Suomessa viime vuosina talouselämän elpyessä ollut vilkasta, sensijaan että aikaisemmin oli pääomasta melkoista puutetta. Talletuslaitosten, vakuutuslaitosten ja vakuutusmaksurahastojen osakepääomat sekä taloudellisten yritysten omat rahastot nousivat vv. 1923—32, so. 10 vuotena, nimellisarvotansa 11.600:sta 23.800:aan milj. markkaan sekä sisäiseltä ostoarvotansa 10.200:sta 23.800 milj. markkaan, ollen nousu siis yli 2-kertainen. Lisäksi tulee luontoistaloudellinen pääomanmuodostus, mikä Suomessa on suhteellisen suuri. Talletukset ovat myös lisääntyneet edelleen, ja pankkien kassavarat ovat nykyisin poikkeuksellisen suuret.

Korkokanta Suomessa on viime vuosina melkoisesti laskenut. Inflation aikana aina vuoteen 1925 vaihteli virallinen diskontto 8 ja 10%:n välillä. Vv. 1926—30 se ajoittain tosin laski 6%:iin, mutta kohotettiin v. 1931 9%:iin valuuttapoliittisista syistä. Sittemmin diskonttokorko on laskenut niin, että se v. 1934 lopulta on ollut enää 4%. Keskimääräinen talletuskorko on vv. 1930—35 laskenut 6,7:stä 3,8%:iin.

III. Loppulause.

Edellä esitetystä käy selville, että itsenäisyyden aikana kansantalouden eri alojen tuotto on Suomessa huomattavasti kohonnut ja että valtiotalous on vakavalla pohjalla.

Työpalkat nousivat Suomessa vuoteen 1928, jolloin ne olivat varsin korkeat, mutta laskivat melkoisesti talouspulan aikana. Työttömien luku kohosi pahimpana pulavuonna v. 1932 talvella 90.000:een. Talouselämän jälleen voimistuttua työttömyys alkoi laskea ja oli talvella 1935—36 enää n. 20.000 sekä toukokuussa 1936 n. 13.000 työtöntä. Näistä 9.000 oli kuitenkin varatoissa.

Palkat alkoivat uudelleen kohota vuodesta 1933 ja ovat nykyisin (1936) suunnilleen vuoden 1926 tasolla.

Kansantulo, joka v. 1922 oli n. 11,5 miljardia markkaa, nousi v. 1935 jo n. 20 miljardiin markkaan.

Kansantalouden jatkuva teollistuminen on edelleenkin jatkunut. Sitä todistavat m. m. rakennemuutokset väestön ammatillisessa jakautumisessa. Niinpää vv. 1920—30 väheni maatalousväestön osuus koko väestöstä 65:stä 60%:iin sekä absoluuttisesti 5.200 hengellä, mikä tapahtui Suomessa vasta ensi kerran. Teollisuusväestön osuus sensijaan nousi 15:sta 17%:iin sekä kauppa- ja liikenneväestön 7:stä 8%:iin.

Monista vaikeuksista huolimatta on Suomen talouselämä itsenäisyyden aikana kehittynyt siis terveeseen suuntaan. Valtakunta on vaurastunut ja lepää tällä hetkellä lujalla taloudellisella perustalla.

Suomi on pula-aikanakin, kuten muutkin pohjoismaat ja Englanti, hoitanut talousasiansa hyvin. „Kun maailma on taloudellisesti polkenut paikallaan ja Eurooppa suorastansa köyhtynyt, on Suomi kaikinpuolin edistynyt“, mainitsi Suomen Pankin pääjohtaja Risto Ryti esittäessään äskettäin eräässä tilaisuudessa katsauksen Suomen taloudelliseen asemaan nykyhetken maailmantaloudellista taustaa vastaan.

Edellä ei ole selostettu, mitä kulttuuriparannuksia Suomessa on tehty itsenäisyyden aikana. Mainittakoon kuitenkin, että vuoden 1921 jälkeen, jolloin Suomessa astui voimaan oppivelvollisuuslaki, on uusiin kansakoulutaloihin uhrattu noin 1 miljardi markkaa. Vv. 1920—33 on perustettu 73 uutta oppikoulua ja 130 uutta sairaalaa. Viime aikoina ovat myös korkein opetus ja vapaa kansanvalistustyö saaneet osaksensa erityistä huomiota.

Valtiollinen itsenäisyys, kansallinen nuorekkuus sekä Suomessa aina korkealle arvostettu ja puolustettu vapaus, v a p a u s v a s t u u n - a l a i s u d e s s a, ovat kannustaneet pientä Suomen kansaa ponnistamaan kaikkensa yhteisen, kalliisti lunastetun isänmaan hyväksi.

Totta on, että hän vaikuttavan vastakohdan aikaansaamiseksi kuvailee näitä kirjallisuuksia kovin alkeellisiksi ja uskoo, että esim. eestiläinen, suomalainen ja unkarilainen proosa on paljon alhaisemmalla tasolla kuin niiden runous sekä että nämä kirjallisuudet hänen käsityksensä mukaan tulisivat toimeen ilman kirjoitettuja kirjoja. Kuitenkin hän, vaikkakin epämääräisesti, tuntee niiden arvon ja osittain niiden merkityksenkin.

Kuuluisa saksalainen professori Hermann Grimm puolestaan ei enää ylistä tällaista jokaiselle ymmärrettävää kollektiivista runoutta, vaan hän korottaa yhden edustavan henkilön korkeimmalle mahdolliselle jalustalle; niinpä hän asettaa Petöfin maailmankirjallisuuden viiden suurimman runoilijan etupäähän.

Nämä kaksi äärimmäistä esimerkkiä¹⁾ satojen muiden rinnalla, joille tässä ei ole tilaa, osoittavat, että suomalais-ugrialaisten kansojen runous yleensä ja niiden suuret runoilijat tai suuret runotuotteet erillisinä saattavat helposti hurmata niitä, joiden käsiin ne joutuvat. Vaikeutena on se, että länsimaissa nykyään ei ole yleistä kirjallisuustietoa, ja käsikirjoissa annetaan neljän-viiden huomattavan länsimaisen kirjallisuuden rinnalla tilaa mieluummin Intialle tai Japanille kuin keski- ja pohjoiseurooppalaiselle kirjallisuudelle. Periaatteellisesti on onnistunut pääsemään vallitsevaksi²⁾ käsitys, että mestariteoksia voi syntyä missä tahansa ja että ne useinkin elimellisesti soveltuvat eurooppalaisen kirjallisuuden kehitykseen ja ovat siellä hyvin tarpeelliset; ja nykyään ei varmaankaan ole kovinkaan paljon sellaisen käsityksen vakavia kannattajia, jonka mukaan suurten ja mahtavien kansojen kirjallisuus joka tapauksessa olisi suuremman huomion arvoinen kuin väkiluvultaan vähäisten, mutta hengeltään voimakkaiden kansojen kirjallisuus. Kirjallisuuden arvo ei ole suoraan verrannollinen tykkien eikä kehtojen lukumäärään. Mutta tosiasiallisesti nämä periaatteelliset totuudet eivät saavuta helppoja voittoja. Kirjallisuustieto on „moles iners“; ennakkoluulojen ja henkisen velttouden painovoima pitää sitä usein satoja vuosia kestävässä liikkumattomuuden tilassa. Mutta suomalais-ugrialaisten kansojen kirjallisuus ei ole kultakaivos pelkästään absoluuttisessa mielessä, vaan se sisältää myös sellaisia omaperäisiä rikkauksia, joita nimenomaan länsimaissa pidetään erittäin arvokkaina ja tavoiteltavina. Siten on myös Unkarinkin kirjallisuudella — vieraankin silmällä katsottuna — erikoiset arvonsa, jotka meidän on vedettävä esiin, mikäli toivomme, että se aika mahdollisimman pian koittaisi, jolloin kirjallisuutemme parhaat teokset löytävät luonnollisen sijansa kansainvälisesti tunnustettujen mestariluomusten sarjassa.

¹⁾ Oikeastaan nämä ovat lähempänä toisiaan kuin ensi silmäyksellä näyttää, sillä Grimm ylistää Petöfissä, ihmiskunnan „alkurunoilijassa“, samoja viehättäviä ominaisuuksia, joiden Bernard mainitsi kuuluvan Unkarin kansanrunouden luonteeseen.

²⁾ Varsinkin kirjallisuushistorioitsijain v. 1928 muodostamalla forumilla „Commission internationale d'Histoire littéraire moderne“issa, mikä on tehnyt jo sangen paljon kirjallisuuksien samanvertaistuttamiseksi.

Tärkein ei sentähden ole kysymys siitä, mikä on nykyään Unkarin kirjallisuuden merkitys ulkomailla, vaan siitä, mikä sen merkitys voisi olla ja millaiseksi se tulevaisuudessa on muodostuva. Turhaa olisi kerätä kokoon ainehistoa unkarilaisten teosten vieraskielisistä käännöksistä ja niiden pohjalla muodostetuista vieraista, vaikkakin sinänsä opettavista käsityksistä; on nimittäin varmaa, että, muutamaa onnellista poikkeusta lukuunottamatta ¹⁾, kaikki se on merkitykseltään pikemminkin vain osoitus suurta tunnustusta ansaitsevan valiojoukon (ulkomailla työskentelevien unkarilaisten ja Unkarin vetovoiman vaikutuspiiriin joutuneiden ulkomaalaisten) harrastuksesta kuin todellinen laajakantoinen menestys, joka pohjiaan myöten voisi muokata ulkomaiden yleisen mielipiteen unkarilaista kylvöä varten. Vierailla kielillä ilmestyneiden unkarilaisten teosten lukumäärä osoittaa, että kääntäjät, kirjallisuusarvostelijat ja kustantajatkin tunnustavat unkarilaisen kirjallisuuden arvon, mutta tällaiset ulkomaisen tuotannon virtaan häviävät erilliset ilmiöt saattavat vain silloin tuoda täyden hyödyn unkarilaiselle kirjallisuudelle, kun niiden keskinäinen yhteenkuuluvaisuus käy ilmi — kun yleinen kirjallisuustieto kokoaa jalokivet samaan koristeeseen — ja kun yleiseen kirjallisuustietoon muodostuu tosin puutteellinen, mutta kuitenkin pääpiirteet käsittävä kuva unkarilaisen kirjallisuuden luonteesta. Kauneimmatkin taulut on koottava näyttelyyn ja asetettava hyvään valaistukseen — varsinkin jos niiden tekijän nimet eivät sano juuri mitään näyttelyyn tutustuvalla yleisölle. ²⁾

Ryhtyessämme tutkimaan unkarilaisen kirjallisuuden erikoisarvoja, otamme vaistomaisesti ensiksi käsiteltäväksi, punnittavaksi ja selvitetäväksi tämän kirjallisuuden inspiratiiväliseen, unkarinkielen. Siihen helposti torjuttavaan hyökkäykseen, jonka muuan asioihin perehtymätön ranskalainen kielitieteilijä kohdisti unkarinkieltä vastaan, ei kieleemme puolustamiseksi ole tässä tarpeen puuttua. Kielemme henki ja rakenne on tässä veljellisessä piirissä yhtä ihailtu, yhtä pyhä kuin sanokaamme vaikka Tonavan ja Tiszan äyräillä Karpaattien helmassa. Mutta vielä helpompaa on meidän vedota tässä asiassa ulkomaalasiin, ja kaikki he laskevatkin lippunsa unkarinkielen sointirikkouden ja melodisuuden edessä. ³⁾ V. 1934 eräs kuuluisa italialainen muusikko Debrecenin kesäyliopistossa jopa kahdessa ominaisuudessa, italialaisena ja musiikkiasiantuntijana, lämpimästi ylisti puhutun

¹⁾ Erikoisesti ajattemme uudempien kirjailijoittemme menestystä. Klassikoistamme ovat eniten tunnettuja Petőfi, Jókai ja Madách. Kts. Pál Gulyás: *Magyar szépirodalom idegen nyelven a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában* (Budapest, 1915); M. Magyar, B. Kemény, I. Csekey Ungarn — Hungary — La Hongrie (Budapest, 2. painos 1931) y. m.

²⁾ Siten ei riitä se, että harvojen kirjailijoittemme töitä luetaan muutamissa valtioissa, mutta ei päästä selvään tietoisuuteen siitä, että kysymyksessä on unkarilainen kirja eikä osata sijoittaa sitä yhteen unkarilaisen kirjallisuuden ja unkarilaisen luonteen kanssa. Kirjallisuuden tutkijan ja kirjailijan tulee ulkoisella rintamalla toimia kiinteässä yhteistyössä.

³⁾ Vrt.: Antonio Marassovich: *Della lingua ungherese* („Le lingue estere“, 1936). Tekijä esiintyy myöskin niitä vastaan, jotka pitävät unkarinkieltä melkein voittamattoman vaikeana.

unkarinkielen kauneutta. Muut ulkomaalaiset, varsinkin ranskalaiset tuovat julki kunnioituksensa vertaamalla unkarinkieltä italiankieleen. Unkarinkielen musikaalisen vaikutuksen pääasiallisimpana aiheuttajana on vokaalien suhteellisen runsas lukumäärä. Se on myös yksi selitys siihen mittaamattomaan etuun, että unkarinkielellä voi kirjoittaa kaikilla kuviteltavissa olevilla runomitoilla moitteettomia säkeitä: korollisella, kreikkalais-roomalaisella kestoisella, lännen tavukorollisella ja ranskalaisella tavullisella, mainitsemattakaan sellaista hienoa ja taiteellista korollisen ja kestollisen runomuodon yhdistelmää, jollaisen on luonut esimerkiksi A r a n y'in nero. Monet ehkä pitävät tätä monipuolista runotaidetta hiukan liiallisena bravuurina, mutta runo ei merkitse vain muotoa tai pukua, vaan se merkitsee myös ainetta ja ruumista, henkeä ja innoitusta. Kukapa rohkenisi sanoa, että ajatus aina kävisi edellä ja riimi ja rytmi olisivat vain valmiin ajatuksen ulkonaisena pukuna? Meidän Berzsenyi'mmekään ei saattaisi olla oikea runon jättiläinen, jos unkarin kieli ei olisi sallinut hänen käyttää muitakin runomittoja kuin niitä daktyylejä ja jambeja, millaisia näperreltiin Weimarissa ja Jenassa tai ranskalaisen mestari B a i'fin paljonpilkatussa runopajassa.

Unkarilaisen kirjallisuuden saattaminen ulkomailla arvoonsa on tämän esityksen keskeinen probleemi. Se ei ole ainoastaan meidän unkarilaisten probleemi, sillä sen ratkaisu kiinnostaa veljeskansojammekin ja lähinnä kahdesta syystä: ensiksikin siitä syystä, että me, saman ylevän puun eri suuntiin haarautuvat oksat, osaamme tosiaankin tuntea iloa toistemme menestyksestä, toiseksi taas senvuoksi, että menettely, jolla unkarilainen kirjallisuus saatetaan arvonsa mukaiseen asemaan, on asianomaisin muutoksin käyttökelpoinen myös heimokansojemme kirjallisuuteen nähden.

Kun puhumme arvoonsa pääsemisestä, niin emme ikävä kyllä sillä voi tarkoittaa jo saavutettua menestystä, vaan koetamme harkita tulevaisuudessa saavutettavan voiton mahdollisuuksia ja edellytyksiä. Niin absoluuttisia ¹⁾ kuin relatiivisiakin arvoja on tällöin otettava huomioon, toisin sanoen niinhyvän sellaista, mitä me itse eli Unkarissa itsessään vallitseva yleinen mielipide maan kirjallisuuteen nähden pitää tämän kirjallisuuden todellisina arvoina, kuin ja ennenkaikkea sellaista, mikä kirjallisuudessamme voi temmata puoleensa, kiinnittää ja häikäistä ulkomaalaista lukijaa ja kirjallisuudentuntijaa.

Jos nimittäin koetamme katsella kirjallisuuttamme länsimaisen yleisön silmillä, niin silmämme havaitsee ensiksi jotakin h ä i k ä i s e v ä ä. Kangastuva tasanko, paimennuotio, äärettömät kentät säteilevässä auringonpaisteessa, Tizsan „eksoottisuus“! Älkäämme tällöin vaivatko mieltämme sillä, kuinka paljon tässä on osansa ennakkolullolla. Lännessä ja pohjoisessa varustaa mielikuviutus „unkarilaisen“ maiseman ja siihen kuuluvan, sen oleelliseksi osaksi tulleen unkari-

¹⁾ Unkarilaisen luonteen ulkomaisesta tulkitsemisestä, eksoottisesta uteliaisuudesta, puutteen ja vaatimuksen aiheuttamasta arvioinnista riippumattomat arvot.

laisen ¹⁾ trooppillisella kuumuudella; riittää, että meihin kohdistuvassa kiinnostuksessa vielä tänäpäivänäkin on ratkaisevana tekijänä *Le-naun* maisemakuva, *Lisztin* rapsodian rytmi, kansanrunoilijaksi tehdyn *Petőfin* elämä ja kuolema, ja paprika, jota viimeainittua saksalaisen filmioperetti-maailmankatsomuksen mukaan kiertele unkarilaisten neitosten veressä... Meitä kohtaan myötätuntoisesta pohjoismaalaisesta on miellyttävää uskoa, että on olemassa valtakunta, joka on tulisen temperamentin kotimaa: sietäkäämme rauhallisesti tätä ennakkoluuloa kannettavaksemme annettuna ja kertakaikkiaan paikollisena naamarina... Eksoottisuus ei ole meidän aikanamme häpeällistä, joskin siihen suhtautumisessa ilmenee hieman hyväntahtoista kulturellista ylimielisyyttä. Sodan jälkeen eräs huomattava ranskalainen kirjailija valittaessaan eksoottisuuden lähteen ehtymistä havaitseekin, että keski-Euroopassa on kirjallisuutta hedelmöittävän eksotismin viimeinen turvapaikka.

Mutta älkäämme tyytykö vain tähän häikäisevään loistoon. Selvittäkäämme nyt täydellä todella itsellemme, mitä on sen takana. Onhan varmaa, että suomalais-ugrilaisilla kirjallisuuksilla on epämätön vetovoima jokaiseen, joka niihin on saanut tutustua. Tämän vetovoiman pääsyyinä on näiden kirjallisuuksien näennäinen homogeenisuus, rahvasta ja neroa, yhteiskuntaa ja yksilöä yhteensulattava luonne ja alkuperäinen puhtaus. Vieraan näkökulmasta katsottuna on Unkarin eksoottisuuden houkuttelevimpia piirteitä yhden alkuperäisen kulttuurin ainutlaatuinen jatkuva eläminen, alkukulttuurin, jolta sivistys ei ole pyyhkinnyt pois hedelmöittävää siitepölyä, tähän kulttuuriin aina hyvin soveltuva maisema sekä, eikä vähimmin, mielenkiintoinen ja arvokas ihmisrotu, jonka luonne tämän käsityksen mukaan muodostuu alkuvuomaisesta tulisuudesta ja herramaisesta omavaltaisuudesta, — tähän luonteenlaatuun perustuvat sotaiset hyveet, nopea syttyminen, intohimoinen kuumaverisyys, — ja sitten tuo usein mainittu patriarkaalinen „kompleksi“: vieraanvaraisuus — ritarillisuus — jalo ylpeys. Kirjallisuuden alalle vietyä kaikki tämä merkitsee sitä, että unkarilaisen kirjallisuuden tai oikeastaan runouden — sillä vieraan ajatukset kohdistuvat melkein yksinomaan viimeksimainittuun — olemukseen kuuluu jonkinlainen tuore ja pyhä alkeellisuus, jonka kuitenkin tekee erittäin arvokkaaksi se, että sitä värittävät lahjakkuus ja inspiratio. Niinpä sitten länsimainen ihminen pakenee sivistyksen aiheuttaman ja umpikujan vievän monimutkaisuuden edestä yksinkertaisempien alkukantaisten olojen idylliseen maailmaan. Mainitulla alkukantaisella luonteenlaadulla on paljon muotoja ja nimityksiä: tuoreus, rehtiys, välittömyys, luonnollisuus jne., ja vain syvällisempi tutkimus voisi sanoa, kuinka paljon länsimaisen ihmisen idyllisyyttä etsivällä kaipauksella on osuutta tämän raikasta yksinkertaisuutta pulppuilevan mielikuvan syntymiseen.

Mutta yksinkertaisuus on ainoastaan negatiivinen arvo. Unkarin

¹⁾ Unkarilaiset ovat sen käsityksen mukaan luonnon helmassa elävä kansa; heidän voimansa, kauneutensa, mielenkiintoisuutensa johtuu tällaisesta „maan läheisyydestä“.

eksoottisuudella on kuitenkin oma positiivinenkin merkityksensä. Länsimäinen henki voi sen kautta havaita, että on olemassa ihminen, vieläpä yhteisö — kansanlauluja laulava unkarin kansa —, joka elää läheisessä ja sopusointuisessa yhteydessä maan sekä ympäröivän luonnon kanssa. Unkarilaisen kansanlaulun yleisesti tunnettu „alkukuva“ antaa pinta-puoliselle muukalaiselle aiheen liioitteluunkin.

Tämä on välttämätön vero, joka on annettava keisarille — ympäröivälle luonnolle¹⁾. „Pettämättömän“ luonnon äänet saattavat semmoisen muukalaisen onnellisen inspiration valtaan. Hän tuntee tajuvansa musiikkia, jossa näköjään ei ole mitään keinotekoisia ja jolla ei ole yhtäläisyyttä minkään muun kanssa. Toisaalta tämä luonnollisuus merkitsee myös välittömyyttä, ja tämä lyyrillisyyden yksi ominaisuus tuo olemuksensa esiin avomielisesti ja rohkeasti.²⁾ Entä lyyrillisyyden toinen ominaisuus? Se, nimittäin lyyrillinen paatos, virtaa esiin todella tavattomalla voimalla. Missä voisivatkaan voimakkaana henkivät *n n o i t u s* ja lyyrillinen paatos tuntea olonsa kotoisemmaksi kuin siellä, missä näköpiiri on laaja, ilma raikas ja esteet tuntemattomat, varsinkin kun siellä elävää ihmisrotua elähdyttävät voima ja tuli. Voima ja tuli ovat liikkeellepanevan dynaamisuuden palvelijoita. Ja länsimäinen ihminen tuntee tämän yhdeksi unkarilaisen runouden perustavia hyveitä.

Tehdäksemme nämä hämärät vaikutelmat vähän konkreettisemmiksi palauttakaamme mielimme Unkarin kansan suuri satujen, muis-telmien, kaskujen, ballaadien, kansanrunojen (rigmus'ten) ja ennen kaikkea kansanlaulujen suuri rikkaus. Vertaileva tutkimus näillä aloilla on jo osoittanut, että Unkarin tuotanto on suhteellisesti rik-kaampi ja joka tapauksessa alkuperäisempi ja taiteellisempi kuin useimpien toisten kansojen. Vieläpä kaikkein kansainvälisimmässäkin taidemuodossa — haltijatarsaduissa — kohoaa unkarilaisten toisintojen itsenäisyys esille, siellä täällä tavannemme pari alkuperäistäkin, erillistä tyyppiä, mikä on ihmeitten ihme.³⁾ Ja kaikki tämä selittää senkin, että unkarilainen talonpoika ei ole muiden maiden talonpoikia parempi vain eräisiin huipentuneihin ominaisuuksiinsa nähden, vaan tärkeimpien ominaisuuksiensa onnellisen tasapainon kautta. Hänellä on mielikuvi-tusta, mutta samalla taiteellista pidättyväisyyttä, hän on synnynnäinen kertoja, mutta myös arvokas lyyrillinen persoonallisuus; hän osaa puhua ja vaieta suuremmoisesti; siten ei innoituksen pingoittava paine voi kirjallisuudessaakaan särkeä esitystavan muotoja.

¹⁾ Unkarilaiset kansanlaulut alkavat tavallisesti jollakin luonnonkuvauk-sella, esimerkiksi: „Hortobágy'in pustalla puhaltaa tuuli...“, „Aaltoilevalla Balato-nilla...“ jne. Sellainen kuvaus on melkein pakollista, senvuoksi sanoo prof. H a n -k i s s, että se on vero, joka on maksettava kuninkaalle (Kääntäjän muist.).

²⁾ 18:nnessä vuosisadalla syntyneen ja romantikkojen levittämän käsityksen mukaan on primitiivinen ihminen luontevampi, järkevempi ja parempi, mikä mel-kein merkitsee — että hän on rehellisempi.

³⁾ Unkarin kansan kertomistaipumuksen lisäksi on tämän suhteellisen alku-peräisyyden perusteena vielä se, että unkarilainen hallitsi Idän ja Lännen rikkauksia vapaammin ja suuremmalla myötäelämisellä kuin ranskalainen tai italialai-nen kertoja.

Mitä enemmän pengomme Unkarin „eksoottisuuden“ syvyyksiä, sitä lukuisampia ja moninaisempia väreilyjä alkaa poreilla sen päällispinnallakin. Vähitellen selviää, että kaikki tämä rikkaus ei ole pelkästään Unkarin kansan lahjakkuuden suuntautumista viuhkamaisesti eri suuntiin, vaan että päällekkäin sijaitsevat kerrokset hohtavat siinä säteillen toinen toisensa läpi. Székelyläinen ballaadi on suureksi osaksi „gesunkenes Kulturgut“, kurutsien musiikissa on paljon barokkisia herrasaineiksia, kansanlaulujen joukossa on suurin määrin Petöfilita ja muilta taideronoilijoilta lainattuja runoelmia. Tuottaako tämä uusi lähde pettymyksen niille, jotka ovat mieltyneet attribuuttiin „alkukantainen“? Sitä se ei saata tehdä, sillä eihän se merkitse vähentymistä, vaan päinvastoin enentymistä: alempien ja ylempiä kansankerrosten harvinaisen täydellistä yhtenäisyyttä. Unkarin kirjallisuuden populaarisin ihme ulkomailla — tosiseikka, että klassikoissamme Petöfissä, Arany'issa, Tompassa y. m. kansan kieli, elämänkatsomus ja sen runouden muoto voivat inspiroida korkealuokkaista taideronoutta — saa tällä yhteiskunnallisella yhtenäisyydellään pysyväisen arvokkaan vahvistuksen. Ja tämän yhteensulautumisen tai oikeammin „kommunikabiliteetin“ merkitys on joka suhteessa valtava. Se — eikä unkarilaisen elämän kangastuksellinen alkeellisuus — on kansanrunoutemme säilymisen ja arvossapysymisen syynä. ¹⁾ Kun muualla kansanrunous on „alempiluokkaista“ kirjallisuutta, paikallista kirjallisuutta, ollen joka tapauksessa jyrkästi erotettu kirjallisuudesta ahtaammassa mielessä, — niin meidän luonamme se on puu, johon voi, johon on tapana ja johon tulee ympätä kaikki arvokkaat vieraat vesat, taiteen eri muodot. Tässä valossa muuttuu Unkarin „eksotismi“ tosiasiaksi, jonka vaikutus kirjallisuuden kehitykseen on siunauksellinen.

Yleinen kirjallisuudentutkimus on oppiva tuntemaan Unkarin kirjallisuudessa paljon mielenkiintoisia, muualla tuskin tavattavia ilmiöitä. Kuningas Mátyáksen aikaisen varhaisrenessanssin lisäksi, mille ominaisen radikaalisen unkarilaisuuden on nyttemmin tuonut kaikessa kauneudessaan esiin muuan etevä unkarilainen kirjallisuushistorioitsija, on Unkarin varhaisromanttisesta kirjallisuudesta löydettävissä eurooppalaisessakin mielessä suuria arvoja merkittävän varhaisilta ajoilta. Csokonain mietiskely järven rannalla ilmestyi vuosikymmeniä ennen Lamartine'in unelmia; Sándor Kisfaludyn miehekäs Petrarcan jäljittely oli lukuisien säkeihin puettujen lyyrillisten romaanien edelläkävijä Euroopassa; Berzsenyi oli tosin yksin seisova jättiläinen, „alkurunoilija“, jollaisena Grimm piti Petöfiä, mutta samalla aikalaisensa André Chenier'n rinnalla suurin niistä runoilijoista, jotka kirjoittivat „uusin ajatuksin

¹⁾ On luonteenomaista, ettei kansanrunoutemme hetkeksikään ole asettunut puuttuvan kirjallisuuden sijalle, se ei koskaan ole joutunut taideronouden paikalle, ensimmäiselle tilalle. Niinpä emme ota kansanrunoutta huomioon sen vuoksi, ettei meillä olisi muuta. Keskiajasta lähtien me pikemmin vainoamme ja sorramme kansanrunoutta, ja varsinaisten runoilijoittemme teosten varjoon jääneenä se antaa niille värinsä, äänensä ja tarmonsaa.

antiikkisia säkeitä". Mikään ei olisi helpompaa kuin jatkaa tätä luetteloä. Enemmän sanovia kuin kronologiset huomiot ovat kuitenkin typologisesti kiinnostavat erikoisuudet. Tinódi on kronikoitsija; Balassa taas syvällisesti sivistynyt ja ylihienostunut humanistinen runoilija, joka hautautui Idän ja Keski-ajan vyöryihin turkkilaisten odottamatta valloittaessa Unkarin; Zrinyi on se, joka 18:nnessä vuosisadalla kirjoittaa viimeisen suuren eurooppalaisen eepoksen, jossa sankarieeposta elävöittävä ihmeaines loistaa täydellisessä puhtaudessaan. Mikes, joka huolimatta täydellisestä eristyneisyydestä, jossa hän Vähään Aasiaan karkoitettuna saa elää, luo ajankohtaisimman eurooppalaisen taidemuodon, lähettämättömien kirjeiden mestariteoksen, — monia muita nimiä ja esimerkkejä mainitsematta.

Elämäkertojen tutkiminen voi tuoda päivänvaloon samantlaisia kiinnostavia asioita. Olemme useita kertoja voineet todeta, että, olkoonkin että Petófi on eniten käännetty unkarilainen runoilija (hänen teoksiaan on käännetty myös islanninkielelle), hänen elämäntarinansa on kuitenkin tunnetumpi kuin hänen runoutensa, hän on uudenaikainen Tyrtaios, tavattoman loistava ja nopeasti katoava pyrstötähti, 1) ruumiillistunut nuoruus — mainitaksemme vain joitakin niistä nykyään jo „pikkurahana“ kiertävistä vertauskuvista, joilla on pyritty häntä luonnehtimaan ja joiden vuoksi hänen nimensä itsepintaisesti säilyy myös ulkomaalaisten lukijain muistissa 2). Zsolt Harsányin „vie romancée“-t osoittanevat, mitä kaikkea yhden ja toisen unkarilaisen kirjailijan elämästä voidaan tuoda päivänvaloon ja kuinka kiitollisia sankariaiheita unkarilaiset kirjailijat ovat Unkarin kaunokirjallisuudelle.

Vielä merkittävämpää on yleisen kirjallisuustiedon kannalta eri taidemuotojen omalaatuinen kehittyminen ja täydentyminen tarkasteltavana olevassa kirjallisuudessa. Unkarin kirjallisuus tarjoaa tässä mielessä sängen paljon, eikä pelkästään kansallisia tuotteita, vaan yleiseurooppalaisenkin runouden näytekokoomassa paikkansa pitäviä taidemuotoja. János Arany'in ballaadit ovat ballaadirunouden mestarituotteita ja siveellis-psykologiseen, sekä ennen kaikkea neuropatologiseen suuntaan siirtävät „ballade romantique“in painopistettä. Viimeksimainittu suunta panee painoa Välimerenmaissa hieman aliarvioidulle ja usein irooniskaikuiselle taidemuodolle. Myös eräs toinen problemaattisen arvon omaava taidemuoto, historiallinen romaani, saa meillä vakuuttavimman muotonsa, nimenomaan Zsigmond Kemény'in mestariteoksissa. Ranskalaiset pitävät historiallista romaania „vääränä taidemuotona“: 19:nnessä vuosisadassa ihminen katselee vaistomaisesti oman aikansa silmillä; hän etsii oman aikansa historiallisen käsityksen probleemoja menneisyyden kätököstä

1) Nykykaikaan asti ulottaa vaikutuksensa hänen varhainen kuolemansa, mikä ei kuitenkaan saapunut kyllin kiiresti estääkseen erään voimakkaan oeuvre'in syntymistä. „Mourir jeune!“ kirjoittaa Jean Sarmant, muuan etevimpiä ranskalaisia näytelmäkirjailijoita, ylistyssäkeistönsä alussa.

2) Islanninkieliseen käännöksenkin liittyy liioitteleva elämäkerta.

esille vedetystä ajasta ja panee useinkin vain väritetyn, vanhan naamion omien aikalaistensa kasvoille. *Kemény*, jota täydellä syyllä on verrattu *Shakespeare*'en, asettaa turkkilaisajalla, erdélyläisessä milieussa *ikuisesti-inhimillisen* edulliseen perspektiiviin. Kuinka paljon enemmän näemmekään ihmisen sydäntä, hänen kohtalonsa traagillista merkitystä, hänen heikkouttaan historian myrskyissä, kun kohtaamme hänet meidän päiviemme pikkumaisen pintapuolisuuden yläpuolella; kun hän ei saa käyttää puhelinta, ei saa pitää „reaalisista“ tyhjäänpäiväisyksistä ajankohtaisia vuorokeskusteluja, kun se uudenaikainen päiväjärjestys, joka niin monissa yhteiskuntaromaaneissa muuttuu kirjailijaa ja yleisöä eksyttäväksi itsetarkoitukseksi, ei saa mekanioida hänen elämäänsä. Historian ilmakehä ei olekaan muuta kuin ajan pienistä satunnaisuuksista puhdistunutta elämää: se on puhtaampaa, kirkkaampaa korkeuksien ilmaa. Ihminen ei ole siinä vain näkyväisempi, vaan hän on myös selvemmin ilmenevä, tietoisemmin elävä olento. Historia itsekin tarvitsee intuition esitaistelijaa, kirjailijaa, ja oikea historiallinen romaani on ikäänkuin tieteellisen historiankirjoituksen suurien linjojen sekä teoreettisten olettamusten todellistuttamista tavoitteleva kontrolloiva yritys. ¹⁾

Unkarin kertova kirjallisuus on yleensä korkealla tasolla ja tuo esiin todistuksia unkarilaisen esittämisen ja kertomishalusta, hänen mielikuvituksestaan ja havaintokyvystään. Tosiaankin täytyy sen omata sangen vastakkaisia hengenlahjoja ollakseen suuri samalla kertaa saduissa ja muistelmissa, kertovassa ja sankarirunoudessa, kaskumaisessa humoristisessa novellissa ja Jókain-tapaisessa universaalimonipuolisessa, elämän koko täyteläisyyden tavoittaneessa romaanissa. Ottakaamme esimerkeiksi kaksi äärimmäisyyttä: puhtaan eepoksen „ihmeaines“ ja unkarilaisten kertojen rikas huumori. Eeposmainen ihmeaines edellyttää esivanhempain ja jälkeläisten välistä henkistä yhteyttä, koko kansan pyrkimysten sopusointua, ja on unkarilaisella monien kärsimysten ja ulkoisten vaarojen aikaansaama: *Zrinyi*'n ajalta aina *János Arany*'in sekä *Jókain* päiviin saakka saattoi esivanhempiin ja menneisyyteen kohdistuva kunnioitus koota yhteisen alttarin eteen Unkarin puoluetisteluihin heittäytyneet henkiset runoilijajohtajat. Toisaalta on usein ihmetelty *Jókain*, *Mikszáth*'in ja *Arany*'in huumoria, tätä harvinaista lahjaa, joka englantilaista kirjallisuutta lukuunottamatta esiintyy Unkarin kirjallisuudessa kaikkein kauneimpana. Tämä huumori — niin sanovat ulkomaalaiset

¹⁾ Historiaan kohdistuva harrastus on kirjallisuudessaamme niin suuri, että koko joukko huomatuimpia romaanejamme ja eräät eepoksemme saattavat muista arvoistaan riippumatta pelkästään jo aiheensa vuoksi kiinnostaa ja vetää puoleensa ulkomaalaisia. Palauttakaamme tässä mieliimme Attila-probleeman ratkaisuyritykset (*Gárdonyi*, *Pekár*, *Kisbány* m.), *Mohács*'in tappiota edeltänyt aikakausi ja Unkarin kutsumuksen kriisiaika (*Herczeg*: „Elämän portti“), yhdeksänneljän vuosisadalla niin ihmeellisesti voimistuneen Unkarin vetovoiman ilmiöt (*Cécile Tormay*: „Vanha talo“, *Ferenc Herczeg* „Seitsemän švaabia“ y. m.). Tämä ongelma vaatisi eri käsittelynsä samoin kuin siihen liittyvän karakteristisen historiallisen maalaustaiteemme osuus ja monet rohkeat yritykset „kansallisen oopperan“ alalla.

tarkastelijat ¹⁾ — näyttää syntyvän unkarilaisuuden traditionaalisen idealismin ja realistisen havaitsemiskyvyn sekä aineen kunnioittamisen („materialitä“) räiskähtelevästä yhteen iskemisestä. He ylistävät lämpimästi unkarilaista, ikuista idealistia ja aineellisuuden tyyliivaatimukseen alistuvaa synnynäistä taiteilijaa. Usein on sanottu, että Unkarin kansa on taipuvainen politiikkaan. Yhteinen hyvä, kansan menestys on niin tenhoavia sanoja, että niitä vastaan ei pysty seisomaan mikään harkinta, halu eikä huoli. Siitä johtuu toiselta puolen isänmaallisen runouden suuri, melkein ylitsevuotava rikkaus, puhe- taidon ja historiankirjoituksen arvossa pitäminen, kollektiivisen näkökohdan usein esiintyvä voitollepääseminen; toiselta puolen menneisyyden erittäin syvälinen ymmärtäminen ja huomioon ottaminen, — ilman, että henkilöllisyyden ja nykyhetken vaatimukset kuitenkaan kärsisivät vahinkoa. *Vörösmarty* ja *Petőfi*, isänmaallisen runouden mestarit, ovat samalla lujia persoonallisuuksia, selvästi muista eroituvia syvästi subjektiivisia lyyrikkoja; mutta sensijaan Unkarin suuret eepikot *Zrinyi'n*, *Kemény'in* ja *János Arany'in* tekee juuri yhteisen hyvän, isänmaan edun tavoittelu erittäin nykytarkeiksi. Viimeksi pidetyssä kirjallisuushistoriallisessa kongressissa väitti muuan länsimainen kirjallisuutemme tuntija, että Unkarin romantiikka ei voinut rajoittua yhden ainoan kirjallisuusaikakauden puitteisiin, sillä romantiikka kuuluu Unkarin luonteeseen, sen kirjallisuutta hallitseva asema on ikuinen. Prof. *Tronchon* ilmeisestikin ajatteli, että romantiikka on voimantäyteisten persoonallisuuksien, voimakkaitten tunteitten ja kansallisen menneisyyden jumaloimista.

Nämä „romanttiset“ suunnat antavat unkarilaiselle tragiikalle erikoisen sävyn. Vaikkakin traagillinen sävy painaa kirjallisuutemme jokaiseen taidemuotoon pitkien aikakausien kuluessa synkeän leimansa, niin ottakaamme yksinkertaisuuden vuoksi tarkasteltavaksi vain *Bánk*, traagillisen näyttämön suurin unkarilainen sankari. Persoonallisuuden arvo, intohimojen riehuva voima ja kansallinen harrastus muovailevat hänenkin tyypillisen unkarilaista tragediaansa, ja hänen oma traagillinen rikkomuksensa on myös karakteristisesti ja romanttisesti unkarilainen: hän ei saattanut hillitä oikeutetuksi käsittämäänsä vihaa eikä „syventynyt asiaan“ riittävän perinpohjaisesti. Ei hillitön kunnianhimo, ei itsekkyyks missään muussakaan muodossa, ei epämiehekäs mustasukkaisuus eikä äärimmäinen epäröinti työnnä häntä perikatoon, vaan olosuhteiden petollisuus, Unkarin „sors bona“n traagillinen puuttuminen.

Mutta kun ryhdymme tutkimaan romantiikan tulen osuutta unkarilaisen runouden taiteellisessa muodostumisessa, niin joudumme heti toteamaan, että Unkarin kirjallisuuden antama kuva on monimutkaisempi, erilaisemmista aineksista kokoonpantu kuin miltä alussa näyttää. Emme ole tottuneet nimittämään romantikoiksi, vaan juuri „klassi-

¹⁾ Esim. *Franco Vellani-Dionisi: Gondolatok a magyar irodalomról. „Debreceeni Szemle“ 1933. Häneltä on peräisin myös ammattisana „materialitä.“*

koiksi“ 19:nnen vuosisadan puolivälin suuria kirjailijoita Vörösmartya, Petöfiä, Aranyta, Keménytä, Jókaita ja Madáchia. Ja vaikka „klassillinen“ sanan kaksimerkityksellinen luonne tämän osaksi selittääkin (klassillinen: koulussa käsittelemistä ja lukemista ansaitseva esikuvallinen mestariteos), niin on toisaalta selvää, että länsimaisen käsityksen mukaan nämä kirjailijat ovat suuressa määrin puhtaita romantikkoja. Ja loppujen lopuksi Unkarin koko kirjallisuuden olemukseen sisältyy jotakin klassillisuudelle luonteomaista: isänmaan ja koko ihmiskunnan menestystä herkästi tunteva, kaikkien ulkomaisten arvostelijoiden korostama aatteellisuus, menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden kätevästä toisiinsa liittämisestä ja yhteen sovittamisesta johtuva yleispätevyys ja useinkin muodon sitä vastaava taiteellinen eheys. Siihen liittyvät sellaiset latinankielen vaikutuksesta syntyneet ytimekkäät ja muiden, ei-romaanisten kansojen keskuudessa harvinaiset ilmiöt, joita Berzsenyi tai Babits edustavat. Ja tässä kohdin selvittämätön, mutta sangen mielenkiintoinen kysymys on: ainoastaanko Unkarin aatelin käyttämän latinankielen vuoksi saattoivat meillä Horatius, Vergilius, Cicero ja epigrammatikot muuttua eläviksi vielä 18:nnellä vuosisadalla? Vai myötävaikuttiko tähän unkarilaisen kulttuurin olemukseen imeytynyt traditio ja kutsumus, pyrkimys välittämiseen ja universalisoimiseen.

Sillä tässä joudumme jälleen olemaan erään luonnollisen vastakohtan tasoittumisen todistajina: ulkomaiden silmissä niin „eksoottilisen“ alkuperäinen unkarilainen kirjallisuus on myös eri sivistysmuotojen hioutumisen ja yhteensopeutumisen kirjallisuus, ja tämä onkin sen klassillisen luonteen syvimpänä perusteena. Madáchin mestariteos, olkoonpa, että siihen sisältyvät myös romantiikan kaikki todelliset arvot koko alkuvaiheissaan ja väririkkaudessaan,¹⁾ on suunnittelunsa ja melkein arkkitektoonisella inspiratiolla laaditun rakennelmannsa puolesta Unkarin klassillisen kirjallisuuden suurin luomus. Se on tietysti mielessä symmetrinen, omaten lisäksi yleismaailmallisen luonteen: sen historiallisfilosoofinen problematiikka tuo esiin 19:nnen vuosisadan mielenkiintoisimmat kysymykset ja johtaa ne ihanteelliseen ratkaisuun. Mutta Aadam onkin maailmankirjallisuudessa se sankari, joka suurimmalla oikeudella voi kirjoittaa sanan Ihminen isolla alkukirjaimella. Asettamalla vaistomaiseen tapaan olennaisesti syvästikansallisen inspiration²⁾ yleismaailmallisuuden palvelukseen, Madách toi ilmi erään Unkarin kirjallisuuden perustuslaeista³⁾.

Unkarin kirjallisuuden välittävä kutsumus on paikkansa pitävä kahdella eri alalla: toinen sen tehtävistä on Tonavan laaksossa ja Keski-Euroopan itäosassa yhden vuosituhannen aikana suoritetun sivi-

¹⁾ Sen historiallinen kuvasarja on itse myöskin romanttinen struktuuri, — mutta romanttinen on myöskin ihanteellisen hyvästä ja kevytmielisen kehnosta yhteensotkettu Eeva ja naisen vuoksi kärsivä ja hänen kauttaan autuaaksi tuleva ideaalinen Aadam, lausetavan väri ja lämpö jne.

²⁾ Ks. J. Hankiss: L'Adam hongrois (Revue des Études Hongroises, 1936).

³⁾ F. Baldensperger on osoittanut, että Madách toteutti Auguste Comte'in erään ajankohtaisen ennustuksen ja siten ratkaisi erään yleisen tehtävän.

tyksellisen hiomistyön jatkaminen¹⁾, toinen taas länsimaisten kulttuurimuotojen välittäminen itään ja kaakkoon päin. Sillä on kuitenkin vielä kolmaskin tehtävä, nimittäin keski- ja itäeurooppalaisten kulttuurien hengen välittäminen länsimaihin. Nämä tehtävät tuntuvat ensi hetkellä äärettömän suurilta ja kieleemme eristyneisyyden vuoksi ratkaisemattomilta. Mutta tämä on vain näennäistä. Kieli- ja kirjallisuustiede, varsinkin kansankirjallisuuden tutkiminen vakuuttavat, että Unkarissa ja sen ympäristössä eläneet kansat ovat aina olleet voimakkaan ja hyödyllisen unkarilaisen vaikutuksen alaisina. Ja vaikkakin Balkanin kansat saavat länsimaista välittömiäkin henkisiä vaikutuksia, ovat ne joka tapauksessa järjestäneet suhteensa länsimaiseen kulttuuriin Unkarin antaman esikuvan mukaan, ja suuresta osasta saavuttamaansa menestystä ne saavat kiittää kilpailuaan unkarilaisuuden kanssa. Unkarilaisuuden omassa maassa käymä taistelu olemassaolonsa, kiелensä ja maailmankatsomuksensa voittoon viemiseksi oli esikuvana toisille kansoille, joihin länsimaat eivät kiinnittäneet huomiotaan. Unkarin kansa ei ainoastaan vuodattanut vertaan länsimaiden puolesta kamppailussa itää vastaan, vaan se ponnisteli myös idän arvoonsa saattamiseksi välinpitämättömien länsimaiden kilpailukentällä. Sekin, että saksalaisten jälkeen käänänämme suhteellisesti eniten ulkomaista kirjallisuutta, on osoitus välittämisvaiston vaikutuksesta. Tuskinpa on kirjailijaa, tuskin montaakaan merkittävämpää henkistä liikettä, joka ei kielessämme saisi ilmaisuun suoden tilaisuuden laajaan ja monipuoliseen eklektisismiin — valintamahdollisuuteen, jossa vain „embarras de richesse“ voi tuottaa hankaluuksia. Monien esimerkkien joukosta haluan mainita tässä vain S h a k e s p e a r e-palvontamme kunnioitettavan intensiivisyyden.

*

Pelkäämme, että kaikki tämä näyttää liian paljolta — melkein kaikki vastakohtat sisältyvät Unkarin kirjallisuuteen —, mutta toisaalta näyttää se liian vähäiseltä, kun ajattelemme, että kirjallisuuttamme saattavat käsittää ainoastaan sen perinpohjaiset tuntijat ja näitähän on ulkomailla tuskin ollenkaan. Tarkoituksemme ei tosiaankaan saa olla länsimaisen yleisön valloittaminen tässä esitetyn tapaisilla selvityksillä, vaan se, että selvästi tuntien henkiset aseemme rokenemme jatkaa menestyksellistä taistelua aarteittemme esiin nostamiseksi. Ja sillävälän erilaisten kysymysten noustessa esiin, milloin yhtäällä, milloin toisaalla, voimme muistaa ja muistuttaa, millaisia vastauksia Unkarin kirjallisuus voi näihin kysymyksiin antaa. Kuinka rikas ja ajankohtainen on sen eksotismi, kuinka syvä ja kansallinen sen eurooppalaisuus, kuinka raikas sen lyyrillinen lähde, kuinka suuri

¹⁾ Ks. S. Eckhardtin esitelmää I kirjallisuushistorioitsijain kongressissa. Nuorten hiljattain muodostama uusi aikakauskirja „Apollo“ tavoittelee keskieurooppalaisen humanismin muovaillemista.

sen inspiration voima, mutta kuinka arvokas on samalla sen kertova lahjakkuus, ja kuinka siinä romanttista kriisiä pehmittää huumorin jous-tavaksi tekevä voide! Kuinka omalaatuisia kirjailijatyyppejä ja taide-muotoja kypsyttääkään unkarilaisen temperamentin kuumuus, mutta kuinka harvinaisen sopusoinnun se taas aikaansaakaan sellaisenkin vastakohtien välille, kuin ylimystön- ja rahvaankulttuuri, yksinkertaisuus ja monimutkaisuus, romantiikka ja klassillisuus, kansallinen olemus ja yleisinhimillinen henki, individualismi ja kollekti-vismi. Tähän viimeiseen vastakohtapariin voimme ehkä tarkoituksen-mukaisimmin lopettaa ajatussarjan, joka käsitteli unkarin kirjallisuuden asemaa maailmassa. Individualismi ja kollektivismi! Kaikki ulkomaalaiset pitävät unkarilaista lujan ja itsenäisen alkuvoiman henkilöllis-tymänä, — se ei ole ihme, sillä unkarilaisen katsotaan yleensä polveu-tuvan kulkurista tai vapaustaistelijasta. Hänen lujan persoonallisuutensa sulautuminen kokonaisuuteen ei ole kollektiivisuutta nykypäi-väisessä mielessä — koneellista alistumista, värittömäksi ja tyhjän-päiväiseksi muuttumista. Niinkuin Unkarin persoonallisuuden elämä ilmenee ensi sijassa suhteellisen hienostelevana, esteettisenä, samoin ei Unkarin kansakaan ole millainen yhteisö tahansa: se on esteettinen kokonaisuus, jota tunneaineokset ja loistava historiallinen menneisyys runsain määrin rikastuttavat. Senvuoksi ei Unkarin roman-tiikan persoonallisuuskultti muutu koskaan hullunkuristen egoistien, juurettomien „übermenschien“ kultiksi; — toisaalta juuri senvuoksi Unkarin persoonallisuuden itsenäisyystaistelu on virkistävä näky kollektiivisen aikakauden keskellä. Ja senvuoksi löytää ulkomaalainen lukija Unkarin kirjallisuuden monille vuosisadoille jakaantuvien mes-tariteosten joukosta itselleen sopivaa, etsiköön hän sitten siveellisen ihmisen traagillisen syvää luonnehdintaa, ihmisen ja luonnon yhteen-kasvamista, käytännöllistä idealismia tai puhdasta taidemuotoa.

Niinpä suomalaiset ja eestiläiset veljemmekin voivat var-masti luottaa kirjallisuutensa arvoonpääsemiseen ja voittoon. Idän ja Lännän, Pohjoisen ja Etelän runottaret leijailivat heidän kehtonsa ääressä, kuusimetsien varjo värittää siellä järvien kuvastinta. Kalliin yhteisen alkuhistoriamme alkuperäiset muistot, joita vain syvällisten unelmien pyörre tuo tietoisuuden pinnalle, sulavat harmoisesti yhteen sivistyneen länsimaisen kulttuurin virtausten kanssa. Heidän voimakas kätensä on säilyttänyt oman korvaamattoman erikoisuutensa, mutta heidän sydämensä, huuliensa ja kielensä kautta on virrannut kaikki Idän hunaja Länteen päin sekä Lännän kaikki nektari Idän suuntaan.

Veljet! Jos suomalais-ugrilaiset kansat jäisivät jonkin luonnon-mullistuksen vuoksi yksin maan päälle, niin he, mikäli minä heitä tun-nen, vuodattaisivat vilpittömiä kyyneleitä tuhoutuneiden kansojen, myös vihollistensa tähden, — sitten he eläisivät ja kukoistaisivat edel-leen jatkaen erinomaisen arvokasta henkistä tuotantoaan. Ja jos suoma-lais-ugrilaisten kansojen tulisi vajota pohjaan kansojen vihakuohuisessa valtameressä, ilmenisi monien kansojen hengen tempelissä käsittämät-tömiä, vaivaavia ja parantumattomia häiriöitä: värit ja soinnut puut-

tuisivat, eräät epätsekästä välitystoimintaa edustavat renkaat putoaisivat Euroopan ketjusta, suurille aatteellisille pyrkimyksille etsittäisiin turhaan harjaantunutta kättä ja kannattavaa siipeä, jotka Jumala on niitä varten luonut. Ja senvuoksi on Eestin, Suomen ja Unkarin kirjallisuuden tunnetuksitekeminen länsimaissa ei vain meidän, vaan samalla koko maailman asia.

6.

Maaudistus Eestissä ja sen saavutuksia.

Kirjoittanut agr. Th. Pool.

Poliittisten muutosten — ennen maailmansotaa olleiden valtiollisten yhteisöjen luhistumisen ja uusien kansallisten valtioiden syntymisen kanssa yhteydessä ovat joka taholla Itä-Euroopassa käyneet käsi-kädessä perusteelliset taloudelliset muutokset. Ensiksikin ovat agraariolot kokeneet kaikkialla perinpohjaisia uudistuksia (Eestissä, Latviassa, Liettuassa, Puolassa, Romaniassa, Tšekko-Slovakiassa jne.). Yleinen luonnehtiva piirre kaikissa näissä agraariuudistuksissa, lukuunottamatta Neuvosto-Venäjää, on suurmaanviljelyksen lopettaminen tai vähentäminen ja pienmaanviljelyksen käyttöön ottaminen sen asemasta.

Eestin tasavalta oli ensimmäisiä, joka heti muodostuessaan ryhtyi järjestämään agraariolojaan. Maaolojen järjestämisen, etupäässä agraariuudistuksen syyt olivat täällä samat kuin muissakin Venäjän rajavaltioissa, joissa ne milloin terävämmässä, milloin lievemässä muodossa olivat huomattavissa.

Agraariolot Eestin itsenäistyessä.

Aikojen kuluessa olivat nykyisen Eestin tasavallan rajojen sisällä olevat maat muodostuneet kolmeen oikeudellisesti toisistaan eroavaan ryhmään: ritarikartanoihin, domeeneihin (valtiomaihin) ja pappilaeli kirkonmaihiin. Poikkeuksen tekivät Petserinmaa ja Narvan-takainen alue, joka tähän saakka oli hallinnollisesti erillään emämaasta (Varsinais-Eestistä) ja jossa siitä syystä kehittyi kunnallinen talous jakomaasysteemineen.

Ritarikartanot. Tärkeimmän ryhmän edellämaituista niin maa-alansa kuin niille kuuluvien oikeuksien puolesta muodostivat ritarikartanot. Näiden alku juontuu aikakaudelta, jolloin Eestin kansa menetti vapautensa Länneestä tuleville rautaritareille. Valloittaen täkäläiset maat antoivat senaikaiset maanhallitsijat ne seuralaisilleen lainamaiksi. Alussa lainamaat oli annettu ainoastaan miespolven ajaksi. Vähitellen lainamaan käyttäjät oppivat pitämään näitä maaaloja yksityisomaisuutenaan. Ruotsin hallitus yritti saada takaisin entisiä maanhallitsijan oikeuksia v. 1694 annetun Norrköpingin lain avulla; sen kautta joutui Liivinmaalla $\frac{5}{6}$ ja Eestinmaalla yli puolet kaikista kartanoista takaisin valtiolle. Mutta Eestin joutuessa Venäjän vallan alle peruutti Pietari I reduktion, ja v. 1783 annettiin kar-

tanot loppujen lopuksi tähänastisille omistajille rajoittamattomaksi yksityisomaisuudeksi. Ritarikartanon suuruuden alirajana oli entisellä Liivinmaalla 900 Rw (339,6 ha) käyttökelpoista maata, josta 300 Rw (113,2 ha) peltomaata, Eestinmaalla 150 tiinua (163,8 ha) peltomaata siihen kuuluvan niitty- ja laidunmaan kanssa.

Ritarikartanoille kuului koko joukko oikeuksia ja etuoikeuksia. Ritarikartanoitten omistajat ensiksikin kuuluivat monenlaisiin järjestöihin, jotka eivät käsitelleet ainoastaan ritarisäätyä koskevia kysymyksiä, vaan myös täyttivät itsehallinnon tehtäviä. Tärkeimmät niistä olivat Maapäivät ja niiden elinten valitseminen. Maapäivävirkojen lisäksi ritaristot valitsivat vielä jäsenet piirikoulujen lautakuntaan, maamaksulautakuntaan, teiden ja siltojen rakentamislautakunnan puheenjohtajan, kirkonnevostojen johtomiehistön jne. Ritarikunnan päämies kuului jäsenenä moniin keskushallinnon lautakuntiin. Ritarikartanon omistajalla oli v:teen 1802 oikeus tuomita talonpoikia ja kartanon palvelijoita ja samoin oli hänellä kartanopoliisin-oikeus, jota kyläkin v. 1889 tuntuvasti rajoitettiin. Yksityis-oikeudellisista etuoikeuksista kuului ritarikartanoille viinanpolton ja oluenpanon yksinoikeus, kapakanpito-oikeus, v:teen 1871 myös myllyjen rakentamisen ja käyttämisen yksinoikeus, markkinoidenpito-oikeus. Enemmistö kartanonomistajista oli varannut itselleen myöskin metsästy- ja kalastusoikeuden.

V:teen 1869 oli ritarikartanoiden omistamisoikeus ainoastaan matrikuloiduilla aatellisilla henkilöillä. Siitä alkaen laajennettiin tämä oikeus kaikkiin kristinuskoa tunnustaviin henkilöihin.

Domeenit eli valtionkartanot.

Suuri osa domeeneja syntyi Ruotsin vallan aikana, jolloin kartanoiden reduktion johdosta joukko aikaisemmin läänitysoikeuden pohjalla käytettyjä maita joutui uudestaan valtiolle. Venäjän vallan aikana käytettiin domeeneja, lukuunottamatta valtion metsiä, vuokratuina, mutta yksityisiä aikojen kuluessa palstoitettiinkin. Tartossa solmitun rauhansopimuksen perusteella (2. II 1920) joutuivat domeenit Eestin Tasavallan omaisuudeksi.

Pappilat ja venäläisten kirkkojen maat.

Pappiloiden muodostuminen sai alkunsa 13:nnella vuosisadalla. Ne olivat alusta alkaen vapaat lainaoikeudesta, vastaavien pitäjien omaisuutta, paikallisten pappien ylläpitoa varten. Pappiloiden omistajat eivät ottaneet osaa Maapäiviin; samoin puuttui heiltä viinanpolto- ja kapakanpito-oikeus. Kaikenlaisista veroista ja velvollisuuksista he olivat vapautetut.

Venäläisten kirkkojen maat olivat muodostuneet domeeneista vasta verrattain myöhään; nämä oli Venäjän hallitus antanut kirkkoille lujittaakseen venäläistä valtaa täällä.

Sekä ritarikartanot että myös domeenit ja pappilat olivat kokoonpannut kolmesta juriidisesti eroavasta maalajista: kartano-, kuudennes- eli kvotti- ja talonmaista.

K a r t a n o n m a a.

Niin kartanonmaan kuin myös kartanoiden synty tapahtui Eestin valloittamisen aikana 13:nnessä vuosisadalla saksalaisten ristiretkelijöiden puolelta. Siihen saakka olivat maan isäntinä alkuasukkaat-estiläiset.

Valloittaessaan maan saattoivat voittajat — saksalaiset ja tanskalaiset — voimaan kymmennykset, jotka tulivat kirkon hyväksi tai olivat luonteeltaan fiskaalisia. Sen mukaan kun valloittajien mahti lujittui, tahtoivat sekä maanomistajat että vasallit ja luostarit itse viljellä maita suurentaakseen tulojaan. Siitä syystä syntyi heidän omien talouksien — kartanoiden perustaminen. Vaikka kartanoiden perustamista varten oli käytettävissä vapaata maata, tapahtui se kuitenkin useammin paikallisten asukkaiden karkoittamisen kautta kotikonnuiltaan. Talonmaiden omistajien velvollisuudeksi tuli sellaisten maiden viljeleminen (työorjuus).

Talonmaiden liittämistä kartanoihin kesti v:teen 1860 saakka.

Vv. 1683—1693 Ruotsin kuningas Kaarle XI voimaan saattamalla katasterilla (yhdessä kartanoiden reduktion kanssa) yritettiin samalla myös rajoittaa maalaistalojen hävittämistä.

Mutta Balttianmaiden joutuessa Venäjän vallan alle hävisivät sellaiset rajoitukset.

19. vuosisadan alussa (1804—1809) rajoitettiin taaskin kartanomistajien valtaa talonmaihin nähden. Mutta ei tällä toisellakaan yrityksellä ollut sen pitempää kestävyyttä.

Vv. 1816 ja 1819, jolloin lopetettiin maaorjuus, julistettiin sen sijaan koko maa kartanomistajien omaisuudeksi. Hävisivät esteet, jotka kielsivät kartanomistajia liittämästä talonmaita kartanonmaihin oman toivomuksensa mukaan. Seurasi uusi talonmaiden liittäminen kartanonmaihin, jolle vasta 1860-luvulla asetettiin raja. V. 1860 annetun lain kautta luotiin koskematon luokka talonmaata, minkä perustaksi otettiin se maa-ala, mikä vuosisadan alussa oli merkitty senaikaisiin verokirjoihin. Mutta samalla annettiin kartanomistajille oikeus jättää kuitenkin siihen kuuluvaksi osa myöhemmin kartanoon liitetyistä maista ja vieläpä liittää jälkeensä määrättyyn normiin saakka, jos maata oli alle normin. Mainitut maa-alat muodostavatkin toisen luokan maata, n. s.

k v o o t t i - e l i k u u d e n n e s m a a t.

Kun työorjuus lopetettiin ja sen asemasta otettiin käytäntöön rahavuokra, olivat lainsäätäjien mielipiteen mukaan kvootti- eli kuudennesmaat määrättyt varustamaan maalla niitä kartanon työläisiä, joita tultiin käyttämään työorjuuden asemasta. Mutta tätä suunnitelmaa ei noudatettu ja kvootti- eli kuudennesmaita käytettiin tosiasiallisesti kartanonmaiden kanssa yhteisillä perusteilla.

Samoin sivuutettiin määräys, joka määritteli kvootti- ja tähänastisten talonmaiden suhteen ylimmän rajan. Käytännössä yhdistettiin talonmaita paljon enemmän kartanonmaihin.

Kvootti- ja kuudennesmaiden syntyminen muodostaa Eestin myöhemmässä agraarihistoriassa yhden surullisimmista kohdista ja muistot siitä elävät vielä tänäpäivänäkin monissa perheissä, jotka sinä aikana sen kautta menettivät talonsa. Samaten puhuvat siitä aikaisempien kylien ja talojen rauniojätteet entisten kartanoiden lakeuksilla.

Talonnaat.

Kolmannen luokan — talonnaan — käsite yhtyi Eestissä aikaisemmin yleisesti orjuudenmaan käsitteeseen. Kuten kartanonnaan muodostumisessa totesimme, oli koko maa-ala alkuaan vapaan maakansan omaisuutta. Siitä eroittivat valloittajat myöhemmin osan kartanoiksi ja tähänastiset maanomistajat karkoitettiin uusille asuinpaikoille ja heidän oli aluksi yhdessä paikallejääneiden kanssa maksettava kymmenystä ja korkomaksuja, mutta myöhemmin rasitettiin heitä myös työvelvollisuudella — työorjuudella.

Talonnaaita rasittavaa työorjuutta yritettiin säännöstellä niin Ruotsin vallan aikana kuin 19. vuosisadan alussa. Mutta v. 1816 Eestinmaalla ja 1819 Liivinmaalla julistettiin koko talonnaa kartanonomistajien rajoittamattomaksi omaisuudeksi. Kaikki ennen maaudistusta syntynyt pienmaanviljelys Eestissä oli muodostunut talonnaiden oston kautta.

60-luvun lakisäännöksen kautta oli kielletty talon- ja kartanonnaiden käyttäminen yhteisenä maana. Kartanonomistaja saattoi joko vuokrata tai myydä talonnaaita kunnan asukkaille. Niin talonnaiden palstoittaminen kuin myös yhdistäminen oli rajoitettu, mutta rajoitus ei ollut voimassa kartanon- ja kvoottimaahan nähden. Samoin oli voimassa joukko muita säädöksiä, joiden piti taata talonnaiden koskemattomuus kartanonomistajien vallalta. Mutta sen sijaan oli talonnaiden maksettava myös suurin osa veroista, joista kartanonnaat olivat vapaat tai joita ne paljon vähemmässä määrin kärsivät. Niinpä oli ainoastaan talonnaiden kannettava kaikki kunnallisverot (kunnanhallitus, koulut, kunnanköyhät), tientekovelvollisuus, samoin suuri osa siltojen rakentamisen ja postiasemien kunnossapitovelvollisuuksista, kirkollisverosta jne.

Olen lähemmin tarkastellut Eestin agraarioloja ennen maaudistusta syystä, että ne parhaiten selvittävät niin maaudistuksen syitä kuin sen tärkeimpiä ääriovivoja.

Eestin maaolojen tilastoa ennen maaudistusta.

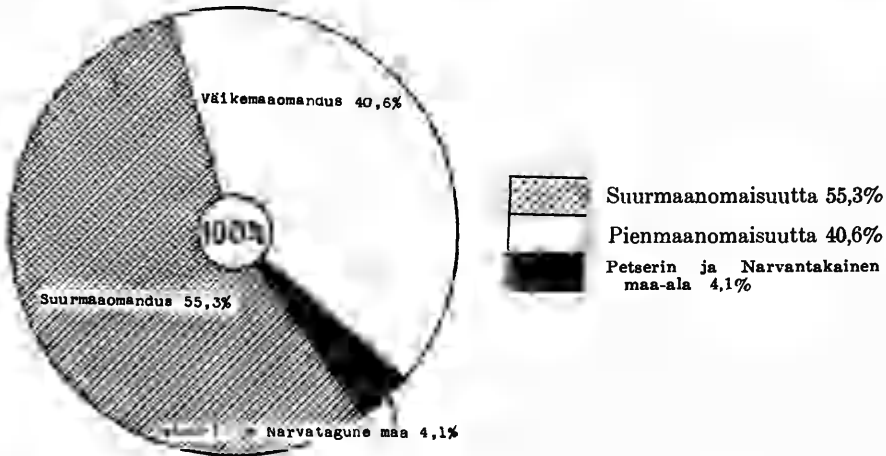
Lukuja sisältävän ainehaston Eestin maaoloista ennen maaudistusta tarjoavat katasterit; Petserinmaata ja Narvantakaista maata koskevat tiedot on saatu monista muista lähteistä (semstvo, kunnankirjat j. n. e.). Sen mukaan oli v. 1919: ¹⁾.

¹⁾ Nämä ja seuraavat luvut on otettu Eesti Põllumajand. Stat. Aastar. I 1923. Tallinna.

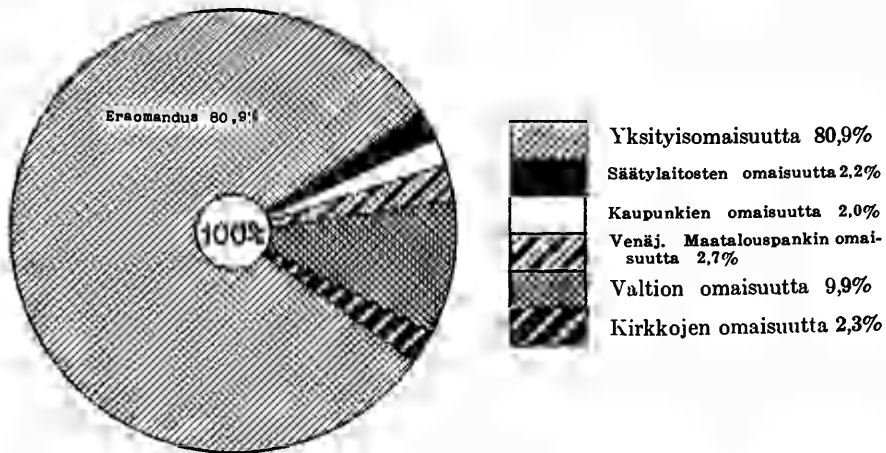
Eestin Tasavallaan 10:ssä maakunnassa

	1913	1924	1934	1938	1940	1942
Suurtiloihin kuuluvaa	1.149	1.158.514	743.964	525.609	2.428.087	58,0
Pientiloihin kuuluvaa	51.640	1.558.484	98.471	104.060	1.761.015	42,0
Yhteensä	52.789	2.716.998	842.435	629.669	4.189.102	100,0
Petserin ja Narvantakaisella maa-alalla					201.796	
					Yhteensä 4.390.898	

Siten oli 58% koko Varsinais-Eestin maa-alasta 1149 kartanolle kuuluvaa (diagr. 1, 3); näiden keskiuus nousi 2113,2 ha:iin; 42%

Diagr. 1. Maaomaisuus Eestissä ennen maaudistusta.

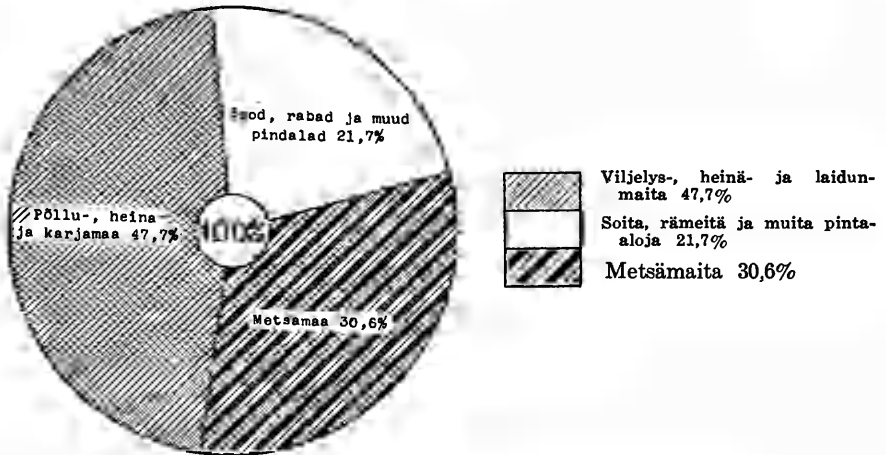

Diagr. 2. Suurmaaomaisuuden jakaantuminen omistajien mukaan.

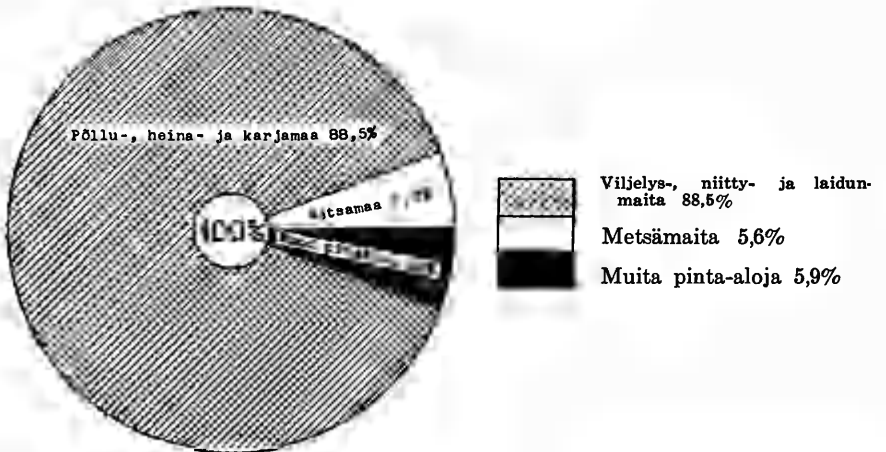
maasta kuului 51.640:lle pienviljelijälle. Pienviljelysten keskiuus (diagr. 4) oli 34,1 ha.

Varsinais-Eestin suurmaanviljelyksestä muodostivat:

Ritarikartanot:	yksityisille kuuluvaa . . .	1.965.818 ha eli	80,9%
	säätylaitoksille kuuluvaa . .	53.836 " "	2,2%
	kaupungeille " "	47.726 " "	2,0%
	Venäjä. Maatalouspankille kuuluvaa	67.052 " "	2,7%
Domeenit:	valtiolle kuuluvaa	239.518 " "	9,9%
Pappilat ja venäläisten kirkkojen maat:	kirkoille kuuluvaa	54.137 " "	2,3%
	Yhteensä	2.428.087 ha eli	100,0%

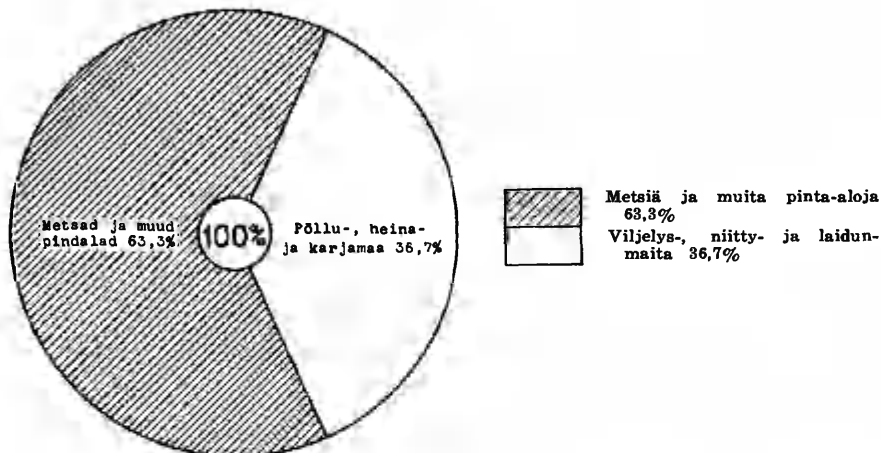
Diagr. 3. Suurmaaomaisuuden jakaantuminen maan kasvullisuusoloja ja viljelyskelpoisuutta silmällä pitäen.

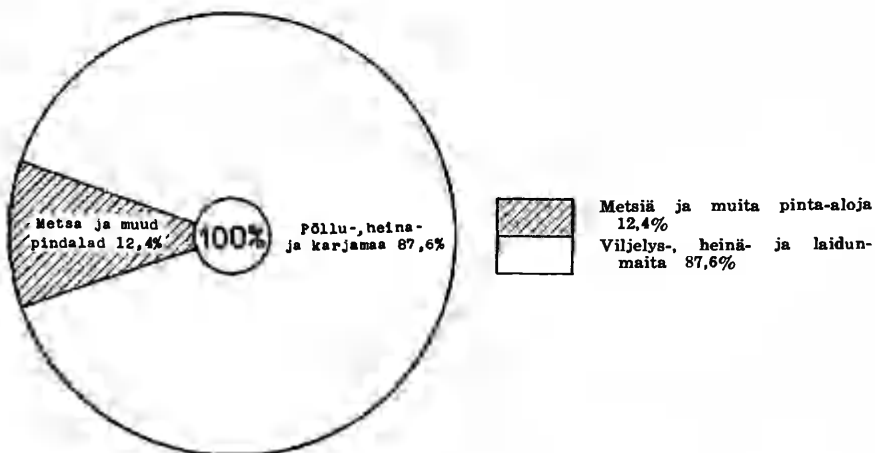
Diagr. 4. Pienmaaomaisuuden jakaantuminen maan kasvullisuusoloja ja viljelyskelpoisuutta silmällä pitäen.

Suurmaanviljelyksistä kuului suuri enemmistö — nimittäin suurin osa ritarikartanoita ja viimeainituista eroitettuja kartanomaanpalstoja, yhteensä 1.965.818 ha eli 80,9% — yksityishenkilöille, pienempi osa valtiolle, monenlaisille laitoksille (ritarikunta, Maatalouspankki y. m.) sekä kirkoille ja kaupungeille (diagr. 2).

Suurmaanviljelyksissä ei käytetty kaikkia maita välittömästi omiksi tarpeiksi, vaan osa niistä oli vuokrattu pientilallisille. Tähän kuuluvat ennenkaikkea kaikki talon- eli orjuudenmaat, joita laki kielsi yhdistä-
mästä kartanoon; mutta sen lisäksi oli vuokrattu myös osa kvootti-
(kuudennes-) ja kartanonmaita. Koko vuokrattu maa-ala oli 557.015 ha, jolla sijaitsi 23.023 maataloa.

Diagr. 5. Suurmaatalouden jakaantuminen viljelyskelpoisuuden näkökannalta.

Diagr. 6. Pienmaatalouden jakaantuminen viljelyskelpoisuuden näkökannalta.

	Maatalous muodostui siis seuraavasti:				
	Tilojen lukumäärä	Viljelty maa ha	Metsää ja vil- jelyskelvotonta maata ha	Yhteensä ha	Yhteensä %
Suurtiloina viljelt. (diagr. 5)	1.149	686.697	1.184.375	1.871.072	44.7
Pientiloina vilj. Oma	51.640	1.558.484	202.531	1.761.015	
Vuokratiloja	23.023	471.818	85.197	557.015	
Yhteensä pienti- loja (diagr. 6)	74.663	2.030.302	287.728	2.318.030	55.3

Petserinmaalla ja Narvantakaisella maa-alalla, mikä Tarton rauhassa liitettiin Eestiin, vallitsi enimmäkseen jakomaa-systeemi.

M a a u u d i s t u k s e n p e r u s t a t .

Eestin maaudistuksen perustana on koko joukko lainsäädännöllisiä asiakirjoja v:sta 1918 alkaen viime aikoihin asti, ja näiden lisäksi hallituksen antamat säädökset. Sisällöltään ne käsittävät mitä moninaisimpia agrarisuhteita. Pääpiirteissä ne voi jakaa neljään suureen ryhmään:

1. Lait, jotka käsittelevät valtiollisen maavaraston muodostamista suurtalouksista ja sen maavaraston käyttämistä — maaudistusta sanan varsinaisessa mielessä.

2. Asutuslait.

3. Lait, jotka käsittelevät laitosten, kunnan ja yksityisvuokraiden pakkolunastusta (torpparilaki y. m.).

4. Maanjärjestelylait (jakomaiden palstoittaminen, palstamaiden järjestely, yhteismaiden palstoitus).

I. M a a u u d i s t u s .

Suurimman mittakaavan on kaikista mainituista uudistuksista saanut epäilemättä ensiksi mainittu, joka tavoittelee ennen Eestin itsenäisyyttä vallinneen suurmaalouden lopettamista ja pienviljelyksen ottamista käytäntöön sen asemasta. Tavallisesti tunnetaan se toimenpide Eestin maaudistuksen nimellä.

M a a u u d i s t u k s e n s y t .

Edellä kuvattu tilanne Eestissä selvittää osaksi jo niitä syitä, jotka aiheuttivat maaudistuksen.

Ensimmäisenä ja tärkeimpänä toivomuksena maaudistusta suunniteltaessa oli Eestin kansanedustajilla maakansan luonnottoman aseman lopettaminen. Eestin kansa on suurelta enemmistöltään aina ollut maataviljelevä kansa, koska siltä puuttuivat luonnon tarjoamat edellytykset teollisuuden harrastamiseen. Aikojen kuluessa oli maa joutunut vieraille ja itse kansa, entinen omistaja, oli väkivalloin kiskottu irti maasta. Toisin oli osa maasta oston kautta saatu takaisin. Kuitenkin oli yli puolet maasta jäänyt valloittajille, jotka pitivät osan maata käyttämättömänä, säilyttääkseen siten taloudellisen ja poliittisen feodaalival-

tansa, kun sitävastoin samaan aikaan suuri kansanjoukko maanälän vuoksi oli pakotettu siirtymään pois kotipaikkakunniltaan hankkiakseen toimeentulonsa muualla. Ulkoeestiläisiä koskevien tilastotietojen mukaan arvellaan Venäjän sisäosiin siirtyneen 250.000 ja muualle 250.000 eestiläistä; jotkut pitävät poismuuttaneiden lukumäärää vieläkin suurempana, yhteensä n. 800.000. Väenlaskussa v. 1922 tuli ainoastaan 13,6—18,9, siis keskimäärin 17,5 ihmistä neliökilometriä kohti.

Maaudistuksen oli muutettava tämä luonnon tilanne. Maanälän poistaminen, maan antaminen takaisin viljelijöille, samoin historiallisen vääryyden hyvittäminen — ne olivat maaudistuksen ensimmäisiä tehtäviä.

Näihin yhtyi vielä koko joukko muitakin poliittisia, taloudellisia ja sosiaalisia syitä.

Ensinmainittuihin kuuluu ennenkaikkea tähänastisen feodaalisen järjestyksen lopettaminen ja hallitsevan aatelissäädyn tekeminen vahingottomaksi. Aatelisto oli täällä maan valloittamisesta saakka pysynyt vieraana ja sen koko toiminta kohdistui ainoastaan sekä taloudellisen että poliittisen ylivallan säilyttämiseen, saaden siinä tukea aikaisemmin Venäjän, myöhemmin Saksan hallitusvallalta. Sen vihamielisyys ilmeni myöskin Eestin itsenäisyyttä kohtaan, koska viimemainittu merkitsi auttamattomasti aatelin etuoikeuksien rajoittamista. Sen vihamielisyys ei ilmennyt ainoastaan Eestin valtionvastaisena kiihostyönä ulkomailla, salajuonien punomisena naapurivaltioissa, vaan vieläpä Eestin itsenäisyyttä vastaan nousevien sotavoimien kautta n. s. Landesväärin sodassa.

Toisaalta oli siihenastisen suurmaaomaisuuden jatkumiseen liittynyt alituinen vieraan siirtolaisuuden vaara. Venäjän vallan aikana teki Venäjän hallitusvalta sellaisia yrityksiä. Mutta huomattavasti vaarallisemmaksi muuttui asianlaita saksalaisen okkupation aikana. Suurmaaomistajat — aatelisto — luopuivat vapaaehtoisesti $\frac{1}{3}$:sta maaomaisuudesta saksalaisten siirtolaisten asutuksen hyväksi. Suunniteltiin vieläpä pienviljelijäin karkoittamista maasta ja saksalaisten siirtolaisten sijoittamista niiden tilalle, joita aiottiin tuoda Balttianmaihiin yhteensä 2 miljoonaa.

Eestin valtio, tahtoen jäädä pysymään tulevaisuudessa, ei voinut luonnollisesti tyytyä sellaiseen asemaan, vaan sen oli poistettava uhkaava vaara. Kartanoiden palstoittelu syrjäytti vihamielisen aateliston ja poisti siirtolaisvaaran, luoden samalla aikaisempien pienviljelijöiden lisäksi uuden lukuisan itsenäisen maanviljelijäluokan, jonka syntyminen siten on yhteydessä itsenäistymisemme kanssa ja joka siitä syystä on sille vahvana tukena ja selkärankana.

Mutta maaudistus oli hyvin tarpeellinen myöskin taloudellisesti uutta valtiota perustettaessa.

Niin maailmansodan kuin myös monenlaisten sotajoukkojen kauttakulun seurauksena oli joukko kartanoita Eestissä joutunut rappiolle. Niiltä puuttui irtaimisto, useilta vieläpä isännätkin, jotka olivat paenneet maasta.

Jo ennen maalain hyväksymistä oli Eestin valtio pakoitettu huo-

lehtimaan ¹⁾ 229:sta suurtaloudesta (eli 19,9% suurtilojen lukumäärästä), joilla oli 460.652 ha:n suuruinen maa-ala, välttääkseen niiden viljelemättömiksi jäämistä.

Kartanoiden palstoittamisen kautta päästiin niiden viljelemättä ja käyttämättä jäämisen vaarasta.

Toiseksi avasi maauidistus työlle ja pääomalle joukon maataloudellisia rikkauksia, jotka tähän asti olivat olleet käyttämättöminä. Tähän kuuluvat valtavat maataloudellisesti aikaisemmin käyttämättömät maa-alat, joiden innokkaaseen asuttamiseen maanviljelijäväestö valtion myötävaikutuksella on ryhtynyt.

Siirryttäessä suurmaanviljelyksestä pienviljelykseen oli toiveita myös kansantaloudellisten arvojen noususta, koska pienviljelys tekee mahdolliseksi yleensä perusteellisemmän talouden ja suuremman tuotannon samalta maa-alalta.

Lopuksi ei saa jättää huomioon ottamatta myöskään maauidistuksen psykologista puolta alkuvuosina. Eesti eli taloudellisesti v. 1918 ja 1919 saman pulakauden kuin kaikki maailmansotaan osallistuneet kansat. 5 vuotta kestänyt taistelu oli kansaa kovasti heikontanut, totuttanut olemaan jouten. Siihen liittyivät vielä jyrkiksi muuttuneet luokkarajat. Työttömyyden ja tehtaiden evakuoimisen seurauksena oli vapautunut lukuisa joukko tehdastyöläisiä. Vaikeata oli saada ihmiset taas luonnollisiin oloihin ja nostaa työtehoa.

Myöskin siinä suhteessa maauidistus sai aikaan perusteellisen muutoksen. Omalle maatilkulle asettuminen, koko työntuloksen omistaminen herätti ihmisissä jälleen työhalun ja lukuisien pikkutilojen syntyminen auttoi työttömyyden vähentämistä.

Nämä olivat pääpiirteissä syyt, jotka tekivät Eestin valtiolle maauidistuksen välttämättömäksi.

Maalailta pakkolunastetut omaisuudet.

Lainsäädännöllisen pohjan mainitulle maauidistukselle muodostavat Asutavan Kogun hyväksymä Maalaki ²⁾, laki Valtion maiden antamisesta ainaista käyttöä ja omistamista varten v:lta 1925 ³⁾ sekä pakkolunastettujen maiden korvauslaki v:lta 1926 ⁴⁾ ja muut pienemät säädökset.

Maalain perusteella pakkolunastettiin valtion maavaraston luomista varten valtion omaisuudeksi kaikki Eestin valtion rajojen sisällä olevat kartanot ja maat, jotka oli merkitty Balttian erikoislain (v:den 1864 julkaisu) §:ssa 597, tai oikeastaan koko suurmaaomaisuus kaikkine siihen kuuluvine kelvollisine maatalousirtaimistoineen, lukuun ottamatta, kuuluiko viimeksimainittu kartanon omistajalle, sen hoitajalle tai vuokralaiselle. Poikkeuksen tekivät kaupunkien, hyväntekeväisyys-

¹⁾ Maaneuvoston antama määräys v. 1918 marraskuun 27 p:ltä kartanonmaiden valvonnasta ja maaolojen järjestämisestä; Väliaikaisen Hallituksen antama kartanoiden epäsäännöllistä taloutta ja hävittämistä koskeva määräys.

²⁾ RT n:o 79/80 — v. 1925.

³⁾ RT (Riigi Teataja) n:o 109/110 — v. 1925.

⁴⁾ RT 26 — v. 1926.

ja tieteellisten laitosten, maakuntien ja kuntien omistamat kartanot ja maat, maapalstat (Landstellen), jos ne eivät kuuluneet ritarikartanoiden omistajille, sekä hautausmaat, kirkkojen ja luostarien tontit siihen kuuluvan pihamaan kanssa.

Maalaki jättää maatalousirtaimistosta koskematta kartanonvuokralaisille kuuluvan yhden kartanon irtaimiston ja pappiloiden ja niiden maiden hoitajien irtaimiston. Samoin jäi entisten pakkolunastettujen maiden viljelijöiden irtaimistosta osa koskematta, jos he saivat edelleenkin maata viljeltäväkseen.

Myöhemmin Maalain muuttamissäädösten kautta¹⁾ (v. 1925, 1927, 1929) vapautettiin pakkolunastuksesta ja annettiin entisille omistajille takaisin vielä:

1. maatilat, jotka kuuluivat maan viimeiselle omistajalle ennen ritarikartanon omistamista;

2. maatilat, jotka olivat eroitetut toisesta, maatilan omistajalle kuulumattomasta ritarikartanosta, jos niissä ei ollut maanviljelykseen kelpollista maata yli 50 ha;

3. asutustalot, jotka olivat annetut entisille kartanonomistajille tai perillisille käytettäväksi;

4. ennen Maalain voimaan astumista kauppaloiden rajojen sisällä sijainneet rakennustontit;

5. kaikki teollisuuslaitoksien erikoisveron maksavat teollisuusyritykset (suurteollisuudet) tarpeellisine maa-aloineen;

6. v. 1919 lokak. 25. p:ään mennessä ennakkosopimuksin myydyt, mutta omistajien nimiin kiinnittämättömät maat;

7. kartanonvuokralaisille kuuluneitten teollisuuslaitosten irtaimisto.

Maanomistajien, yksityishenkilöiden ohella saivat myös seurakunnat takaisin niiltä pakkolunastetusta kirkolle kuuluvasta maasta 50 ha peltomaata ja 25 ha metsää ja kaikki armovuodenmaat.

Kaikki pakkolunastettuun omaisuuteen liittyneet oikeudet ja etuoikeudet julisti maalaki siirtyneiksi valtiolle. Pakkolunastettujen maiden verot, mikäli ne eivät estäneet maan käyttöä ja jakamista, samoin myös reaalivevollisuudet valtiota ja kunnanhallitusta kohtaan jäivät voimaan. Sitävastoin lopetettiin kaikki henkilökohtaiset servituutit, maita rasittavat reaalivevollisuudet säätylaitoksia, kirkkoja ja yksityishenkilöitä kohtaan, kielto myydä ja jakaa näitä, suvun fideikomissio-oikeudet — yleensä velvollisuudet ja sopimukset, jotka ehkäisivät maan valtiollistamista, käyttämistä tai jakamista.

Maalain kautta joutuivat Eestin valtion omaisuudeksi myöskin kaikki Eestin valtion rajojen sisällä maassa piilevät rikkaudet.

¹⁾ Maalain täydennyslaki (RT n:o 95/96 — v. 1925).

Maalain täydennys- ja muuttamislaki n:o 2 (RT n:o 52 — v. 1927).

Maalain täydennys- ja muuttamislaki n:o 3 (RT n:o 3 — v. 1929).

Valtion omiksi otettujen omaisuuksien pakkolunastusehdot.

Korvauksen maksaminen pakkolunastetuista maista ratkaistiin erikoislailla, joka hyväksyttiin v. 1926¹⁾. Korvauksetta tulivat sen lain mukaan valtiolle entiset Venäjän valtiolle ja Venäjän Maatalouspankille kuuluvat maat, kaikki kartanoille kuuluvat talo-, kvootti- eli kuudennesmaat, kouluille ja kunnille kuuluvat maat, jos ne eivät olleet merkityt kiinnityskirjoihin, samoin myös niiden yksityishenkilöiden maat, jotka olivat aktiivisesti taistelleet Eestin Tasavaltaa vastaan helmik. 24. p:n 1918 ja helmik. 2. p:n 1920 välisenä aikana. Muut saivat korvausta maan tuoton perusteella, kapitalisoiden sitä 2,66%:lla. Korvaussummasta — laskettuna ent. venäläisissä ruplissa — poistetaan kartanoihin kiinnitettyt velat, jotka siirtyvät valtiolle, kun taas loppuerä suoritetaan kurssin mukaan 1 Rpl = 20 Emk (0,2 Ekr.) seuraavin perustein:

Omaisuuksien suuruus	—	Suoritus %
2000 ha	—	100%
3000 ha	—	95%
4000 ha	—	90%
5000 ha	—	85%
6000 ha	—	80%
7000 ha	—	75%
8000 ha	—	70%
9000 ha	—	65%
yli 9000 ha	—	60%

Korvaus suoritetaan panttitodistuksissa, jotka kuoletetaan 55 vuoden kuluessa pakkolunastettujen kartanoiden likvidoinnista saaduilla tuloilla.

Pakkolunastetun irtaimiston korvauskysymys löysi ratkaisunsa jo Maalaisissa²⁾ itsessään. Sen mukaan otettiin korvauksen määräämisen pohjaksi elävän irtaimiston torihinta v. 1914, suorituksen tapahtuessa kuitenkin Eestin markkoissa, jonka kurssin määräsi hallitus joka vuosi. Tuotteitten ja muun irtaimiston perushinnaksi otettiin niiden hankintahinta, vähentäen siitä vastaavan vanhenemisprosentin.

Kesäkuun 29. p:nä 1922 annetun lain³⁾ kautta laajennettiin Maalaki myös Eestin-Venäjän rauhansopimuksen kautta Eestin Tasavaltaan liitettyihin entisten Petrogradin ja Pihkovan kuvernementtien maa-aloihin, jonka mukaan pakkolunastetuiksi tulivat näilläkin mailla kartanot ja maat, jotka kuuluivat yhdelle omistajalle ja olivat suurempia kuin 75 tiinua, lukuunottamatta kuntien maita. Jokaisesta pakkolunastetusta maa-alasta jäi siellä entiselle omistajalle 50 tiinua maanviljelykseen kelvollista maata tarpeellisine rakennuksineen.

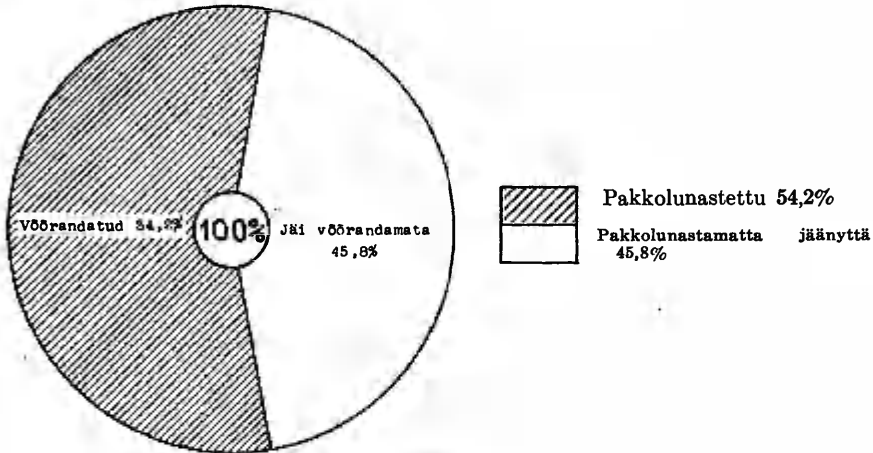
¹⁾ Pakkolunastetuista maista korvausmaksulaki (RT n:o 26 — v. 1926).

²⁾ Maalaki § 11 ja 12.

³⁾ Maalain laajentamislaki Narvantakaista aluetta ja Petserinmaata varten (RT n:o 89—15. VII 1922). Asetus maalain laajentamisesta Narvantakaisten ja Petserin pakkolunastettujen maiden valtiolle siirtymisestä (RT n:o 101 — 1923).

Maalailta pakkolunastettujen omaisuuksien suuruus.

Maalailta ja sen täydennyslailta pakkolunastettiin valtiolle 1703 kiinteistöä. Siihen kuului 874 yksityishenkilöille kuulunutta ritarikartanoa, 256 ritarikartanon omistajille kuulunutta maatilaa, 260 kirkkoille ja luostareille kuulunutta maatilaa, 313 maapalstaa, jotka ylittivät 85 ha Petserinmaalla ja Narvantakaisella maa-alalla tai olivat isännittä. Yhdessä Venäjän valtiolta saatujen 165 kartanon ja maatilan, 37 Venäjän Maatalouspankille kuuluneen kartanon ja maatilan

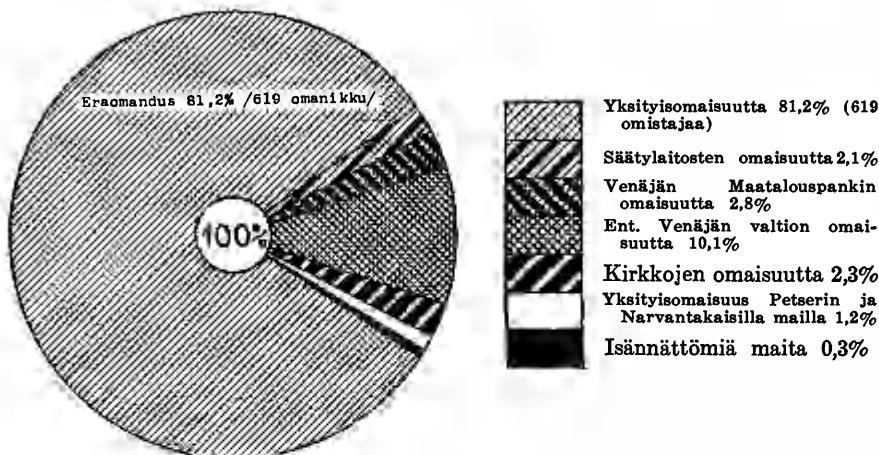

Diagr. 7. Maalailta pakkolunastetud maat.

ja ennen maalain voimaan astumista (v. 1919) Eestin ritarikunnalta pakkolunastetun 12 kartanon ja maatilan kanssa sisälsi Maalain kautta valtiolle kuuluva maa-ala 1917 kiinteistöä, joiden koko pinta-ala oli 2.381.250 ha eli 54,2% koko Eestin pinta-alasta (diagr. 7). Maaomistajaluokkien mukaan oli (diagr. 8)

	pakkolunastetusta maasta		pakkolunastamatta jääneestä suurmaaomaisuudesta:	
Varsinais-Eestissä:				
yksityisomaisuutta	1.934.678 ha eli	82,5%	31.140 ha	39,6%
säätylaitosten omaisuutta . . .	51.109 „ „	2,1%	2.727 „	1,9%
kaupunkien „ „	—	—	47.726 „	58,5%
Maatalouspankin omis.	67.052 „ „	2,9%	—	—
valtion omaisuutta	239.518 „ „	10,2%	—	—
kirkkojen „ „	54.137 „ „	2,3%	—	—
Yhteensä	2.346.494 ha	100,0%	81.593 ha	100,0%
Petserinmaalla ja Narvantakaisella maa-alalla pakkolunastettiin . . .			28.471 ha	
Petserinmaalla ja Narvantakaisella maa-alalla isännättömiä maita . .			6.291 „	
Valtiolle kuuluva maa-ala yhteensä			2.381.250 ha	

Maalain muuttamislailla on vapautettu pakkolunastuksesta 90 maatilaa, 43 teollisuuslaitosta, 149 pappilan tilankeskusta, 415 entiselle kartanonomistajalle annettua asutustaloa, 36 kauppalantonttia ja 2388 maalaistaloa, joiden suhteen kartanonomistajat olivat solmineet ennakkomyyntisopimukset ennen maalain voimaan astumista, yhteensä 3085 maatilaa, joiden koko pinta-ala 71.875 ha. Supistuksen jälkeen tuli siten valtiolle kuuluvaan maavarastoon tasaluvuin 2.310.000 ha eli 52,4% koko Eestin pinta-alasta. Siitä oli noin 1.070.000 ha maanviljelykseen

Diagr. 8. Pakkolunastettujen maitten jakaantuminen omistajien mukaan.

sopivaa maata, 810.000 ha metsämaata ja 430.000 ha suo-, räme- ja muita joutomaita¹⁾.

Pakkolunastetuilla maa-aloilla sijaitsi yhteensä 98.887 rakennusta, niistä 49.330 kartanoiden ja 49.557 vuokratalojen mailla.

Ritarikartanoiden omistajilta pakkolunastetuista maista maksettava korvaus on yhteensä Ekr. 13.247.000. Sen lisäksi siirtyivät valtiolle kartanoiden velat Rpl. 66.400.000. Kirkoilta pakkolunastetuista maista suoritettava korvaus (v:den 1934 laki) on (47.861 ha-lta) tasaluvuin Ekr. 1.242.000.

Kiinteistöjen ohella pakkolunastettiin kartanoista myös 10.808 hevosta, 30.219 nautaeläintä ja irtaimistoa, laitosten sisustuksia, tuotteita ja kylviä yhteensä Ekr. 2.891.000 arvosta²⁾.

Pakkolunastettujen maiden käyttö ja asuttaminen.

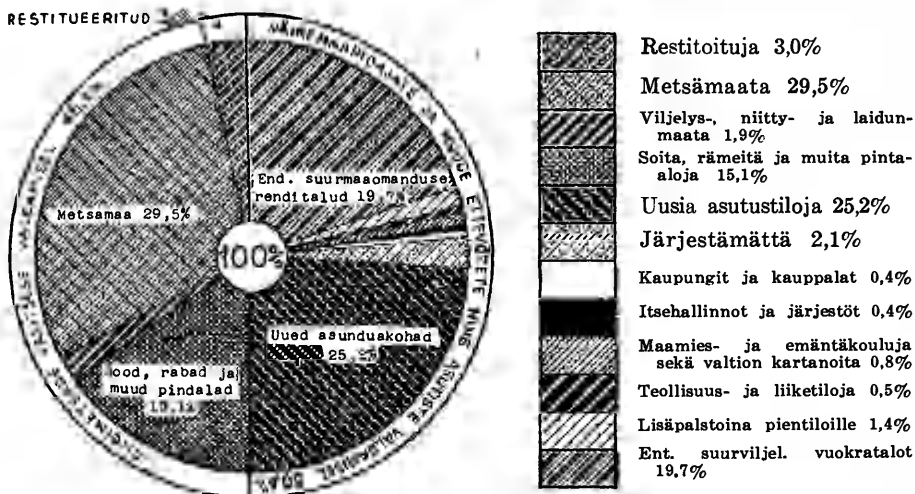
Valtiolle pakkolunastettujen maiden käyttämiseen nähden maa-laki ja sen muuttamis- ja täydennyslait antavat monenlaisia ohjeita, riippuen maan luonteesta ja asemasta.

¹⁾ Tiedot Maatalousministeriöstä.

²⁾ Valitsuse asutuste tegevus 1918—34 siv. 191 sekä Val. asut. teg. 1935. a.

Pakkolunastettujen kartanoiden metsät on maalain nojalla jätetty valtiolle kuuluviksi¹⁾. Metsämaista oli maatalousministerillä oikeus määrätä jaettavaksi vain metsämaita, jotka kelpaavat viljelystarkoitukseen, erillään olevia metsikköjä ja rajojen oikaisemiseksi ja kaupunkien ja kauppaloiden rajojen laajentamiseksi tarvittavia metsämaita; ensimmäisenä mainittu käyttömahdollisuus oli luvallista ainoastaan siinä tapauksessa, että entisen metsän tilalle istutettiin samassa määrin uutta metsää²⁾.

RESTITUEERITUD

Diagr. 9. Pakkolunastetun maan käyttö taloudellisesti vv. 1934/35.

Sitä vastaavasti erotettiin jo alusta alkaen myös kaikki pakkolunastettavat metsät ja otettiin Maatalousministeriön Metsäpäähallituksen alaisiksi (diagr. 9), joka on jakanut ne yksityisiin metsäpiireihin ja laatinut yleisen metsänjärjestyksen, -uudistuksen ja -käytön suunnitelmat sekä saattanut ne voimaan. Osa metsiä (etupäässä valtion tarpeiksi) käytti Valtion Metsäteollisuus, kun taas osa myytiin pieninä palstoina vuosittain osaksi huutokaupalla, osaksi ilman sitä yksityishenkilöille ja laitoksille. Vuodesta 1936 on hallitus päättänyt antaa koko metsäteollisuuden harjoittamisen Valtion Metsäteollisuudelle. Metsäteollisuuden hallittavaksi on annettu myös huonoa maata maavarastosta, jonka käyttökelpoiseksi laittaminen vaatii suuria esitöitä.

Pakkolunastettuja maanviljelykseen sopivia maita on käytetty asuttamiseen. Pätyypit, joita maalaki ja maauidistuksen toteuttamista koskevat asetukset tarkoittavat aikaansaataviksi, ovat seuraavat:

1. Maalailta pakkolunastettujen kartanoiden vuokratalojen saamiseen oli etuoikeus näiden talojen siihenastisilla vuokra-

¹⁾ Maalaki § 23.

²⁾ Maalain § 23:n täydennyslaki (RT n:o 159—1922).

jilla. Valtio sai siis antaa maita niiden siihenastisille käyttäjille, mutta myös palstoittaa ne uudestaan, kootakseen talosta erillään olevia maapalstoja, eroittaa vuokratalojen mailla sijaitsevia itsenäisiä pienviljelyksiä, oikaista rajoja jne.

Vuokratalojen mailla sijaitsevat rakennukset samoin kuin niitty- ja laidunmetseen sai sen käyttäjä korvauksetta, jos hän itse tai yhdessä perillistensä kanssa oli pitänyt taloa hallussaan yli 40 vuotta vuokraajana. Muussa tapauksessa tuli hänen maksaa siitä osittaista korvausta riippuen sen suuruus vuokra-ajasta tai rakennusten rakennuskustannuksiin osaallistumisesta ¹⁾).

Kartanoista palstoitettiin ensi sijassa:

2. ns. normaalitalot, jotka ovat aiotut kansalaisille, jotka saavat elatuksensa ainoastaan maanviljelyksestä, yhden perheen ja kahden hevosen työnormin suuruudessa. Valtion maiden palstoittamisen teknillisten ohjeiden mukaan ²⁾ on niiden ylärajana 50 tiinua (54,6 ha) sisältäen vähintään 10 ha pelloksi sopivaa maata. Suurimmalta osalta ne ovat 10—30 ha:n suuruiset.

3. Normaalityönteiden ohella annettiin mahdollisuus perustaa myös pientiloja käsityöläisille, puutarhoja kalastajille jne., siis tiloja, joissa maanviljelyksellä on ainoastaan sivumerkitys.

Normaali- ja pientilojen saajat määräsi itsehallinto (maakunnanhallitus) kunnanpuhemiesjärjestelmän ehdotuksesta. Maansaannin etuoikeus oli sotureilla, jotka Eestin vapaussodassa olivat osoittaneet erikoista urhollisuutta, sotureilla, jotka olivat haavoittuneet vapaustaistelussa, ja kaatuneitten soturien perheillä, joille v:sta 1924 alkaen maatalousministerin määräyksestä annettiin maata ³⁾).

Maatalousministerille antoi sama laki oikeuden määrätä maataloille myös uudismaitten asukkaita, käsityöläisiä, kalastajia ja kartanontyöläisiä, jotka v. 1919 olivat kartanossa vakituksessa työssä ja palvelivat kartanossa sen palstoittamiseen saakka. Tämä viimeksi mainittu määräys oli tarpeellinen kartanontyöläisten aseman turvaamiseksi.

Perustetut asutustilat joutuivat käyttäjille v. 1925 valtionmaiden ainaista käyttämistä koskevan lain perusteella.

Tämän lain kautta on valtionmaiden hyväksikäyttöä varten olemassa kaksi käyttötapaa — omistusoikeus ja ainainen käyttäminen. Omistus- ja ainaisen käyttämisen oikeudet ovat rajoitetut seuraavasti:

1) valtiolle jää osto-etuoikeus, 2) valtion maavarastosta annettua maata ei saa yhdelle henkilölle kerääntyä yli 50 ha, tämä maiden uuden keskittymisen välttämiseksi. Aluksi myytiin maatilat 60 vuoden vähittäismaksulla, josta velasta otettiin korkoa 4% ja 0,25% hallinnollisia kuluja varten sekä lisäksi kuoletusprosentti. Myönnettyt lainat kiinnitettiin toisella obligatiolla, jonka kesto oli 35 vuotta, 2% korolla. V:na 1935 annettiin laki kaikkien siihen saakka myytyjen maatilojen lainojen uudestaan järjestämisestä. Sen mukaan molemmat velat (mukaan laskettuina myös väliaikana syntyneet velat) liitetään yhtei-

¹⁾ RT n:o 51/52 — 1924.

²⁾ RT n:o 69/70 — 1920

³⁾ RT 109/110 — 1925.

seksi 60 v:ksi annetuksi 2%:iseksi velaksi, josta otetaan vielä lisäksi 0,5% hallinnollisia kuluja varten ja vastaava kuoletus. Tähän saakka myymättömät maatilat myydään samoilla ehdoilla.

Maatilojen myyntihinta lasketaan verotusta varten toimitetun hinnoittelun pohjalla (vv. 1901 ja 1923 lait), kuten maista entisille omistajille korvauksen maksamisessakin, ottaen jokaiselta ruपालta 11 kr., saarilla 9 kr. Tilaan kuuluvat kiinteistöt — rakennukset ja metsä, jos niitä on olemassa, arvioidaan erikseen.

Kunniapalkintomaan käyttölain nojalla ¹⁾ saivat henkilöt, jotka hallituksen päätöksestä olivat saaneet maita joko urhollisuutensa palkkiona, invaliideina tai kaatuneiden soturien omaisina, maan omaksi tai ainaseksi käytöksi korvauksetta.

4. Itsenäisiä maatiloja perustettaessa on suurennettu jo olemassa-olevia pientiloja lisäpalstoin, mikäli mahdollista annettiin maata lähetyvillä olevasta vapaasta valtionmaan varastosta ²⁾. Tehdäkseen mahdolliseksi tämän toimenpiteen laajassa mittakaavassa on hallitus luvannut kituvien maatilojen suurentamiseksi palstoittaa vv:na 1931 ja 1932 50.000 ha metsämaata. Lisäpalstoja on annettu sekä entisille ostomaatiloille että vuokra- ja asutustiloille, mikäli ne alkuaikoina osoittautuivat elinvoimattomiksi.

5. Samoin on valtion maavarastosta myöskin vaihdettu maita yksityismaihin niin rajojen oikaisemiseksi kuin maatilojen keskittämisen tarkoituksessa.

6. Teollisuus- ja liiketiloille (niin valtiolle otetuille kuin myös ottamatta jääneille) annettiin joka yksityistapauksessa maita sikäli mikäli jokaisen laitoksen tarkoituksenmukainen käyttäminen vaati ³⁾. Valtion teollisuusyrityksien, liiketilojen ja puutarhojen omiksi luovuttamisen lain kautta ⁴⁾ on hyväksytty teollisuusyritysten ja liiketilojen myynti huutokaupalla. Helpotuksia on tehty myös vuokraajille: 1) jotka itse tai edelläkävijänsä perillisinä ovat käyttäneet tilaa yhtämittaisesti ainakin 6 vuotta tai 2) joille kuuluu irtaimistosta ainakin 35%:n arvosta. Heidän maatilojensa hinnan määrää Maatalousministeriön arviointi.

7. Suuri osa maita on varattu myös valtion omiksi tarpeiksi ja annettu itsehallinnoille yhteiskunnallisia tarpeita varten ja monenlaisille järjestöille yleishyödyllisten tehtäviensä täyttämistä varten. Mainitut maa-alat on annettu erikoismääräysten ja maatalousministeriön päätösten mukaan.

Suurempina osina ovat maita saaneet yliopisto, maamies- ja kotitalouskoulut, koasemat valtiolle tai itsehallinnoille kuuluvina. Yksityiset suurmaanviljelykset on vuokrattu myös laitoksille pitemmäksi aikaa (Siemenviljayhdistys, maanvilj. keskusyhdistys „Estonia“) tai entisille omistajilleen, jotka ovat saavuttaneet yleistä huomiota siihen-

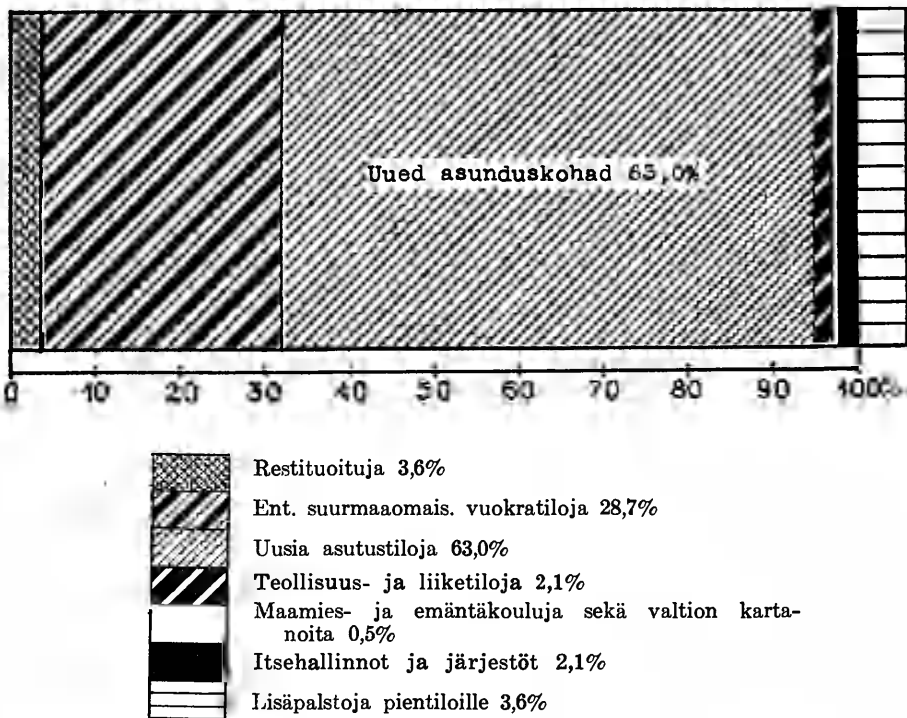
¹⁾ RT n:o 199/200 — 1925.

²⁾ Aluksi v. 1920 Maatalousministeriön ohjesääntöjen pohjalla, v:sta 1926 alkaen Maajärjestyslain pohjalla (RT n:o 23 — 1926).

³⁾ Valtion maiden jakamisen teknilliset ohjeet (RT 69/70 — 1920).

⁴⁾ RT n:o 97/98 — 1923.

astisessa toiminnassaan esim. rotujen ja laatujen kehittäjinä tai muuten. Osa valtion maista käytetään suurmaanviljelyksinä valtionkartanoina. Ne ovat pääasiallisesti varamaana tulevaisuudessa perustettaville asutuksille; siihen mennessä hallitaan niitä yksityissäöntöjen mukaan ja niillä on monenlaisia kulttuuritehtäviä. Pienempiä maatiloja on annettu itsehallinnoille huoltolaitoksia, yleis- ja ammattikouluja varten, itsehallinnon virkamiesten palkkamaiksi, markkina- ja toripaikoiksi jne. Maita on annettu järjestöille: palokuntayhdistyksille, sivistys- ja maamiesseuroille, seurakunnille jne.

Diagr. 10. Pakkolunastetuilla maa-aloilla palstoitettujen maayksiköiden jakaantuminen.

Itsehallintojen ja yleishyödyllisten järjestöjen maalla varustamislain ¹⁾ perusteella on annettu kaupunkien ja kauppaloiden hallintopiirikuntien ulkopuolella sijaitsevat maat itsehallintojen omaisuudeksi korvauksetta, muille yleishyödyllisille järjestöille taas samoilla korvauserusteilla kuin asutustilojen maansaajille.

8. Vaikka maalailta onkin perustava merkitys maakansaanhänen, ansaitsee se kuitenkin huomiota myös Eestin kaupunkien ja kauppaloiden kehityksessä. Useita kaupunkeja ja kauppaloita ympäröivät

¹⁾ RT n:o 16 — 1931.

kartanoiden maat. Se esti niiden laajentumista. Maalaki hävitti nämä rajat. Se teki maan omistamisen mahdolliseksi myös kaupunkien ja kauppaloiden hallituksille ja sitä tilaisuutta käytettiin ahkerasti. Alkoi monien kaupunkien nopea kasvu ja maalle syntyi vieläpä aivan uusia keskuksia pikkukaupunkien ja kauppaloiden muodossa (Rapla, Vändra, Kilingi-Nõmme y. m.). Kaupunkien ja kauppaloiden maalla varustamislain pohjalla ¹⁾ annetaan vastaavat maapalstat kaupunkien ja kauppaloiden hallintopiireissä kaupunkien ja kauppaloiden omaisuudeksi. Saadulla maalla tyydytetään ensiksi kaupunki- ja kauppala-hallituksen tarpeet ja loppuosa annetaan hallituksen määräyksen mukaan obrokille tai omaisuudeksi rakennustontteina.

Tulot, joita kaupungit tai kaupalat saavat näiden maiden pakko-lunastamisesta tai vuokraamisesta, käytetään seuraavasti: 25% kaupungin tai kaupalan itsehallinnon menoihin, 35% kaupungin tai kaupalan asunto-olojen tai hyvinvoinnin parantamiseen, 40% valtiolle (asutuspääomalle) korvauksena annetusta maasta.

Lukuja valtion maavaraston käyttämisestä.

Reduktion jälkeen valtion maavarastossa olleen 1.070.000 ha viljelysmaan lisäksi käytettiin asuttamiseen ja pienviljelysten laajentamiseen vielä 130.000 ha metsä- ja suomaita, niin että koko palstoitettu maa-ala käsittää n. 1.200.000 ha. Siitä on v:teen 1936 asti ²⁾ (diagr. 10):

1. Entisiä vuokrataloja eroitettu 24.000, niillä on pinta-alaa n. 470.000 ha. Vuokratalojen lukumäärä on kasvanut itsenäistyneiden alivuokralaisten kautta. Samalla on vuokrataloista suurennettu 7.600 lisäämällä maata n. 30.000 ha.

2. Uusia asutustaloja on perustettu 52.558 (n. 600.000 ha.). Perustetuista asutustaloista on niiden suuruuden mukaan (diagr. 11):

tilan suuruus	tilojen lukumäärä	%	
alle 1 ha	7.155	13,6	} 44,4%
1—5 „	7.780	14,8	
5—10 „	8.436	16,0	
10—20 „	15.263	29,0	} 48,7%
20—30 „	10.366	19,7	
30—50 „	3.026	5,8	} 6,9%
yli 50 „	532	1,1	

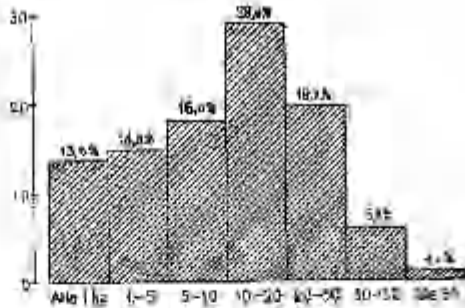
3. 8.668 pikkutilalle on annettu lisämaita 33.360 ha. Niistä on 15% saanut lisämaita rajoja oikaistaessa.

4. Valtionmaita on vaihdettu 1.635 tapauksessa, joten valtion maita on liitetty maatiloihin 8.240 ha ja maatilojen maita valtion-maihin 7.200 ha. Yhteensä on asutustilojen perustamiseen ja pienviljelysten laajentamiseen käytetty n. 600.000 ha.

5. Teollisuusyrityksiä ja kauppatiloja varten on palstoitettu 960

¹⁾ RT n:o 113 — 1927.

²⁾ Tiedot saatu Maatalousministeriöstä.

Diagr. 11. Asutustilojen jakaantuminen suuruuden mukaan.

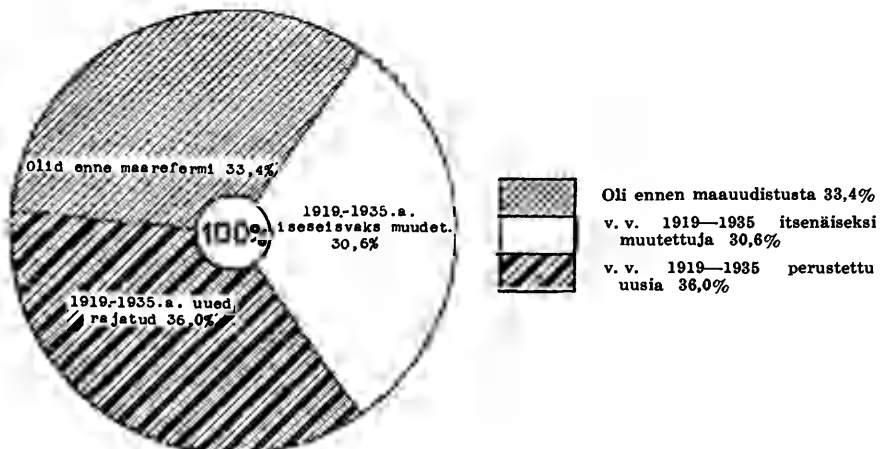
teollisuus-, 700 kauppa- ja 158 kauppapuutarha-maatilaa, yhteensä 1818, pinta-alaltaan 10.900 ha.

6. Maamies- ja kotitalouskouluille, koeasemille ja valtionkartanoille on annettu 53 maatilaa, yhteensä pinta-alaltaan 18.054 ha. Näistä hoidetaan 23 valtion kustannuksella, 19 on itsehallintojen ja järjestöjen käsissä ja 9 (1.981 ha) yksityishenkilöiden käytettävänä. Itsehallintojen tarpeiksi on annettu pienempinä yksiköinä 1501:lle 8967 ha, järjestöille 400 yksikköä — 1334 ha.

7. Kaupungeille ja kauppaloille on annettu valtion maavarastosta 16 kaupungille ja 15 kaupalalle yhteensä 10.050 ha.

Järjestämättä ja jakamatta on kartanonmaista vielä n. 50.000 ha. Mutta näiden käyttökuntoon saattaminen edellyttää suuria maanparannustöitä, joita toteutetaan jo asutuspääoman turvin.

Kuten näistä tiedoista voi nähdä, on vv. 1919—1935 siihenastisesta suurmaaomaisuudesta muodostettu 3085 restitoidun maatilaa ja 24.000 entisen vuokratilan lisäksi ulkopuolella kaupunkien ja kauppaloitten rajoja yhteensä 56.330 uutta maatilaa tai kaikki yhteen laskettuna

Diagr. 12. Maatilojen lukumäärä Eestissä v. 1936 alkuun mennessä (kaupunkien ja kauppaloitten rajojen ulkopuolella).

83.415 maatilaa (diagr. 12). Sen ohella on annettu lisämaita ja tehty maavaihtoja 10.303:ssa tapauksessa.

Perustetuista asutus- ja vuokrataloista oli 1. IV. 1935 myyty 54.141, loput maat toivotaan saatavan kiinnitetyiksi seuraavan 2—3 vuoden aikana.

A s u k k a i d e n a v u s t a m i n e n a s u t t a m i s a i k a n a .

Osa maansaajista oli jo ennen maauidistuksen toteuttamista itsenäisiä talokkaita. Näihin kuuluvat entiset kartanontilojen vuokralaiset ja torpparit. Näille merkitsi maauidistus vain joko itsenäistymistä, vapautumista kartanonomistajan mielivallasta, tai talouden laajentamista. Mutta osan maansaajista — kartanomaille asettuvien — tuli aloittaa aivan alusta: rakentaa huoneet, hankkia irtaimisto ja eläimet, siemen ja käyttöpääoma. Muutamilla ulkoapäin tulijoilla oli itsellään irtaimistoa ja säästöjä: heihin kuuluvat maansaajat, jotka aikaisemminkin asuivat vuokratiloilla, ja talollisenpojat, joita isät autoivat. Mutta oli paljon niitä, jotka paljain käsin, hyvällä tahdolla ja kättensä työvoimiin luottaen tulivat asutustiloille: maattomat soturit, entiset kartanon työläiset, osa sivistyneistöä jne. Näitä oli valtion autettava, jotta he nopeasti kunnostautuisivat ja jottei tapahtuisi pysähtymistä tuotannossa. Osa irtaimistoa, tuotteita ja kylvöä saatiin kartanoista pakkolunastuksen kautta. Se joutui enimmäkseen uudisasukkaille (lukuunottamatta laitosten sisustuksia ja valtiolle jääneiden kartanoiden irtaimistoa) joko käteismaksusta tai velaksi. Mutta sitä oli yleensä kovin vähän. Niinpä saivat asukkaat kartanoista yhteensä vain 9615 hevosta ja 25.409 nautaa. Yhteensä saivat maansaajat kartanoista irtaimistoa:

maksusta	Ekr. 1.881.000.
velaksi	„ 1.625.000.
Sen lisäksi maalain § 24 perusteella irtaimistoa	<u>Ekr. 1.624.500.</u>

Yhteensä kartanoista saadut irtaimistot ja irtaimistolainat Ekr. 5.130.500.

Paljon suuremman osan asutustalojen tarpeellisesta irtaimistosta asukkaat toivat mukanaan muualta, hankkivat yksityispankeilta ja yksityishenkilöiltä saaduilla lainoilla ja keräsivät sen ahkeruudella ja työllä.

Niinpä omistivat jo v. 1925 maataloudellisten muistiinpanojen perusteella 29.860 kartanomailla sijaitsevaa asutustaloa tarpeellisen lukumäärän eläimiä, samoin myös tarpeellisen irtaimiston, mikä ei ylitä ainoastaan kartanoista saadut eläimet ja irtaimiston, vaan myös kartanoissa olleiden eläinten koko lukumäärän (diagr. 13). Myöhemmin on noussut ainoastaan nautojen, lypsylehmien ja siipikarjan luku ja eläinten laatu:

	V. 1920 kai- kissa karta- noissa ¹⁾	V. 1925 muis- tiinpanojen mukaan asu- tustaloissa ²⁾	V. 1929 muis- tiinpanojen mukaan asu- tustaloissa ³⁾
Kartanoita	1.149	—	—
Asutustiloja kartanonmailla	—	29.860	32.077
Eläimiä:			
Hevosia	25.046	42.593	43.447
Nautoja yhteensä	74.844	92.681	115.337
Lypsylehmiä	46.936	61.649	78.575
Lampaita	65.075	140.062	96.594
Sikoja	24.206	59.038	52.912
Siipikarjaa	—	134.511	214.952
Mehiläiskekoja	—	4.367	5.092
Irtaimistoa:			
	V. 1920	V. 1925	V. 1929
Sahroja	7.591	28.459	} 59.971
Yksisahraisia rauta-auroja	6.051	23.996	
Monisahraisia auroja	3.850	2.135	2.999
Puu- ja rautaakeitä	} 10.678	38.839	45.084
Jousiäkeitä		12.009	19.442
Yhden hevosen rattaita	3.939	32.954	39.907
Kahden hevosen rattaita	5.127	2.538	1.634

Suurempien ja kalliimpien koneitten (puimakoneitten, moottoreiden ja viljanpuhdistajien) käyttöä varten ovat asukkaat liittyneet entisten ostotalojen omistajien kanssa koneyhdistyksiksi tai vuokraavat niitä yksityisiltä koneitten omistajilta.

Suurempi kuin irtaimiston hankkimisessa oli valtion apu rakennusten perustamisessa. Entiset kartanorakennukset sijaitsivat pääasiassa kartanonmaiden keskuksessa ja jäivät palstoittaessa kartanon keskusalustoihin. Sitävastoin kauempana sijaitseville maataloille oli välttämättä rakennettava uudet rakennukset. Kartanoista saadusta 98.887 rakennuksesta oli huhtikuun 1. p:nä 1933 ⁴⁾:

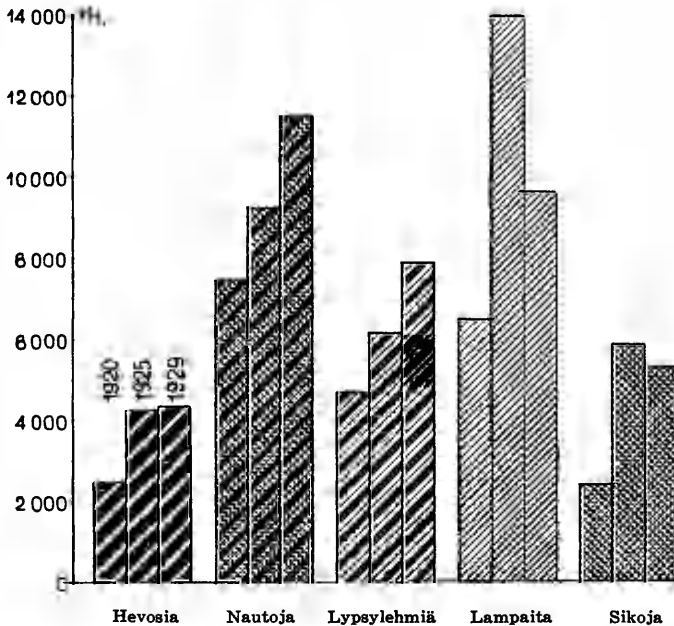
	Entisten kartanoiden rakennukset	Entisten vuokratilojen rakennukset	Yhteensä
Entisten vuokratilojen omiksi joutuneita	—	24.199	24.199
Käyttökelpoisia myyty	31.378	19.355	50.733
Myyty käyttökelvottomia	9.784	—	9.784
Myyntä käyttökelpoisia	571	} 6.003	} 8.600
Myyntä käyttökelvottomia	—		
ja rappetuneita huon.	2.026		
Myyntä teollisuus-, liike- ja valtionlai- toksille kuuluvia rakennuksia	5.571	—	5.571
Yhteensä	49.330	49.557	98.887

¹⁾ Kogu statistilisi andmeid Eestist. Tallinn 1921.

²⁾ V:den 1925 maatalousmuistiinpanot. Val. Tilast. Keskustoim. 1926.

³⁾ V:den 1926 maatal.-muist.-panot. Eesti 1920—1930. Tallinn 1931.

⁴⁾ Hallituksen laitosten toiminta 1918—1934, siv. 193.

Diagr. 13. Kotieläinten lukumäärä asutustil. vv. 1925 ja 1929 verrattuna kotieläinten lukumäärään suurmaanviljelyksissä v. 1920.

Uusille rakentajille valtio teki mahdolliseksi saada pitkäaikaista rakennusluottoa ja metsämateriaalia helpotetuin ehdoin. V:siin 1934—1935 mennessä oli valtio antanut:

rakennuslainoja 57.535 tapauksessa . . . Ekr. 14.630.149
 helpotuksia rakennusaineitten myynnissä „ 9.978.196

Yhteensä Ekr. 24.608.345

Mutta rakennuksistakin on suuri osa rakennettu ilman valtion apua, koska yleinen rakennusten lukumäärä valtion vuokra-, asutus- ja palkkamaatiloissa saavutti v:den 1929 maataloudellisen tilaston aineiden mukaan 250.000.

Maauudistuksen yleiset menot v. 1918—1934/35.

Yhteensä on valtio käyttänyt maauudistuksen toteuttamiseen vv:na 1918—1934/35 49.301.522 Ekr. Siitä on ¹⁾:

1. Yleisiä hallinnollisia menoja Ekr. 12.229.254
2. Ylimääräisiä menoja (regulatiivimaksut, pakkolunastetuille maille ingrosseeratut velat, vuokrien takaisinmaksut, korvaukset pakkolunastetuista maista) . . . Ekr. 6.981.317
3. Asutusrahastot (uudisasukkaiden rakennuslaina, avustuslaina rakennusvuosina, laina asuntojen rakentamiseksi maalla) Ekr. 20.112.754
4. Uudisasukkaille annettu helpotus rakennusaineitten myynnissä Ekr. 9.978.197

¹⁾ Maatalousministeriöstä saadut tiedot.

II. Asutustoiminta.

Sitämukaa kuin maanviljelykseen sopiva maa-ala väheni kartanoitten palstoittamisen kautta, syntyi yhä suurempia vaikeuksia uusien asutustalojen perustamisen ja uudisasutuksen jatkuvan lisäämisen vuoksi. Asutustoiminnan siirtyminen pääasiassa uudismaille vaati edelläkäyviä laajakantoisia parannus- ym. töitä, mitkä osoittautuivat yksityisille asukkaille ylivoimaisiksi. Päästäkseen näistä vaikeuksista saatettiin voimaan v. 1929 vastaisen asutustoiminnan kehittämiseksi asutustoiminnan järjestelyä koskeva määräys ja asutuspääoman laki.

Uuden järjestelyn pohjalla tapahtuu asuttaminen vastaisuudessa kahdella tavalla:

1. Asuttaminen valtion aloitteesta tapahtuu siten, että valtio (asutuslautakunta) hankkii asutusmaan, suorittaa siinä tarpeelliset järjestelytyöt, kuten tietyöt, viemärien kaivamisen, toteuttaa tarpeen vaatiessa myös maan raivaustyöt ja perustettujen talojen rakennustyöt ja myy sellaiset asutustalot edelleen erikoisvalinnan perusteella maatahaluaville ehdoilla, jotka ovat säädetyt kartanonmaista perustettujen asutustilojen myyntiä varten. Maita hankkii asutuslautakunta sitä varten joko jäljellejääneestä valtion maavarastosta (suot, metsämaat) tai ostaa suurempia epäkuntoon joutuneita maatiloja.

2. Toinen tapa on yksityisluontoinen asuttaminen; sen mukaan maatahaluava itse ostaa maan myyjältä ja toteuttaa siinä tarpeelliset työt käyttäen siihen valtion antamia asutuslainoja.

Molemmissa tapauksissa uudisviljelijältä vaaditaan tarpeellista kokemusta maanviljelyksen alalla ja myös tiettyä varallisuutta.

Asuttamisen rahoittamiseksi on muodostettu asutuspääoma, johon on koottu kaikki maaudistuksen toteuttamista varten valtion varaat pääomat, samoin kaikki, mitä valtio saa pakkolunastettujen maiden myynnistä ja vuokrista. Asutuspääoman suuruus oli v. 1935 lopulla noin 65 milj. Ekr.¹⁾ Vuodessa tulee koroista ja kuoletussummista 3,5—4 milj. Ekr., joilla peitetään valtion menoja (korvaukset pakkolunastetuista maista) ja rahoitetaan asutustoimintaa.

Uusi asutusjärjestys astui voimaan v:den 1929 lopulla rinnakkaisesti entisten maaudistuksen alalla toimivien laitosten kanssa. V:teen 1935 oli Asutuslautakunnan hallintaan siirtynyt 141 maa-alaa koko pinta-alaltaan 34.487 ha, josta oli järjestetty 19.985 ha — 1223 uudistaloa ja 102 lisäpalstaa. Asutusmaiden järjestämiseksi on kaivettu yli 2,5 milj. m³ viemäreitä, rakennettu 229 km uusia teitä, pystytetty 129 rakennusta valtion toimesta, raivattu 512 ha uudismaata.

Yhteensä on käytetty asutustoimintaan 2.629.064 Ekr. asutuspääomasta. Uusien asutustalojen myyntihintana on ollut tarpeen vaatimien rakentamislainojen kanssa keskimäärin 244 Ekr. ha:lta.

Yksityisesti on v:teen 1935 mennessä perustettu 109 asutustilaa ja 16 lisäpalstaa.

Vastaisuudessa on suunniteltu lähivuosien aikana vuosittain perustettaviksi 400—500 uutta maatilaa, joihin käytetään 1 milj. kruunua vuodessa.

¹⁾ Asutusviraston johtajalta saadut tiedot.

III. Yksityisvuokramaiden pakkolunastaminen.

Suurmaanviljelysten valtiolle ottaminen ja asuttaminen on suurimpia yrityksiä maajärjestelyn alalla Eestissä. Muut aloitteet — yksityisvuokramaiden pakkolunastaminen ja palsta- sekä jakomaiden järjestely — ovat sen rinnalla vain vähäisiä, josta syystä pysähdyimme niitä tarkastelemaan ainoastaan lyhyesti.

Maalaki, kuten näimme, jätti täydelleen koskematta kartanoista ennen maalakia eroitettut ja talonpojille myydyt maat. Mutta viime-mainituilla sijaitisi monta tuhatta pienviljelystä, jotka olivat perustetut työorjuuden aikana työläistiloiksi tai myöhemmin syntyneet talon siirtyessä yhdelle perijälle, jolloin toiselle perilliselle tuli pieni maapalsta asuinpaikaksi.

Kaikkien näiden pienviljelysten asema oli epävarma: maa kuului talonmistajalle, mutta rakennukset enimmäkseen maankäyttäjälle. Lisäksi puuttui maankäyttäjältä — rakennuksenomistajalta (torpparilta) — varmuudentunne, koska useissa tapauksissa oli suhde maanomistajaan säännöstelemättä ja maanomistaja saattoi maankäyttäjää pakottaa milloin tahansa poistumaan rakennuksineen.

Paitsi mainittuja talonmailla sijaitsevia pientiloja jäi vakauttamatta joukko vuokratiloja kaupungeille, kunnille ja laitoksille kuuluneiden kartanoiden mailla, joita maalaki ei koskenut.

Puheenaolevat pienviljelykset vakauttaa siihenastisille käyttäjille v. 1926 annettu kuntien, laitosten ja yksityisvuokramaiden järjestelylaki¹⁾. Se laki teki mahdolliseksi kaupunkien ja kauppaloitien rajojen ulkopuolella sijaitsevien vuokramaiden käyttäjille ostaa vuokramaansa. Lain mukaan voitiin pakkolunastettaviksi määrättyjä vuokratiloja erottaa 50 ha:n maa-alaan saakka tarpeellisine talousrakennuksineen. Torpat talonmailla eroitetaan korkeintaan 5 ha:n pelto-, piha- ja puutarhamaineen, joihin kuuluu lisäksi niityt. Lakia toteuttavat paikalliset järjestelylautakunnat, joiden tehtävänä on toimittaa eroittaminen, jos mahdollista molempien asianomaisten sopimuksen mukaan. Jollei päädytä sopimukseen, niin ratkaistaan kysymys lain mukaan, siten, että maahinta määrätään samoilla perusteilla kuin maalailta pakkolunastettujen maiden myyntiin nähden on voimassa. Korvauksen viimemainitulla tavalla hinnoittelusta omaisuudesta maksaa valtio 3 vuoden kuluessa, kun taas maanomistaja voi valtiolle maksaa samoin perustein kuin valtiolta maata saaneet maanomistajat.

Tähän asti on päätetty erottaa ja maankäyttäjille omiksi antaa 10.486 vuokratyksikköä²⁾, niistä 641 vuokratilaa kaupunkien ja laitosten mailla ja 9845 torppaa. Niistä on käytännöllisesti eroitettu 3601 vuokratilaa pinta-alaltaan 12.545 ha, joista 1512 tilaa on suurennettu valtion lisämaiden kautta, joiden laajuus 5.612 ha.

V:sien 1928 ja 1935 lakien kautta on annettu oikeus myöskin kaupunkien, ja kauppaloiden hallintopiireissä asuvien vuokra-

¹⁾ Kuntien, laitosten ja yksityisvuokramaiden järjestelylaki ja Kuntien, laitosten ja yksityisvuokramaiden järjestelyn muuttamislaki (RT n:o 46 — 1928).

²⁾ Venäjän maajärjestelylain pohjalla toukok. 21 p:nä 1911.

maiden käyttäjille (joista suuri osa on jäänyt sinne kaupunkien ja kauppaloitten hallintopiirejä laajennettaessa) vaatia maan eroitamista obrokille, jos vuokraajalla on olemassa rakennukset käytettävällä maalla eikä maan käyttämisestä hän pääse omistajan kanssa sopimukseen. Maankäyttäjille eroitettavan maan suuruus on rajoitettu 7000 neliometriin ja obrokiksi lasketaan 4% maan markkina-arvosta, jonka määrää asiaa järjestävä maajärjestelylaitos. Kootujen aineiden mukaan ulottuu sellaisten tilusten luku 2595:een, maataltaan 3056 ha:iin.

IV. Jako- ja palstatilojen palstoitus.

Jakomaiden palstoitus oli seurauksena Petserin ja Narvajoen takaisilla mailla vallinneesta venäläisestä kunnallisen maaomistuksen systeemistä — jakomaanviljelyksestä. Maa kuului siellä kyläkunnille — juriidisille henkilöille, kun taas kunnan jäsenillä oli maan käyttöoikeus erikseen tai yhteisesti. Koska maa jaettiin periodisesti maankäyttäjien kesken ja oli pirstottu hajalleen pieniksi kaistaleiksi, teki se mahdolliseksi ainoastaan ekstensiivisen maankäytön. Jakomaiden palstoitus tavoittelee kunnallisen maanomistuksen hävittämistä ja sen sijaan yksityisomaisuuden luomista. Sitä aloitettiin jo Venäjän vallan aikana ¹⁾.

Eestin Tasavalta on jatkanut sitä työtä ensiksi muutetun venäläisen ²⁾, myöhemmin uuden Eestin maajärjestelylain pohjalla ³⁾. V:teen 1935 (ml.) on järjestetty Petserinmaalla ja Virumaan Narvan-takaisessa osassa ⁴⁾:

	Järjestettyjen kylien luku talojen luku pinta-ala ha		
Eestin Tasavaltaan liittämiseen saakka	224	1.606	20.322
vv. 1920—1935 (ml)	504	11.299	110.397
Yhteensä	728	12.905	130.719

Jakomaita on jäänyt vielä palstoittamatta n. 2.700 taloa pinta-alaltaan 15.000 ha, joiden jako toteutetaan parin lähivuoden kuluessa.

V:den 1926 maajärjestelylain pohjalla on myöskin Varsinais-Eestissä toteutettu palstamaiden järjestelyä ja yhteismaiden jakamista.

Yhteensä on vv. 1926—35 (ml.):

	piirikuntia	taloja	ha
Palstatiloja järjestetty	61	1987	36.923
Yhteismaita jaettu itsenäisiksi talouksiksi	35	426	2.805

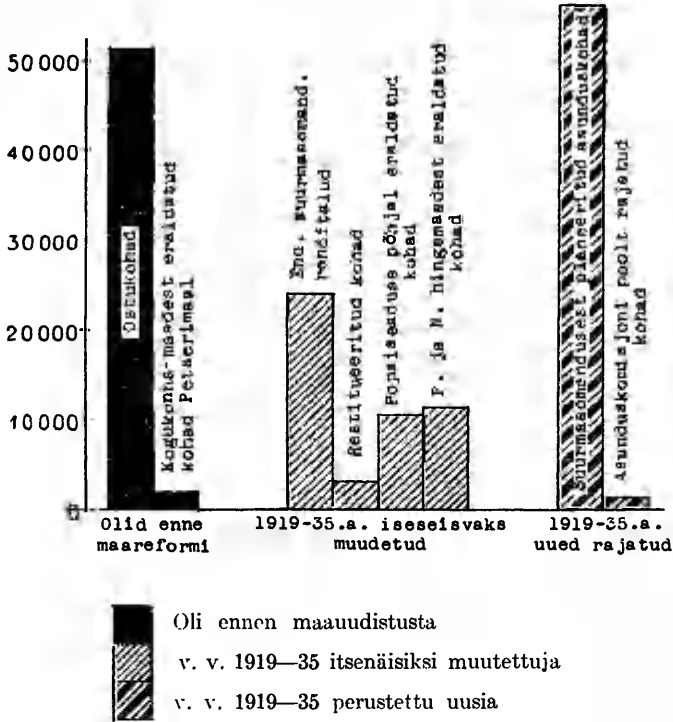
Palstatilojen järjestelyssä on Varsinais-Eestissä vielä suurin työ tekemättä.

¹⁾ Venäjän maajärjestelylain pohjalla toukok. 21 p:nä 1911.

²⁾ Laki talonmaiden järjestelystä. Petserinmaalla (RT n:o 14/15—1920) sekä RT n:o 88/89—1921.

³⁾ Maajärjestelylaki (RT n:o 23—1926).

⁴⁾ Tilast. tiedot Maatalousministeriöstä.

Diagr. 14. Maatilojen jakaantuminen Eestissä v. 1936 alussa (kaupunkien ja kauppaloitten rajojen ulkopuolella).

Maauudistuksen taloudellisia saavutuksia.

Kuten edelläolevasta kuvauksesta näkyy, on maauidistuksen seurausena syntynyt 15 vuoden kuluessa perusteellisia muutoksia Eestin agraarioloissa, aiheuttaen viimeainituille kokonaan uuden ilmeen. Siihen asti vallinnut suurmaaomaisuus kuin myös jakomaiden pito on melkein täydellisesti hävinnyt. Sen sijaan on astunut siihenastisten pienviljelijöitten lisäksi yli 100.000 uutta maanomistajaa muuttaen Eestin täydellisesti pienviljelijöitten maaksi (diagr. 14):

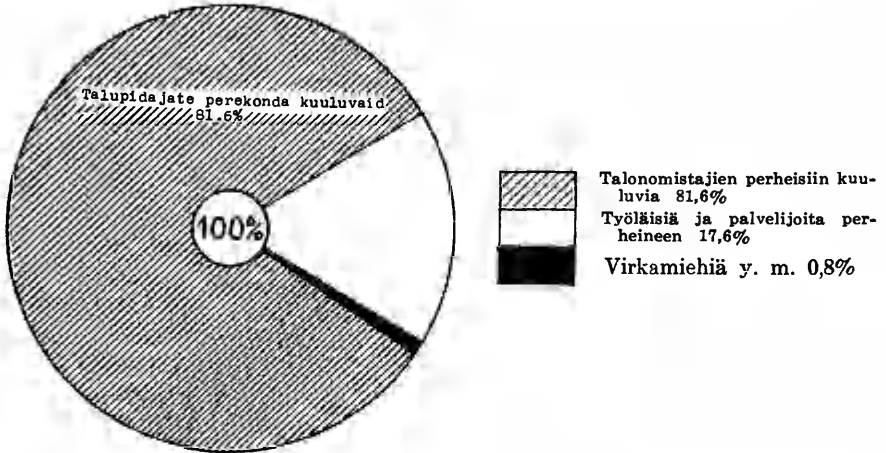
I. Entinen pienmaaomaisuus:		
1) ostotalot Varsinais-Eestissä	51.640	} 53.246 talou
2) pientalot Petserinmaalla	1.606	
II. Entiset vuokra-, torppa- ja jakomaatalot itsenäisiksi muutettuina:		
3) entisen kartanonmaan vuokratalot ja torpat	24.000	} 48.870
4) Petserin ja Narvantakaisesta jakomaasta eroitettut talot	11.299	
5) kuntien, laitosten ja yksityisvuokramaiden järjestelylain pohjalla eroit. t.	10.486	
6) restituoitut talot	3.085	

III. Uudet maauidistuksen johdosta syntyneet talot:

7) kartanonmaista muodostetut asutustalot ja eritarkoitustilat	56.330	} 57.553
8) asutuslautakunnan perustamat uudistalot	1.223	

Yhteensä 159.669 taloa

On ymmärrettävää, että sellaiset perinpohjaiset muutokset agraarirakenteessa aiheuttivat muutoksia myös taloudellisessa elämässä. Koska joukko perinpohjaisimpia uudistuksia — nimittäin entisten kartanoiden vuokratalojen erottaminen, kartanonmaiden palstoittaminen ja metsien valtion huostaan ottaminen — tapahtui vieläpä sangen nopeassa tempossa ja pääpiirteissään loppuunsaoritettiin vv. 1920—1925, osit-

Diagr. 15. Maatalousväestö v. 1934 väenlaskun mukaan.

tain vapaussodan aikana tai sitä lähinnä seuraavissa poikkeuksellisissa olosuhteissa, niin ei ollut puutetta niistä, jotka eivät toivoneet sellaisista uudistuksista kaikkein parasta. Löytyi vieläpä profeettoja, jotka ennustivat Eestin Tasavallan taloudellista rappeutumista maauidistuksen vaikutuksesta.

Nyt 15 vuoden jälkeen laskien maauidistuksen alusta voi tehdä jo muutamia yhtenvetoja maauidistuksen taloudellisten seurausten suhteen, vaikkakin sitä vaikeuttaa nykyisinkin tietyssä määrin se, että maauidistuksen rinnalla on syntynyt perinpohjaisia muutoksia myös muissa maataloudellisissa oloissa Eestissä. Siten ovat jyrkästi muuttuneet maataloudelliset ulkomaamarkkinat, joille Eestin täytyy maatalousmaana sijoittaa tuotteittensa ylijäämiä. Entisten Pietarin markkinoiden asemesta, joille Eestistä joutuivat maito ja maitotuotteet, nautaeläimet, siat, peruna jne., piti suuntautua länteen, mikä vaati maatalouden täydellistä uudestaan järjestelyä markkinoiden suhteen ja siten jarrutti myös maataloudellista kehitystä; muutamat ulkoma-

markkinat — esim. sprimarkkina — ovat kokonaan hävinneet. Sama on voimassa osittain myyntiperunoittemme suhteen. Toiseksi muutokset agrariirakenteessa — suurviljelyksen korvaaminen pienviljelyksellä — edellyttivät myös vuorostaan muutoksia tuotannonaloilla antaen sille suuremman karjataloudellisen suunnan ja vaatien sisäisiä uudestaanjärjestelyjä. — Ne kaikki himmentävät suoranaisia agraariuudistuksen vaikutuksia ehkäisten puolestaan maataloudellista kehitystä. Koska Eestin maataloudellisessa tuotannossa kuitenkin, vaikka määrättömän suuria investoimisia ja uudestaanjärjestelyjä on suoritettu, ei ole hetkeksikään tapahtunut taantumista eikä pysähtymistä, vaan koko ajan Eestin itsenäisyyden ja maauidistuksen alkuvuosista saakka on jatkuvasti edistytty, osoittautuu niin, että maauidistus, vaikkakin se joskus hävitti yksityisiä arvoja (esim. muutti osan entisiä kartanorakennuksia hyödyttömiksi), toisaalta se vapautti ja valjasti Eestin maanviljelykseen sellaisessa laajuudessa uusia luovia voimia ja työntöä, että ne vaa'assa painavat paljon enemmän kuin edellämainittu.

Talojen väestö.

Katsokaamme ensiksi, miten maauidistus on vaikkutanut Eestin maaväestöön, minkäverran se on voinut vähentää maaköyhälistöä. Eestin maa-asukkaiden kokoonpanon suhteen ennen itsenäisyyttä on meillä vain puutteellisia aineksia olemassa. Lähtien v:den 1916 maatalousluettelon aineksista voisi senaikaisista maalla-asuvista arvioida noin $\frac{2}{3}$ maattomiksi, jotka saivat peltotyöstä elatuksensa. V:den 1934 väenlaskun mukaan oli maanviljelysväestöä 662.561 henkeä. Heistä oli talonomistajien perheisiin kuuluvia 540.746 eli 81,6%, työmiehiä ja palvelijoita 116.497 eli 17,6%, loput virkamiehiä ja tuntemattomia. Siten on entisestä maaköyhälistöstä jäänyt jäljelle vain pieni osa. Runsaasti puolet nykyisten talojen omistajista perheineen on muuttunut talonomistajiksi maauidistuksen johdosta Eestin itsenäisyyden aikana.

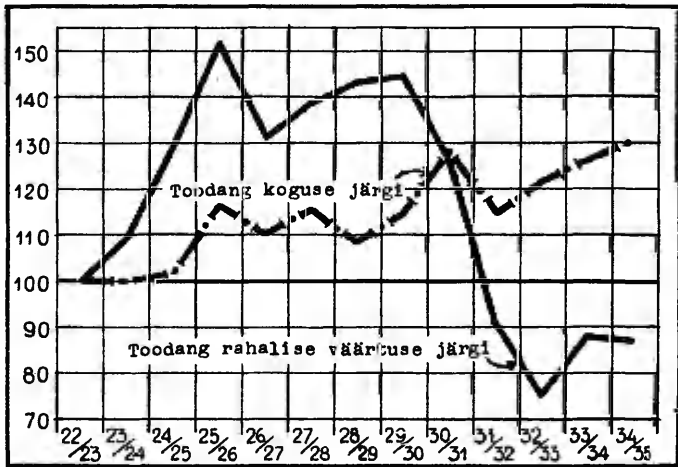
Maataloudellinen kokonaistuotanto.

Koska suoranainen tilasto puuttuu erikoisesti maauidistusta koskevien talouksien suhteen, voi maauidistuksen vaikutusta maataloudelliseen tuotantoon tarkastella vain yleisen tuotannon kehittymisen pohjalla. Parhaiten kuvailee maataloudellista tuotannon kehitystä koko laajuudessaan seuraava taulukko maataloudellisesta kokonaistuotannosta Eestissä alkaen vuosista 1922—23:

Maatalouden kokonaistuotannon kehitys vv. 1922—35¹⁾

Maatal. kokonaistuotannon arvo (nettotulot) 1000 Ekr-ssa.

Vuosi	Maanviljelys	Karjanhoito	Yhteensä	Arvo-indeksi	Tuotannon ind.
1922—23	66.365	87.684	153.989	100	100
23—24	69.210	99.812	169.022	109.7	100
24—25	78.152	120.722	198.874	129.2	102.2
25—26	86.009	147.599	233.608	151.7	116.9
26—27	63.691	138.747	202.438	131.4	110.8
27—28	79.082	134.204	213.286	138.9	115.7
28—29	71.834	148.962	220.796	143.4	108.3
29—30	67.049	155.716	222.765	144.7	114.8
30—31	67.275	126.697	193.972	126.0	128.3
31—32	49.635	89.863	139.498	90.9	114.5
32—33	48.023	67.828	115.851	75.2	121.6
33—34	56.587	79.271	135.858	88.2	126.5
34—35	56.826	77.541	134.367	87.2	130.4

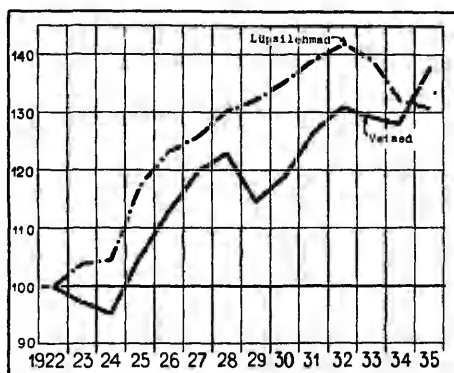
Diagr. 16. Maataloudellisen tuotannon kehityksen indeksi (v. 1922/23=100).

Kuten edelläolevast näkyy, osoittaa maanviljelyksen kokonaistuotanto v:sta 1922—23, mistä ajasta alkaen on vastaavaa aineistoa olemassa, koko ajan jatkuvaa nousua katsomatta intensiivisen agraari-rakenteen uudestaanjärjestelyyn. Tuotannon kehitystä ovat ehkäisset ajoittain vain muutamat kato- ja pulavuodet, mutta uusi pienviljelys on niistä nopeasti selviytynyt.

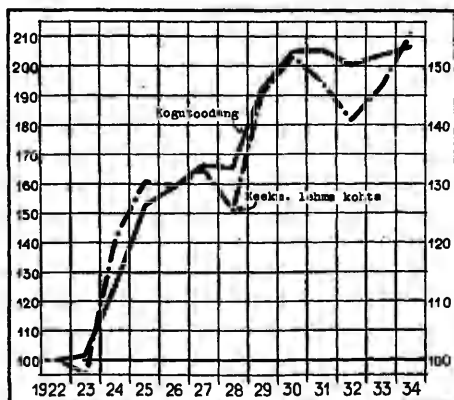
Kokonaistuotannon arvon nousu tekee v:sta 1922—23 vuosikymmenen loppuun (1929—30) kokonaista 44,7%. Jos arvioidaan myöskin tapahtunut hintojen nousu samalta ajalta, tekee tuotannon todellinen nousu kuitenkin suunnilleen 15%. Sitä seuraava hintojen jyrkkä lasku on tuotannon arvon vienyt viime vuosina tuntuvasti alaspäin,

¹⁾ Tiedot saatu konjunktuurilaitokselta.

mutta todellisuudessa on tuotanto siitä huolimatta kasvanut, ylittäen vv. 1934—35 30%:lla vv. 1922—23 tuotannon.

Diagr. 17. Nautojen ja lypsylehmien lukumäärän indeksi (v. 1922 = 100).

Diagr. 18. Maitotuotannon kehityksen indeksi (v. 1922/23 = 100).

Karjanhoito.

Sama kokonaistuotannon taulukko näyttää myös, että koko kehitys ensi vuosikymmenellä — viljasuojelun voimaannpanoon saakka — on tapahtunut pääasiassa karjanhoidon merkeissä. Se on osaksi johtunut luonnonmukaisista oloista, ilmastosta, maaperästä, mitkä ovat erittäin suotuisat karjanhoitoon Eestissä, mutta tietyssä määrin myös markkinaoloista ja agraarirakenteen uudestaanjärjestelyistä, mitkä edistävät karjataloutta. Erittäin nopeasti ja jatkuvasti on tapahtunut maitotalouden nousu (diagr. 17 ja 18), mikä muodostaa oikeastaan Eestin maanviljelyksen selkärangan. Sillä nautakarjanhoito antaa Eestin maatalouksille 32,4% kokonaistuloksesta ja 53% rahatuloista. Nousua

on ilmennyt niin hyvin nautojen ja lypsylehmien lukumäärässä kuin lehmien tuotannossa.

Nautojen ja lehmien lukumäärä ja maitotuotanto ¹⁾:

Vuosi	Nautoja yht.	Lypsylehmiä	Maitotuotanto	
			yht. tonneissa	lehmältä kg.
1920	465.100	249.795	—	—
1922/23	527.368	307.303	395.192	1286
1923/24	512.625	319.685	401.524	1256
1924/25	502.225	321.245	497.287	1548
1925/26	555.322	360.861	606.246	1680
1926/27	599.120	379.780	630.814	1661
1927/28	633.870	386.680	658.518	1703
1928/29	650.540	403.850	653.025	1617
1929/30	603.949	406.562	760.271	1870
1930/31	627.219	415.897	810.999	1950
1931/32	668.940	428.130	812.163	1897
1932/33	692.310	436.120	791.122	1814
1933/34	681.700	427.330	806.372	1887
1934/35	676.250	406.730	817.527	2010
1935/36	725.400	402.660	—	—

Nopeata nousua on osoittanut myös kanojen (diagr. 19) ja mehiläiskekojen luku ja niiden alojen tuotanto, mitkä sopivat hyvin pientiloille.

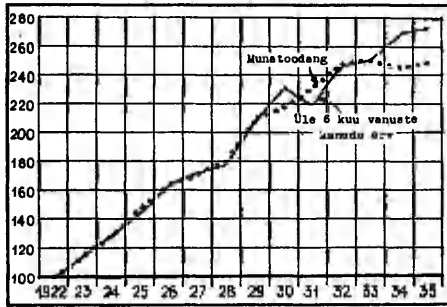
Siipikarjan luku ja munatuotanto.

Mehiläiskeot ja hunajan tuotanto.

Vuosi	Yli 6 kk vanhoja siipieläimiä	Yli 6 kk vanhoja kanoja	Munatuotanto 1000 kpl	Mehiläiskeojen luku	
				Mehiläiskeojen luku	Hunajatuotanto tonneissa
1920	338.119	—	—	15.108	—
1922	—	404.500	39.681	21.500	107.5
1923	—	461.000	45.224	24.700	49.4
1924	—	517.600	50.776	27.900	139.1
1925	723.978	592.500	57.891	45.106	89.2
1926	797.620	662.000	65.207	37.310	362.4
1927	830.210	691.500	68.113	41.460	238.2
1928	865.590	725.900	70.775	49.150	300.1
1929	1.022.709	853.300	83.623	47.972	312.0
1930	1.059.870	884.600	92.352	47.800	339.4
1931	1.113.160	937.100	86.776	49.140	265.1
1932	1.190.100	1.003.700	98.262	51.140	394.2
1933	1.213.020	1.015.100	99.175	44.240	422.8
1934	1.194.470	995.300	106.796	59.480	410.6
1935	1.213.370	1.009.270	108.601	65.900	322.9

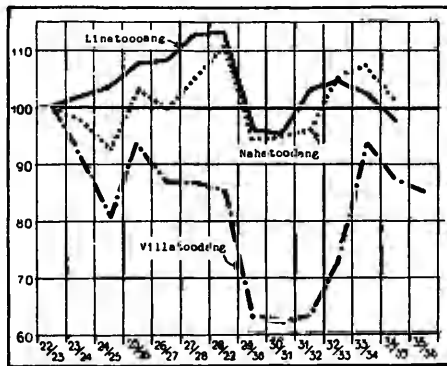
Lihan ja nahkojen tuotanto on pysynyt sitä vastoin melkein samalla tasolla. Lammasten luku ja villatuotanto laski maidon hintojen korkean konjunktuurin aikana (1928—30), mutta alkaen pulakauden alusta (1930) osoittavat ne myöskin taas nousua (diagr. 20).

¹⁾ Nämä ja seuraavat tilastolliset tiedot ovat otetut, jos siitä ei ole erikseen mainittu, Valtion Tilastoll. Keskustoimiston vuosikirjoista tai saadut suoraan V. Til. Keskustoimistosta.

Diagr. 19. Kanojen lukumäärän ja munatuotannon kehityksen indeksi (v. 1922 = 100).

Vuosi	Eläinyk- sikköjä	Hevosia	Sikoja	Lampaita	Villatuo- tanto tonn.	Lihatuo- tanto tonn.	Nahkatuotanto 1000 kpl.
1920	654.736	167.550	266.646	551.536	—	—	—
1922	788.377	198.787	272.346	744.937	1081.6	65.019	649.0
1923	797.977	209.815	338.366	665.938	989.3	66.208	632.8
1924	783.061	208.076	287.507	608.598	878.8	67.233	600.6
1925	842.004	223.747	338.648	719.785	1013.6	70.035	667.3
1926	870.356	226.360	333.150	665.970	936.6	70.230	644.8
1927	897.354	229.530	354.360	666.650	935.5	73.437	682.1
1928	908.483	227.540	326.930	658.600	919.7	73.476	718.9
1929	852.814	205.448	279.080	475.935	680.0	62.613	611.5
1930	864.192	204.193	290.029	467.220	669.3	61.837	614.5
1931	912.543	206.790	322.750	478.550	683.9	66.975	621.8
1932	930.379	208.240	302.890	514.420	785.6	68.110	682.4
1933	917.062	209.950	277.130	541.380	1013.9	66.443	698.6
1934	905.388	211.510	281.660	552.070	947.0	63.303	655.5
1935	928.671	217.810	289.190	593.150	921.1	—	—

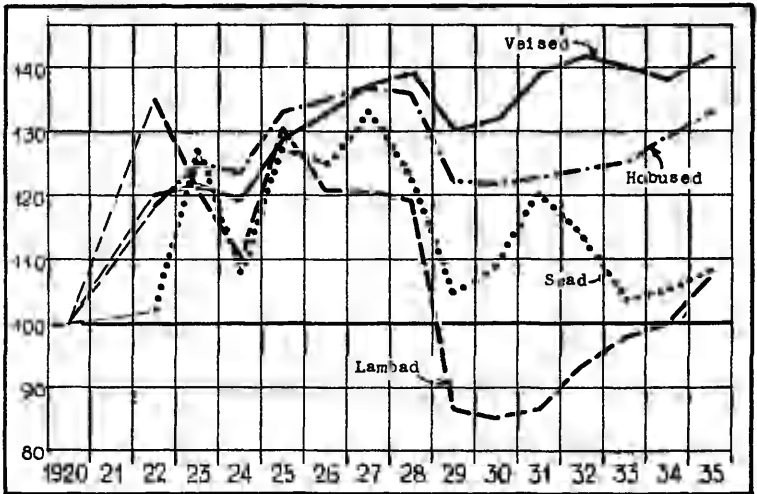

Diagr. 20. Liha-, villa- ja nahkatuotannon kehityksen indeksi (v. 1922/23 = 100).

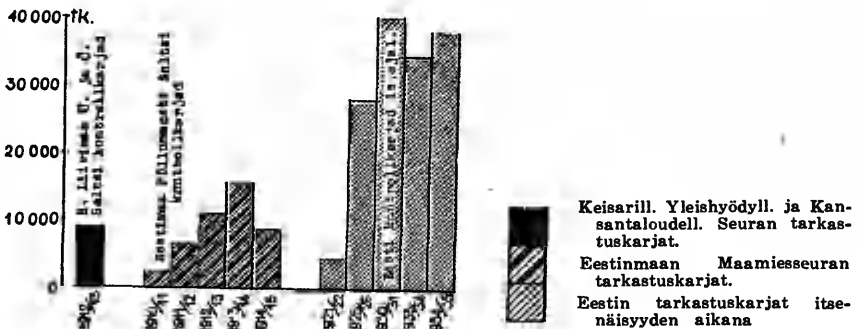
Tuotannon nousu aikaisemmin mainituilla aloilla on johtunut ennen-
kaikkea eläinten lukumäärän noususta pienviljelykseen siirryttäessä.
Uudisasukkaiden irtaimistosta puheen ollen oli tilaisuus havaita se suuri

kiire, millä asutustalot suurensivat pelkästään omin voimin eläinten luvun tarpeelliseen tasoon (diagr. 21).

Eläinten lukumäärän ohella on noussut myös niiden laatu. Yhtenä painavimpana todistuksena maauidistusta vastaan sen alkuvuosina

Diagr. 21. Kotieläinten lukumäärän kehityksen indeksi (v. 1920 = 100).

Diagr. 22. Tarkastuksenaisten lehmien lukumäärä.

oli se, ettei pienviljelys ole muka mahdollinen pitämään eläinten laatua samalla tasolla kuin suurviljelykset — jotka ovat muka olleet maatalouskulttuurin kannattajia tässä maassa. Eestin maanviljelyksen viime vuosikymmenen kehitys on kumonnut myös sen väitteen.

Jos vertaamme tarkastuksen alaisia karjojamme ennen maailmansotaa olleisiin suurtalouksien karjoihin, niin näemme, että jo kehityksensä alusta alkaen edelliset luvultaan (diagr. 22), karjavuodesta 1929—30 alkaen myös voirasva-tuotannoltaan ylittävät (diagr. 23) runsaasti entiset kartanokarjat niiden tuotantojen ennätysvuosina (vv. 1912—13, 1913—14):

Kartanokarjojen tuotannot v. 1910/11—14/15:
Keisarill. Liivinmaan Yleishyödyll. ja Kansantal. Yhdistyksen
tarkastusyhdistyksissä ¹⁾

Tark. vuosi	Tark. karjojen lukum.	Vuosi- lehmia	Tuotanto lehmältä			100 rehu yä- sikköä antanut	
			kg mait.	rasva %	voi- rasva kg	mai- toa kg	voi- rasvaa kg
1912/13	113	9.069	2451	3.32	81.4	118	3.91

Eestinmaan maavilj-seuran tarkastusyhdistyksissä ²⁾

1910/11	24	2.563	2272	3.39	77.0	113	3.83
1911/12	74	6.663	2483	3.41	85.0	116	3.98
1912/13	138	11.266	2634	3.31	87.2	120	3.97
1913/14	196	15.656	2689	3.29	88.5	121	3.99
1914/15	117	9.075	2319	3.26	75.5	118	3.85

Eestin tarkastuskarjojen tuotannot ³⁾

1921/22	329	4.884	1650	3.55	58.6	99.7	3.54
1925/26	3295	28.300	2293	3.63	83.2	122.3	4.43
1930/31	5180	40.656	2589	3.67	95.0	127.7	4.69
1933/34	4476	34.719	2478	3.68	91.3	124.8	4.60
1934/35	5057	38.471	2640	3.67	97.0	126.1	4.63

Vielä suuremmat erot tulevat esille rotueläinten tuotannoissa (diagr. 23), jotka olivat seuraavat:

Kartanokarjoissa Eestinmaan Maamiesseuran
tarkastusaineiksissa:

	Lehmien luku	Tuotanto lehmää kohti			
		maitoa kg	rasva%	voirasva kg	
Hollannin friiseillä	1913/14	7696.5	2937	3.20	94.1
	1914/15	4307.2	2470	3.18	78.6
Angelniideilla	1913/14	2850.2	2555	3.32	84.9
	1914/15	1575.3	2162	3.38	73.2

Eestin rotukarjoissa:

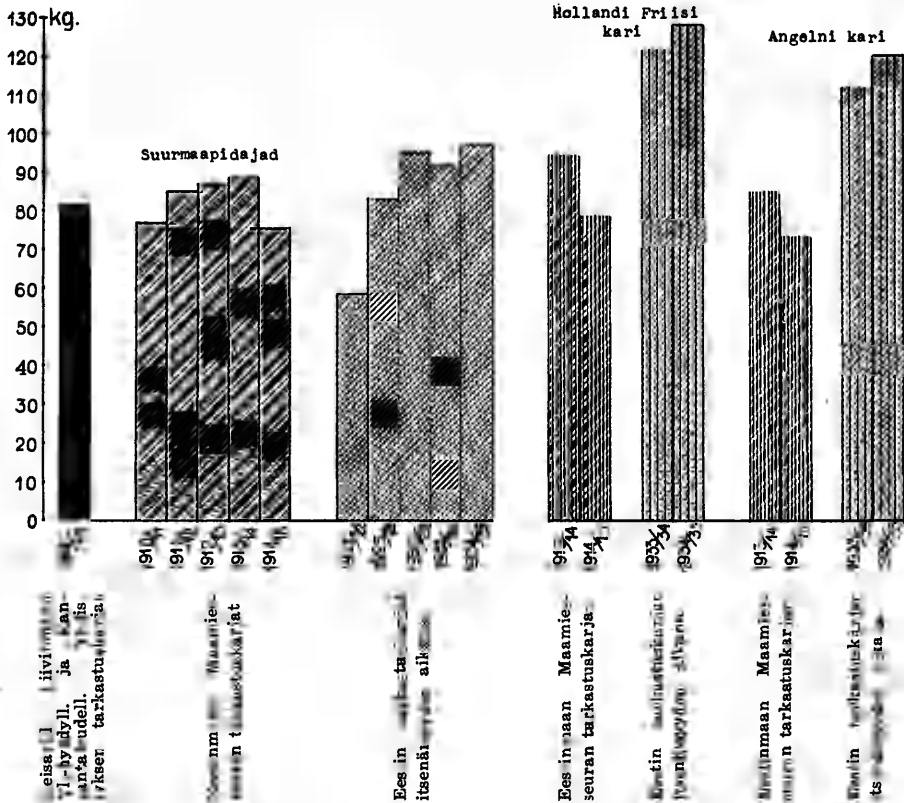
Hollannin friiseillä	1933/34	2832	3509	3.46	121.3
	1934/35	3154	3712	3.45	128.2
Eestin punaisella karjalla (angelniideilla)	1933/34	3660	2994	3.73	111.7
	1934/35	3760	3205	3.75	120.1

Samoja huomiota ansaitsevia tuloksia on saatu sikojen, kanojen ja myöskin hevosten rotukehitystyössä, missä on saavutettu vieläkin paljon suurempi rotujen yhtäläisyys kuin aikaisemmin suurviljelyksen vallitessa.

¹⁾ Baltische Wochenschrift 1914, siv. 76.

²⁾ Otšot o dejatelnosti kontrolnõh sojuzov v Estljandskoj gub. za 1914—15 god. Tallinn 1915.

³⁾ Eesti kontrollalaastaraamat XIII. Tallinn 1935, siv. 22.

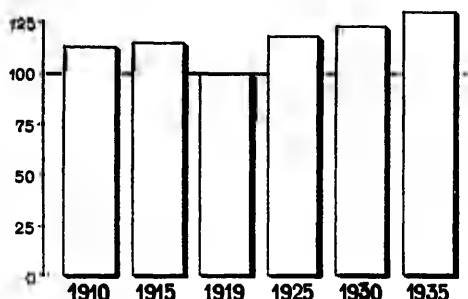
Diagr. 23. a) Suurmaanviljelijäin lehmien voirasvatutanto vv. 1910/11—1914/15 verrattuna tarkastuskarjojen lehmien voirasvatutantoon Eestin itsenäisyyden aikana. b) Rotulehmien voirasvatutanto kartanokarjoissa verrattuna rotulehmien voirasvatutantoon Eestin itsenäisyyden aikana.

Lisäksi on Eestin maitotuotanto kehittynyt aivan taloissa itsessään tuotetuilla rehuilla. Siten käytettiin Eestin tarkastuskarjoissa viimeisen neljän tarkastusvuoden kuluessa keskimäärin lypsylehmää kohti vain 49,5 rehuyksikköä ostoöljykakkuja, Pohj.-Eestin kartanokarjoissa vv. 1911/12—1914/15 sitävastoin 317 rehuyksikköä. Sama periaate vallitsee muihin eläimiin nähden (siat, kanat ja lampaat). Eläintuotteitten — voin, pekonin, munien — laadussa kilpailee Eestin pienviljelys menestyksellisesti eniten kehittyneiden maatalousmaiden kanssa maailman markkinoilla, kiitos syvään juurtuneelle ja laajalti kannatusta voittaneelle osuustoiminnalle pienviljelijäin riveissä, mikä on auttanut heitä voittamaan paljon vaikeuksia myöskin muilla aloilla.

Kasvituotteitten tuotanto.

Maanviljelyksen alalla ei Eestin maataloustuotanto osoita niin intensiivistä nousua kuin karjanhoidon alalla, koska päätoiminta tässä on ollut suunnattuna eläinten rehun tuottoon, kotoisen rehukan-

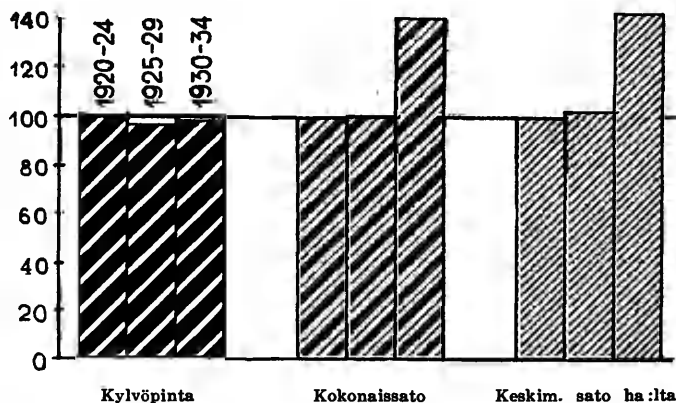
nan täydentämiseen niitty- ja laidunrehun muodossa, minkä tulokset ilmenevät eläintuotteiden kasvussa.

Diagr. 24. Korsiviljan pinta-alan kehitys Eestissä.

Että myöskin kasvituotteiden tuotannon alalla on esiintynyt suurta nousua maauidistuksen jälkeen, sitä voi päätellä jo Eestin viljelyskasvien pinta-alojen muuttumisesta (diagr. 24). Tilastollisten tietojen mukaan oli se:

v. 1910	752.000	ha
„ 1915	758.000	„
„ 1919	675.000	„
„ 1925	795.000	„
„ 1930	835.000	„
„ 1935	873.000	„

Diagr. 25. Perunain kasvupinta-alan ja sadon kehitys Eestissä.

Kun v:siin 1910—15 pysyi viljelyskasvien pinta-ala samalla tasolla (752—758.000 ha), pudoten v:ksi 1919 80.000 ha:lla, alkaa siitä lähtien jatkuva nousu. V. 1925 — kartanoiden palstoittamisen loppupuolella — kylvöpinta ylittää v:den 1919 kylvöpinnan jo 120.000 ha:lla ja v. 1935 suunnilleen 200.000 ha:lla. Pääasiassa heinäpinta-alat ovat kasvaneet.

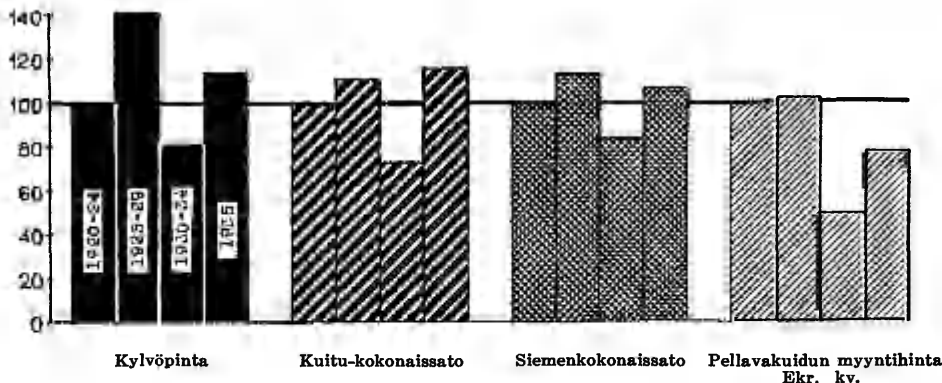
Kasvillisuuden tarjoamat teollisuuden raaka-aineet, joista Eestissä ovat tärkeimmät peruna ja pellava, ovat suuressa määrin olleet riippuvaisia suhdanteista. Perunoiden markkinalleiennin on entisen Venäjän kaupan — Pietari syöntiperunoiden ostajana ja Venäjän valtio spriin käyttäjänä — sulkemisen jälkeen ollut taistelemineen koko ajan suurten vaikeuksien kanssa. Spriin tuotto on pitänyt rajoittaa kotimaan markkinoihin; syöntiperunain vientiä on voitu toteuttaa ainoastaan vähässä määrin, verrattuna Eestin perunatuottomahdollisuuteen. Suuri osa entisestä perunain markkinatuotannosta on pitänyt kuluttaa eläinten rehuna. Senvuoksi perunapinta-alat ovat pysyneet myöskin melkein samalla tasolla. Tiettävää nousua perunatuotannossa on ilmennyt ainoastaan hehtaaritulosten nousun kautta (diagr. 25).

Vuodet	Perunapinta-	Perunain koko-	Ha:n tulos kg
	ala ha	naissato kv.	
1920—24	69.249	7.124.456	10.288
1925—29	67.219	7.143.506	10.627
1930—34	68.597	8.683.194	12.658

Vielä suuremmassa määrin ilmenee riippuvaisuus hintojen suhdanteista pellavankasvatuksessa (diagr. 26), mistä noin 90% menee markkinoille:

Pellavatuotto ja hinnat vv. 1920—1935.

Vuosi	Pinta-ala ha	Kuitusa-to yht. kw	Siemensato kw	Kuitusato	Siemensha:lta	Pellavan si-
						sämarkki-
						nahinta 100 kg:lta ¹⁾
1920—1924	25.674	89.657	88.082	349	343	134.85
1925—1929	36.110	100.106	100.627	277	279	138.10
1930—1934	20.691	65.533	73.033	317	356	66.76
1935	29.343	104.658	93.827	357	320	104.50

Diagr. 26. Pellavan kylvöpinta-alan ja sadon kehitys Eestissä.

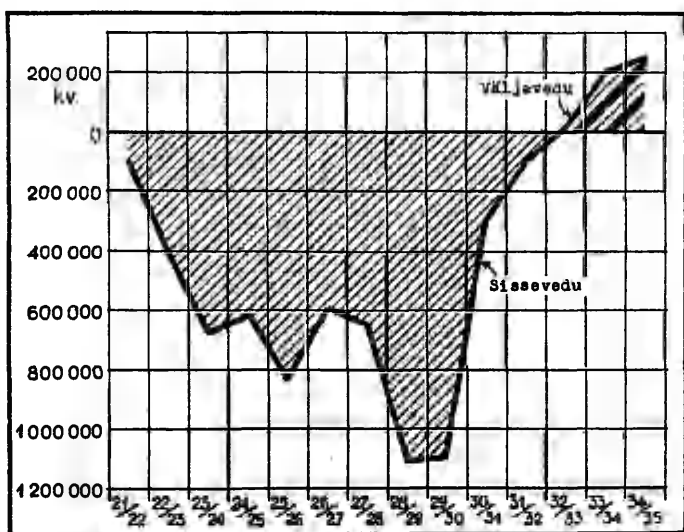
Suotuisain hintojen vuoksi osoittaa pellavan niin kylvöpinta-ala kuin myöskin tulos menneen vuosikymmenen toisella puoliskolla tun-

¹⁾ Keskimäär. hinta vv. 1922—23, 1923—24.

tuvaa kasvua (25.674 ha:sta — 36.110 ha:iin). Seurannut alhainen pellavan hintataso pakottaa supistamaan pellavankasvatusta vv. 1929—1934 laajentuakseen uudestaan 1935 yhtäkkiä jälleen tuntuvasti.

Korsiviljan tuotanto.

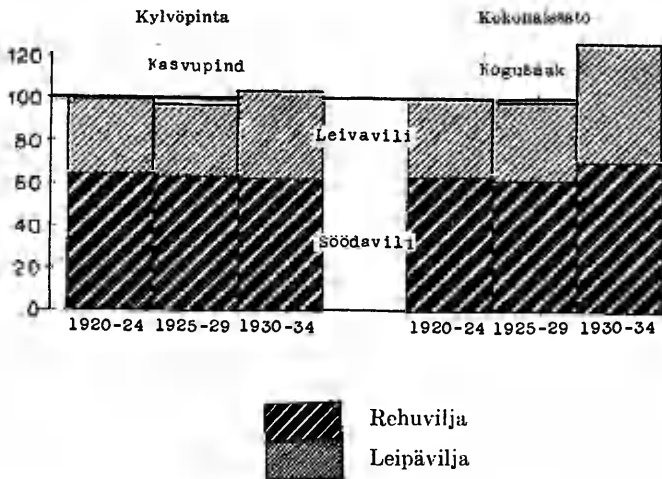
Viljankasvatus on laskettu aina suurviljelyksen etuoikeudeksi ja leipäviljalla varustamiskysymystä maaudistuksen Akilleen-kantapääksi. Käytännössä näyttää myös siten olevan Eestin itsenäisyyden alkuvuosina, jolloin maataloudellinen kehitys vapaan ulkomaanmarkkinoilta tulevan huokean leipäviljan kilpailun pakottamana suuntautui puhtaasti eläintuotteiden tuottamiseen ja kaupunkien varustaminen jäi ulkomailta tuotetun leipäviljan täytettäväksi. Mutta uusi Eestin pienviljelys on osoittanut tuotantokykyä vieläpä alalla, missä sitä voisi odottaa vähiten. Oli tarpeen vain v. 1930 panna voimaan viljan-suojelu, jotta Eestin pienviljelys lyhyessä ajassa saman eläintuotteitten tuotannon tason lisäksi ei täyttänyt ainoastaan koko maan leivän tarvetta, vaan antoi vieläpä leipäviljan ylijäämiä muuttamalla Eestin leipäviljan vientimaaksi (diagr. 27).

Diagr. 27. Leipäviljan tuonnin ja viennin kehitys.

Eestin korsiviljan pinta-ala ja tuotanto.

	v. 1920—24		v. 1925—29		v. 1930—34	
	pinta-ala ha	kokotulos kv.	pinta-ala ha	kokotulos kv.	pinta-ala ha	kokotulos kv.
Talvi- ja kesäruis	158.586	1.593.411	143.411	1.508.095	147.548	2.012.620
Talvivehnä	8.025	82.076	11.673	135.015	17.249	250.011
Kesävehnä	9.588	77.088	14.969	139.604	34.029	349.564
Yhteensä ravintoviljaa	176.197	1.752.213	170.053	1.782.714	198.826	2.612.195
Ohra	122.691	1.137.643	115.138	1.112.990	107.940	1.107.173
Kaura	154.664	1.360.102	144.453	1.210.949	143.669	1.455.575
Sekavilja	53.163	525.334	66.216	648.180	73.490	842.525
Yht. rehuviljaa	330.518	3.023.079	325.807	2.972.119	325.099	3.405.273
Yht. korsiviljaa	506.715	4.775.292	495.860	4.754.833	523.925	6.017.468

Diagr. 28. Korsiviljan kylvöpinta-alan ja sadon kehitys.

Eestin ravintoviljan vienti ja tuonti v. 1921/22—1935/36.

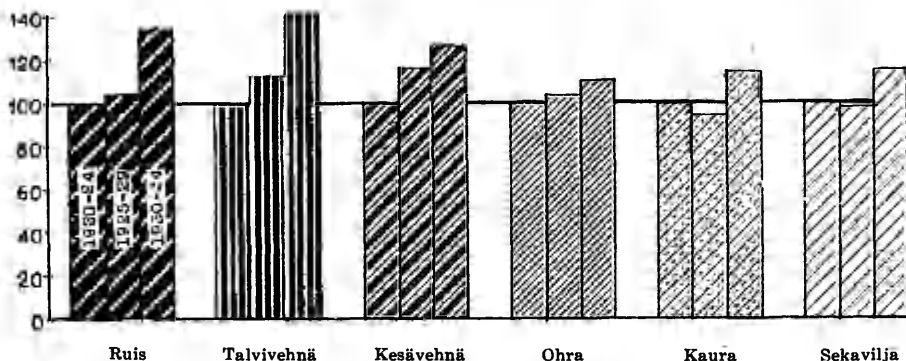
Vuosi	1921/22	1922/23	1923/24	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28
Tuonnin enemmyys	103.278	442.903	681.311	614.371	841.507	591.602	674.446
Viennin enemmyys	—	—	—	—	—	—	—
Vuosi	1928/29	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33	1933/34	1934/35
Tuonnin enemmyys	1.111.777	1.103.289	297.831	94.155	—	—	—
Viennin enemmyys	—	—	—	—	994	207.842	247.904

Leipäviljan voimakkaan nousun lisäksi on korsirehuviljan alalla säilytetty sama tuotantotaso (diagr. 28). Korsiviljatuotannon nousua ei ole saavutettu peltopinta-alaa vastaavasti laajentamalla muiden kylvöpintaalojen kustannuksella, vaan satojen nousun kautta pintayksiköltä (diagr. 29):

Korsiviljan sadot kg:ssa ha:lta:

Vuodet	1920/24	1925/29	1930/34
Talvi- ja kesäruis	1005	1052	1364
Talvivehnä	1023	1157	1449
Kesävehnä	804	933	1027
Ohra	927	967	1026
Kaura	879	838	1013
Sekavilja	988	979	1146

Leipäviljan tuotannon kehitys on kuvavimpana näytteenä siitä suuresta sisäisestä voimasta ja joustavuudesta, mitä Eestin pienviljelys omaa paljon suuremmassa määrin kuin entinen feodaalisuurviljelys.

Diagr. 29. Korsiviljasadon kehitys ha:ia kohtaan.

Maataloustuotteitten vienti.

Kiitos Eestin pienviljelyksen kehitysvoiman on myöskin maataloustuotteitten vienti omannut Eestin itsenäisyyden alusta lähtien merkittävän osan Eestin ulkomaankaupassa, jonka se on voinut säilyttää koko ajan. Maataloustuotteitten viennin arvon muodostaa (joitakin poikkeuksellisia vuosia lukuunottamatta) suunnilleen 45—50% koko viennistä, ollen vienti tuntuvasti suurempi verrattuna maatalouskaupan tuonnin arvoon. Viime vuosina (1931—1935) se suuremmuus on muodostanut 30—40% yleisestä viennin arvosta.

Loppuyhteenveto.

Kertakaikkiaan näemme, että maaudistus on Eestin yhteiskuntaa koskettanut syvimmin tuoden mukaan perustaa luovia taloudellisia ja sosiaalisia seurauksia. Taloudellisesti maaudistus ei ole heikontanut Eestin koko taloutta eikä maanviljelystä. Nopea agraarirakenteen uudistamisjärjestely ei ole maatalouden tuotantokykyä heikontanut, vaan on jatkuvasti sitä lisännyt. Maajärjestely Eestissä — maaudistuksen ollessa etupäässä — on luonut jarrutuksen asemesta juuri uusia avaria

edellyttyksiä sen vastaiseksi kehitykseksi, avaten siihen asti käyttämättä olleet maavarastot asuttamisen kautta käytettäviksi ja pannen työhön omalla maapalstallaan kaikki maalla elävän kansan luovat voimat.

Maaudistus on tuonut mukanaan myös syviä sosiaalisia muutoksia. Maaköyhälistön katoamisella, uuden lukuisan itsenäisen pienviljelijän perheen luonnin kautta on maaudistus auttanut paljon luokkarajojen tasoittamista ja sosiaalisen tilan parantamista, luoden parhaimman vastapainon niin idästä hyökkävälle kommunismille kuin lännestä imeytyvälle fašismille, sillä tyytymättömyys ja taloudellinen pula työnpuutteen kanssa ovat ensi sijassa ne syyt, jotka pakottavat ihmiset kadottamaan tasapainonsa.

Maaudistus on samalla Eestin itsenäisyyden saavutus ja sen pantti tulevaisuudessa. Se on varmistanut Eestin kansalle asuinsijan vuosituhansia asutun kotimaansa pinnalla — ja auttaa sitä suojelemaan tulevaisuudessakin ulkoisia hyökkääjiä vastaan. Eestin maaudistusta ovat sen vastustajat usein leimanneet milloin bolševistiseksi, milloin kiihkokansalliseksi askeleeksi. Kuten edelläolevat perustelut ja tulokset osoittavat, Eestin maaudistus ei ole seuraus kommunistisista aatteista eikä myöskään kansallisesta šovinismista, vaan se on varman punnitsemisen tulos, — orgaaninen rengas ja edellytys siinä suuressa kamppailussa, jota Eestin kansa on käynyt ja jota sen tulee käydä vielä tulevissa sukupolvissa olemassaolonsa ja valtiollisen itsenäisyytensä puolesta.

Sisällys:

1. Prof. J. Mark: Suomalais-ugrialaisten kansojen kaupasta 1—10
2. Valtioneuvos tri A. Bán: Suomalais-ugrilaisen kansallishengen luova
voima 1—10
3. Prof. A. M. Tallgren: Viro ja Suomi 1000 vuotta sitten 1— 4
4. Prof. K. T. Jutila: Suomen talouselämän kehitys itsenäisyyden aikana 1—17
5. Prof. J. Hankiss: Unkarin kirjallisuuden asema maailmassa 1—14
6. Agr. Th. Pool: Maaudistus Eestissä ja sen saavutuksia 1—42

5804 11
1/2 11 96

FENNO-UGRICA

V

A

TALLINN 1936

FENNO-UGRICA

V

A

V

Soome-Ugri Kultuurkongress
Suomalais-Ugrilainen Kulttuurikongressi
Finnugor Kultúrkongresszus

5392

TALLINN 1936

A finnugor népek kereskedelméről.

Irta Dr. Mark Gyula egy. ny. r. tanár.

A finnugor népek kereskedelméről szólva, ősi kereskedelmükre gondolok, kezdve azon időktől, mikor még egységes csoportot alkottak s többé-kevésbé egységes nyelvet beszéltek. Az összehasonlító nyelvtudomány történelmi s egyéb adatokkal egyetemben sok érdekeset tud nyújtani erre vonatkozólag a művelt közönség szélesebb rétegeinek is. Előadásomban természetesen meg kell elégednem néhány fontosabb pont érintésével.

A finnugor népcsalád aránylag kicsiny, mindössze k. b. 17 millió lélek. Legtöbb a magyar, mintegy 10 millió. A kelettengeri finnek, azaz észtek és finnek legközelebbi rokonaikkal, a karjalaiakkal, vepszekkel, vótokkal és lívekkel együtt összesen alig teszik ki e szám felét. Az európai Oroszország északkeleti részében élő mordvinok, cseremiszek v. marik, zürjének v. komik és votjákok v. udmurtok száma összesen 2.5 millió; ezek közül a mordvinok, szám szerint 1.3 millió, állnak nyelvileg legközelebb a kelettengeri finnekhez. A magyarok legközelebbi rokonai, a Nyugat-Szibériában élő vogulok és osztjákok kicsiny néptörödékek csupán, összesen k. b. 25 ezer lélek. Az Északnyugat-Európa zordabb vidékein, Oroszországban a Kóla félszigeten, Észak-Finnországban, Norvégiában és Svédországban élő lappok száma ennél alig valamivel nagyobb. A finnugor népek műveltségi, gazdasági és társadalmi viszonyai nagyon különbözök. A magyarok, finnek és észtek a mostoha körülmények ellenére is Nyugateurópa kultúrnépeinek színvonalára emelkedtek, míg ezzel szemben, hogy a másik végletet vegyük, a vogulok és osztjákok igen kezdetleges viszonyok közt tengődnek, halászatból, vadásztból s részben rénszarvaste nyésztésből tartván fönn magukat; az ő helyzetük az utóbbi évszázadok folyamán állandóan hanyatlott. A cseremiszek, votjákok, zürjének és mordvinok, kiknek a világháború előtt majd semmi sajátnyelvű irodalmuk sem volt, a két utolsó évtized alatt hatalmas föllendülést mutattak szellemi téren; iskola- és népszerű tudományos könyvek, sőt eredeti szépirodalom is nagy számban jelenik meg, hasonlóképp ujságok és folyóiratok is keletkeztek. E négy népnek autonóm területei is vannak az Orosz Tanácsköztársaság Szövetségében.

A finnugor népek tehát szétszórtnak élnek, idegen népektől elválasztva, gyakran szétforgácsolva is, Közép-Európában a Duna völgyétől,

a Keleti Tenger s az Északi Jeges Tenger partjain át az Urál hegységen túl egész Nyugat-Szibériáig. Más népekkel sokat érintkezve, allandó küzdelmet kellett folytatniok létjogukért s faji sajátásaik megőrzéséért. E megfeszített küzdelemben népcsaládunk néhány tagja idők folyamán eltűnt, mint a Muroma és Merja népek, a mordvinok és cseremiszek legközelebbi rokonai vagy törzsei, melyeket a régebbi orosz források még megemlítenek a többi finnugorok mellett. Mások viszont az évszázados küzdelmekben szívósan megálltak, sőt növekedtek, és idegen, frissítő népelemeket is olvasztottak magukba. Különösen jellemző példái e szívósságnak s élniakarásnak a magyarok, kik ismeretlen ok folytán e közelebről meg nem határozható időben, valószínűleg lökést kapva a török népek mozgásainak zavaraiiban, a Kr. utáni 4. vagy 5. században elhagyták ősi otthonukat a Káma folyó vidékein és a Kaukázus irányába vonultak, a Don és Kubán közt telepedvén le, nyugaton a Fekete Tengerig. Szomszédaiak voltak itt az Észak-Kaukázusban élő törökfajú bolgárok, kik innen később északnak húzódv a 7. vagy 8. században virágzó birodalmat teremtettek a Volga középső folyása mentén, s kiknek utódai a mai csuvasok; a bolgárok másik ága 679-ben átnyomult a Dunán, államot alapított (Bolgária), ám csakhamar beolvadt saját szláv alattvalóiba. A magyarok érintkezése a bolgárokkal hosszabb ideig tartott s rájuk nézve nagy jelentőségű volt, amint azt a magyar nyelvben található számos bolgár eredetű szóból következtethetjük. E jövevényszók alapján, valamint szemmel tartva a magyarok eredeti szókincsét és korábbi lakóhelyeit, határozottan föltételezhetjük, hogy a bolgárok némely téren, mint földművelés, állattenyésztés, társadalmi berendezkedés, jelentékenyen magasabb fokon álltak s a magyar kultúrára fejlesztőleg hatottak; továbbá a *szőlővel, borral* és borkészítéssel is itt a Kaukázus környékén kellett a magyaroknak megismerkedniök, minthogy a szőlő a 49. szélességi foktól északra nem terem meg. Ezzel szemben nem volt sok tanulni valójuk szomszédaitól a vadászatban, halászatban, még kevésbbé a hadviselésben. Lovas néppé is, aminőként a történelem világánál megjelennek, már előbbi lakóhelyeiken lettek, úgy látszik még legközelebbi rokonaikkal, a vogulokkal és osztjákokkal való egység korában, mint ezt a mindhárom ugor nyelvben közös *ló* (vog. *lū*, osztj. *lou*) és *nyereg* (vog. *naɣr*, osztj. *noɣər*) szó bizonyítja. Hogy a magyarok és bolgárok érintkezése épp a Kaukázus környékén történt s nem később a Volga középső folyásánál, azt bizonyítják a szőlő, bor s a velük összefüggő szavak, továbbá néhány ottani, ugyancsak bolgár eredetű fanév is a magyar nyelvben. A magyarság ideiglenes Kaukázus-környéki lakóhelyére mutat ezen kívül a magyaroknak, ugyancsak a nyelvben tükröződő, érintkezése az iráni fajú összetétekkel; a régebben alánok néven ismert összetétek ma is Észak-Kaukázusban élnek. Továbbá már a történelemből tudjuk, hogy a magyarságnak a 9. században, valószínűleg a Don folyónál, összeütközései voltak egy másik törökfajú néppel, az orosz történelemből ismert hatalmas kazárokkal, kikkel azonban később szövetkeztek a keletről fenyegető közös ellenség, a besenyők ellen. Mégis a besenyők nyomása hátrálásra

kényszeríti a magyarokat, előbb Etelközbe, a Dnyeper és Szeret közé, majd utóbb, a besenyők új támadására, 985 v. 986-ban tovább nyugat felé, jelenlegi hazájukba. Etelközben egyesült a magyarsággal egy kazár törzs, és ott emelték szövetségeseik, a kazárok buzdítására hét törzsük közös fejedelmévé Árpádot, ki így az első magyar királyi család ősevé lett. Idők folyamán a magyarság iránnal, különböző török népekkel, szlávokkal, németekkel s másokkal érintkezett, és így egyre új meg új idegen elemek hatoltak a magyar nyelvbe, melynek következtében az eredeti szókincsből sok elkerülhetetlenül feledésbe ment.

Szándékosan időztem hosszasan a magyarság korábbi történelménél, megvilágítva vándorlásaikat, szomszédi viszonyaikat és kultúrfejlődésüket, mivel a tisztelt hallgatóság körében valószínűleg sokan föltekinttek magukban a kérdést: hogyan kerültek a magyarok olyan messzire rokonaiktól? Nyelvi adatokat fölhasználva hasonlóan megvilágíthatnók pl. a kelettengeri finnség korábbi szomszédi viszonyait és kultúrfejlődését is. Így tudjuk, hogy őseink érintkezése a germánokkal a Kr. születése körüli időkre nyúlik vissza, s hogy első érintkezéseink a balti (lett-litván) népekkel még régiebbek, azon korból valók, mikor a kelettengeri finnek őseinek lakóhelyei nem nyúltak még a Keleti Tengerig és kapcsolatuk a közelebbi keleti rokon törzsekkel, a mordvinokkal és cseremiszekkel, nem szakadt még meg teljesen. Ha még messzebbre megyünk visszafelé az időben és összehasonlításra átfogjuk az egész finnugor nyelvcsaládot, úgy látjuk, hogy abban vannak közös indo-iráni jövevényszók, melyek adóinak azon korban a finnugorok szomszédságában kellett élniök, mikor azok még többé-kevésbé egységes csoportot alkottak s egymásnak többé-kevésbé érthető nyelvet beszéltek, melyet finnugor ősnyelvnek nevezünk; e jövevényszók részt vettek mind azon hangváltozásokban, melyeken az egyes finnugor nyelvek átmentek a legrégebb időktől kezdve. E finnugor őskort mintegy 5000 év hosszúságú időköz választja el tőlünk. E hosszú idő távlatában teljesen érthetők lesznek a finnugor nyelvek nagy eltérései, főleg ha emellett még szem előtt tartjuk a különböző idegen nyelvek hatásait is. Így érthetővé lesz az is, mért üt el pl. a magyar nyelv annyira a mi nyelvünktől, hogy egészen idegennek érezzük; csak mikor a nyelvtudomány már megélesítette látásunkat s megismerkedtünk mindkét nyelv történeti fejlődésével is, csak akkor találunk bőségesen közös szavakat, továbbá észre vesszük azt is, hogy a magyar nyelv belső fölépítése is alapjában ugyanaz mint a mi nyelvünké.

Figyelembe véve a finnugor népek lakóhelyeinek változásait, idegen népekkel való érintkezését, a fa- és állatneveket, melyek maguk részéről szintén lehetővé tesznek bizonyos település-történeti következtetéseket, továbbá egvéb megfontolások alapján arra a föltevésre kell jutnunk, hogy a finnugor ősnép a Volga középső folyása mentén élt, hozzá számítva annak nagy mellékfolyóit, az Okát és Kámát is. Szomszédaiak délen indogermán népek voltak, név szerint indo-iránok s később az ebből ágazott iránok, keleten és északon szamojédok, kik rokonságban vannak a finnugorsággal s azzal együtt egy közös uráli

ősnépből származnak. A finnugorok telepei e nagy vonásokkal körülhatárolt őshazában főleg a folyókhoz gyűltek, melyek közlekedési utakul is szolgáltak, míg a folyók közti területeket sűrű erdőségek fődtek. Megélhetést kezdetben a vadászat és halászat adott. Egész sereg e korból származó erdei állat és hal valamint zsákmányolásuk eszközeinek elnevezése bizonyítja ezt; a főként vadászathoz szükséges lövő- és éles fegyverek, mint *nyíl, íj, kés* és dárda (ész, finn *oda*) természetesen harci fegyverül is szolgáltak. Kezdetleges fokozott földművelés is volt már, azonban talán mégis csupán a délebbre eső területeken, hol ehhez kedvezőbbek voltak a föltételek s a szomszédoktól ez irányban hatást kaptak. Legalább egy gabonafaj, valószínűleg a búza, ismeretes volt; a gabonát darává és liszté is föl tudták dolgozni, valamint ebből ételt is készíteni kása, pép vagy kenyér alakjában is. Ezt ismét egész sor szó alapján következtethetjük, mely azon messze korból származik a különböző finnugor nyelvekben, mint pl. ész *iva*, finn *juvä* 'gabona'; ész *rokk* 'pép', finn *rokka* 'borsó leves' (= zürj. *rok* 'kása') és magyar *kenyér*, melynek votják megfelelője 'darát' jelent. Az áru cserének is, hogy végre előadásom tárgyára térjek, ismertnek kellett lennie már akkor, hisz az egész kezdetleges viszonyok közt is mutatkozik a legkülönbözőbb népeknél. A finnugor ősnép lakóhelye, mint jeleztem, aránylag nagy kiterjedésű volt; természetesen gyéren lakták, mit egyébként föltételez a többnyire vadászattól és halászáttól függő életmód is. A földművelést, mint láttuk, főként délen ismerték s a gabonát onnan áruként szállíthatták északra, kiegészítést kapva indo-iráni szomszédaitól (a fönt említett *iva* szó kölcsön az indo-iráni nyelvekből s kezdetben valószínűleg 'árpát' jelentett). Ismert volt a *méh*, (kelettengeri finn *mehi*:- déli ész *mehine*, finn *mehiläinen*) és *méz* (ész, finn *mesi*); az ottani nagy hárs-erdők bőségesen adtak nagyértékű mézet; hogy az odvas fákban fészkelő méhekről gondoskodott-e emberkéz valamiképp, vagy csupán a zsákmányt gyűjtötte össze tőlük, erre vonatkozólag semmit nem tudunk mondani. A méz bizonyos szerepelt már áruként is; a legelső történelmi híradásoktól kezdve hallunk a finnugor ősnép lakóhelyein élő mordvinok, cseremiszek és votjakok mézkereskedelméről. Fontos áru lehetett a só is, melyet általánosan ismertek s melyet esetleg saját lakóhelyükön, vagy pedig a szomszédoktól kaptak; mily irányban mozgott ez anyag azon korban, még megvilágításra szorul. Megjegyzendő többek közt, hogy a növényi termények növekvő használatával együtt emelkednie kellett a só keresletének is, minthogy tudományosan igazolt tény, hogy a húsélvező vadászok és halászok nagy szükségét a só után nem érznek. Továbbá e korból származik sok fém-név a mai finnugor nyelvekben, mint *vas* (ész *vask*, finn *vaski* 'réz'); magyar *ezüst*, *őn*, régen *olno* (= cser. *wulno*) és *arany*. Alig képzelhető, hogy *kő* és csont mellett, melyek akkor az éles fegyverek készítésénél általánosak voltak, a fémeknek gazdasági jelentőségük ne lett volna, hisz különben nem maradtak volna ránk e szavak azon távol múltból. Hogy mely központból terjedtek el mind e fémek, nem tudjuk; csak az *arany* ról tudjuk, hogy azt, az elnevezés után

ítélve, a déli iráni fajú szomszédoktól kapták. Mint már jeleztem, a finnugor nyelvekben egész sor ősnyelvből származó vadállat-elnevezés található. Ezek közt sok olyan vadé, melyet préme miatt vadásznak s vadásztak a ködös multtól kezdve, mint az *evet*, *róka*, menyét, *nyuszt*, hód stb., mások ismét oly vadaké, melyeket mind húsuk, mind prémük miatt vadásztak, mint a *nyúl*, farkas, medve és rénszarvas; a rént, az északi népeknek ezen rendkívül hasznos állatát, mely táplál, ruház és igavonásra is szolgál, már azon korban kezdhették szelidíteni és tenyészteni. Így tehát egész sereg olyan dolgot kapunk, mely áruként foroghatott a finnugorok őshazájában ők maguk között, de kifelé a szomszédokkal is: bőr, prém, méz, só stb. Behozatali cikknek látszik délről a gabona, eszközök és fémek, mint azt föltételezhetővé teszik a indo-iráni eredetű észt *iva*, finn *juvä*, a mordvinban jelentkező *tarvas* 'sarló' és magyar *arany* szavak. Mint viszont-árú szerepelhetett arra felé a prém, mely később délen igen keresett szükségleti cikk volt, továbbá a méz is. A délről behozott vagy a saját föld termékei is tovább vándorolhattak északi és keleti irányban a szamojédokhoz; réz és gabona valószínűleg a finnugorok révén lett ismertté a szamojédoknál, kiktől ellenértékként bőrt kaptak dél felé való továbbszállításra. A vizen való mozgáshoz nem hiányzott a tudás, se az eszköz, mit bizonyít pl. az *evezni* szó, és a Volga nagy és kisebb mellékfolyóival igen alkalmas közlekedési úthálózatot alkotott mind az egymás közötti, mind a szomszédokkal való kereskedelem lebonyolítására.

Mindez előbbieken alapján tehát egészen természetes, hogy e távoli őskorból ránk maradt egy eredetileg úgy látszik 'árú' jelentésű szó **wosa-*, melyet a legtöbb finnugor nyelvben föllelhetünk, legnagyobb-részt különböző származékokban: norvég lapp *oases* 'Handel, Ware' és ebből *oasetet* 'handeln'; cseremisiz *wazalem*, *uzalem* 'verkaufe'; votják (tőszó) *vuz* 'Ware, Handel' és ebből *vuzes* 'das Verkaufliche, Ware', *vuzal-* 'verkaufen'; zürjén (tőszó) *vuz* 'Auflage, Steuer, Verkauf, Handel' és ebből *vuzös* 'Kaufmannsware', *vuzal-* 'verkaufen' *vuzas-* 'handeln, Handel treiben'; vogul *wäta-qum* 'Kaufmann' (*qum* 'Mann'), *wätal-* 'Handel treiben, handeln' (a votjákban és zürjénben *s-*ből *z* lett, a cseremisizben *z* és a vogulban *t* mint rendesen); a zürjén *vuz* részben eltérő jelentése 'Auflage, Steuer' érthető ha meggondoljuk, hogy az 'árú' fizetesként is számításba jön. A kelettengeri finn nyelvekben ugyan ezen szótó rejlik a következő igében: észt *ostma*, finn *ostaa* (= *os-ta-*) 'kaufen'. Lehetséges hogy ide tartozik az észt *osa* 'Teil, Anteil', finn *osa* 'Teil, Anteil; Schicksal, Los', melynek legközelebbi régibb jelentése valószínűleg 'tulajdon' volt (vö. észt *päris-osa* 'Erbe, Erbteil'); e szó megfelelője megvan a lappban általán ugyan ezen jelentésben (norvég lapp *oasse* 'Teil, Anteil; Glück'), de egy svéd lapp nyelvjárásban jelentése 'Preis'. A finnugorok eredeti kereskedésmódja természetesen cserekereskedés volt (mint az indogermánoknál s más népeknél). E kereskedésmód mellett az eladó és veendő dolog kölcsönösen 'árú' meg 'ár' is. Ha ezt szem előtt tartjuk, úgy a kérdéses szó hasonló jelentésváltako-

zása teljesen érthetővé lesz. E váltakozás egyébként egyáltalán nem ritka, vö. pl. magy. *árú* 'Preis' és 'Ware'.

Az 'érték' és 'ár' fogalmai is valószínűleg kialakultak már a finnugor korban, vagy, talán helyesebben mondva, kialakulóban voltak, mint ez kitűnik a következő szóhasonlításokból: 1. észtl *hind* 'Preis, Wert; Vorteil, Gewinn', finn *hinta* 'Preis, Wert'; norvég lapp *hadde* 'Preis, Wert; Bezahlung' (régii kölcsön a finnből); mordvin *tšando* 'Preis, Wert' továbbá (eltérő jelentéssel) zürjén *šud* 'Glück, Glückseligkeit' és votják *šud* 'Glück, Glückgeist'; 2. finn *arvo* 'Wert' (észtl *arv* 'Zahl') és magyar *ár* 'Preis', ebből *árú* 'Preis, Ware'; 3. zürjén *don* 'Wert, Preis; Zahlung'; votják *dun* id.; vogul *tin, ten* 'Preis, Wert' és osztják *tin* 'Preis'.

A finnugor nyelvekben egész sor 'adást' és 'vételt' jelentő szó van. Sajnos, sok esetben nem mondhatunk semmit az eredeti jelentésre vonatkozólag, mivel csak magukban állva jelennek meg egyik vagy másik nyelvben és egyebütt megfelelőik eltűntek. Nagyobb kiterjedésűek a következők: 1. észtl *müüma*, finn *myydä* 'verkaufen'; kólaai lapp *mikka-* id. és mordvin *mijems* id., de más jelentésben a vogul *mäj-* és osztják *mə-* 'geben'; 2. norvég lapp *vuöddet* 'verkaufen', de észtl *andma*, finn *antaa* 'geben'; magyar *adni* id.; mordvin *andoms* 'nähren, ernähren, füttern' és zürjén-votják *ud-* 'trinken geben, füttern'; 3. magyar *ven-* 'nehmen; kaufen'; osztják *wə-* id. és vogul *wij* 'nimmt'. Ezekkel összefüggésben említendő továbbá még észtl *maksma*, finn *maksaa* 'zahlen, bezahlen, kosten'; norvég lapp *makset* id. (kölcsön a finnből), de mordvin *maksoms* 'geben'. Mindezek alapjelentése vagy 'adni' vagy 'venni' volt. Hasonló irányú jelentésfejlődést ('adni' > 'eladni', 'venni' > 'megvenni') találunk más nyelvekben is. Ebben talán egy, az érték fogalmának kialakulása előtt divott, igen kezdetleges cserekereskedelem tükröződését kell látnunk.

Az 'érték' és 'ár' fogalmának kialakulása természetesen összefüggésben van valamely dolog elötérbe nyomulásával, melynek segítségével aztán lehetővé lesz más dolgoknak bizonyos érték-viszonylatba való rendezése; magától érthetőleg annak az illető dolognak olyan jellegűnek kell lennie, hogy iránta állandó kereslet legyen s így attól mindig könnyen meg lehessen szabadulni. Ily értékmérő vagy a mi fogalmunk szerint pénz volt a helyi viszonyokkal összefüggésben pl. a nyáj, mint azt a régi görögökről, rómaiakról és germánokról (Németországban adatok vannak erről egész a 10. századig) tudjuk, vagy a szövet, mint pl. a szlávoknál Rügen szigetén még a 12. században (ezüst és arany nők ékszeréül s templomok díszítésére szolgált) és Svédországban helyenkint a 14. századig, vagy börök, Skandináviában helyenkint egész a késői középkorig, vagy prémek, mint pl. a finnugor népeknél s az oroszoknál. A prémnek már a finnugor népek saját életében, magában véve is nagy jelentősége volt a zord éghajlat miatt, de e jelentőség még növekedett azáltal, hogy a prém kifelé is keresett kereskedelmi cikk volt. Hogy a finnugor népektől ősi időkben bőven vándoroltak a prémek kereskedelmi cikként távoli országokba, arról tudósi-

tanak az ásatási leletek lakóhelyeiken; pl. a Káma folyó felső folyásánál lakó finnugorok (valószínűleg az ősvogulok és -osztjakok) élénk kereskedelmi összeköttetéséről a Kr. utáni 1-től a 7-ik századig a távoli Baktériával Középázsiaiban tanuskodnak a területeiken igen nagy számban talált ezüst tárgyak. E prémkereskedelemről egyébként hallunk az első finnugor népekre vonatkozó történelmi híradások óta, kezdve Herodotostól az 5. században Kr. e. és Jordanestól a 16. században Kr. u. Különösen bőven vannak tudósításaink az araboktól, a 9. század óta. Az arabok többek közt kereskedelmi összeköttetésben voltak a Volga azon korbéli híres kereskedő népével, a bolgárokkal, kik, mint jeleztem, a 7. vagy 8. században a Volga középső folyásánál birodalmat alapítottak, s kiknek hatás- és hatalom-körébe a közeli finnugor népek (mordvinok, cseremiszek, votjákok és zürjének) mind tartoztak; a bolgárok birodalmát a tatárok pusztították el a 13. században. Bolgár földön találkoztak az arabok többek közt skandinávokkal is, kiket ugyancsak kereskedelmi érdekek hoztak ide nyugatról. A folyók voltak a forgalmi utak. Így igen élénk kereskedelmi tevékenység fejlődött ki a finnugor népek lakóhelyein vagy közeli szomszédságában az Orosz Birodalom keletkezése idején.

Jordanes 551—552-ben írt gót történetében van egy híradás, mely közvetve érinti a kelettengeri finneket. A tudósítás a Skandináviában élő svea-król (svédekről) szól, kik sok más népen keresztül bizonyos sötét színűkről híres prémeket szállítanak a rómaiaknak. E prémekek egy részének azonban maga részéről ismét kétségtelenül a kelettengeri finnektől és lappoktól kellett származnia. A germánok és kelettengeri finnek közti érintkezés azonban Jordanes koránál néhány évszázaddal még régiebb, amint az a kelettengeri finn nyelvekben található germán eredetű jövevényszók alapján megállapítható. A régiebb jövevényszavak csoportjában (Kr. születése tájáról) u. i. vannak oly szavak, melyek egyenesen a kereskedelemre vonatkoznak, mindenek előtt az észti *kaup* 'Kauf, Verkauf, Handel, Handelsartikel', finn *kauppa* 'Kauf, Handel'. A germánok (gótok és skandinávok) beviteleztek a kelettengeri finnekhez egyebek közt harci eszközöket, amint ezt a régi germán jövevényszó: észti *mōōk*, finn *miekka* 'Schwert' mutatja. De innen is kellett valaminek viszont-árúként mennie, és az mindenek előtt prém volt. Nyelvi bizonyítékot találunk erre a kelettengeri finn *raha* szóban. Jelenleg e szó jelentése általában ugyan az a többi kelettengeri finn nyelvben is mint az észtben, t. i. 'Geld, Münze'. De a svédországi városjog egy finn fordításában, melyet a Pohjanmaából származó Ljungo Thomae készített 1609-ben, előkerül e szó 'bőr' vagy 'prém' jelentésben is. Finn-karjala régi népdalaiban gyakran előfordul ez utóbbi jelentésben, vagy 'prémes állat' (pl. evet) jelentésben is. A lappban, hova a szó a finnből vagy a karjalaiból került, esetleg mindössze csak pár száz évvel ezelőtt, a *raha* szó jelentése 'prém', prémes állat' és 'pénz', de helyenkint csupán 'prém'. Finnország belső vidékein a prémnek még néhány száz évvel ezelőtt nagy jelentősége volt s az adót prémekben, többek közt evetbőrben kívánták; ebből keletkezett aztán Savóban az „evet-föld“ (*oravanmaa*) földegység nevéként, vö. észti „tállér-föld“

(*taalri-maa*). Ezzel tehát világos, hogy a *raha* szó korábbi jelentése a kelettengeri finn nyelvekben 'prém' volt. Az észiben nincs meg többé a *raha* ezen jelentése, és nem volt meg már a 15. század óta, minthogy Észtország földmivelő állam lévén, a prémnek már régi időktől fogva nem volt nagyobb jelentősége.

A *raha* szónak más finnugor nyelvekben nincs megfelelője, de egyeztethető egy germán (skandináv) szóval, mely megvan pl. a norvégban *skraa* alakban, s melynek korábbi jelentése 'bőr' volt, és korábbi föltételezett alakja többek közt (gótban) **skraha*. Ez a kelettengeri *raha* szó forrása; minthogy a kelettengeri finnben, mint a finnugor nyelvekben általában, csak egy mássalhangzó lehet a szó elején, a *skraha*-ból *raha* lett, mint **stranda*-ból finn *ranta* és észit *rand* 'Ufer, Strand'. Így nyelvi adatokkal kiegészíthetjük Jordanes tudósítását a svea-k prémkereskedéséről.

Mint láttuk, a kelettengeri finn nyelvekben a *raha* szó korábbi jelentése általában 'prém' volt, anélkül hogy határozottan egy bizonyos prémfajra vonatkozott volna; így később, a jelentés változásával, szintén általában a 'pénz' elnevezésévé kellett lennie.

Másként állt a dolog a keleti finnugor nyelvekben, hol a prémek egy bizonyos faja, az evetbőr, később egy pénzegység, az orosz 'kopek' jelentését vette föl. Így van ez a mordvin, cseremis, zürjén, votják, vogul és osztják nyelvben; a zürjénben pl. így számolnak: *ur* 'egy kopek', *kyk ur* '2 kopek', *das ur* '10 kopek', *vetymyn ur* '50 kopek' (zürijén *ur* = észit *orav* 'evet'). De az evetbőr értéke manapság sokkal nagyobb, s nagyobb volt már hosszabb idő óta. Pl. a zürjén *ur*-nak tehát régebbi korokban kellett a 'kopek' jelentést kapnia. E kort hozzávetőlegesen meg is határozhatjuk. Egy 16. századból való értesítés szerint a permi zürjének evetbőrből róták le az adót az oroszoknak „nyilak“, azaz vadászásra képes férfiak száma szerint: karácsonyra 1400 evetbőr (= 14 rübel), husvétra 700 evetbőr (= 7 rübel) és Péter napkor 700 evetbőr (= 7 rübel). Hasonló tudósítás van az osztjákokról is a 18. század elejéről vagy korábról; e szerint pl. az obdorszki osztjákoknak a rendes adókon kívül még egy fizetséget kellett leróniok, név szerint 1750 evetbőrt (= 17 rübel 50 kopek), a kazymi osztjákoknak 150 evetbőrt (= 1 rübel 50 kopek) stb. Figyelembe kell azonban vennünk, hogy a kérdéses korban az orosz kopek ezüst pénz volt. Minthogy most minden keleti finnugor nyelvben az evet neve a pénzrendszer alapja, föl kell tennünk, hogy ez egy sokkal régebbi kor visszhangja, s hogy tehát az evetbőr már ősi idők óta azon értékmérő volt a finnugor népek számára, melynek alapján más dolgokat bizonyos érték-viszonylatba rendeztek. Az evetbőr volt náluk a legáltalánosabb prémfajta; még a közelmúltban, 1923—24-ben is 1.5 millió evetet fogtak a zürjének önkormányzati területén. Az evetbőr lehetővé tette továbbá, mi ez összefüggésben jelentős, a mind kisebb, mind pedig (csomókban) nagyobb összegekben való számolást is. Az Obdorszk környéki szamojedoknál a múlt század közepén egy sarki róka bőre, mely 2.5 orosz rübelnek felelt meg,

volt a pénzrendszer alapja, mivel náluk a sarki róka a legközönségesebb prémes állat.

Végül néhány szó a cserekereskedésről. A kereskedésnek e módja az északi és keleti finnugor népeknél, valamint Észak-Oroszországban általában, aránylag nem is oly rég még egész általános volt. Herberstein, ki a 16. század első felében Ausztria követe volt Moszkvában, 1549-ben megjelent „Leveleiben“ megbízható adatokat közöl Oroszország viszonyairól. Azon időben a Volga folyó mentén, a Mologa torlatánál, Holopi-Gorod nevű városban tartották Oroszország legnépesebb vásárait, hova a svédeken, lívföldieken, és moszkvaiakon kívül tatárok s nagy számban más népek is összejöttek északról és keletről s kizárólag cserekereskedést folytattak ott, minthogy az arany és ezüst használata e népeknél ritka volt s csaknem teljesen hiányzott. Nagobb-részt bőrkért cseréltek kész ruhát, tüt, kést, kanalat, fejszét s más hasonlót. A cserekereskedés ma is él még. Nem is kell messze keresnünk, található az észti földön is. Így pl. Saaremaa belsejéből Mustjala partjára járnak, gabonáért tengeri halat cserélni, egy rozsmértékért egy halmértéket. A Peipus tó környékén, Észak-Tartu kerületben az orosz halászok sózott peipusi halat cserélnék gabonáért, egy mérő rozst egy mérő halért. Folyóiratok útján az utóbbi években általánosan ismertté lett a Viru-parti cserekereskedés, hova Suursaarról, Tütarsaarról és máshonnan finnek mennek halzsákmányukkal s cserélik el azt gabonáért. A hal és gabona cseréjén kívül ismert még Észtországban faeszközök cserélése is gabonáért; így régebben Saaremaa Karja községében kisebb faedényeket cseréltek gabonáért, annyi gabonát kapva, amennyi az eladó faedénybe fért. Nem is szólva az oroszok edényt rongyért való cseréléséről.

A cserekereskedés egy faja az u. n. n. e. m. a. c. s. e. r. e. k. e. r. e. s. k. e. d. é. s., mely következőkép történik: Egy bizonyos helyre lerakják a kereskedők áruikat, füsttel vagy valami más módon jelt adnak s eltávoznak. Erre megjelennek a vásárlók, megvizsgálják az árut s azon dolgok mellé, melyet meg akarnak venni, leteszik viszont-árujukat s szintén eltűnnek. Most jönnek ismét az elsők, megnézik az áruk mellé helyezett csere-árut és, ha elegendőnek találják, elveszik azt, ellenkező esetben otthagyják s újra visszavonulnak. Ezután megint jönnek a vásárlók s magukkal viszik azon árut, melynek eladása sikerült, a többenél hozzá tesznek az árhoz, ha akarnak, s ismét eltávoznak. E cserekereskedés mellett eladók és vevők nem látják egymást. Alkudni, mint látjuk, a kereskedésnek ezen módja mellett is lehet, a visszaélés ellen pedig megvéd a kereskedelmi viszony megszakadásától való félelem. Ilv kereskedésmódról szól Herodotos már az antik korban Nyugat-Afrika partján a kartágóiak és négerek között; Herodotos tudósításait ismételték ősi időktől kezdve napjainkig. Római írók, Plinius és Mela hasonló kereskedésről adnak hírt Ázsiában. E kereskedésmód némely tudósítás szerint ismert volt a finnugor népeknél is. Pl. az arab Al-Qazwini († 1283) a Wisu-népről, mely szerinte Bolgáriától 3 hónapi járóföldre él, a következőt meséli: „A bolgárok oda viszik árujukat. Mindenik leteszi áruját, jellel látván el azt, s otthagya. Mikor ismét visszajön,

a földön mellette talál valamely árut, melyet saját hazájában használhat. Ha meg van vele elégedve, magával viszi a hozott árut s hátra hagyja a sajátját; ha nincs megelégedve, akkor magával viszi saját áruját. Így vevő és eladó nem látja egymást.“ „Így történik ez, amint elbeszéltem, a déli országokban a négereknél is“, teszi hozzá a tudósító. Hasonló híradása van Abu'lfedálnak (†1321) az oroszoktól északra élő népekről. Maguk az arabok se a wisu (= vepsz), se más finnugor néppel közvetlenül nem kerültek érintkezésbe, hanem értesüléseiket a bolgároktól kapták. E leírásokban az arabok nyilván oly részleteket toldottak a cserekereskedéshez, melyeket Afrika négereinél közvetlenül tapasztaltak. Viszont Herodotos, Plinius és Mela hatása alatt lett a svéd Olaus Magnus (16. század) és az olasz Jovius (16. század) leírásaiban a közönséges finnugor cserekereskedésből néma cserekereskedés, amint azt más meglévő, teljesen megbízható források alapján föltehetjük. Megjegyzendő továbbá, hogy a néma cserekereskedés oly népeknél jelentkezik, melyek igen félénkek. Ilyen félénkség nem jellemvonása a finnugor népeknek.

A finnugor népszellem teremtő ereje.

Irta Dr. Bán Aladár kormányfőtanácsos.

Az emberiség őskorában csupán népek, azaz az egy nyelv s azonos szokások és hagyományok által egybekapcsolt kisebb-nagyobb embercsoportok léteztek, melyek az együttélés folytán fejlesztették ki közös életmódjukat és szellemi tulajdonságaikat. Csakis a kultúra fejlődésével váltak a népekből nemzetek vagyis oly embercsoportok, amelyeket a művelődésben elért eredmények szigorúan határolt politikai egységekké alkottak. A népet jellemzi az ösztönszerűség, a nemzetet pedig az öntudatosság. A nép ragaszkodik apái hagyományaihoz, okoskodás és mérlegelés nélkül, míg a nemzet körülötte élő társaitól tudatosan igyekszik elsajátítani mindazt, ami magasabb, fejlettebb életre képesíti s őseinek hagyományait legfeljebb kegyeletből őrzi, de normatívumnak, érinthetetlen törvénynek nem tartja.

Azonban bármennyire kialakult is egy nemzet, a maga teljességében mégsem hatotta át őt az említett módon kifejlődött nemzetközi kultúra, hanem kisebb-nagyobb rétegek megmaradtak az ősi kultúrfokon — azaz csak a felsőbb rétegek alkotják az úgynevezett nemzetet, míg az alsóbb rétegek bizonyos mértékben egyelőre megmaradnak a népi fokozaton.

A művelt embertömegek, azaz a nemzetek sokáig kevésre becsülték még öntudat nélkül élt elődeiknek hagyományait s csak a XIX. században kezdték észrevenni, hogy a népnél a régi századokból, évezredekben sok becses esztetikai és tudományos érték maradt fenn, s ezek bűvárlata szellemi életüknek sajátos színt, eredetiséget kölcsönözhet, még pedig annál nagyobb mértékben, minél közelebb maradt az illető nép elődeinek szellemiségéhez.

Az egyes népek hagyományai nem egyforma becsűek, mivel nem egyenlő mértékben és mennyiségben tartalmaznak eredeti vonásokat. A különböző nemzetek és népek szellemi eredetisége és gazdagsága szorosan, egybefügg földrajzi elhelyezkedésükkel. Például az ókori Görögországban, Egyiptomban, továbbá Kínában, Indiában gazdag és eredeti szellemi élet fejlődött ki már akkor, amidőn lakóik a nemzetté válásnak még kezdő stádiumában voltak. S ennek a körülménynek köszönhetőek, hogy az idegen hatások nem voltak képesek elhomályosítani hagyományos alkotásaik eredetiségét. Ezen országok földrajzi

helyzetének előnye főleg zártságukban áll, más területektől ugyanis oly geográfiai alakulatok választják el őket, amelyek a lakosok külső érintkezését minden téren megnehezítik.

Ha e példák útmutatásai szerint szemügyre vesszük a finnugor törzsek elhelyezkedését, azt látjuk, hogy legzártabb a finnek mai hazája, melyet tenger és ingoványok vesznek körül. Némileg ehhez hasonlóan helyezkedett el az észti nép is. A magyar nép lakóterülete, amint ezt a nagy honszerző, Arpád fővezér tervezte és meg is valósította, szintén eléggé el volt zárva hegység és folyamok által; ezt az elzártágot csak a török hódítás után bekövetkezett új települések szüntették meg. A többi finnugor törzs között a vogul és az osztják vetődött oly területre, amely óriás terjedelme és mostoha természeti viszonyai folytán nem igen volt kitéve más népfajok hódításának.

Ha megvizsgáljuk, hogy mely finnugor törzsek őrizték meg a hagyományos népszellem alkotásaiból a leggazdagabb és lehetőséghez képest legeredetibb emlékeket, rájövünk, hogy éppen azok, amelyek zárt területen élnek.

Mint minden népnél, a finnugoroknál is a népszellem alkotásait főképp a folklór és az etnográfia területein kell keresnünk, mert e két rokon tudományág foglalkozik rendszeresen a nép alkotó kedvének és tehetségének emlékeivel. Előre bocsátjuk, hogy ami ezen emlékek közül valóban és örökre értékes, mindaz az emberi szellem legmagasabbrendű tehetségéből, az *esztetikai érzékből* fakad; azok a termékek, amelyek csupán a vegetatív élet szükségleteit szolgálják, főképp a szak-tudományok anyagát képezik s mint ilyenek oly sokoldalú és részletes tárgyalást követelnek, hogy az fejtegetésünk kereteit túlhaladná.

Az említett népek szellemi alkotásai között első helyen állanak *népköltési hagyományaik*. E kérdéssel nem szükséges bővebben foglalkoznunk, hisz az enemű legkimagaslóbb termékek ma már nemcsak a finnugor, hanem a másfajú kultúrnépek körében is meglehetősen ismeretesek. E körben legnagyobb szerű alkotás a Kalevala, amelyre a múltévi jubileumi ünnepek Európaszerte ismét felhívták a figyelmet. Egyedül azt jegyezzük meg, hogy a Kalevala megérdemelt ünneplése úgyszólván elnyelte az érdeklődést a finn népszellem többi jeles alkotásai elől. Szinte úgy tűnt fel, mintha a Kalevala teljesen különálló, sőt egyetlen alkotás volna e téren s nem a csodálatos gazdaságú finn folklórnak egyik produktuma, egy kimagasló szálfenyő (ikihonka) a finn népköltés rengetegében. Pedig a Kanteletar éppenséggel nem áll a Kalevala mögött értékben, amely tulajdonkép nem egyéb, mint egyéni munkával egybefűzött Kanteletar, megtoldva varázssverekkel. Nem akarunk ismert tényeket ismételni, azért jelenleg annak kijelentésére szorítkozunk, hogy a finn népköltés poétikai fejlettségre nézve koronája az összes finnugor törzsek népköltészetének. S ez az említett földrajzi elszigeteltségnek a következménye.

Nem messze áll értékben a finn népköltés mögött az észteké, bár ez nem hozott létre oly magas színvonalú alkotást, mint a Kalevala. Amde ez nem az észti népköltészet gyöngébb minőségének bizonyí-

téka, hanem az akkori észtlé népköltési gyűjtések elégtelen voltak s K r e u t z w a l d önkényű, bár genialis költői eljárásának. Maga az észtlé népköltés szintén gazdag és értékes, s rendszeres feldolgozása újabb időben erős lendületet vett a jeles észtlé folklóristák műveiben. Bizonyos, hogy az észtlé népénekekből, elsősorban a szetu balladákából, hivatott költő kezében nagyszabású epikai mű kerekednek. A K a l e v i p o e g V. új, díszes kiadása jelentékeny haladást jelent e téren. Észtlé testvéreinknek szerintem elsőrendű feladata lenne egy Kanteletar-szerű gyűjtemény kiadása, mely tudományos megbízhatóságon kívül esztetikai hatásra is törekednék oly módon, hogy mindegyik népversnek legkerekesebb variánsát, változatát közölné.

A finn csoport többi tagjáról e kapcsolatban nem óhajtok bővebben szólni, mivel e népköltési termékek nem emelkedtek esztetikai tökélyre sem külalak, sem tartalom tekintetében s kevés eredetiséget tanúsítanak. Tartalmilag jelentéktelenek s formai szempontból többnyire török-tatár és szláv érintkezés erős hatását mutatják. Még legtöbb szépet mutat fel a költészetben a finnhez közelebbi kapcsolatban álló mordvin nép, amelynek némely ballada- és románcszerű verse határozottan emlékeztet az ilyenmű finn és észtlé népversek szépségeire.

Áttérve a finnugor csoport ugor ágára, gazdag és értékes alkotások egész sora tárul elénk. Mind a magyar, mind a vogul-osztják nép világraszóló népköltési kincsekkel rendelkezik. Tudományos szempontból az utóbb említett apró törzsek népköltészete nyeri el a pálmát. E két törzsnek majdnem azonos jellegű költészete a valódi népi eredet ősi színvonalán maradt. A vogul-osztják hősénekek s egyéb népversek, amelyeket tartalmi szempontból főképp M u n k á c s i Bernát tett vizsgálat tárgyává Vogul Népköltési Gyűjtemény című nagy művében, valóságos kincsesbányái a finnugor népszellemnek, s kutatásuk még sok tanulsággal fog szolgálni.

Lássunk egy-két példát a finnugor egyezésekre. Az ősi finnugor verselés szabályait a vogul-osztják hagyományok alapos vizsgálata nélkül nem lehet megállapítani, mint ezt P a a s o n e n Henrik kimutatta.¹⁾ Ennek alapján tudjuk, hogy a gondolatritmusnak meg kellett lennie már a finnugor őskorban, s ennek kifejlődése összefügg a költői termékek előadásmódjával, az úgynevezett felelgető formával. Ugyanis a főénekes, valami kiválóan tehetséges népköltő, volt az előadásnak a lelke, az ő ritmikus mondásait ismételte a többi énekes, azaz a kar, amely eredetileg csupán férfiakból állott. Ennek emléke az észtlé népversek régi előadásmódja, amelyet a szetuknál 1911-i tanulmányutamon még teljes virágzásban találtam azzal a különbséggel, hogy nem férfiak, hanem nők alkották a kart. Az énekesek kört képeztek s ennek közepén állt a fő- vagy előénekes, aki egy-egy verssort elénekelt s ezt a kar némi változtatással ismételte. Egyeredetű ezzel a karjalai előadásmód azzal a különbséggel, hogy ott csak két férfiú szerepel, mert a kart egyetlen énekes, a kontrázó helyettesíti. Ezenkívül még több

1) Itäsuomalaisten kansain runoudesta. Valvoja 1897.

általános egyezést is találhatunk. Ilyen például a költészet isteni eredetébe vetett hit, mely egykép jellemzi a finn-észt és a vogul-osztják népköltészetet. A sokáig vitatott sampo-rejtelem szintén csak finnugor alapon fejthető meg teljesen. Setälä éleselméjűen deríti ki ¹⁾, hogy a sampo világoszlop, mely a forgó eget megrögzíti s ezzel az emberiség boldogulását, a rendes életmódot lehetővé teszi. Hogy ez a motívum a finnugor őskorból származik, bizonyítja a vogul teremtés-monda, amelynek alapeszméje szintén az égbolt megrögzítése ²⁾.

Van még egy feltűnő néphit, mely a finnugor népcsalád több tagjánál feltalálható. Ez az az elhalt nemzeti hős visszatérésébe vetett hit, melyet 5 népnél találtam fel. Legrégibb ezek közül a szamojéd hagyomány, amely szerint a szamojédok ősapja, Itje vissza fog térni egykor, hogy népét megszabadítsa az idegen uralom alól ³⁾. A második a cseremisiz Csumbulat-monda, mely szerint Csumbulat mindannyiszor visszatér, ahányszor népe bajba kerül ⁴⁾. A Kalevala utolsó runójában Väinämöinen emlegeti visszatérését. A negyedik ily visszavárt nemzeti hős Kalevipoeg, amint ezt az éposz végső sorai kifejezik. Végre az ötödik visszatérő hős a magyar mondákban Attila fia, Csaba, akit az erdélyi néphit még ma is visszavár.

Verstani szempontból megjegyezzük, hogy a finn-észt és a vogul-osztják verselés lényegében azonos, csak hogy az előbbi, főképp az egyházi énekek hatása alatt, művészibbé és szabályosabbá lett, mint az eredeti fokon megmaradt vogul-osztják versmondás. A gondolatritmus mindkettőnek a lényege. Ebből önként fejlődtek ki egyéb poétai készségek, mint az alliteráció, az ismétlések s primitív formában a végím.

Attérve a magyar népköltésre mindenekelőtt hangsúlyozzuk, hogy a hagyományos magyar költészet nagyon sok külső hatásnak volt kitéve a nemzet változatos történelme miatt. Ennek dacára mégis találunk vonásokat, amelyek a finnugor eredet emlékei.

A magyar népköltési gyűjteményekkel való foglalkozásom közben az a meggyőződés vert bennem gyökeret, hogy a magyar népköltészetben két főtípust találunk. Az egyik csoportba tartoznak azok a dalok, amelyek tulajdonképpen egyetlen négysoros versszakból állanak. Ha több versszak van is, ezek nincsenek szervesen egymáshoz fűzve, hanem mindegyikük tulajdonképpen egy-egy önálló dalocska. A másik típushoz tartoznak a szakozatlan, hosszabb költemények, melyek egy-egy gondolatot, érzést vagy helyzetet nyugodtabban, kimerítőbben rajzolnak. Az e típushoz tartozó költemények stílusa egyszerűbb, mint az előbbieké, de szerkezetük tökéletesebb. Ilyenek például a székel

¹⁾ Sammon arvoitus. Helsinki 1932.

²⁾ Munkácsy B.: A föld körülövezésének regéje. Vogul népköltési gyűjtemény. I.

³⁾ Dr. Kai Donner: Bei den Samojeden in Sibirien. Stuttgart 1926.

⁴⁾ Krohn-Bán: A finnugor népek pogány istentisztelete, Budapest 1909.

népballadák ¹⁾ és K á l m á n y Lajos „Szeged népe“ című gyűjteményében levő balladák és egyéb elbeszélő költemények ²⁾.

A finnugor népek költészetének termékeit szintén e két típus alá sorozhatjuk. Az első típushoz tartoznak a cseremiszi és a votják dalok. A cseremiszi népdalok G e n e t z Arvid, P o r k k a a Volmari és W i c h m a n n György ³⁾, a votjákok pedig M u n k á c s i Bernát és W i c h m a n n György gyűjteményeiben olvashatók ⁴⁾.

Ha e dalokat egybevetjük a többi finnugor népek régi népdalaival, azt találjuk, hogy azoktól élesen elütnek. Honnan került e daltípus az említett népekhez? Bizonyára a közvetlenül mellettük, sőt itt-ott közöttük lakó két törökfajú néptől: a baskirtól és a csuvasától. A baskir dalokat P r ö h l e Vilmos s a csuvasokat M é s z á r o s Gyula ⁵⁾ gyűjteményéből ismerjük. Mindkét nép dalai ily rövid, csattanós, egyetlen négysoros strófaból álló versek. Igen jellemzők ezek a csuvas dalocskák:

Piros alma a kertben,
Kert gyönyörűsége.
Szőke lány a faluban,
Falu szépek-szépe.

Vagy:

Akkor szép a falu, ha
Magas a sövénye.
Akkor szép a ház, ha benn
Egyetért a népe.

S honnan került a magyar néphez e daltípus? Valószínűleg szintén az említett két török törzstől, melyekkel a nyelvtudomány bizonyossága szerint a honfoglalás előtt érintkezésben állt, közvetlenül mellettük, sőt tán közöttük lakott. A votják, cseremiszi és a magyar népdalok e rokonsága tehát a régi együttélés emléke.

A másik terület, amelyen a népszellem erőteljesen nyilvánulhat, a *népművészet*. A finnugor népek idetartozó alkotásai szintén csak részben részesültek behatóbb vizsgálatban. Természetes, hogy a régebben kultúrfokra jutott népek, minők a finn, az észti és a magyar, e téren is legnagyobb eredményeket mutatják fel. Az oroszországi rokon törzsek népművészetét S i r e l i u s alapvető műve tárgyalja ⁶⁾.

Ez alkalommal csak az említett három finnugor kultúrnépet vesszük szemügyre. — A finnek képzőművészeti hajlama gazdagon nyilvánul a tárgyi néprajz minden vonatkozásában. Bizonyos klasszikus

¹⁾ Ortutay Gyula: Székely népballadák. Budapest 1935.

²⁾ Kálmány Lajos: Szeged népe. II. Szeged 1882.

³⁾ Porkka: Tscheremissische Texte. SUSA. Helsinki 1895. — Genetz: Ost-Tscheremissische Sprachstudien. SUSA. Helsinki 1889. — Wichmann: Volksdichtung und Volksbräuche der Tscheremissen. SUST. Helsinki 1931.

⁴⁾ Munkácsi B.: Votják népköltészeti hagyományok. Budapest 1887. Wichmann: Wotjakische Sprachproben. SUSA. Helsinki 1893.

⁵⁾ Pröhle V.: Baskir nyelvtanulmányok. Keleti Szemle 1903. — Dr. Mészáros Gyula: Csuvas népköltési gyűjtemény II. Budapest 1912.

⁶⁾ U. T. Sirelius: Suomen kansanomaista kulttuuria. II. 1921.

egyszerűség, stílus-alkotási képesség jellemzi. Ez a fontos lelki tulajdonság, mely a finnek népköltészetében is megvan, szintén a zárt földrajzi helyzetből magyarázható. A finn nép évszázadokon át aránylag igen csekély külső hatásnak volt kitéve, s így ízlése megőrizhette eredeti jellegét. Mind a férfiak, mind a nők művészetére áll ez; az előbbieket főképp faragással (Holzarbeit), az utóbbiak pedig a ruháknak készítésével és díszítésével (Textilarbeit) foglalkoznak. A lakások lassú fejlődése és céltudatos kialakulása több oly motívumot hozott létre, amelyek az ősi finnugor szellem alkalmazkodó képességét bizonyítják. Sirelius említett művéből látjuk, hogy már a házak, a kamra-épületek (aitta) építésénél sem elégedtek meg a finnek a hasznosság és célszerűség követésével, hanem ezeknél is törekedtek szépérzéküket kielégíteni.

Még nagyobb mértékben látjuk ezt a törekvést a női munkáknál, amelyek a művészeti érzék érvényesülésének igen tág teret juttatnak. Nem soroljuk fel a finn kézimunkák dús sorozatát, csak azon vonásokat emeljük ki, amelyek minden valószínűség szerint a finnugor őskorból erednek.

A finn ornamentikának legjellegzetesebb vonása az a n y a g s z e r ű s é g, azaz a művészi őszinteség; a népművész nem akarja a szemléltőt félrevezetni. Ennek a tulajdonságnak a következménye az, hogy a finn díszítőművészetet mind a férfias faragásban, mind a nők művelte szövödmunkákban a mértani, geometriai minták, figurák alkalmazása jellemzi, s ez a tulajdonság a rokonnépek közül leginkább itt található fel. Természetes fejleménye ez az anyagszerűségnek, mivel a szőttések (textilia) fonalai mértani vonalakat mutatnak s ezek irányának követése hozza létre a mértani módszert. Az emberi, állati és növényi alakok ábrázolása többnyire idegen (svéd, szláv) hatás eredménye, de jellemző a finn ízlésre, hogy még ezeket a motívumokat is a geometriai rendszerhez idomítja s ezzel stílszerűvé teszi. Ezzel szemben a keleti, főleg a szláv textildekorációt jellemzi a díszítés festésre emlékeztető technikája, műeljárása, mely az aránylag későn feltalált ecsetkezelést tételezi fel. Az ecsetkezelés ugyanis legyőzi az anyag-szabta korlátokat: a szőttésnél a fonalmenetet, a fánál a rostok irányát, s határtalan lehetőségeknek nyit utat, amely már a magasabbrendű képzőművészeti eljárásokhoz vezet. Ez az ecsetszerűség nyit ajtót a sokféle, felülről jövő hatásnak, amelyek lassankint elnyomják a népművészet eredeti jellegét.

Az észteknél a népművészet tanulmányozása az önállóság rövid ideje alatt valóban elismerésre méltó magaslatra jutott. Ennek köszönhetjük, hogy Helmi N e g g o ¹⁾ és F. L i n n u s - L e i n b o c k ²⁾ kalauzolásával mellett világos képet alkothatunk magunknak az észti népművészet mibenlétéről. Fővonásokban a kétféle munkateret: a férfias faragást és a női kézimunkát, ujjhegymunkát itt is jellemzi a mértaniság, amely — bár más népeknél is megvolt és megvan —

¹⁾ Eesti. Maa, rahvas, kultuur. Tartus 1926. — 227. l.

²⁾ F. L e i n b o c k: Die materielle Kultur der Esten. Tartu 1932.

seholsem maradt fenn oly stílhűséggel, mint a finnugor népeknél, kivéve a magyart. Észtország a tárgyi népkultúra szempontjából három fővidékre osztható, úgymint északi, déli és nyugati kultúrkörre; az elsőben finn, a másodikban orosz és lett s az utolsóban germán, főleg svéd hatással. A sokféle hatás egybeolvadása minden észti népművészeti tárgyon kisebb-nagyobb mértékben észlelhető, de emellett az ősi finnugor ízlés is érvényre jut, bár némileg kisebb fokban, mint a finneknél. Az észti népnek áldozatra is kész vonzalmát a művészi munkáért igen szépen jellemzi N e g g o Helmi: „Az észti népművészeti tárgyakat oly emberek készítették, akik alig láttak életükben tiszta kenyeret, akik tán sohasem alhatták ki magukat kedvükre Az alvástól megvont órákban készültek a mi népművészeti tárgyaink. Oly emberek, akiknek a legemibb életszükségeitek is hiányoztak, szükségét érezték annak, hogy sok használati eszköznek díszítésére tízszerte több időt fordítsanak, mint szükséges lett volna.“

A magyar népművészetre fordítva figyelmünket, mindenekelőtt azt emeljük ki, hogy valamint a folklór-termékeknél, úgy a népművészetnél is szerfelett nagy eltérést találunk a többi finnugor néptől, mint ezt Sirelius is hangsúlyozza említett művében (457. lapon). A geometriai motívumokat itt igen gyakran kiszorították a keleti és a szláv eredetű állati és növényi elemek. Megjegyezzük, hogy északi és déli Észtország némely vidékén kivált a női fejdíszeken a magyar tulipános díszítékekre feltűnően emlékeztető hímezések fordulnak elő; ezek valószínűleg az úri osztály közvetítésével kerültek oda.

A magyar népművészet búvárlása terén sok jeles kutató fáradozott főképp a Magyar Néprajzi Társaság folyóiratában (Ethnographia) és kiadványaiban. Kár hogy két, egyébként kitűnő kutatónk: H u s z k a József ¹⁾ és U n d i Mária ²⁾ a nálunk magyaroknál még mindig kísértő ázsiai származás elméletének hatása alatt díszítőművészetünk eredetét teljesen a keleti népeknél keresi s a finnugor hagyományok tanulmányozását teljesen elhanyagolja. Ez a körülmény azonban nem változtat a tényen, hogy főleg U n d i Mária művét a legjelesebb nemű dolgozatok közé kell soroznunk. U n d i könyvében az eddigi kutatások eredményeit lelkiismeretesen használja fel s szebbnél szebb etnográfiai rajzai a külföldi kutatóknak is nélkülözhetetlenné teszik könyvét.

H u s z k a József vizsgálódásának eredményeit a következő két tételben foglalja össze: a) „A magyar ornamentika elemei egymás után rakva sorokat képeznek, vagy egy középtengelyből növénymódra nőnek ki, vagy egy középpont körül elhelyezve rózsákat alkotnak.“ (171. lapon). b) „A legfejlettebb és a legnagyobb foltot képező díszítő alak tehát mai ornamentikánkban a bokréta, mely még akkor is kiindulási alak, ha nagy teret kell egészen betölteni. Sor és bokréta a legfejlettebb díszítő csoportosításunk.“ (176. lapon). E tételek mutatják, hogy a magyar ornamentikát, valószínűleg keleti hatás alatt, az összerakó

1) H u s z k a József: A magyar turáni ornamentika története. Budapest 1930.

2) U n d i Mária: Magyar himvarró művészet. Budapest 1934.

szerkezet, a *mozakszerűség* jellemzi, épp úgy mint a törökfajú törzsek hatása alatt keletkezett egyversszakos dalainkat.

A magyar népművészeti kutatások eredményeit áttekintve arra a meggyőződésre jutunk, hogy itt is az a kettősség uralkodik, amelyet népköltészetünkben láttunk. Az ősi finnugor örökség: a mértani műeljárás, melyet magyarul vonalas, (linearis) hímzésnek neveznek, fennmaradt ugyan, de az idegen eredetű, ecsettechnikára emlékeztető motívumok mellett háttérbe szorul. Am az a körülmény, hogy ez a vonalas technika épp a legkiválóbb népművészeti gócpontokban kedvelt (pl. Kalotaszeg, Sárköz), ősi voltának ékesen szóló bizonyága. Megjegyzem, hogy az esetkezelésre emlékeztető figurák arra mutatnak, hogy ezek a festészet utánzása alapján születtek. Mint ilyenek ellenmondanak az anyagszerűségnek, ezért a fejlettebb ízlésű ember előtt másodrendűek. Úgy hiszem, ezt elmondhatjuk a vogul-osztják hímzésekre is, amelyekre vonatkozólag nagy kíváncsisággal várjuk K a n n i s t o Artur professzornak készülőben lévő nagy művét a vogul hímzésekről.

Elmefuttatásunk befejezéséül még azt a kérdést vetjük fel: volt-e eddig hatásuk a finnugor népszellem termékeinek a nemzeti irodalomra és képzőművészetre s tanulmányozásuktól várható-e valami konkrét eredmény e téren?

Minthogy a finnugor népek közti érintkezés legelőször és legkönnyebben az irodalom területén valósulhatott meg, természetes, hogy itt találkozunk az említett hatással elsősorban. A finneknél a Kalevala és általában a népköltés hatása egész sor író művein kimutatható, ilyenek pl. Eino Leino, Juhani Erkkö, Aleksis Kivi stb. A magyar irodalomban Z e m p l é n i Árpád „Turáni dalok“ c. (1910.) versgyűjteményében a finn és a vogul-osztják költészet egész epikumoknak adott tárgyat és hangulatot. Megemlítem, hogy magam is feldolgoztam „Bűvös nyilvessző“ címen egy osztják népéneket kalevalai versformában ¹⁾. H a v a s István „Nyírfakisasszony“ című verses elbeszélése (1933) szintén vogul-osztják néphagyomány alapján készült. A képzőművészetben az egyes nemzetek művészei a saját népük emlékeit gyakran beleviszik alkotásaikba, de oly művész, aki az egész finnugor népcsaládra kiterjesztette volna figyelmét, még nem akadt. Am elismeréssel kell említenünk e téren a finn G a l l é n - K a l l e l a Akszelt és az észti R a u d Krisztiánt, a Kalevala, illetve a Kalevipoeg geniális illusztrátorait.

Ha a finnugor népek említett gazdag hagyományai az e csoportba tartozó nemzetek körében nagyobb figyelemben részesülnek, bizonyára akadnak oly írók és művészek, akik friss benyomásokat, motívumokat és tárgyakat merítenek a rokonnépek népköltési és népművészeti emlékeiből. S ez bizonyára új és eredeti jelleget fog kölcsönözni e nemzetek szellemi alkotásainak. De hogy ez az óhaj megvalósuljon, annak vannak bizonyos feltételei.

¹⁾ A P e t ő f i Társaság lírai anthológiája. Budapest 1930.

Manapság úgyszólván az egész világon a népművészet felé fordult a figyelem. Egyre kutatják a zenei, a népköltészeti és a népművészeti alkotásokat, mivel belátták, hogy a művelt néposztályok termékei nem mindig elégítik ki az emberiségnek természetességre törekvő szépségvágyát. A népek és szélesebb alapon a fajok is gyakorta visszatérnek őseik hagyományaihoz, mert érzik, hogy azok ízléséhez közel áll a késő utódoké is. Ezt a törekvést ápolnia kell az iskolának, szövetkezve a múzeumokkal s örködve a népemlékek tisztaságán, és helyes irányban vezetve az ifjúság ébredező művészi hajlamait, hogy a nemzeti népművészetnek és irodalomnak lelkes, pártfogó barátjává fejlődjék. Mily szép és nemzetgazdaságilag is hasznos jelenség, ha a fiatal leányok, sőt az idősebb nők is, legalább ünnepi alkalmakkor vagy a nyári pihenő alatt ősanyáik eredeti viseletében (Volkstracht) jelennek meg, vagy ha a polgárok lakásában, kivált nyári hajlékában, egy-egy stílszerű népművészeti tárgy gyönyörködteti a szemet a maga romlatlan, üde naivitásával. A tanintézetek, a népiskolától az egyetemig, foglalkozzanak szakszerűleg a néphagyományok tárgyalásával, hogy ily módon új tartalommal töltsék meg a hazai irodalmat és művészetet...

A fenti gondolatokat most csak meg akartam pendíteni, megéremelnék azonban, hogy részletesebben foglalkozzanak velük a szakemberek s igyekezzenek minden vonatkozásban megállapítani: mik azok a lelki vonások, melyek a finnugor népek alkotásait megkülönböztetik más fajokéitól ¹⁾. S ez a munka bizonyára sok elismerést teremt majd „a legrégebb európai népfajnak“, s mind szellemi, mind anyagi téren sok hasznot hajt a honi műiparnak s ezreknek ad munkát és megélhetést.

¹⁾ E gondolat szolgálatában irtam összehasonlító értekezésemet: Az ének költészete a finnugor nepeknél. — Emlékkönyv Munkácsi Bernát 70-dik születésnapja alkalmából. Budapest 1930.

Észt- és Finnország 1000 évvel ezelőtt.

Irtta Dr. Tallgren A. M. egy. ny. r. tanár.

Ezer évvel ezelőtt a Finn-öböl hullámai, egészben véve az öböl nyílásától a Ladoga-tóig, mindenütt keletitengeri finn népek lakta területek partjait mosták. A déli parton, Narvától Saaremaaig (Ösel) lakott a „finn“ népek zöme, amelyet ma észtnak hívnak, Finnország egész déli része pedig a mai finnek őseié volt. Ezer évvel ezelőtt a finnek époly kevésbé alakultak még nemzetté, mint az észtek, aligha volt egyiküknek is külön összefoglaló neve. Csak néptörzsek és területi elnevezések voltak, amelyek nagyjából egyeztek Észt- és Finnország tartományaival. De — hogy Észtországon kezdjük — az egész mai észt terület, Hiiumaa (Dagö) és a Narva-folyó mellékének kivételével, teljesen lakott volt és pedig már évszázadok óta. Helyenként a település sűrűbb volt jókora falvakkal, de a tartományok határvidékei általában néptelenek vagy gyéren lakottak voltak. A földművelés — felegetett irtás- és szántóföldeken — volt a főfoglalkozás, de az akkori mezőgazdasági tevékenység sokkal extenzívebb volt mint a mai, és a parasztnak megélhetéséhez sokkal nagyobb területre volt szüksége mint ma. A földműveléshez tartoztak a rendszeres, évszakonkénti foglalkozási ágak: fókavadászat, halászat és talán vadászat is. Ehhez járult még a bel- és külkereskedelem. Minél sűrűbb lett valamely falu népessége, annál fontosabbá váltak az évszakonkénti vállalkozások. Mivel a földművelés intenzívitása — mai kifejezéssel racionalitása — egész Európában csekély és a föld termőképessége kicsiny volt, a fölös népességnek megélhetés végett új telepekre kellett költöznie. Amily mértékben viszont az új telepek benépesültek, oly mértékben vált szükségessé az országból való kivándorlás. Ez volt a helyzet mindenütt. A kivándorlás a viszonyok alakulása szerint békés vagy háborús úton történt. Az előbbi eshetőség választása az észt népfölöslegnek módjában állott és ez volt számára a természetesebb. Lakatlan terület volt elég a környéken, nem ugyan délen, hanem a mai Finnországban, Ingermanlandban, a Peipus-tó mögött és a Pihkva-tó partvidékén. A település felhasználta mindezeket a területeket. Történetileg legfontosabb lett a finnországi terület. Ez Észtországnak az volt, ami Északamerika Angliának.

Finnország állandó földműves lakossága ugyanis Észtországból származik. Finnország korábbi őslakossága vadász-, halászsákmányból és rénszarvastenyésztésből élt, úgy mint a megfelelő szélességi fokon Svéd- és Északoroszországban. Ez az őstelepülés époly kevésbé alakult — legalább kifejezetten nem — helyhez kötötté és kezdett földet művelni, mint ahogy nem tették azt Északamerika indián-

jai. Az ország állandó településének megteremtői a Finn-öböl déli partjáról Kr. sz. táján érkezett kivándorlók voltak. A kivándorlás okai gazdaságiak voltak.

A finnországi gyarmatosításnak azonban időszámításunk első századaiban egyetlen vagy legalább főoka nem Észtország túlnépesedése volt, hanem a kedvező kereskedelmi viszonylatok. A Kr. sz. utáni évszázadokban a római birodalomban nagy volt a prémkereslet. Kereskedelmi központok keletkeztek, ahonnan a prémkereskedelem oda irányult, ahol kereslet kínálkozott. A Keleti tenger vidékén ilyen piac-hely a Visztula torkolatánál keletkezett. Északról a tulajdonképeni prém-területekről ide szállították a prémeket a vadászok és közvetítő kereskedők. Zsákmány volt bőven Finnország erdeiben, amelyek még csaknem kihasználatlanul heverték. Ekkor Észtországból bátor vállalkozók átkeltek a Finn-öböl északi partjára és egy részük ott is maradt állandóan Finnországban. Valószínűleg ez volt Finnország állandó földművelő lakosságának az eredete. Később egyre újabb bevándorlók érkeztek Észtország különböző részeiből, akkor már az ottani túlnépesedés következtében is.

Kezdetben Finnország népessége igen gyér volt, majd lassanként sűrűbb lett és a partokról a folyók völgye mentén terjedt az ország belseje felé. A lakosság kétségkívül továbbra is összeköttetésben maradt Észtországgal, de társadalmi szerkezete és élete kezdett más jelleget ölteni. Az előfeltételek és a környezet lényegesen különböztek. Finnországban a kiterjedt lakatlan terület az aránylag sűrűn lakott Észtországitól meglehetősen eltérővé alakította a társadalom szükségleteit. A finn társadalom gondoskodása első sorban nem a település közelében fekvő megművelt terület falvainak és házáinak jogaira, a szántókra, rétekre és legelőkre irányult, hanem a távolabbi, műveletlen területekre, erdőkre. Természetesen a környező vadon erdőség más színvonalúvá alakította az emberek jellemét is, mint amilyen az anyaországban volt.

Észtország tehát ezer évvel ezelőtt majdnem teljesen lakott terület volt. Finnországban állandó település akkor csak a délnyugati partvidéken, a Kokemäki-folyó völgyében, Délhäme tóvidékén és a Ladoga-melléki Karjalában alakult ki. Finnország többi része pusztaság, vadon erdőség volt állandó település nélkül: a Pori — Sortavala vonaltól északra, Középhäme és a turkui tartomány partja között fekvő terület és a Finn-öböl partvidéke Középusimaától keleten a Neva torkolatáig. De ezek a lakatlan területek a finnek saját hasznélvezeti földjei, zsákmányterületei voltak. Egyéb lakosság oda nem települt. Lehetséges, hogy az észtek is zsákmányterületüknek tekintették a Finn-öböl északi partvidékét, amelyet a hämeiek is használtak, de ez tulajdonképen egyebet nem bizonyít.

A Finn-öböl déli partján fekvő Észtország ezer évvel ezelőtt nemcsak erősebb és fejlettebb, hanem nagyobb is volt, mint az akkori Finnország. Évszázadokon át Észtország Finnország őstörténetében a legfontosabb külföldi ország volt, mert annak anyaországa volt. Finnország viszonya Észtországhoz ugyanaz volt, mint kétszáz évvel

ezelőtt Északamerikáé Angliához. Anglia és Északamerika viszonya az 1780 körüli évek terkepen kb. ugyanaz, mint Finn- és Észtország viszonya a pogánykor végeinek települési terkepen.

Kereskedelmileg és politikailag Észtország jelentősége szintén sokkal nagyobb volt 1000 évvel ezelőtt, mint Finnországé. A régészeti

A Keleti-tenger keleti partjának népi

(1880-as és 1885-ös Y. 1880-as)

///// — finn fajú népek; erősebben vonalozott — az esztek, főmódban — a livek, votok és finnek lakóhelyei; ritkán vonalozott — a keleti finn fajú népek területei. ■■■■ — balti népek; erősebben vonalozott — a kúrok, főmódban és sűrűn — a semgallók, ritkán — a lettgallók és seelek lakóhelyei, pontozott — a poroszok és litvánok területei. ● — fontosabb viking telepek a Keleti-tengertől keletre.

(Moora H. után).

leletek világosan mutatják, hogy a vikingkori Észtország a Keletitenger körzetében fontosabb tényező volt, mint Finnország. Az észt pogánykor utolsó századainak ezüst pénzleletei kb. 10.000 pénzdarabra tehetők, ebből a legrégebb, arab eredetű kb. 4000. A megfelelő adatok a finn szárazföldi területről: 4000 és 300. Észtországban ismeretes kb. 150 őskori földvár, amelyek egy részében nyilván laktak és a társadalom vagy a tartomány megvédésére szolgáltak. A finnországi várak száma nem egészen 80 és a legtöbb nyilván menedékvár volt. Az észt területen belül egy különálló tartomány: Saaremaa (Ösel) keletkezett, amelynek vezetése alatt állott az észt szárazföld nyugati része is. Ez — miként Gotland Svédországban — erős és mozgékony, rohamosan fejlődő és gazdagodó társadalommal rendelkezett. A kopár, terméketlen talaj miatt lakói a tengeren és kereskedelem révén kerestek maguknak megélhetést és tettek szert tekintélyes vagyona és jelentőségre. 1211-ben Saaremaa és Észtország nyugatdélnyugati részeinek közös hajóhada állítólag meghaladta a 300 egységet. Saaremaa közel állott ahhoz, hogy vezető helyet foglaljon el a birodalomban.

A szárazföldi Észtország kultúrája kétségkívül a földművelésen alapult, lakossága azonban aktív volt és nem csupán röghözkötött. Természetesen az irtás- és szántóföld, — a pogánykor végén a szántóföld már kezdte kiszorítani a felégetéssel szerzett irtásföldet Észtországban — kellő megélhetést nyújtottak, de a régészeti leletek gazdagsága a kereskedelem által előidézett jómódról tanuskodik. A kereskedelem a lakott területek szívében összpontosult: a belföldi kereskedelem nyilván meghatározott útvonalakon közlekedett, a partokon pedig volt egy sereg kikötő: Tallinn, a Purtse-folyó torkolata, Kunda, a matsalui és hanilai öblök, valamint a Pärnu-folyó torkolata. Természetesen nem csupán átviteli kereskedelemről van szó. A jómódú megművelt vidékek saját használatukra adtak és vettek és a behozatal nagyrészt Észtországban maradt, amely azért áruval: gabonával, állati termékekkel, mézzel, viasszal, köpönyegfélével és kovácsmunka termékeivel fizetett. Így értelmezendők a protohistorikus ezüstkincsek. Azok nemcsak a külső kereskedelmi viszonylatokat képviselik, hanem legalább is ugyanolyan mértékben az ország belső vagyonosodását, tőkéjét. A szárazföldi Észtország is meglehetősen aktív, szervezett és harc képes volt. A hadsereg, a „maleva“, a XIII. század első évtizedeinek német forrásai szerint időnként 6000 főből állott, ennek egyharmada lovas volt. Észtországban munkaerőként rabszolgákat is alkalmaztak és a parasztok, „seniores“, rendelkeztek velük mint „primi inter pares“. Észtországnak Finnországnál nagyobb jelentőségéről tanuskodik a protohistorikus skandináv sagák számos elbeszélése észtországi eseményekről és a számos nyugatésztországi vikingtelep. Az ország a nagy közlekedési utak közelében feküdt. Földrajzi helyzete kedvező volt.

Finnország életében 8—9 száz évvel ezelőtt erőteljes föllendülés állott be. Gazdaságilag hamarosan megerősödött a kitűnő konjunkcióra, a prémkereslet következtében. A lábrakapott vállalkozás céltudatosságot és együttműködést fejlesztett ki. Az együttműködés nyilván inkább gazdasági mint politikai jellegű volt, de Finnországban

is, mint már korábban Észtországban, egy nagybirtokos parasztosztály kialakulásához és gyarapodásához vezetett és megvetette a középkori Finnország szilárd alapjait. A középkorban Finnország folytatta a késői őskori ország megszilárdítását. A szabad parasztság és nép megőrizte független helyzetét. Észtországban a parasztokat és a népet leigázták és így annak fejlődését és erejét hosszú évszázadokra megbénították. Ha függetlenül maradt volna, Észtországból talán egy második Dánia, valamilyen északi nagyhatalom alakulhatott volna. Ehhez megvoltak azok az előfeltételek, amelyek Finnországban hiányoztak.

A múlt erő. Fejleszti az akaratot és bátorságot. Serkenti az alkotásvágyat. A megújult Észtország és a fiatal erőtől duzzadó Finnország büszkén, életerősen és érintetlenül építik fel közös emlékeik alapjaira azt a kultúrát, amelynek nagyságáról jogos és helyénvaló az álmódzás. Szilárd, egészséges és igazságos társadalmat és államokat alkotunk, nagy, hatalmas tudományt, irodalmat és művészetet, szilárd gazdasági rendet, boldog egyéneket és szabad nemzeteket. Úgy legyen!

Finnország gazdasági fejlődése az önállóság alatt.

Irta Dr. Jutila K. T. egy. ny. r. tanár.

Finnország földművelésügyi minisztere.

Mielőtt hozzáfognék a nemzetgazdaság legfontosabb ágai fejlődésének ismertetéséhez az önálló Finnországban, röviden vázolnom kell Finnország közgazdasági állapotát az önállóság kezdetén, 1920 táján, mikor az infláció kezdett enyhülni és pontosabb számítások lehetővé váltak.

I. Finnország közgazdasági állapota az önállóság kezdetén.

Finnország a XIX. század végéig majdnem tisztára földművelő ország volt. Így 1875-ben a földművelő népesség még 78%-át tette ki az egész népességnek, viszont ipari foglalkozású csak 5% volt és kereskedelmi valamint közlekedési pályán működött 2%. Az említett időpont után azonban az iparosodás annyira fokozódott, hogy 1920-ban a földművelő lakosság már csak 65%-a volt az egész népességnek, ezzel szemben az ipari foglalkozások számaránya már 15% és a kereskedelmi valamint közlekedési pályán működőké 7% volt.

Aránylag a legerősebben fejlődött az iparágak közt a fűrész- és papíripar, amelyekben a gyári munkások száma 1886—1920 10-ezerről 47-ezerre emelkedett. Egyéb gyáriparban a megfelelő emelkedés 19-ezerről 70-ezer volt.

A fokozódó iparosodás, különösen pedig a faipar hatalmas fellendülése, rohamosan növelte az erdők értékét Finnországban, úgy hogy az ország nagy kiterjedésű erdei egyre bőségebb jövedelmi forrásul szolgáltak. Mivel Finnországban a gabonaneműek termesztése az orosz uralom alatt 1864 óta nem részesült vámvédelemben, ellenben az állattenyésztés termékei iránt úgy az anyaországban, Oroszországban, mint másutt Európában megnyilvánuló, fokozódó kereslet növelte ezeknek a termékeknek az árait, a tulajdonképeni mezőgazdaság egyre nagyobb mértékben irányult a takarmány növények termesztésére ill. ennek és a legelőknék felhasználásával folytatott tehenészetre. A tejgazdaság szintén föllendült; a gabonatermelés viszont hanyatlott.

Hogy milyen nagy gazdasági jelentősége volt a legfontosabb termelési ágaknak a finn nemzetgazdaságban az önállóság kezdetén, kitérnék abból, hogy az ország teljes jövedelme 1922-ben a következő: földművelésből (termés) 4.087 millió, állattenyésztésből 4.152 millió és erdőgazdaságból 900 millió fmk. azaz összesen 9.139 millió fmk., viszont az iparból, a tejjgazdaságok leszámításával 8.085 millió és kézi iparból 550 millió fmk. azaz összesen 8.635 millió fmk. bevétel.

A földművelés és erdőgazdaság teljes jövedelme tehát Finnországban 1922-ben már kb. 11%-kal nagyobb volt mint az iparé.

Leszámítva a teljes jövedelemből a felhasznált nyersanyagokat nemzeti hozadék gyanánt marad a földművelésből és erdőgazdaságból 6.012 millió, a gyáriparból viszont csak 3.758 millió fmk. bevétel, míg az egész nemzeti hozadék 1922-ben kb. 11,500 millió fmk-ra rúgott.

A kivitelből azonban, 4.437 millió márka értékéből, 1922-ben az ipari termékekre 3.529 millió fmk. ill. 80% esett. Az ipar 1924-ben nyersanyagként 1.879 millió fmk. értékű belföldi mező-és erdőgazdasági terméket használt fel, viszont egyéb belföldi nyersanyagot csak 84 millió mk. értékben. Ekként az ipar nagyrészt mező- és erdőgazdasági termékeket dolgozott fel ill. szerezte meg 4/5-ét annak a valutának, amellyel Finnország behozatalát és egyéb külföldi tartozásait kifizette.

A tulajdonképeni földművelés összes hozadékából, 1920—22 kb. 5,8 milliárd márkából, csak kb. 0,4 milliárd márka érték került kivitelre vagyis 7%, ami a kivitel egész értékének csak kb. 11%-a.

II. A nemzetgazdaság legfontosabb ágainak fejlődése az önállóság alatt.

Továbbiakban röviden érintem a mezőgazdaságon, erdőgazdaságon és iparon kívül, a közlekedés, kereskedelem, államháztartás, fizetési mérleg és tőkeképződés fejlődését Finnországban az önállóság alatt azaz 1918—35.

1. Mezőgazdaság.

Közvetlenül a szabadságharc befejezése után, 1918-ban nagy-horderejű intézkedések történtek Finnországban a birtokviszonyok rendezése terén.

Az egész XIX. század alatt Finnországban az önálló földbirtokosok száma igen lassan növekedett. Ehelyett kibérelték a birtokrészeket természetbeni, főleg pendig munkaszolgáltatások fejében. Így voltaképen két különböző földbérlettypus keletkezett: 1) a tulajdonképeni mezőgazdasági területek vagy zsellértelepek (torppa) és 2) a lakóhely közelében levő területek vagy házhelyek. Azonkívül ki lehetett bérelni egész birtokokat (az u. n. lampuoti — parasztbérletek). A zsellértelepesek és házhelyesek azon kívül, hogy az előbbiek több, az utóbbiak kevesebb vagy éppen semmi megművelhető földet nem kaptak, fát vághattak maguknak a főbirtok erdejéből és

használhatták annak legelőit. Mikor az erdők értéke emelkedett és a gépek használata általános lett, a földbirtokosok a XX. század elején többé nem voltak hajlandók megújítani a bérleti szerződéseket, hanem a bérelt területeket a főbirtokhoz kezdték csatolni. Kisajátítás ill. kisajátítás veszélye fenyegette a zsellérek és házhelyesek ezreit. Így kezdődött Finnországban az u. n. zsellérintézmény hanyatlása és a birtok nélkül maradtak ijesztő mértékű megszaporodása.

1912-ben a bérgazdaságok száma még 152.000 volt, az önálló birtokosoké viszont csak 119.000. A kisajátítások megszüntetésére és az önálló birtokosok számának növelésére 1918-ban megkezdték Finnországban a bér gazdaságok önállósítását mind a magán, mind az állami földeken az 1914-i árak szerint az állam közvetítésével váltságdíjat fizetvén azokért. Így 1934 végére 118.000 bér gazdaság alakult át önálló birtokká. Ezek közül 65.000 mezőgazdasági birtok és 53.000 házhely-birtok. A váltság útján nyert terület 1,5 millió hektárra rúg.

Az önállóvá lett földművelők nagy buzgalommal fogtak hozzá birtokaik jobb megműveléséhez és nagy számmal tömörültek mezőgazdasági egyesületekbe és szövetkezetekbe. A nincstelen lakosság földhöz juttatása érdekében Finnország már a XIX. század végén állami támogatással előmozdította a telepítést, de különösen az önállóság ideje alatt öltött nagyobb mérvet. 1934 végéig 31.000 telepesbirtokot alapítottak és a túl kis birtokokhoz 12.500 kiegészítő birtokot csatoltak. Erre a célra 810.000 ha használtatott fel. Az állami telepítési alap vagyona 1934 végén 497 millió fmk. volt.

Azonkívül a birtokok száma szaporodott a szabad parcellázás révén is. Míg 1901-ben a birtokok száma 122.000, 1924-ben pedig 334.000 volt, azok száma 1934 végén 570.000-re emelkedett. Míg saját birtokkal rendelkező család 1901-ben csak 111.000 volt, azok száma 1934-ben már 450.000-re emelkedett. Ehhez hozzá vannak számítva a kisebb házhelyek is.

Ekként Finnországban a föld különösen az önállóság alatt lett széles néprétegek sajátja akár mezőgazdasági, akár lakáscélokra használva. Ez hozzájárult a társadalom megszilárdításához és a földművelés belterjességének emeléséhez.

Finnországban 1929-ben mezőgazdálkodást folytattak 273.000 birtokon, amelyeken 0,5 ha vagy ennél nagyobb szántóföld volt. Ebből önálló birtok volt 90%. A mezőgazdasági birtokok száma 1920—29 kb. 23.000-rel és 1910—29 kb. 52.000-rel növekedett. 10 ha-n alul, átlag 0,5 ha szántófölddel bíró gazdaság 1929-ben 206.000 volt vagyis az összes birtokok 85%-a és ezeken 742.000 ha szántó azaz 1/3-a az összes szántóknak, 2,234.000 ha-nak. Nagybirtok, azaz olyan birtok, amelyen 100 ha vagy annál több szántó volt, 1929-ben csak 827 volt és azokon 137.000 ha szántó vagyis 6%-a az összes szántóknak. A hátralevő rész középbirtok.

Finnország tehát egyre inkább kisbirtokos orszaggá fejlődik.

Az önállóság ideje alatt Finnország szántóföldterülete állandóan nagyobbodott és pedig részben az állam által díjazott művelés alá vétellel. Különösen azokon a birtokokon gyarapodott a szántóföld, ahol nem volt elégséges szántó, de művelésre alkalmas mocsarak, erdők stb. voltak. Finnország szántóföldje 1920—34 2,015.000 ha-ról 2,468.000 ha-ra emelkedett, tehát 453.000 ha-ral növekedett. Jutalomdíjakkal művelés alá vétetett 1919—34 195.000 ha szántó és 21.900 ha legelő. Jutalomdíjul összesen 162 millió fmk. fizettetett.

A szántóföld növekedése Finnországban az önállóság alatt rohamosabb volt, mint a népesség szaporodása.

Ugyanakkor, midőn a birtokviszonyok megjavítottak és a megművelt terület gyarapítottatott, az önállóság egész ideje alatt egyéb céltudatos és erőteljes mezőgazdasági tevékenységet is fejtett ki az állam.

A mezőgazdasági kísérleti és kutató munka továbbra is fokozott figyelemben részesül. Így pl. a mezőgazdaság jövedelmezőségét a könyvelés alatt álló birtokokon kísérik figyelemmel, ilyen az önállóság kezdetén csak kb. száz volt, jelenleg (1936) azonban ezer körül jár a számuk; a mezőgazdasági kísérleti munka 1923 óta egészen új alapokra lett helyezve és nagyon kibővült.

Az alsóbb mezőgazdasági, háztartási és kéziipari oktatás szintén újíttáson ment keresztül. Épen most van tervbe véve magasabb mező- és erdőgazdasági oktatás részére szükséges új épületek építése.

A mezőgazdasági tanácsadó társulatok taglétszáma az önállóság alatt több mint kétszeresére emelkedett, elérve 1935-ben a 200.000-et, köztük nagyszámmal vannak nők.

A különálló háztartási egyesületekbe ezenkívül kb. 50.000 nő tartozik és a kb. 10 éve alakult mezőgazdasági ifjúsági egyesületekbe összesen közel 50.000 vidéki fiú és leány. A mezőgazdasági szakegyesületek száma szintén meglehetősen megnövekedett. A mezőgazdasági egyesületeket saját bevételük kiegészítéseképpen az állam jelentékeny támogatásban részesítette, a tanácsadók száma egyre növeltetett és munkásságuk egyébként is hathatósan előmozdított.

A helyi szövetkezetek, amelyeknek Finnországban kb. 95%-a vidéken van, tagjainak száma 1920-ban 507.000 volt, üzleti forgalmuk pedig 1,9 milliárd fmk., de 1933-ban már 800.000 tagjuk és 5 milliárd mk. forgalmuk volt. A szövetkezetek mezőgazdasági hitel nyújtása, mezőgazdasági termékek eladása és szükségleti cikkek beszerzése révén egyre nagyobb jelentőségre tettek szert.

A mezőgazdasági válság kitörésekor, 1928-ban az államhatalom sokoldalú, rugalmas és hathatós tervezetet dolgozott ki a mezőgazdasági válság leküzdésére és a mezőgazdasági lakosság helyzetének megerősítésére, karöltve működővén mezőgazdasági egyesületekkel.

Ugyanakkor, midőn Finnország szántóföldje jelentékenyen megnövekedett, intenzívebbé vált a művelés is a javított

alagszóvezés és megmunkálás következtében, kivált pedig a műtrágyák és nemesített növényfajok fokozottabb használata folytán. Így míg a szántók termése takarmányegységben (tg)* 1921—25 átlag 1.067, 1926—30 pedig 1.209 volt, 1934-ben a termés már 1.418-ra emelkedett.

Ennek megfelelően az össztermés szántónként 2,2, 2,7 és 3,5 milliárd tg. volt, a termés értéke pedig 4, 4,6 és 5 milliárd fmk.

A szántók termésátlagának növekedése a gazdasági válság éveiben is olyan jelentékeny volt, hogy megküzdött a mezőgazdasági termékeknek a válság által előidézett aránylag nagy árcsökkenésével.

A termés, közte a kenyérmagtermés emelkedésével az ország gabonaönellátása is rohamosan növekedett. Így a kenyérmagönellátás, amely 1911—13 csak 41% volt, 1924—28 56%-ra, az 1934. termésévben pedig már 82%-ra emelkedett. Ugyanebben az évben a rozsonellátás 95%, a búzaönellátás 40% és az egész tápnövényönellátás 77% volt. Az erős takarmányönellátás viszont 90% volt.

A szántók természetes hozadékának közel 80%-a, azaz 2,0—2,4 milliárd tg., a természetes rétek és legelők hozadéka, azaz kb. 1,0—1,2 milliárd vagyis összesen 3,0—3,6 milliárd tg. évenként, háziállatok tenyésztésével különböző állati termékeké lesz átalakítva.

Háziállatállomány Finnországban 1920 és 1934-ben:

Állatfajta	1920	1934
Ló	384.645	357.593
Szarvasmarha	1,824.366	1,766.964
Fejőstehén	1,173.986	1,260.391
Juh	1.703.595	982.445
Kecske	12.699	11.975
Sertés	373.642	496.091
Rénszarvas, egy évnél idősebb	52.809	96.084
Szárnyas	889.890	2,984.676
Méhraj	11.228	12.993
Állategységben számítva	2,367.545	2,366.921

A háziállatállomány, állategységben számítva, Finnországban körülbelül ugyanaz maradt 1934-ben, mint 1920-ban volt.

A ló állomány ugyan kissé csökkent. Az országban a jelen pillanatban némileg lóhiány mutatkozik és a lovak ára aránylag magas. A szarvasmarhaállomány egészben véve szintén csökkent kissé, a tehének száma azonban tovább is emelkedett. A szarvasmarhaállományban beállott csökkenés a bikák és növendékmarha számára is vonatkozik. A juhállomány viszont igen nagy mértékben fogyott, több mint 40%-kal, de a kecskeállomány csak

* 1 tg. = 1 takarmányegység, 1 kg kevert erős takarmány.

keveset. A sertések és rénszarvasok, de különösen a szárnyasállatok száma viszont emelkedett, hsaonlóképen a méhrajoké.

Az állatállomány számának vizsgálatánál figyelembe veendő azonban, hogy az intenzív állatnemesítés, az egyre javuló táplálás és gondozás következtében a háziállatok súlya növekedőben van, növésük gyorsabbá vált és a hozadék emelkedőben van.

Megemlítendő, hogy a tejvizsgáló egyesületekben a tehenenként és évenként 4-százalékos tejhozadék 1920-ban csak 1.834, 1934-ben pedig már 2.727 kg volt. A megfelelő takarmányfogyasztás 1.482 ill. 2.112 tg. volt.

A legfontosabb állati termékek Finnországban 1920 és 1933-ban a következőképpen alakultak:

Hozadék	1920 millió kg	1933 millió kg
Tej	1.533,0	2.324,0
Bőr	6,2	6,4
Tojás	3,7	19,0
Gyapju	1,6	1,1
Hús ¹⁾	94,3 ²⁾	kb. 110,0 ³⁾
A húsból:		
Vágómarha	39,9	44,2
Sertés	39,7	52,7
Juh	6,1	4,3
Egyéb	1,2	2,0
Hulladék	7,4	7,8

Fentiekből kitűnik, hogy Finnországban az utóbbi években a háziállati termékek kitermelése meglehetősen gyarapodott. Ez áll különösen a tojásra és tejre valamint a vágómarha- és sertéshúsról vonatkozólag.

Jelenleg Finnország a tejtermékek, tojás és hús tekintetében nem csak teljesen önellátó, hanem exportáló ország.

Leszámítva azonban a háziállati termékeknek azt a hányadát, amely importált, erős takarmánnyal termeltetett ki és figyelembe véve bizonyos, az országba behozott zsírokat, az önellátás háziállati termékek tekintetében Finnországban 1924—28 átlag kb. 80% volt, 1934-ben pedig kissé 90%-on felül.

Finnország egész önellátása élelmiszer tekintetében 1911—13 átlag csak 58% volt, 1924—28 azonban átlag 62%-ra emelkedett és 1934-ben elérte a 80%-ot is.

Jelenleg (1935) Finnország egész mezőgazdaságjának hozadékából, ami pénzértékben kb. 6 milliárdot tesz ki, eladásra kerül 57%.

A mezőgazdasági egész hozadékból a kivitelre eső rész azonban

¹⁾ Lóhús nélkül. ²⁾ Átlag 1924—28. ³⁾ Átlag 1929—33.

jelenleg 9 á 10%-ig emelkedik és főleg állati termékekre szorítkozik. De a kivitelnek igen nagy jelentősége van ezeknek a nemzetgazdasági túltermelési javaknak belföldi ára szempontjából, amelyet nem lehet vámokkal szabályozni, miként a gabonatermékekkel szemben történt. Mivel a mezőgazdasági válság következtében az állati termékek világpiaci árai is nagyon leestek, Finnországban az árak belföldi megrögzítésére külön árörögzítő jutalomdíjak kerültek kiosztásra kiviteli jutalomdíjak formájában. Az említett jutalomdíjak gyanánt 1929—35 összesen 334 millió fmk fizettetett ki, azaz kevés híján 48 millió mk. évenként. Ez nem sok, mivel az állati termékek évi eladási értéke Finnországban 2.0 á 2.5 milliárd mk-ára rüg.

A mezőgazdasági termékek kiviteli értéke és Finnország egész kivitelének arra eső hányada az utóbbi években a köv. volt:

Év	Millió mk.	Az egész kivitel %-a
1920—22	403,3	11,3
1923—25	560,8	11,4
1926—28	692,2	11,5
1929—31	653,2	12,2
1934	501,1	8,1
1935	kb. 574	9,3

A mezőgazdasági válság előtti legjobb években, 1926—28 a mezőgazdasági termékek kivitele Finnországból közel 700 millió mk-ára rügott, kb. 12%-ára az egész kivitel értékének. Részben az áresés, részben a kivitel terjedelmének megszorítása következtében a mezőgazdasági termékek kiviteli értéke ezután kezdett alászállni úgy, hogy 1934-ben már csak kb. 500 millió márka volt, vagyis az egész kivitel értékének 8%-a. 1935-ben azonban ismét örvendetes emelkedés volt észlelhető, minthogy az árak a kiviteli országokban kezdtek emelkedni.

A legfontosabb állati termékek kivitele Finnországból 1928—1935 millió kilóban a köv. volt:

Év	Vaj	Sajt	Tojás	Sertéshús	Egyéb hús	Kikészítetlen bőr
	millió kg	mill. kg	millió kg	millió kg	millió kg	millió kg
1928	13,4	1,7	—	0,1	0,8	5,1
1929	16,6	2,2	—	0,2	0,3	5,4
1930	17,1	2,1	0,4	0,3	1,3	5,1
1931	17,4	2,6	1,9	1,7	1,7	3,8
1932	14,5	3,3	6,3	2,0	1,4	3,7
1933	11,9	4,2	10,0	2,7	1,5	4,8
1934	11,1	3,9	10,0	1,7	1,5	3,5
1935	10,2	4,2	8,7	2,6	3,1	3,8

A vajkivitel a tetőpontját 1931-ben érte el, de utána alábbszállott a kiviteli nehézségek következtében. A sajt, tojás, valamint

a sertés- és egyéb hús kivitelében viszont emelkedés észlelhető. Különösen a tojáskivitel növekedett meg nagyon az utóbbi években. Az állati bőrök kivitelében csökkenés észlelhető.

A gazdasági válság legsúlyosabb időszakában, 1931—34 az együttes mezőgazdasági hozadék indexe 71, 71, 72 és 70, a kiadások indexe pedig ennek megfelelően 86, 86, 83 és 84 volt. 1934-ben a helyzet már kedvezőbb volt és a fenti indexek a köv. voltak: 75 és 87.

A válság éveiben azonkívül közel 12,000 birtok adóssága konszolidáltatott. Mivel a kamatláb az utóbbi években meglehetősen leesett és a mezőgazdasági lakosság jövedelme az erdészet révén növekedett, a finn mezőgazdaság a válságon ez alkalommal túljutott.

2. Erdőgazdaság.

Finnország Európa erdőben leggazdagabb országai közé tartozik. Az 1922—24 végrehajtott állami erdőbecslés szerint Finnország erdőterülete 25,3 millió ha volt, azaz 73,5%-a az ország egész területének. Az erdőterületből 20,2 millió ha, azaz az ország területének 59%-a termékeny erdőtalaj volt. Az erdők fatömege elérte az 1.620 millió m³-t, az évi növedék pedig 44,5 millió m³-t.

Az erdőgazdaság meglehetősen nagy jövedelmet hajt úgy a magánosoknak, akiknek birtokában van az erdőterület kb. 51%-a, mint a finn államnak, amelyé az erdőterület kb. 40%-a. Azonkívül a fa vágása, elszállítása és úsztatása bőven nyújt munkaalkalmat, kivált a vidéki lakosságnak.

Az erdőgazdaság szolgáltatja a nyers faanyagot Finnország legfontosabb kiviteli ipara, a fafeldolgozó ipar számára, ugyanakkor a fa a legfontosabb tüzelő- és építőanyag Finnországban.

Finnország erdeiből évente kitermelt fatömeg 1925—34 elérte a 38,6 millió m³-t. Ebből ipari nyersanyagnak és tüzelőfának felhasználtatott 16,8 millió m³; feldolgozatlanul exportáltatott 3,0 millió m³; egyéb célokra felhasználtatott belföldön 16,3 millió m³; a kivágással járó és egyéb veszteségeknél elsikkadt 2,5 millió m³.

A magánerdők tulajdonosai az erdőből eladott fáért évenként átlag kaptak:

Időszak	Millió fmk.
1920—24	470
1925—29	1.030
1930—32	445
1933—35	1.197

A vidéki lakoságnak erdei munkából évenkénti átlagos jövedelme volt:

Időszak	Millió fmk.
1933—35	784
1930—32	344
1925—29	686

A vidéki lakosság jövedelme az erdőgazdaságból emelkedő konjunkturájú volt 1925—29 és pedig bőven 1,8 milliárd mk. évenként. A válság éveiben 1930—32 viszont ez a jövedelem kevés híján 0,8 milliárd mk-ára esett, de a helyzet javulásával ismét emelkedett és 1933—35 közel 1,9 milliárd márka volt évenként.

Finnország erdőgazdaságának hozadéka 1927—34 váltakozott 4,1 és 2,7 milliárd márka között és átlag 3,4 milliárd márka volt. Az ipar által feldolgozott fa értéke váltakozott 1,6 és 2,5 milliárd márka között és kb. 60%-a volt az egész felhasznált fatömeg értékének. Az iparban felhasznált nyersanyagnak kb. 80%-a magán erdőkből került ki.

Míg az ipari termelés nettoértéke 1927—34 váltakozott 5—6 milliárd márka között, amiből a fafeldolgozóiparra 2,0—2,5 milliárd márka esett, az erdőgazdaság hozadéka megfelelt az ipar évi nettohozadéka kb. 50—70%-ának és a megfelelő fafeldolgozó ipar nettohozadékánál 47%-kal nagyobb volt.

Az erdők további hozadékának biztosítására Finnország 1917-ben külön erdővédelmi törvényt alkotott, amely az utánpótlás elvén alapszik. A törvényes felügyelet és a magánerdőgazdaság gondozása az 1928. évi magánerdővédelmi törvénnyel szervezetetett újjá. Ezt 18 erdészeti bizottság intézi a központi erdészeti társulatokkal karöltve. Az erdészeti egyesületek fejlesztéséről szintén gondoskodás történt. Hasonlóképpen külön erdőjavítási törvények (1928 és 1935) szabályozzák a mocsarak kiszáritását erdőgazdasági célokra és az erdei tisztások beültetését. Jelenleg talajjavítás és erdősítés által Finnországban több tízezer hektárnyi terület nyújt utánpótlást az erdőknek. A magánerdőgazdaság évi átlánya 1919—36 1,2 millió márkáról 41,1 millióra emelkedett. Ehhez járulnak még az állami erdők gondozására fordított összegek.

1928—35 a gazdasági válság elhárítása végett erdőgazdasági célokra fordított az állam összesen közel 1 milliárd márkát.

Ujabb áttekintés végett Finnország erdeinek állapotáról és hozadékáról 1936—38 ismét országos erdőbecslés lesz. A fogyasztás megvizsgálása szintén folytatódik.

Az állami központi erdőigazgatóság 1922-ben átszerveztetett. Az állami erdők bruttóbevétele 1921-ben 146 millió, 1928-ban 407 millió és 1935-ben 278 millió márka volt.

Az 1922. évi törvénnyel megújított az alsóbbfokú erdészeti oktatás. Az erdészeti kutató intézet 1917-ben alapított. Az erdészeti tudomány terén Finnország jelenleg a világ legelső országai sorában foglal helyet.

Bár Finnország éghajlati és talajviszonyainál fogva az erdő természetes megújulása könnyen megy, az erdők mesterséges megújítása mégis jelentékenyen fokozható erdőjavítási eljárások és fokozott gondozás segítségével, — a szakértők véleménye szerint a jelenleginek akár kétszeresére is.

Az erdőgazdaságnak ezért Finnországban nagy jövője van és a mezőgazdaság és ipar mellett egyre fontosabb szerepet tölt be.

3. Ipar.

A finn nemzetgazdaság az önállóság alatt aránylag gyors iparosodáson ment keresztül.

Midőn az ország túljutott a háborus idők által okozott pangáson és a kényszergazdálkodásból szabadabb viszonyok közé került, az exportipar kezdett az elveszett oroszországi piacok helyére új piacokat szerezni más országokban és pedig sikerrel. A belföldi piacokra dolgozó ipar ismét külföldi nyers anyagokhoz jutott és ugyanakkor mind több támogatásban részesült a védővámok révén. A háboru után ismét szaporodó népesség gazdagodásával annak vásárlóképesége is növekedett. Külföldi tőke bőven áramlott az országba és a vállalkozó kedv megélelné. Új gyárakat alapítottak és a régiék felszerelését megújították.

Az ipari tevékenység Finnországban a háboru után állandóan erősödött egészen 1928-ig, a válság kezdetéig. A fejlődést az 1920. és 1928. év adatai köv.-képen tüntetik fel:

Tárgyi magyarázat	1920	1928
Munkaadó hely	2.920	4.021
Munkás	117.200	169.700
Munkabér, millió márkában	922	2.277
Munkaenergia, HP	295.000	504.000
Termelés bruttóértéke, millió mk.	6.168	13.710
Feldolgozási érték, millió mk.	2.827	6.258
Elsődleges motor, HP	324.000	589.000
Elektromotor, HP	134.000	353.000

Az ipari munkások száma Finnországban 1920—28 közel 53.000 lélekkel emelkedett azaz kb. 45%-kal. A termelés bruttóértéke több mint kétszeresére, a munkabéréké közel 2 $\frac{1}{2}$ -szeresére emelkedett. A géperő felhasználása az iparban ennek megfelelően kb. 70%-kal növekedett. Az elektromosság felhasználásának növekedése még ennél is nagyobb volt.

Az 1928-ben kezdődő gazdasági válság hatása a finn iparra 1931-ben volt a legkedvezőtlenebb, utána az ipar ismét lábrakapott és általánosságban ítélve 1934-ben elérte nagyjából az 1928. év színvonalát, bár ekkor az iparban érezhető szerkezeti változások történtek.

Milyen volt az ipar fejlődése 1931—34, azt a köv. adatok mutatják:

Tárgyi magyarázat	1931	1934
Munkaadó hely	3.497	3.747
Munkás	129.600	161.700
Munkabér, millió mk.	1.485	1.809
Munkaenergia, HP	591.000	718.000
Termelés bruttóértéke, millió mk.	9.249	13.120
Feldolgozási érték, millió mk.	4.488	5.118
Elsődleges motor, HP	606.000	701.000
Elektromosmotor, HP	418.000	581.000

Az ipari mukások száma, amely 1928—31 kb. 40.000 lélekkel fogyott, 1931—34 ismét kb. 32.000 lélekkel szaporodott. A géperő felhasználása azonban továbbra is növekedett még pedig 1931—34-ben 127.000 HP-rel; az elektromosságé pedig 163.000 HP-rel. A termelés bruttóértéke, amely 1928—31 közel 4,5 milliárddal csökkent, 1931—34 ismét növekedett közel 4 milliárddal. Az ipari feldolgozás értéke 1931—34 közel 3,5 milliárd márkával emelkedett.

Az önállóság ideje alatt, 1918—34 az ipari munkásság megkészeződött, az elsődleges motorok energiája több mint kétszeresére emelkedett, az elektromotoroké pedig 4,5-szeresére. 1926—35 az ipari termelés tömege (volume-je) 50-nel növekedett, értéke pedig 24%-kal.

A finn iparban még az 1880-as években, az élelmiszer- és élvezeti cikkek gyártásán kívül, egyéb iparágak a külföldi kiviteltre támaszkodtak. Később exportipar főleg a fafeldolgozó ipar lett. Az utóbbi években egyes belföldi iparágak ismét külföldi piacokat kerestek, mint pl. a gummi-, porcellán-, textil- és üvegyipar.

1922-ben az exportipar szolgálatában állott 62.000 személy, a belföldi iparban ellenben 71.000-en dolgoztak. A megfelelő bruttóhozadék 3,5 ill. 4,6 milliárd márka volt. 1928-ban 65.000 volt az exportiparban dolgozók száma, viszont a belföldi iparban 105.000-en dolgoztak, a megfelelő bruttóhozadék pedig 8,2 ill. 5,6 milliárd márka volt. 1934-ben az export iparban dolgozók száma tovább esett és már csak 60.000 volt, míg a belföldi iparban dolgozóké 101.000. Az előbbi bruttóhozadéka ekkor 7,8 milliárd, az utóbbié pedig csak 5,4 milliárd márka volt.

Az exportipar tehát Finnországban az önállóság alatt csökkentette a gyári munkások számát, de ugyanakkor annak bruttótermelése erősen növekedett. A belföldi iparban dolgozók száma viszont meglehetősen gyarapodott, de annak termelése aránylag lassan növekedett. Ennek oka a gépek és technikai eljárások nem egyenlő alkalmazása volt a gyári termelésben.

Az exportiparágak közül a legfontosabbak a papír-, fűrész és borítólappal (furnír) gyártás.

A legfontosabb exportáruk gyártása Finnországban 1920, 1928 és 1930-ban a következő:

A ru	1920	1928	1934
Papír:			
ujspapír, tonna	96.000	205.000	290.000
egyéb, "	46.000	260.000	439.000
Fagyapot, tonna	152.000	312.000	545.000
Szulfátcelluloze, tonna	52.000	146.000	261.000
Szulficelluloze, "	120.000	438.000	762.000
Fűrészáru:			
gyalulatlan, std.	398.000	1.230.000	1.137.000
gyalult, "	141.000	167.000	180.000
Borítólappal, tonna	kb. 15.000	77.000	123.000

1920—34 az ujságpapír gyártása 3—, egyéb papiré több mint 9—, a fagyapoté 3,5—, a szulfát-cellulozéé 5—, a szulfítcellulozéé 6—, 5—, a gyalulatlan fűrészárué közel 3—, és a borítólapé 8-szorosára emelkedett.

1926—35 az exportipar termelési tömege (volume-je) 51-el, értéke pedig 6%-kal növekedett.

Az utóbbi időben Finnországban több új nagy cellulozegár épült ill. van építés alatt. Közülök megemlítjük pl. a Waldhof-féle, a Kaukopää-i, Kotka-i és Oulu-i gyárakat. Hasonlóképen megújítottak vagy beszereztek a legmodernebb papír- stb. gépek.

A szulfítcelluloze termelése ennek következtében 1935-ben már 840.000 tonnára emelkedett. A szulfátcellulozetermelés hasonlóképen 300.000 tonnára emelkedett, de ha az említett Kaukopää, Kotka és Oului-i nagy gyárak elkészülnek, kb. 500.000 tonnára fog emelkedni.

A papíriparba tartozó gyárak száma 1934-ben összesen 107 volt.

1925—34 a papíriparnak a fafeldolgozásban való részesedése 20-ról 32%-ra emelkedett. Az általa felhasznált nyersanyag 1934-ben már kb. 5,5 millió m³ fa, a fűrésztelepek által felhasznált nyersanyag pedig 12,7 millió m³-t ért el; az egész feldolgozott fatömeg ugyanakkor 18,9 millió m³.

A fafeldolgozó ipar termékeinek kivitele volt:

Áru	1920	1935
Papíripar, tonna	343.000	1.656.000
Borítólapipar, tonna	13.000	187.000
Facséve- „ „	7.000	6.000
Fűrész- „ „	748.000	1.031.000

A kiviteli egységek száma 1,1 millióról 2,8 millióra emelkedett azaz 155%-kal, a kiviteli érték pedig 2,5 millióról 4,7 millióra azaz 88%-kal. A papíripar kivitele 5-szörösére, a borítólap- (furnír) iparé közel 10-szeresére növekedett. A fafeldolgozó ipar termékeinek kivitele jelenleg kb. 85%-a az egész kivitel értékének.

A belföldi piaccal rendelkező iparágak közül Finnországban a legfontosabbak a fém-, szövő-, élelmiszer- és élvezeti cikk-, bőr-, agyag- és üvegipar. Ezek részben külföldi, jelenleg egyre inkább hazai nyersanyagot dolgoznak fel.

A belföldi piacot kereső ipari termelés az önállóság alatt jelentősen megerősödött. Különösen az 1920—28 évekre áll ez. Utána egyes iparágakban hanyatlás mutatkozott, de másrészt új különleges iparágak fejlődtek, mint pl. kémiai, trikó-, bőr-, rádió- stb. ipar. 1926—35 a belföldi iparágak termelési tömege (volume-je) 49-el, az értéke pedig 38%-kal növekedett.

Az iparosodást elősegítette Finnország bőséges vizierőinek kiépítése elektromos erőművekkel.

Finnország vízeséseinek összenergiája középvízállás mellett kb. 2,5

millió EHP*. 1920-ban ebből az épített erőművek kb. 190.000 EHP-t, 1930-ban 412.000 EHP-t és 1936 végéig kb. 604.000 EHP-t szolgáltatottak.

A kiépített vízierők Finnországban 13 év alatt több mint háromszorosra növekedtek.

1935-ben Finnországban fejlesztett energia 1,95 milliárd kWh, ebből 1,64 milliárd kWh villamos energia. 1923-ban a kiépített vízierők az elektromos energiának csak kb. felét szolgáltatták, míg 1935-ben már több mint 80%-át.

Finnország vízierőműveibe, amelyek közül már elkészült legnagyobbak az Imatra, Ahvenkoski, Nokia, Voikka és Teinionkoski erőművek, kb. 1,7 milliárd fmk.-át fektetett be. Az ország vízierőiből már kiépült kb. 1/4. A vízierőművek száma kb. 300, de a szolgáltatott energiának több mint 3/4-e a 12 legnagyobb erőműre esik. Új erőművek építése tervbe van véve jelenleg Északfinnországban is. A kiépítést hátráltatta a tökehiány.

4. Közlekedés és hírszolgálat.

A gazdasági élet fejlődését Finnországban az önállóság alatt nagy mértékben előmozdították a közlekedési reformok. Így országutak és vasutak átépítették ill. kijavították, az autóközlekedés támogatásban részesült, a posta-, táviró- és távbeszélőhálózat kibővített, továbbá a repülő- és rádiószolgálat kifejlesztett.

Az országutak karbantartása Finnországban az 1918-ban hozott törvénnyel a telekadóbizottságoztól elvételét és az állam kezébe került 1921 elejétől kezdve. Ekkor országúttá nyilvánították 23.800 km út, amelyből azonban közvetlen állami kezelésbe vételét csak 1.300 km. 1936 elején már 4.800 km volt közvetlen állami kezelésben, a tartományfőnökök kezelésében pedig 27.200 km országút. Községi út volt 3.500 km és mezei út 26.700 km. Az utak karbantartása és kezelésére az állam 1921—36 kb. 1,4 milliárd márkát fordított.

Az utak rendbehozása és új utak építése nagyban elősegítette az autóközlekedés fejlődését. 1923-ban Finnországban csak 2.900 autó és 1.800 motorkerékpár volt, amelyek kb. 90.000 HP-t képviseltek. 1933-ban már 33.000 autó, köztük 1.800 autobusz volt és azonkívül volt 4.800 motorkerékpár. Ezek összesen 1,6 millió HP-t képviseltek. Különösen az autobuszforgalom nagy változásokat idézett elő a vidéki közlekedési viszonyokban.

A vasutvonalak hossza 1918—34 Finnországban 4.200 km-ről 5.700 km-re, azaz 1.500 km-rel növekedett. A vasutak töke-értéke ugyanakkor több mint 2 milliárddal gyarapodott. A forgalmi helyek száma ennek megfelelően kb. megkétszereződött. Míg az állami vasutak teherforgalma 1911—20 átlag 4,6 tonna volt, 1934-ben már 12,6 millió tonnára emelkedett a teherforgalom.

A távbeszélőforgalom szintén megélnkült. Állami telefonvezetékek 1919-ben Finnországban 3.500 km volt, 1934-ben pedig már 52.700 km. Ehhez számítandók még a magánkézben levő ve-

* EHP = effective horse power.

zetékek: 98.400 km. Távbeszélőkészülék előfizető 1934-ben összesen 140.500 volt. A telefon Finnországban meglehetősen általános. Nagyobb városokban már automatizálva van.

A postahivatalok száma 1918—34 2.600-ról 3.400-ra emelkedett. A postai küldemények száma 1911—20 évek átlagáról 158 millióról 1934-ben 283 millióra emelkedett. Az újságküldemények növekedése megfelelőleg 96—192 millió volt.

A rádió egészen az önállóság idejének terméke. A rádió egy állami felügyelet alatt álló, külön társaság kezelésében van. Az adóállomások állami költségen épültek. A rádióhallgatási engedélyek száma 1935 végén 145.000 volt.

A légitranszportot ugyancsak az önállóság alatt alakult ki. 1934-ben a vízirepülőgépek összesen 309.000 km utat tettek meg, az utasok száma 11.500 volt, a posta- és csomagszállítás pedig 165.000 kg. Éppen most van folyamatban a turkui és helsinki valamint több más kisebb repülőtér építése az ország különböző részében. Ezek elkészültével a légi forgalom a külfölddel és a legfontosabb belföldi vonalakon biztosítva lesz egész éven át.

5. Egyéb gazdasági tevékenység.

Vizsgáljuk meg még futólag a kereskedelem, tőkeképződés, államháztartás és fizetési mérleg fejlődését Finnországban az önállóság idejében, minthogy azokban is megnyilvánulnak a termelési tevékenység eredményei hol előnyösebben, hol hátrányosabban.

A kereskedelem az alábbi időszakokban következőképpen alakult:

Időszak	Kivitel millió mk.	Behozatal millió mk.	Egyenleg millió mk.
1917—19	493	1.415	— 922
1920—22	3.558	3.727	— 169
1923—25	4.934	4.945	— 11
1926—28	6.031	6.689	— 658
1929—31	5.375	5.238	+ 137
1932	4.631	3.502	+ 1.129
1933	5.298	3.928	+ 1.370
1934	6.226	4.776	+ 1.450
1935	6.204	5.344	+ 860

Az önállóság kezdetén a kereskedelmi egyenleg Finnországra nézve kedvezőtlen volt. 1923—25 azonban a behozatali többlet már jelentéktelen volt, majd hirtelen növekedni kezdett és aránytalanul megduzzadt a behozatal. 1928-ban érte el a tetőpontját a behozatali többlet: 1.768 millió márkát.

1928-tól kezdve, mikor a gazdasági válság kitört, Finnország emelni kezdte a vámokat és a diszkontkamatlábát. Miután a belföldi ipar és mezőgazdaság termelése növekedett és a behozatal csökkent, majd midőn az exportiparban először a papír- és utána a fűrészipar termelése és kivitele emelkedett, rohamosan javult Finnország keres-

kedelmi mérlege. 1929-ban ugyan még 571 millió márka veszteség mutatkozott, de 1930-ban már 156 millió márka többlet maradt, amely 1934-ben 1.450 millió márkára emelkedett.

A külkereskedelem kiviteli többlete Finnországban 1930—35 összesen 5.957 millió márka volt. Ezt különösen az önellátás növekedése, az exporttermelés megerősödése és a szabadelvű gazdasági politika idézte elő.

A pénzügyek terén megemlítendő, hogy a finn márka a háború alatt, 1915 elején letért az aranyalapról. Utána a finn márka értéke rohamosan esett és 1921-ben már csak 1/10-e volt 1914. évi értékének. Az újból aranyalapra való áttérés 1926 elején történt, midőn a márka az Egyesült Államok 39.70-es dollárárfolyamához rögzítettetett. Az új arany márkából 7.66 felelt meg a régieknek. Midőn Anglia és a skandináv államok letértek az aranyalapról, Finnország is követte példájukat 1931 októberben. 1933 elején a finn valuta az angol font 227.— árfolyamához lett rögzítve. Így Finnország jelenleg az u. n. fontvalutájú országok közé tartozik. Ha a finn márka aranyértékét 1930-ban 100-nak vesszük, akkor 1935-ben már csak 50.8 volt az aranyértéke.

Az államháztartásra a kivívott önállóság nagy feladatot rótt. Helyre kellett hoznia a háború által okozott veszteségeket, megteremtenie a honvédelmet és külképviseletet, továbbá számos alapvető reformot kellett végrehajtania a gazdasági és kulturális élet terén. Ez maga után vonta az állami kiadások és államadósság növekedését. Így az államadósság 1918—28 1.085 millió márkáról 5.042 millióra emelkedett. A bevétel ugyanakkor 1.252 ill. 5.072 millió mk. volt. A költségvetést mégis sikerült egyensúlyban tartani. Az államkincstár tőkéje 1925-ben már 1.167 millió mk. volt. Az állami kiadásokat sikerült redukálni annyira, hogy 1932-ben azok már csak 3.002 millió mk.-át tették ki 2.925 millió mk. bevétellel szemben. A különbözet 77 millió mk., a lassanként kimerülő államkincstárban 35 millió mk. hiányt okozott, — az egyedüli hiányt, amely az önállóság alatt előfordult, amely azonban a következő évben már kiegyenlítettett. 1935-ben az állam kiadásai már 4.533 millió márkára, a bevételei pedig 4.559 millió márkára emelkedtek, miszerint a megtakarított összeg 26 millió márka volt. A kiadásoknál azonban ekkor szerepelt 65 millió márka átvitel az 1934-ben alapított konjunkturalapra, amelyre már 1934-ben áttétetett 300 millió márka.

Az államadósság, amely 1918-ban a napi árfolyam szerint számítva 1.048 millió mk. volt, 1926-ban 4.161 millió mk-ra emelkedett ebből külföldi adósság volt 3.644 és belföldi 517 millió márka. A legnagyobb volt az államadósság 1932-ben, azaz 6.223 millió mk., de 1935-ben leesett 4.022 millió márkára többek közt az árfolyamváltozások közvetkeztében. Külföldi adósság már csak 2.765 millió, belföldi pedig 1.257 millió márka volt. Az adósságból 3.847 millió rögzített és rögzítetlen csupán 175 millió mk. volt. Az utóbbi években az állami kölcsönök nagy mértékben konvertáltattak alacsonyabb kamatra.

Finnország államháztartása tehát teljesen egészséges alapokon nyugszik.

Finnország fizetési mérlege a külfölddel szemben csak néhány ritka évben volt passzív. Az 1922—33 évek aktívája 2,5 milliárd márka volt.

Finnország külföldi adóssága a tényleges valutaárfolyamok szerint 1921-ben kb. 6,3 milliárd márkára emelkedett és tetőpontját 1931 végén érte el 10,3 milliárd márkával. Azóta a külföldi adósság a kereskedelmi mérleg javulásával 1935 végén 3,6 milliárd márkára esett.

A külföldi adósság kevesbedése és a kamatláb egyidejű esése jelentékenyen csökkentették a megfelelő évi kiadásokat és könnyítették az ország fizetési mérlegét. A külföldi kötelezettségek pontos kielégítése általános megbecsülést szerzett Finnországnak külföldön.

A tőkeképződés Finnországban az utóbbi években a gazdasági helyzet javulásával élénk volt, ezzel szemben korábban meglehetősen tökehiány volt. A letétintézetek, biztosítótézetek és jutalomdíjalapok részvénytőkéje, valamint a gazdasági vállalatok saját alapjai 1923—32 azaz 10 év alatt névértékükben 11.600 millióról 23.800 millió márkára emelkedtek, belső vásárló értékük pedig 10.200 millióról 23.800 millió márkára emelkedett, azaz több mint kétszeresére. Ehhez járul még a terménygazdasági tőkeképződés, amely Finnországban aránylag nagy. A betétek szintén növekedtek továbbra is és a bankok pénztári készlete jelenleg kivételesen nagy.

A kamatláb Finnországban az utóbbi években meglehetősen esett. Az infláció idején egészen 1925-ig a hivatalos diszkontkamatláb 8 és 10% között váltakozott. 1926—30 a kamatláb időnként leesett ugyan 6%-ra, de 1931-ben valutapolitkai okokból ismét felemeltetett 9%-ra. Ezután a diszkontkamatláb tovább esett, úgy hogy 1934 végén már csak 4% volt. Az átlagos betétkamat 1930—35 6,7%-ról 3,8%-ra esett.

III. U t ó s z ó.

Az előadottakból kitűnik, hogy az önállóság alatt Finnországban a különböző gazdasági ágak termelése jelentékenyen emelkedett, továbbá hogy az államháztartás szilárd alapokon nyugszik.

A munkabérek Finnországban emelkedtek egészen 1928-ig, amikor aránylag elég magasak voltak, de a gazdasági válság alatt meglehetősen estek. A munkanélküliek száma a legrosszabb válságévben 1932 telén 90.000-re szökött. A gazdasági élet javulásával a munkanélküliség csökkent és 1935—36 telén már csak kb. 20.000, májusban pedig kb. 13.000 munkanélküli volt. De ezek közül is 9.000 kiségitőmunkásként volt alkalmazva.

1933-tól a bérek kezdtek ismét emelkedni és jelenleg (1936) nagyjából az 1926. év színvonalán állanak.

A nemzeti összjövedelem, amely 1922-ben kb. 11,5 milliárd márka volt, 1935-ben már kb. 20 milliárd márkára emelkedett.

A nemzetgazdaság iparosodása tovább folytatódott. Ezt bizonyítja többek közt a lakosság foglalkozási ágak szerinti megoszlásában beállott változás. Így 1920—30 a mezőgazdasági lakosság arányszáma az egész lakossághoz viszonyítva 65%-ról 60%-ra szállott alá, abszolút száma pedig 5.200 lélekkel fogyott, ami Finnországban ez alkalommal történt először. Az ipari lakosság számaránya ezzel szemben 15-ről 17%-ra emelkedett, a kereskedelmi és közlekedési pályán működőké pedig 7-ről 8%-ra.

Sok nehézség dacára Finnország gazdasági élete az önállóság alatt egészséges irányban fejlődött. Az ország vagyonosodott és jelen pillanatban szilárd gazdasági alapokon nyugszik.

Finnország, mint a többi északi államok és Anglia, a válság alatt is jól intézte gazdasági ügyeit. „Midőn a világ gazdaságilag egy helyben taposódott és Európa valósággal elszegényedett, Finnország minden tekintetben előbbrehaladt“ — jelentette ki R y t i Keresztély, a Finn Állami Bank főigazgatója nemrég egy alkalommal áttekintést nyujtván Finnország gazdasági helyzetéről a jelenlegi világgazdasági viszonyok között.

A fentiekben nem tértünk ki Finnországban az önállóság alatt létesített kulturális újításokra. Legyen szabad mégis megemlítenünk, hogy 1921 óta, midőn Finnországban életbe lépett az általános tankötelezettség, új népiskolák építésére kb. 1 milliárd márka fordított. 1920—33 73 új középiskola és 130 új kórház alapított. Az utóbbi időben a főiskolai oktatás és az iskolán kívüli népművelés is különös figyelemben részesült.

Az állami önállóság, a nemzet fiatalos ereje és a Finnországban mindig nagyra becsült és lankadatlanul védelmezett szabadság, a felelősséggel járó szabadság sarkallták a kis finn népet arra, hogy minden erejét megfeszítse szeretett és drágán megváltott hazája érdekében.

A magyar irodalom világhelyzete.

Irta Dr. H a n k i s s János egy. ny. r. tanár.

A múlt század ötvenes éveiben egy francia író, a nyugati irodalmak ihletforrásainak kiszáradásától, formáinak megmerevedésétől félve, hazája határain túl keres segítséget. S a német irodalmon keresztül, amely Herder óta annyi buzgalommal közvetíti az ú. n. népi-nemzeti költészet termékeit nyugat felé, megpillantja azt az ígéret földjét, amely az eltikkadt „nagy“ irodalmakat megenyhüléssel, felfrissüléssel kecsegteti. Fölfedezi, hogy a klasszikus ókor irodalmán s a francia, angol, olasz, spanyol irodalmon kívül mérhetetlen területek vannak még, amelyek fölfedezésre, kiaknázásra várnak s amelyek az ismert literatúrákat egyetemes irodalom má egészítik ki. Thalès Bernard — ez kutatónk neve — tömegesen fordít és adaptál germán és szláv költeményeket, de még inkább finn, észt és magyar verseket: ezeken a szerinte tatár eredetű nyelveken zendül meg a népköltészet a maga teljes naiv szépségében. Amint a „Magyar-Eszt Könyvtár“ egyik számában Virányi Elemér kimutatta, az észt költészet egy balti német és egy orosz poéta átültetésében nagyon megfogta a francia szakértő fantáziáját és szívét¹⁾. A finneket svéddek közvetítették hozzá, a magyarokat azonban (németül vagy franciául író) magyarok. Bernard eszményképe Petőfi lett, neki ajánlotta egyik verskötetét s benne látta a világirodalmat újjáteremtő népköltészet megtestesítőjét.

Thalès Bernard nem érdemelne itt több figyelmet, ha nem füzne fordításaihoz és utánköltéseihez messzemenő következtetéseket és reményeket. Szent meggyőződése, hogy ezek az alig ismert irodalmak vannak hivatva felüldíteni, egyetemessé tenni s valami vallásos érzéssel meg is szentelni a nyugati poézist. Igaz, a hatásos ellentét kedvéért túllontúl kezdetlegeseznek képzele őket, s azt hiszi, hogy például az észt, finn, magyar próza mélyen alatta áll a költészetnek, aminthogy ezek az irodalmak szerinte ellehetnének könyvek nélkül . . . Bár zavaros körvonalakkal, de mégis felismeri értéküket s jelentőségük egy részét.

¹⁾ *Thalès Bernard littérateur français et ses relations avec la poésie populaire estonienne et finnoise* („Bibliotheca Hungarico-Estica“, edidit Stephanus de Csekey, 7.), Tartu, Krüger, 1928.

Másfelől Hermann Grimm, a híres német professzor, már nem ilyen mindenki-tulajdona kollektív költészetet dicsőít, hanem egy reprezentáló egyéniséget emel a lehető legmagasabb piedesztálra, amikor Petőfit állítja a világirodalom öt legnagyobb költőjének élére.

E két végletes példa ¹⁾ a sok száz más mellett, amelyekre itt nem volna terünk, azt mutatja, hogy a finnugor népek költészete általában, s nagy költők, ill. nagy költői alkotásaik egyenkint, könnyen le tudják kötni azokat, akikhez eljutnak. A nehézség az, hogy nyugaton „egyetemes irodalmi“ köztudat ma sincs s a négy-öt fontos nyugati irodalom mellett a kézikönyvekben inkább jut hely Indiának vagy Japánnak, mint a közép- és északeurópai irodalmaknak. Elvileg sikerült elfogadtatnunk ²⁾ azt a felfogást, hogy remekművek mindenütt teremhetnek s köztük olyan remekművek is, amelyek az európai irodalom fejlődésébe szervesen beleillenek, ott nélkülözhetetlenek; s ma már nem igen vannak komoly hívei annak a felfogásnak sem, hogy a népes vagy hatalmas nemzetek irodalma minden esetben méltóbb a figyelemre, mint a kis lélekszámú, de nagy lelkű nemzeteké. Az irodalom értéke nem áll egyenes arányban az ágyúk számával, s még a bölcsők számával sem. De kétségtelen, hogy ezek az elvi igazságok nem egykönnyen diadalmaskodnak a gyakorlatban: az irodalmi köztudat „moles iners“, az előítéletek s a szellemi renyhesség gravitációs ereje tartja meg sokszor évszázados mozdulatlanságban. Pedig a finnugor népek irodalma nemcsak önmagában, abszolút értelemben kincsesbánya, hanem olyan *sajátos* kincseket is tartalmaz, amelyek nyugaton különösen kedveltek s keresettek. Így a magyar irodalomnak is megvannak — idegen szemmel nézve is — a maga sajátos értékei, s ezeket kell feltárnunk, ha azt kívánjuk, hogy mielőbb eljőjön az az idő, amikor irodalmunk remekei természetesen belerendeződnek az értékek és remekek nemzetközileg elismert sorozataiba.

Ezért nem az a legfőbb kérdés: mit jelent ma a magyar irodalom külföldön, hanem hogy mit jelenthetne és mit fog jelenteni. Hiába gyűjtenők halomra a magyar művek idegennyelvű fordításainak s a róluk alkotott idegen véleményeknek egyébiránt nagyon tanulságos adatait: mert kétségtelen, hogy néhány szerencsés kivételtől eltekintve ³⁾, mindez inkább egy minden elismerésre méltó elit (külföldön dolgozó magyarok s a magyar mágnes vonzókörébe sodródott idegenek) buzgalmának eredménye, mint széleskörű siker, amely alaposan megfor-

¹⁾ Alapjában véve közelebb állnak egymáshoz, mint az első pillanatra látszik, mert Grimm Petőfi ben, az emberiség „ősköltőjében“, ugyanazokat a csábító tulajdonságokat ünnepli, amelyeket Bernard a magyar népköltészet javára irt.

²⁾ Különösen az irodalomtörténetírók 1928-ban alakult fórumán, a „Commission internationale d'Histoire littéraire moderne“-ben, amely máris nagyon sokat tett az irodalmak egyenjogúsítása érdekében.

³⁾ Különösen az újabb írók sikereire gondolunk. Klasszikusaink közül aránylag Petőfi, Jókai és Madách a legismertebbek. L. Gulyás Pál: *Magyar szépirodalom idegen nyelven a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában* (Budapest, 1915); M. Magyar, B. Kemény, I. Csekey: *Ungarn — Hungary — La Hongrie* (Budapest, 2. kiad. 1931), stb.

gathatná a külföldi közvélemény talaját a magyar magvetés számára. Az idegen nyelveken megjelenő magyar művek tanúságot tesznek arról, hogy fordítók, kiadói lektorok s a könyv üzletemberei, a kiadók is felismerik a magyar irodalom értékét; de ezek a külföldi termelés árjában elmerülő szórványos esetek csak akkor hoznak teljes hasznot a magyar irodalomnak, ha egymással való összefüggésük nyilvánvalóvá válik — a drágaköveket az irodalmi köztudat egyetlen ékszerbe foglalja — s ha a magyar irodalom „jellegének” bármily vázlatos, de markáns vonásokból álló képe kialakul ugyanabban az irodalmi köztudatban. Távlati összefoglalásra és jó megvilágításra van szükségük a legszebb képeknek is, — különösen ha szerzőik neve alig mond még valamit a kiállítást látogató közönségnek ¹⁾).

Mielőtt a magyar irodalom sajátos értékeinek vizsgálatába fognánk, ösztönszerűen kezünkbe vesszük, mérlegeljük, megsimogatjuk ennek az irodalomnak ihlető műszerét, a magyar nyelvet. Azzal a könnyen visszavert támadással szemben, amelyet a magyar nyelv ellen egy tájékozatlan francia nyelvész intézett, épen e helyen nem szükséges megvédeni nyelvünket. Szelleme és szerkezete itt, e testvéri körben époly csodált, époly szent, mint akár a Duna s a Tisza partján, a Kárpátok koszorújában. De még egyszerűbb, ha idegenekre hivatkozunk, akik mind meghajtják az elismerés lobogóját a magyar nyelv zengzetessége, dallamossága előtt ²⁾). 1934-ben egy nagy olasz zenész, aki tehát kétféle minőségben is, mint itáliai és mint muzsikus, szakértő, zengte a debreceni Nyári Egyetemen a magyar szó dicséretét. A többi nemzetek, különösen a franciák azzal hódolnak neki, hogy az olasz nyelvhez hasonlítják. Főoka e zenei hatásnak a magánhangzók aránylag nagy száma. Ez az egyik magyarázata annak a mérhetetlen előnynek is, hogy magyarul az összes elképzelhető versrendszerekben kifogástalan verset lehet írni: hangsúlyosat, görög-római időmértékeset, nyugati rímes-időmértékeset s francia szótagszámolót, — hogy ne is szóljunk a hangsúlyos és időmértékes verselés olyan finom keveredéséről, művészi szövetkezéséről, amelyent pl. A r a n y lángelméje valósított meg. Sokan ezt a sokféle verselést kissé fölösleges bravúrnak tekintik talán, pedig a vers nem forma, nem ruha, hanem anyag és test, lélek és ihlet is. Ki merésznélne azt mondani, hogy mindig a gondolat megy elől, s a rím, a ritmus csak öltözteti a kész gondolatot? S hogy B e r z s e n y i n k ugyanaz a titán lehetett volna, ha a magyar nyelv csak olyan daktilusokat és jambusokat enged meg, amelyeneket Weimarban és Jenában, vagy a francia B a i f mester sokat gúnyolt műhelyében faragtak?

A magyar irodalom külföldi érvényesülése: ez előadásunk középponti problémája. Nemcsak a mi problémánk, magyaroké, hiszen a test-

¹⁾ Tehát nem elég, hogy egyes írónk műveit egyes országokban olvassák, ha nem jutnak világos tudatára, hogy ez egy magyar könyv, s nem tudják azt elhelyezni a magyar irodalom magyar jellegű összefüggésébe. Az irodalomkutató és az író a külföldi fronton szorosan egymásra vannak utalva.

²⁾ V. ö. legújabbán: Antonio de Marassovich: *Della lingua ungherese* („Le lingue estere“, 1936). Szembeszáll azokkal is, akik a magyar nyelvet szinte leküzdhetetlenül nehéznek tartják.

vérnépek kétszeresen is érdekelve vannak megoldásában: először azért, mert mi, szorosán egymásra utalt ágai egy nemes törzsnek, csakugyan tudunk örülni egymás sikerének; másodsor pedig azért, mert a magyar irodalom érvényesülésének tanulságai megfelelő változtatásokkal érvényesek a rokonépek irodalmára is.

Amikor érvényesülésről beszélünk, sajnos, nem kész sikerekről számolunk be, hanem mérlegelni próbáljuk az eljövendő diadal esélyeit és okait. Az abszolút¹⁾ és a relativ értékeket egyaránt figyelembe kell vennünk, tehát azt is, amit magunk, a magyar irodalom fejlődéséről vallott magyar közvéleményben tartunk irodalmunk igazi értékeinek; de azt is s főképp azt, ami az idegen olvasót vagy irodalomszakértőt megfoghatja, lekötheti, elkápráztathatja irodalmunkban.

Mert ha a nyugati közönség szemével próbálunk nézni, először kétségkívül valami káprázat az, amely tekintetünket idevonja. Délibábos róna vagy pásztortűz, szikrázó verőfény a végeláthatatlan téreken, tiszai „exotizmus”. Ne keressük itt, mennyi abból az előítélet, hogy nyugaton és északon a „magyaros” tájat s a benne mozgó, hozzá nőtt magyart²⁾ trópusi hőmérséklettel ruházza fel a fantázia; elég az hozzá, hogy az irántunk megnyilvánuló érdeklődésben ma is döntő tényező a lenai tájkép, a Liszt-rapszódia ritmusa, a népi költővé stilizált Petőfi élete és halála, s a paprika, amely a német filmoperett világnézete szerint a magyar lányok ereiben kering . . . A velünk rokonszenvező északi embernek jól esik hinnie, hogy van egy ország, amely a tűző nap s a tüzes vérmérséklet hazája: viseljük ezt az előítéletet, mint ránk mért és kikerülhetetlen álarcunkat, békességgel . . . Az exotizmus korunkban nem megbélyegző, bár van a kezelésében egy kis jóindulatú kultúrfőlényesség. A háború után egy jeles francia író az exotikum erének kiszáradásán sajnálkozva úgy találja, hogy Középeurópában van az irodalom számára használható exotizmus utolsó mentsvára.

De ne elégedjünk meg magunk is a káprázat ragyogásával! Nekünk és ma igazán tudnunk kell, mi van mögötte. Először is bizonyos, hogy a finnugor irodalmak határozott vonzóerőt gyakorolnak mindenkire, aki beléjük kóstolt. Főoka ennek a vonásnak ez irodalmak látszólagos egyrétűsége, népet és lángelmét, közösséget és egyéniséget összeolvasztó természete, ősi tisztasága. Az idegen szemszögből nézett magyar exotikum legvonzóbb vonásai: egy ősi kultúra máshol állítólag föl nem lelhető továbbélése, a civilizációtól le nem törölt hímporral; ehhez mindenképen illő tájkép; s nem utolsó sorban: egy érdekes és értékes emberfaj, amelynek jelleme e felfogás szerint ősi tűzből és úri kényből tevődik össze — innen a hadi erények, a gyors fellángolás, a szenvedély heve — s innen az a patriarchális „komplexum”, amelyet annyit emlegettek már: vendégszeretet — lovagiasság — nemes büszke-

¹⁾ Tehát a magyar jelleg külföldi értelmezésétől, exotikus kíváncsiságtól, a hiány s a kereslet okozta fölértékeléstől független értékek.

²⁾ A magyar e felfogás szerint a természet ölen élő nép; ereje, szépsége, érdekessége ebből a „földközelségből” származik.

ség. Irodalmi síkba áttéve ez annyit is jelent, hogy a magyar irodalmon (pontosabban: költészetben, mert az idegen csaknem kizárólag erre gondol) valami üde és szent kezdetlegesség ömlik el, amit azonban rendkívül értékesé tesz az, hogy tehetség és ihlet színezi. A nyugati ember valóban a civilizáció okozta szákutcába vezető bonyolultságtól menekül az egyszerűbb, mert ősi viszonyok idilli világába. Ennek az ősi jellegnek sokféle arca és neve van: üdeség, őszinteség, közvetlenség, természetesség stb., s csak az elmélyedő kutatás tudná megmondani, a nyugati ember mennyi idillkereső vágya keveredik össze ebben a friss egyszerűséget ünneplő képletben.

Am az egyszerűség még csak negatív érték. A magyar exotizmusnak pozitív jelentése is van. Jelenti a nyugati lélek számára azt, hogy van ember, sőt van kollektivitás — a népdalokat éneklő magyar nép —, amely szoros és harmónikus szövetségben él a földdel és a tájjal. Túlzásokra is feljogosítja a felületes idegent a magyar népdal közismert „kezdő képe“, ez a kikerülhetetlen adópénz, amelyet meg kell adni a császárnak: a környező természetnek. Ezért ihletik oly szerencsésen a „csalhatatlan“ Természet hangjai, az ősi „Natlurlaut“-ok; ezért tud olyan zenét, amelyben — látszatra — nincs semmi csináltság s amely nem hasonlít semmi máséhoz. De másfelől ez a természetes élet őszinteséget is jelenthet, ami a líraiság egyik fele, az önmagáról mindent igazán és bátran elmondó ¹⁾. S a líraiság másik fele? Az meg csakugyan hallatlan erővel ömlik. Hol lehetne otthon a teli tüdejű i h l e t, a lírai pátoasz, ha nem ott, ahol tág a látóhatár, friss a levegő s ismeretlen a gátlás? Különösen, ha a fajt erő és tűz tünteti ki . . . Erő és tűz a d i n a m i k a kultuszát szolgálja. S a nyugati ember ezt is a magyar költészet alapvető erényének érzi.

Ha egy kissé konkrétábbá akarjuk tenni ezeket a homályos benyomásokat, emlékeztessünk a magyar nép nagy gazdagságára népmesében, mondában, anekdotában, balladában, népies rigmusokban s főképp népdalban. Az összehasonlító kutatás ezeken a tereken egyet már ma is kimutatott: azt, hogy viszonylag több s mindenesetre eredetibb és művészibb a magyar termés a legtöbb más népénél. Még a legnemzetközibb műfajban, a tündérmesében is kimagaslik a magyar változatok önállósága, itt-ott talán egy-két eredeti, magában álló típus is, ami csodákcsodája ²⁾. S mindebből az is kiderül, hogy a magyar paraszt nem egyes kiélezett tulajdonságok irányában múlja felül idegen társait, hanem fontos tulajdonságok szerencsés egyensúlyával. Fantáziája van, de van művészi mértéke is; született elbeszélő, de értékes lírai egyéniség is; szeret beszélni és gyönyörűen tud hallgatni; az ihlet feszülő teljessége nem tudja szétrobbantani az ezeremester öntőformáit az irodalomban sem.

¹⁾ A XVIII. századból örökölt s a romantikusok által tovább terjesztett felfogás szerint e kezdetleges ember jellemesebb, értelmesebb és jobb, — ami főképp azt jelenti, hogy — őszintébb.

²⁾ A magyar nép elbeszélő hajlamán kívül az az oka ennek a viszonylagos eredetiségnek, hogy Kelet és Nyugat kincse fölött szabadabban s több átéléssel rendelkezett, mint pl. a francia vagy az olasz mesélő.

Minél tovább vizsgáljuk a magyar „exotizmus“ mélységeit, annál gazdagabb és bonyolultabb gyűrűket vet felszíne is. Lassankint nyilvánvalóvá lesz, hogy ez a gazdagság nemcsak legyezőszerű szétterülése a magyar nép tehetségének, hanem az egymás fölé helyezkedő rétegek átesillogása egymáson. A székely ballada jórészt „gesunkenes Kulturgut“, a kuruc zenében sok a barokk úri elem, a népdalok közt tömérdek a Petőfi-től s más műköltőktől átvett költemény. Csalódást okoz-e ez a friss forrás az „ősi“ jelző szerelmeseinek? Nem okozhat, hiszen ez nem kevesebbet, hanem többet jelent: a magyar népi és úri rétegek kulturális és sokszor szociális közelségét, a nemzet ritka tökéletességű egységét. A magyar irodalomnak külföldön legnépszerűbb csodája — az, hogy klasszikusainkban, Petőfi-ben, Aranyban, Tompában s a többiekben a népi nyelv, életszemlélet, költői forma magasrendű műköltészetet ihlethetett s járhatott át — ebben a társadalmi egységben, könnyen s örömezt való érintkezésben, kapja meg állandó érvényű megerősítését. S ennek a fúzióknak vagy inkább „kommunikabilitásnak“ jelentősége minden irányban óriási. Ez — s nem a magyar élet délibábos kezdetlegessége — az oka népköltészetünk fennmaradásának és megbecsültetésének¹⁾. Míg másutt a népköltés „alacsonyrendű irodalom“, tájirodalom, mindenesetre szigorúan különáll a szorosabb értelemben vett irodalomtól — addig nálunk ez az a fa, amelybe bele lehet, bele szokás és bele kell oltani minden értékes idegen hajtást, művészi divatot. Ebben a fényben válik a magyar „exotizmus“ az irodalmi fejlődés áldott tényévé.

Az egyetemes irodalomkutatás egyébként is sok érdekeset, másutt alig észlelhető jelenséget tanulmányozhat a magyar irodalomban. Mátyás korai renaissance-án kívül, amelynek gyökeres magyarságát most egy nagy magyar irodalomtörténetíró fejtette ki egész szépségében, ott vannak a korai romantika európai viszonylatban is magas értékei, figyelemreméltóan korai dátumai. Csokonai tóparti merengése évtizedekkel megelőzi Lamartine ábrándozásait; Kisfaludy Sándor férfias petrarkizálása a versbe lehelt lírai regények egész sorának volt előfutára Európában; Berzsenyi ugyan egyedülálló óriás, „ösköltő“, amilyenek Grimm Petőfit tartotta, de egyben kortársa, André Chénier mellett a legnagyobb azok között a poéták között, akik „új gondolatokra antik verseket“ írtak. Mi sem volna könnyebb, mint folytatni ezt a sort. A kronológiai nevezetességeknél többet mondanak a tipológust érdeklő különösségek. Tinódi, a krónikás-riporter; Balassa, a nagyműveltségű és túlfinomult humanista költő, akire váratlanul rászakad a török hódoltsággal a Kelet és a középkor; Zrínyi, aki a XVII. században megírja az utolsó nagy európai eposzt, ahol a hőskölteményt éltető csodás elem teljes tiszta-

¹⁾ Jellemző, hogy a népköltészet nálunk egy pillanattal sem volt a hiányzó irodalom pótléka, sohasem került a műköltészet helyére, az első vonalba. Tehát nem azért vesszük számításba a népköltészetet, mert más nincs. A középkortól kezdve inkább üldözzük, elnyomjuk ezt a poezist, s ez majd mindig tudatos költők irodalmi szintű művein átpréselődve, azokba felszívódva adja át színeit, hangjait, energiáit.

ságában ragyog; Mikes, aki a hermetikus elszigeteltség, a kisázsiai száműzetés ellenére a legkorszerűbb európai műfaj, az el mem küldött levelek remekét alkotja meg — s annyi más név, annyi más példa!

Az életrajzok búvárlása ugyanilyen érdekességeket vehet felszínre. Sokszor elmondhattuk, hogy ámbár Petőfi a legtöbbet fordított magyar költő (még izlandi fordítása is van), verseinél ismertebb az életrajza: modern Tyrtaios, páratlan ragyogású s gyorsan eltűnő üstökös¹⁾, vagy a fiatalság inkarnációja — hogy csak egy-néhányat említsünk a ma már aprópénzként forgó metaforák közül, amelyekkel jellemezni próbálták s amelyeknél fogva szívósan megmarad neve külföldi olvasók emlékezetében is²⁾. Harsányi Zsolt „vie romancée“-i mutatják, mi mindent lehet kihozni egy-egy magyar író életéből s mily hálás hősei a magyar írók a magyar szépirodalomnak is.

Még fontosabb az egyetemes irodalmi köztudatra nézve egy-egy műfaj sajátos fejlődése, kiteljesedése a vizsgált irodalomban. A magyar irodalom e tekintetben nagyon sokat nyújt, s nemcsak népi termékeket, hanem az európai poétika példatárában nélkülözhetetlen műformákat is. Arany János balladái a balladaköltés csúcspontján állnak s erkölcsi-lélektani, főképp pedig neuropatológiai irányban tolják el a „ballade romantique“ tengelyét. Ez az irányzat ad tekintélyt a mediterrán országokban kissé lebecsült s gyakran ironikus kicsengésű műfajnak. Egy másik problematikus értékű műfaj, a történeti regény is nálunk kapja meg legmeggyőzőbb formáját Kemény Zsigmond remekeiben. A franciák úgy érzik, hogy a történeti regény „hamis műfaj“: egy XIX. századi ember ösztönszerűleg a maga korának szemével néz, a korabeli történeti felfogás problematikáját keresi a feltámasztandó korban is, s gyakran csak színes, ó jelmezt kényszerít saját kortársaira. Kemény, akit méltán hasonlítottak Shakespeare-hez, a török korban, Erdély életében az örök emberit állítja hasznos távlatba. Mennyivel több látszik meg az ember szívéből, sorsának tragikus jelentőségéből, hajladozó gyöngeségéből a történelmi viharokkal szemben, ha az embert kiemeljük napjaink kicsinyes külsőségei közül: ha nem telefonálhat, nem folytathat „realisztikus“ semmiségekről korfestő párbeszédeket, ha nem gépiesítheti el életét az a modern napiprogramm, amely oly sok társadalmi regényben írók és közönséget megtévesztő öncéllá válik. A történelem levegője nem is más, mint a kor apró esetlegességeitől megtisztult élet levegője: magaslati levegő, tisztább körvonalakkal, tökéletesebb színekkel. Az ember itt nemcsak jobban látható, hanem világosabban meg is nyilvánuló, öntudatosabb mozgású ember. Viszont magának a történelemnek is szüksége van az intuíció bajnokára, az

¹⁾ Még ma is meghat ez a korai halál, amely mégsem tudott elég korán érkezni, hogy megakadályozza egy hatalmas oeuvre kialakulását. „Mourir jeune!“ — írja hődoló verse élére legutóbb Jean Sarmant, a francia színpad egyik ünnepelt szerzője.

²⁾ Az izlandi fordítás mellett is van — túltengő — életrajz!

íróra, s az igazi történeti regény mintegy ellenőrző kísérlet a tudományos történetírás nagy vonalainak, elméleti feltevéseinek igazolására ¹⁾.

A magyar elbeszélő irodalom általában magas színvonalú s egyformán bizonyít a magyar ember előadó-elbeszélő kedve, fantáziája s megfigyelőképessége mellett. Valóban nagyon ellentétes lelki adományokra van szüksége, hogy egyaránt nagy legyen a népmesében és a mondában, az elbeszélő költeményben és a hőskölteményben, az anekdotikus-humoros novellában és a Jókai-féle egyetemesen sokoldalú, az egész élet teljességét átfogó regényben. Ragadjunk ki a példa kedvéért két végletet: a telivér eposz „csodás elemét” s a magyar elbeszélők kincses humorát. Az eposzi csodás elem az ősök és utódok lelki egységét, az egész nemzet törekvéseinek harmóniáját föltételezi, s ez a magyarban a sok szenvedés s külső veszedelem eredménye: Zrinyitól Arany Jánosig és Jókaiig az ősök, a mult áhitatos tisztelete közös oltár köré tudta vonzani a pártharcokba belekeseredett magyarok eszményi költővezéreit.

Másfelől gyakran megcsodálták Jókai, Mikszáth, Arany humorát, ezt a ritka adományt, amely az angol irodalmon kívül leginkább a magyar literatúrát díszíti. A humor — mondják külföldi megfigyelők ²⁾ — a magyarság hagyományos idealizmusának s realiztikus megfigyelőképességének, anyagtiszteletének („materialitá”) szikrázó összeütközéséből származhatik, s ezek kettős dicséretet mondanak a magyarról, az örök idealistáról s az anyagszerűség stílusparancsának engedelmeskedő, született művészlől.

Sokszor elmondták, hogy a magyar „politikus nemzet”. A közjó, a nemzet érdeke oly büvös szó, amely ellen itt nincs hatalma semmi meggondolásnak, vágnak, aggodalomnak. Ezért van egyfelől a hazafias költészet nagy, szinte túláradó gazdagsága, a szónoklat és történetírás megbecsülése, a kollektív szempont gyakori felülkerekedése; másfelől a mult mélységes megértése és számontartása — anélkül, hogy az egyéniség s a jelen pillanat jogai kárt szenvednének. Vörösmarty és Petőfi, a hazafias költészet mesterei ugyancsak határozott egyéniségek, könnyen megkülönböztethető, mélységesen szubjektív lírikusok; viszont épen a közjó, a haza érdeke teszi forrón aktuálisokká a nagy magyar epikusokat Zrinyitől Keményig és Arany Jánosig. A legutóbbi irodalomtörténeti kongresszuson irodalmunk egy nyugati ismerője azt vitatta, hogy a magyar romanticizmus nem

¹⁾ A történeti érdeklődés oly nagy szépirodalmunkban, hogy egész csomó jeles regényünk s néhány eposzunk már tárgyával is érdekelheti a külföldet s egyéb értékeitől eltekintve tematikájánál fogva is számon tartják. Emlékeztünk itt az Attila-probléma megoldásának kísérleteire (Gárdonyi, Pekár, Kisbán stb.), a mohácsi veszt megelőző korszak s a magyar misszió válságos idejére (Herczeg: „Az élet kapuja”), a XIX. században oly csodás erőre kapott „magyar mágnes” exegeziseire (Tormay Cécile: „A régi ház”, Herczeg Ferenc: „A hét sváb” stb.) s í. t. Ez a probléma külön tanulmányt igényelne, amint jellegzetes történeti festészetünk szazalékaránya vagy a „nemzeti” opera sok heroikus kísérlete.

²⁾ Pl. Franco Vellani-Dionisi: *Gondolatok a magyar irodalomról*. „Debreceni Szemle” 1933. Tőle származik a „materialitá” műszó is.

maradhatott meg egyetlen irodalmi korszak keretében, mert a romantika a magyar természethez hozzátartozik, irodalmi uralma örök. Tronchon professzor nyilván arra gondolt, hogy a romantika erőteljes egyéniségek, hatalmas érzések és a nemzeti mult kultusza.

Ezek a „romantikus“ vonások adják a magyar tragikumnak is sajátos arculatát. Ámbár a tragikum érzéke irodalmunkban hosszú korszakokon át minden műfajra rányomja sötét bélyegét, egyszerűség kedvéért vegyük szemügyre csak Bánkot, a tragikus színpad legnagyobb magyar hőseit. Az egyéniség méltósága, a szenvedélyek viharzó ereje és a nemzeti érdek alakítják ki az ő típusosan magyar tragédiáját is, s tragikus vétsége is jellegzetesen és romantikusan magyar: nem tudta fékezni jogosnak vélt haragját s nem „informálódott“ végtelen alapos-sággal. Nem fékevesztett ambíció, nem az önzés valamely más fajtája, nem férfiatlan féltékenység, nem örvényes habozás dönti pusztulásba, hanem a körülmények összeesküvése, a magyar „sors bona“ tragikus hiánya.

Am ha a magyar költészet művészi kiformalódását a romantika tűzének tulajdonítjuk, hamarosan fel kell ismernünk, hogy a magyar irodalom képe bonyolultabb, szintetikusabb, mint először látszik. Mi nem romantikusnak, hanem éppen „klasszikusnak“ szoktuk nevezni a XIX. század közepének nagy íróit, Vörösmartyt, Petőfit, Aranyt, Keményt, Jókait, Madáchot. S ha a „klasszikus“ szó kettős értelme ezt részben meg is magyarázza (klasszikus: iskolai méltatásra és olvasásra érdemes, mintaszerű remek), másrészt kétségtelen, hogy nyugati felfogás szerint ezek az írók sokban tiszta romantikusok. És mégis: az egész magyar irodalmon végigvonul valami, ami a klasszicizmust jellemzi: a haza, az emberiség érdekeire érzékeny, minden külföldi bíráló által kiemelt eszményiség, mult, jelen és jövő könnyű összekapcsolásából, egymásra vonatkoztatásából adódó általános érvényűség, s igen gyakran a forma ennek megfelelő művészi zártsága. Ehhez járulnak a közvetlen latin ihletés olyan döntő s más, nem-román népeknél ritka jelenségei, mint Berzsenyi vagy Babits esete. Se helyen el nem dönthető, de nagyon érdekes kérdés: csupán a magyar nemesség latin beszéde miatt tudtak-e nálunk még a XVIII. században is oly élővé válni Horatius, Vergilius, Cicero s az epigrammatikusok? Vagy közrejátszott itt a magyar kultúra vérré vált hagyománya, a közvetítés, az egyetemesség missziója?

Mert most újra egy természetes ellentét kiegyenlítődésének kell, hogy tanui legyünk: a külföld szemében oly „exotikusan“ eredeti magyar irodalom ugyanakkor a kultúrák egyeztetésének, harmonizálásának irodalma is s ez klasszikus jellegének legmélyebb oka. Madách remekműve, ámbár teljes dinamikájával és színkálájával benne van a romantika minden igazi értéke¹⁾, elgondolásában és

¹⁾ Maga a történelmi képsor is romantikus struktúra; de romantikus az eszményi jóból s könnyelműen aljából összegyűrt Éva, a nőtől szenvedő s általa boldoguló eszményi Ádám, a dikció színe és heve stb. is.

szinte architektonikus ihletű felépítésében a magyar klasszicizmus legnagyobb alkotása. Bizonyos értelemben szigorúan szimmetrikus s emellett egyetemes jellegű: történetbölcseleti problematikája a XIX. század legizgatóbb kérdéseit veti fel s juttatja eszményi megoldáshoz. Adám pedig az egész világirodalomban épen az a hős, aki legtöbb joggal írhatja az Ember szót nagy kezdőbetűvel. Amikor alapjában mélyen nemzeti inspirációt¹⁾ Madách ösztönösen az egyetemes szolgálatába állított, a magyar irodalom egyik alaptörvényét fejezte ki²⁾.

A magyar irodalom közvetítő hivatása kettős síkban tevékenykedik: az egyik a Duna-medencében és Középeurópa keleti részén egy ezredév óta kifejtett kulturális kiegyenlítés síkja³⁾, a másik a nyugati kultúrák közvetítéséé Kelet és Délkelet felé. Sőt van egy harmadik feladat is: a közép- és keleteurópai kultúrák szellemének közvetítése nyugat felé. Ezek a feladatok első pillantásra mérhetetlenül nagyoknak s nyelvünk elszigeteltsége miatt megoldhatatlanoknak tünnek fel. De ez csak látszat. A nyelvészet és irodalomkutatás, különösen a népi irodalmak kutatása, azt bizonyítja, hogy a Magyarország területén s körülötte élt népek mindíg erőteljes s hasznos magyar kultúrhatás alatt állottak. S ámbár a balkáni népek nyugatról közvetlenül is importálnak szellemi hatásokat, viszonyukat a nyugati kultúrához magyar mintára, magyar mérték szerint dolgozták ki s elért sikereik java a magyarsággal folyó versenyüknek köszönhető. Ezen a földön a magyarság küzdelme létéért, nyelve és világnézete érvényesüléséért volt a minta a többi, nyugaton el nem ismert nép számára. A magyar nemcsak nyugatért vértelt kelet ellen, hanem kelet elismertetéséért is küzdött a fásult nyugat porondján. Hogy a németek után mi vagyunk a viszonylag legtöbbet fordító nemzet, ugyanennek az ösztönnek tevékenységére mutat. Alig van író, alig van valamirevaló szellemi mozgalom, amely a mi nyelvünkön ne jutna kifejezésre s ne készítené útját egy tág és sokoldalú eklekticizmusnak — olyan válogatásnak, amelyet csak az „embarras de richesse“ keseríthet meg. A sok példa közül itt csak Shakespeare-kultuszunk tiszteletreméltó intenzitásával büszkélkedünk.

*

Attól félünk, mindez nagyon soknak látszik — szinte minden ellentétpár benne van a magyar irodalomban —, másrészt meg nagyon kevésnek, ha arra eszmélünk, hogy mindezt csak irodalmunk alapos ismerői foghatnák fel, márpedig ilyen külföldön alig-alig van. Csakugyan

¹⁾ L. J. Hankiss: *L'Adam hongrois* (Revue des Etudes Hongroises, 1936).

²⁾ F. Baldensperger megmutatta, hogy Madách Auguste Comte-nak egy korszerű jóslatát valósította meg s ezzel egy egyetemes feladatot oldott meg.

³⁾ L. Eckhardt S. előadását az I. irodalomtörténeti kongresszuson. A fiatalok most alakult új folyóirata, az „Apollo“ középeurópai humanizmus kialakításán fáradozik.

nem is lehet az a célunk, hogy a nyugati közönséget ilyen fejtegetésekkel hódítsuk meg, hanem az, hogy szellemi fegyvereink világos ismeretében több sikerrel merjük fölvenni a harcot kincseink gyakorlati kiaknázásáért. S közben hol ezen a ponton, hol amazon, a legkülönbözőbb kérdések fölvetődésekor, emlékezhetünk s emlékeztethetünk arra, hogy e kérdésekre a magyar irodalom milyen válaszokat tud adni. Mily gazdag és korszerű az exotizmusa, milyen mély s nemzeti gyökérzetű az európaisága; — mily friss benne a lírai ér, milyen nagy az ihletfeszültség; de egyúttal milyen értékes az elbeszélő tehetség is, s hogy feloldja a romantikus válságot a humor zsongító írja. Milyen sajátos írói típusokat, műfajokat érlel meg tökéletesen a magyar vérmérséklet heve, de viszont mily ritka harmóniakat is zendít meg oly ellentétek pólusai között, mint: úri és népi kultúra, egyszerűség és bonyolultság, romantika és klasszicizmus, nemzeti jelleg s emberi érdek, individualizmus és kollektívizmus.

Talán ezzel az utolsó ellentéppárral zárhatjuk legcélszerűbben ezt a gondolatsort, amely a magyar irodalom világhelyzetét vizsgálta. Individualizmus és kollektívizmus: minden külföldi határozott és önálló dinamikájú egyéniségnek tartja a magyart — nem csoda, hiszen jórészt a betyárból vagy a szabadságharcosból származtatta le. Ennek az erős egyéniségnek beolvadása a közösségbe nem mai értelemben vett „kollektívizmus“, gépcsavarszerű alárendelődés, elszürkülés, jelentéktelenné válás. Amint a magyar egyéniség élete elsősorban viszonylag úriának, esztétikusnak tűnik fel, a magyar nemzet sem akármilyen közösség: nem, ez érzelmi elemekkel, csillogó történelmi fonalakkal gazdagon átszőtt esztétikum. Ezért nem lesz a magyar romantika egyéniségkultusza sohase eszelős önzők, gyökértelen Übermenschek kultuszává; — viszont ezért üdítő a kollektív korszakok között a magyar egyéniség önállóságra törekvésének látványa. S ezért találja meg a magyar irodalomnak sok száz évre szétoszló remekei közt a magáét a külföldi olvasó, akár az erkölcsi ember tragikus mélységű jellemzését keresi az irodalomban, akár ember és természet összeforrását, akár gyakorlati eszményiséget, akár tiszta művészi formát.

S ezért remélhetik bizton észak és finn testvéreink irodalmuk érvényesülését, diadalát. Kelet és Nyugat, Észak és Dél múzsái lebegtek bölcsőjük felett, fenyők árnya színezi a tavak tükrét, édes együttlét ősi emlékei, amelyeneket csak nagyon szerencsés álmok örvénye vet a tudat felszínére, harmónikusán olvadnak össze a művelt nyugat kultúrájának áramlásaival. Kemény markuk megtartotta a magukét, a ritkát, a semmi mással nem pótolhatót, de szívükön, ajkukon, nyelvükön átfolyt Kelet minden méze Nyugat felé, Nyugat minden nektárja Kelet irányában.

Testvérek! Ha a finnugor népek valami világfelfordulás révén egyedül maradnának a földön, amint én őket ismerem: őszinte könnyeket hullatnának az elpusztult nemzetekért, még az ellenségeikért is — aztán megélnének s tovább virulnának a maguk hallatlan értékű szellemi termésével. S ha a finnugor népeknek kellene alámerülniök a népek

ellenséges óceánjában, sok nép szellemi üzemében mutatkoznak érthetetlen, bántó, kijavíthatatlan zavarok: színek és hangok hiányoznának, önzetlen közvetítések láncszemei kapcsolódnának ki az európai láncból, nagy eszményi törekvésekhez hasztalan keresnék a megszokott karokat és szárnyakat, amelyeket az Isten is erre teremtett. S ezért az észet, a finn, a magyar irodalom megismertetése nyugattal nemcsak a mi ügyünk, hanem a világ ügye is.

Az észti földreform és eredményei.

Irtta Pool Th. v. miniszter.

A politikai változásokkal — világháború előtti állami egységek fölbomlása s új nemzeti államok keletkezése — Kelet-Európában mindennél mélyreható gazdasági változások jártak együtt. Első sorban az agrárviszonyok azok, melyek mindenféle alapos átszervezésen mentek keresztül (Észt- és Lettországbán, Litvániában, Lengyelországban, Romániában, Csehszlovákiában stb.). Ez agrárreformoknak Szovjet-ország kivételével általános jellemző vonása a nagybirtok megszüntetése vagy megnyírása s kisbirtokkal való helyettesítése.

Az Észti Köztársaság egyike volt az első államoknak, melyek rögtön keletkezésükkor hozzá láttak az agrárviszonyok rendezéséhez. A földrendezés, első sorban a földreform okai itt is ugyan azok voltak mint Oroszország többi határ-államában, hol azok majd élesebb, majd szelídebb formában nyilatkoztak.

Agrárviszonyok az észti önállóság létesülésekor.

A történelem folyamán a mai Észti Köztársaság határai közt lévő földek három jogilag különböző csoportra különültek: lovagi birtokok, dominiumok (állami földek) és pasztorátusok vagy egyházi birtokok. Kivételt képeztek Petseri kerülete s a Narva-mögötti terület, melyek eddig kormányzatiilag el voltak különítve az anyaországtól (Tulajdonképeni Észtország), és hol ezért az orosz „lélekföld“-rendszerű községi gazdálkodás fejlődött ki.

Lovagi birtokok. A fent említett csoportok közül mind területileg, mind a kapcsolatos jogok szempontjából legfontosabbak voltak a lovagi birtokok. Keletkezésük azon korszakra esik, melyben az észti nép a nyugatról megjelenő páncélos lovagokkal szemben szabadságát veszttette. A helyi földet elfoglalva, az ország akkori urai azt hűbérebe adták társaiknak. E hűbéri földek kezdetben csupán a hűbéres férfiágra öröklődtek. Lassankint kezdték a hűbéresek ezen nekik használatra adott földterületeket egyéni birtokuknak tekinteni. A svéd kormány az 1604-i norrköpingeni törvénnyel megkísérelte a korábbi uralkodói jogokat visszaállítani, melynek következtében a lívországi kormányzóságban a nemesi birtokok $\frac{3}{6}$ -a, az észtországi kormányzóságban pedig több mint fele visszakerült az állam kezére. Azonban Észtország orosz uralom alá jutva, Nagy Péter ismét megsem-

misítette a redukción, és 1783-ban a nemesi birtokok korlátlan magántulajdonként adták át addigi hasznélvezőknek. A lovagi birtok nagyságának alsó határa az egykori lív földön 900 Rw (339.6 ha) használható föld volt, ebből 300 Rw (113.2 ha) szántóföld, észt földön pedig 150 tín (163.8 ha) szántóföld, megfelelő réttel és legelővel.

A lovagi birtokokhoz egész sor jog és előjog volt kötve. Tulajdonosaik mindenk előtt tagjai voltak különféle testületeknek, melyek nem csupán a lovagság rendi kérdéseivel foglalkoztak, hanem önkormányzati működést is kifejtettek. Ezek között legfontosabb volt az országgyűlések tartása és ezek szerveinek választása. Az országgyűlési tisztviselőkn kívül a lovagság választotta még: a kerületi iskola-bizottság tagjait, a földbér-bizottságot, az út- és hídépítési bizottságok elnökét, az egyházi főgondnokokat stb. A lovagság elnöke tagként vett részt egész sor közkormányzati bizottságban. A nemesi birtok tulajdonosának 1802-ig ítélkezési joga volt a parasztok és birtokszolgák fölött, továbbá birtokrendőri joga, melyet csak 1889-ben korlátoztak jelentékenyen.

A rendkívüli előjogok közül a lovagi birtokokkal együtt jártak: a pálinkaégetés és sörfőzés kizárólagos joga, a korcsmajog, 1871-ig a malom-építés és -tartás kizárólagos joga, a vásártartás joga. A lovagi birtok tulajdonosa többnyire fönntartotta magának a vadászat és halászat jogát is.

1869-ig lovagi birtokot csakis az immatrikulált nemességhez tartozó egyének bírhattak. Ez évtől kezdve e jogot minden keresztény-séghez tartozó személyre kiterjesztették.

D o m i n i u m o k v a g y á l l a m i b i r t o k o k .

A dominiumok túlnyomó része a svéd korban keletkezett, mikor a nemesi birtokok redukcója következtében sok korábban hűbérjogi alapon használt föld ismét visszaszállt az állam kezére. Az orosz időben a dominiumokat, kivéve az állami erdőket, főként bérbeadás útján gyümölcsöztették, míg egyeseket idő folyamán föl is daraboltak. A Tartuban kötött béke (1920. II. 2.) alapján a dominiumok az Észt Köztársaság birtokába mentek át.

P a s z t o r á t u s o k é s o r o s z t e m p l o m i f ö l d e k .

A pasztorátusok keletkezése a XIII. századra esik. Kezdetből fogva szabadok voltak a kölcsönjegtől, a megfelelő egyházkerület birtokai, a helyi papok fönntartására rendelve. A pasztorátusok hasznélvezői nem vettek részt az országgyűlésen; hasonlóképp nem volt pálinkaégetési- és korcsmajoguk sem. Minden nyilvános fizetség és kötelezettség alól fel voltak mentve.

Az orosz templomi földek aránylag későn keletkeztek azon dominiumokból, melyeket az orosz kormány a templomoknak adományozott, hogy ott az orosz hatást erősítse.

Mind a lovagi birtokok, mind a dominiumok és pasztorátusok a maguk részéről ismét három jogilag különböző terület-fajból állottak: nemesi-, hatod- vagy kvótás- és paraszti földből.

A nemesi föld.

A nemesi földek keletkezése is, mint a nemesi birtokoké, a XIII. századra esik, Észtországnak a német keresztesektől való meghódítása idejére. Addig a föld gazdái az őslakó észtek voltak.

Az országot meghódítva a győztesek — németek és dánok — mindenek előtt a tizedet vezették be, mely az egyház javára ment vagy államkincstári jelleggel birt. Később, mikor a hódítók hatalma megerősödött, mind az ország ura, mind pedig a hűbéresek és kolostorok maguk óhajtottak szántóföldet tartani, hogy jövedelmeiket növeljék. Ez óhaj saját gazdaságok — birtokok alapítása alakjában nyert kifejezést. Bár birtokok létesítésére bőven állt szabad föld rendelkezésre, az mégis leginkább a helyi lakóság elűzése s az általuk már felművelt földek elsajátítása útján történt. E földek művelésével a jobbágyföldek haszonélvezőit terheltek meg (robot).

A jobbágyföldek egyesítése a nemesi birtokokkal 1860-ig tartott.

A kataszternek XI. Károly svéd király részéről 1683—1693-ban történt bevezetésével (a nagybirtokok redukciójával párhuzamosan) egyben a jobbágygazdaságok pusztulásának is igyekeztek gátat vetni.

Am e gátak eltűntek, mikor a balti országok orosz főnhatóság alá kerültek.

A XIX. század elején (1804—1809) ismét korlátozták a nagybirtokosok hatalmát a jobbágyföldekkel szemben. De e második kísérlet se járt maradandó eredménnyel.

1816 és 1819-ben, midőn a jobbágyságot megszüntették, ennek fejében az egész földet a nagybirtokosok tulajdonául ismerték el. Ledőltek a válaszfalak, melyek a nagybirtokost a jobbágyföldnek a nagybirtokkal való tetszés szerinti egyesítésében gátolták. Következett a jobbágyföldek új ekulajdonítása, melynek csak a 60-as évek körül szabtak határt. Az 1860-as törvénnyel megalkották az érinthetlen jobbágyföld fáját, minek alapjául azon földterület vétetett, mely a század elején az akkori adókönyvekbe be volt vezetve. Azonban ugyanekkor a nagybirtokosok jogot kaptak a később birtokukhoz csatolt földek egy bizonyos mértékig való megtartására, sőt, hol ennél kevesebb volt, utólag való hozzákapcsolására.

E föld-területek képezik aztán a földek második fáját, az u. n.

Kvótás- vagy hatodos földet.

Midőn a robotot megszüntették s bevezették helyette a pénzberletet, a törvényhozók elgondolása szerint a kvótás- vagy hatodos-földek rendeltetése az lett volna, hogy a robot helyett használt birtokmunkásokat földdel lássák el. Csakhogy e szándék mellett nem tartottak ki s a kvótás- és hatodos-földeket ténylegesen a nemesi földekkel azonos alapon használták.

Hasonlóképp megkerülték azon rendeletet, mely a kvótás- és eddigi jobbágyföldek felső határát megszabta. Ténylegesen jóval nagyobb mértékben kebelezték be a jobbágyföldeket.

A kvótás- és hatodos-földek létesülése Észtország újabbkori agrár-

történelmének egyik legsötétebb pontja, s emlékei máig is élnek sok családban, mely akkor ezáltal gazdaságát veszítette. Ugyanígy tanúsítják ezt volt falvak és gazdaságok tűzhely-romjai is előbbi nemesi birtokok külsőségein.

A p a r a s z t i f ö l d .

A harmadik faj — a paraszti föld fogalma Észtországban régebben egybe esett a jobbágyi föld fogalmával általában. Mint a nemesi föld keletkezésénél láttuk, kezdetben az egész föld a szabad őslakók birtoka volt. Ebből a győztesek később egy részt elkülönítettek nemesi birtoknak, míg az addigi föld-tulajdonosokat új területekre szorították s a helyben maradtakkal együtt kezdetben tized- és adófizetést róttak rájuk, később azonban a birtokon való munka kötelezettségével — robottal — is megterhelték őket.

A paraszti földeket terhelő robotot megkísérelték mind a svéd korban, mind a XIX. század elején szabályozni. De Észtországban 1816-ban s a lív kormányzóságban 1819-ben minden paraszti föld a nagybirtokos korlátlan tulajdonának ismertetett el. A földreform előtt létesült kisbirtokok Észtországban mind paraszti földek kiváltása útján keletkeztek.

A 60-as évek törvényei paraszti földeknek nemesi földekkel való közös tartását megtiltották. A nagybirtokos azokat a község tagjainak kiadhatta bérbe vagy eladhatta. A paraszti földek fölosztása épúgy mint egyesítése korlátozva volt, mi a nemesi- és kvótás-földre nem vonatkozott. Ugyanígy volt még egész sor más rendelet is, mely a paraszti földek érinthetlenségét volt hivatva biztosítani a nagybirtokossal szemben.

Ennek fejében viszont a paraszti földet terhelte azon fizetségek nagyobb része, melyektől a nemesi földek szabadok voltak vagy melyeket sokkal kisebb mértékben viseltek. Így kizárólag a paraszti föld viselt minden községi költséget (járási kormányzat, iskolák, járási szegények), útépitési kötelezettséget, továbbá a hídépítés és póstaállomások fönntartása költségeinek, egyházadóknak nagyobb részét stb.

Hosszasabban foglalkoztam a földreform előtti észt agrárviszonyokkal, mert ezek legjobban megvilágítják a földreformnak mind okait, mind legfontosabb alapvonalait.

A r e f o r m e l ő t t i é s z t f ö l d v i s z o n y o k s z á m o k b a n .

A földreform előtti észt földviszonyokról számszerű anyaggal szolgálnak a kataszteri adatok, kivéve Petseri-kerületet és a Narva-mögötti területet, hol ez adatok különböző más forrásokból származnak (földművelési kormányzat — semstvo —, községi könyvek stb.). E szerint 1919-ben volt ¹⁾:

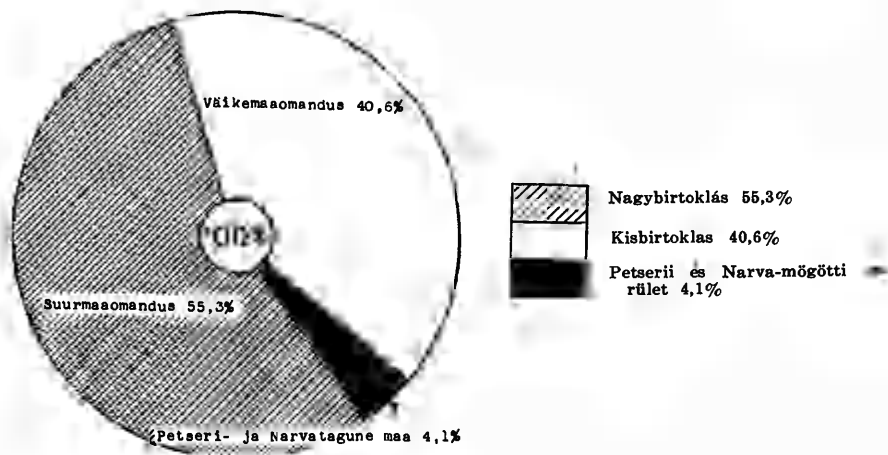
¹⁾ Ezek és a következő számok az Észt Mezőgazdasági Statiszt. Évkönyvből, I 1923, Tallinn, valók.

	Egysegek terület	Mivelesre alk. terület	Erdő ha	Mivelesre nem alk. terület	Összesen ha	Összesen %
Az Észt Köztársaság 10 közigazg. kerületében:						
Nagybirtok tulajdona	1.149	1.158.514	743.964	525.609	2.428.087	58.0
Kisbirtok	51.640	1.558.484	98.471	104.060	1.761.015	42.0
Összesen:	52.789	2.716.998	842.435	629.669	4.189.102	100.0

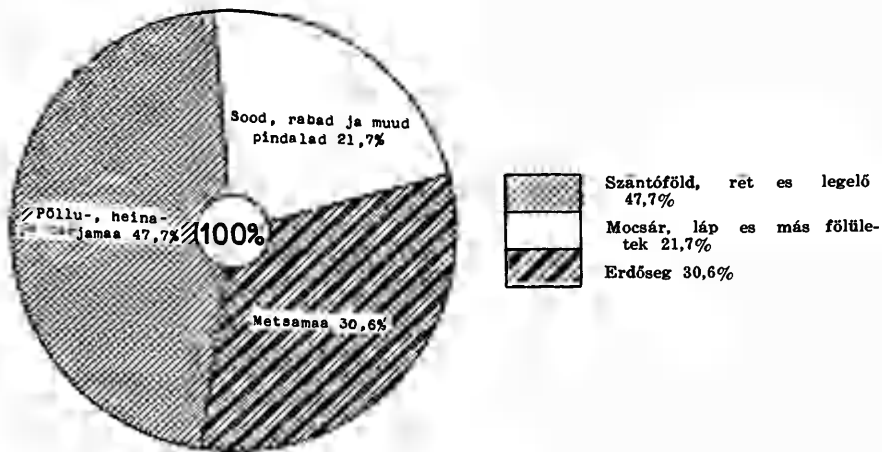
Petseri-kerületben s a Narva-mögötti területen . . 201.796

4.390.898

Igy a tulajdonkepeni Észtország területének 58%-a 1149 nagybirtok tulajdona volt, melyek közepnagysága 2113,2 ha-ig terjedt. A föld 42%-at 51.640 kisbirtokos bírta. A kisbirtokok közepnagysága 34,1 ha volt.

1. sz. diagr.

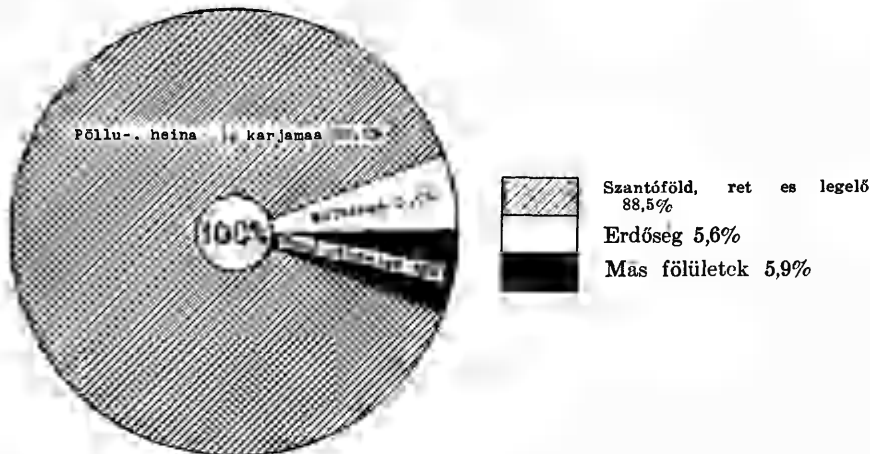

2. sz. diagr.

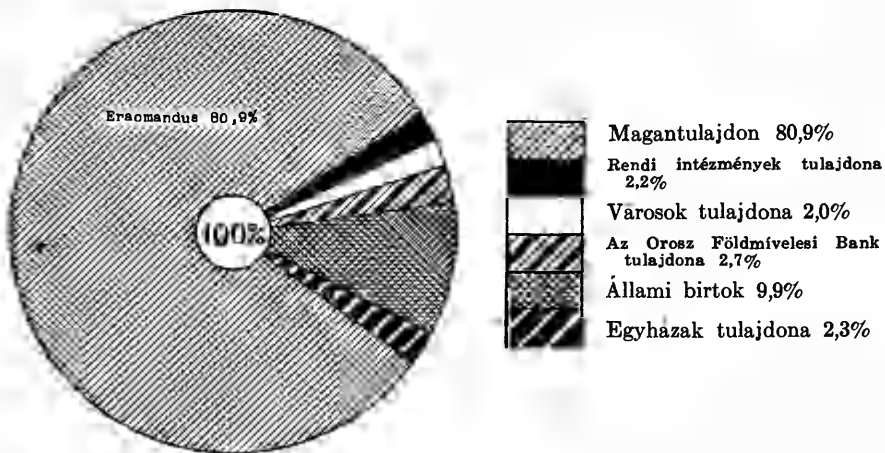
Tulajdonkepeni Észtorszag nagybirtokallománya következőleg
oszlott meg:

Lovagi birtokok:	maganvagyon 1.965.818 ha	vagyis 80,9%
	rendi intézmenyek vagyona . . . 53.836 ha	” 2,2%
	varosok vagyona 47.726 ha	” 2,0%
	Orosz Földmívelési Bank va- gyona 67.052 ha	” 2,7%
Dominiumok:	államvagyon 239.518 ha	” 9,9%
Pasztorátusok s az orosz templomok földjei:	egyházak vagyona 54.137 ha	” 2,3%
	<u>Összesen: 2.428.087 ha</u>	<u>” 100,0%</u>

A nagybirtokok tulnyomo resze — t. i. a lovagi birtokok többsége s az ezektől elkülönített nemesi birtokhelyek, összesen 1.965.818

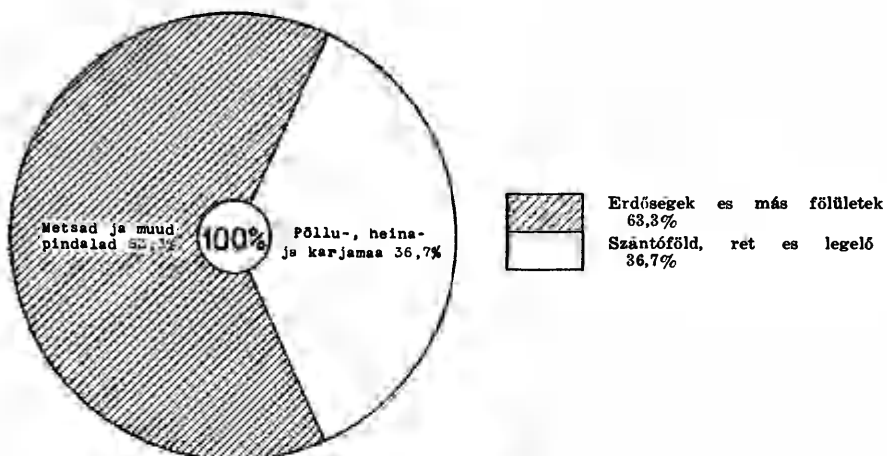

3. sz. diagr.

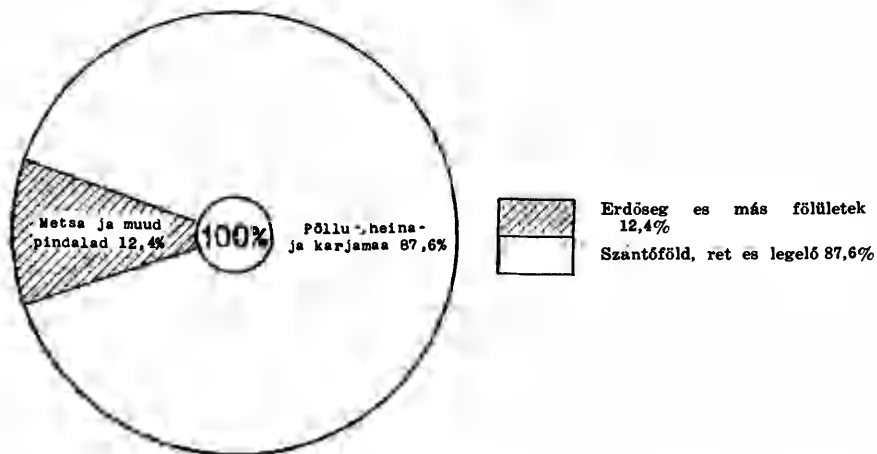

4. sz. diagr.

ha vagyis 80.9% — magánszemélyek tulajdonát kepezte, a kisebb rész az államé, különböző intézmenyeké (lovagság, Földmívelési Bank stb.), továbbá az egyházé es városoké volt. A nagybirtokoknak nem minden földjét használták közvetlen saját gazdálkodásra, hanem egy részüket kisbirtokokként berbe adták. E csoportba tartozik első sorban minden paraszti- vagy jobbágyi föld, melyet a nagybirtokkal közösen tartani törvényileg tilos volt; de ezen fölül berbe volt adva a kvótás- (hatodos-) es a nemesi földek egy része is. Az egész berbe adott terület 557.015 ha volt, rajta 23.023 parasztgazdaság.

5. sz. diagr.

6. sz. diagr.

A gazdálkodás Tulajdonképeni Észtországban e szerint következőké alakult:

	Gazdaságok száma	Szántóföld	Erdős használatlan terület	Összesen ha	Összesen %
Nagybirtokként művelve	1.149	686.697	1.184.375	1.871.072	44.7
Kisbirtokként					
Kisgazdaságok	51.640	1.558.484	202.531	1.761.015	
Kisbirtok-bérletek	23.023	471.818	85.197	557.015	
Összesen kisbirtokként művelve	74.663	2.030.302	287.728	2.318.030	55.3

Petseri-kerületben s a Narva-mögötti területen, melyet a tartui békében Észtországhoz csatoltak, a „lélekföld“-rendszerű gazdálkodás dívott.

A földreform alapjai.

Az észt földreform alapját egész sor törvényes okirat képezi, 1918-tól kezdve a legújabb időkig; továbbá az ezekhez kiegészítésül adott kormányrendeletek. Ezek tartalmilag átfogják a legkülönbözőbb mezőgazdasági viszonyokat. Fővonalaik szerint négy nagy csoportra oszthatók:

1. Törvények, melyek állami tartalék-földeknek nagybirtokokból való szervezésével s ezen tartalék-földek felhasználásával foglalkoznak — földreform a szó legszorosabb értelmében.

2. Telepítési törvények.

3. Törvények, melyek az alapítványi-, községi- és magánbérleti földek kisajátításával foglalkoznak (ceseléd földi törvény stb.).

4. Földrendezési törvények (lélekföldek fölosztása, tagosítás, köz-földek fölosztása).

I. A földreform.

Az említett reformok közül kétségkívül az első a legnagyobb horde-rejű, mely az Észtország önállósága előtt uralkodott nagybirtok-rendszer megszüntetését és kisbirtok-rendszerrel való helyettesítését célozza. E mozgalom általánosan észt földreform néven ismeretes.

A földreform okai.

A fenn vázolt észt földviszonyok részben már megvilágítják azon okokat is, melyek a földreform tartalmát és formáját megszabták.

Földreformot tervezve az észt népképviselő első és legfőbb óhaja volt a nép természetellenes helyzetén változtatni. Az észt nép túlnyomó többségben mindig földművelő nép volt, minthogy ipari tevékenységhez hiányoztak a nagyobb mértékű természeti föltételek. A történet for-gásában azonban a föld lassankint a néptől idegen egyének kezébe gyűlt, míg a nép maga, a korábbi gazda, attól erőszakkal távol tartatott. Egy rész ugyan visszakerült vétel útján. Mégis a földnek több mint fele a hódítók kezén maradt, kik azt részben használatlan hever-tették, csakhogy gazdasági és politikai hűbér-uralmukat fönntarthassák, míg ugyan akkor nagy tömegek voltak kénytelenek földhiány miatt

otthonukból elvándorolni, hogy valahol megélhetést keressenek maguknak. A külföldön élő észtekre vonatkozó adatok alapján a belső orosz kormányzóságokba vándorolt észtek számát 250.000-re teszik, az egyéb külföldre vándoroltakát 250.000-re, sőt sokan e két szám összegét 800.000 fölé is értékelik, emellett az 1922-i népszámlálás szerint Észtországban mindössze 13.6 — 18.9, középértékben 17.5 lélek jut egy négyzetkilométerre.

E természetellenes állapotot kellett a földreformnak megváltoztatnia. A földhiány megszüntetése, a föld visszaadása közvetlen művelői kezébe, egyben történelmi igazságtalanság megszüntetése: ez volt a földreform első főladata.

Ehhez csatlakozott aztán egész sor politikai, gazdasági és szociális ok.

Az első csoportba tartozik mindenkéül az eddigi hűbérrendszer megszüntetése s ártalmatlanná tétele azon nemesi rendnek, mely az ország elfoglalása óta idegen testként élt itt, melynek minden tevékenysége kizárólagosan eddigi gazdasági és politikai túlsúlyának megőrzésére irányult, előbb orosz, később német állami erőkre támaszkodva.

Ellenséges érzülete megnyilatkozott az észtt önállósággal szemben is, mivel az a nemesi jogok elkerülhetetlen megnyírását jelentette. Ez ellenségesség nem csupán külföldön való államellenes izgatásokban, a szomszéd államokban szöött titkos tervekben nyilvánult, hanem tényleges haderővel való föllépésben is az észtt állam ellen az u. n. Landeswehr-harcban.

Másrészt az eddigi nagybirtokok megmaradásával az idegen betelepítések állandó veszélye is kapcsolatos volt. Az orosz uralom alatt orosz állami erők részéről történtek erre irányuló kísérletek. De jóval veszélyesebbé vált az ügy a német megszállás idején. A nagybirtokosok — a nemesség — önként lemondott birtoka $\frac{1}{3}$ részéről német gyarmatok létesítésére. Sőt tervbe volt véve a kisbirtokosok földjéből is bizonyos részt elszakítani s benépesíteni német telepésekkel, kikből összesen 2 milliót akartak a balti államokba hozni.

Az észtt állam, jövőjét biztosítani akarván, ily viszonyokkal természetesen nem békélhetett meg, hanem ki kellett küszöbölnie e veszélyt. A nagybirtokok fölosztása megsemmisítette az ellenséges nemességet, s megszüntette a gyarmatosítás veszélyét, egyben a régebbi kisbirtokosok mellé az önálló földművesek új, számban gazdag rétegét teremtve, mely az észtt állam önállóságához van kötve s így ennek erős támaszát és gerincét alkotja.

De a földreform gazdasági szempontból is égetően szükséges volt az új állam alapításakor.

A világháború valamint a különböző hadseregek átvonulása következtében Észtországban sok nagybirtok elpusztult. Hiányzott a fölszerelés, sok helyütt a gazda is, ki földjét oda hagyta. Már a Földtörvény elfogadása előtt kénytelen volt az észtt állam gondozás alá

venni ¹⁾ 229 nagybirtokot (vagyis a nagybirtokok számának 19.9%-át) 460.652 ha nagyságú földdel, hogy elkerülje azok pusztulását s használhatlanná válását.

A nagybirtokok betelepítésével megszűnt azok elhanyagolódásának s használhatlannul maradásának veszélye.

Másrészt a földreformmal a munka és tőke számára felszabadult sok gazdasági érték, mely addig kihasználatlan hevert. Ide tartoznak hatalmas, mezőgazdaságilag korábban nem használt területek, melyeknek buzgó betelepítéséhez a földművelés látott hozzá az állam támogatásával.

A nagygazdaságról kiscgazdaságra való átmenetnél remélhető a népgazdaságilag várható értékek növekedése is, minthogy a kisbirtokrendszer általán alaposabb gazdálkodást s így többtermelést tesz lehetővé.

Végül nem hagyhatjuk figyelmen kívül a pszichológiai mozzanatot sem a földreform első éveiben. Észtország 1918—19-ben gazdaságilag ugyan olyan válságot élt át, mint minden a világháborúban részt vett nemzet. Az öt éves küzdelem a népet meglehetősen demoralizálta, munkátlanságra szoktatta. Ehhez járultak még a kiélesült osztályellentétek. Az iparválság s a gyárak kiürítése következtében sok gyári munkás fölszabadult. Nehéz volt az embereket ismét rendezett viszonyok közé irányítani és a munka-hozadékot emelni.

Ez irányban is alapos fordulatot idézett elő a földreform. A saját földön való lakás, az egész munka-eredmény bírhatása ismét munkára buzdította az embereket, míg a sok kisbirtok létesítése a szabad munkaerőket segített kevesbbíteni.

Ezek voltak fővonalaiban azon megfontolások, melyek az észti államot a földreform megvalósítására készítették.

A Földtörvénnyel kisajátított vagyonok.

A nevezett földreform törvényes alapját az Alkotmányozó Bizottságtól 1919. okt. 10-én elfogadott Földtörvény ²⁾, az állami földek örökös használatra s birtoklásra adásának 1925-i ³⁾, és a kisajátított földekért való ellenérték fizetésének 1926-i törvénye ⁴⁾ képezi, több kisebb törvénnyel és rendelettel együtt.

A földtörvény alapján állami tartalék-földek létesítésére államvagyonként kisajátított minden az Észt Köztársaság határain belül lévő nemesi birtok és föld, mely a balti külön-törvény (1864-i kiadás) 597. §-ban jelezve van, vagyis ténylegesen az egész nagybirtokság valamennyi hozzá tartozó s használható mezőgazdasági felszereléssel,

¹⁾ 1918. nov. 27. az Országtanács rendelete a nemesi birtokok ellenőrzés alá vétele s a területek ideiglenes rendezése tárgyában; 1918. dec. 17. és 1919. febr. 28. az Ideiglenes Kormány rendeletei a nagybirtokok elhanyagolt gazdálkodása és pusztulása ügyében.

²⁾ Az Alkotmányozó Bizottságtól 1919. okt. 10-én elfogadott Földtörvény. Riigi Teataja 79/80 — 1919. okt. 25.

³⁾ RT 109/110 — 1925.

⁴⁾ RT 26 — 1926.

legyen az a nagybirtokos, a haszonélvező vagy a bérlő tulajdona. Kivételet képeztek: a városok, jótékonyági és tudományos intézmények, községek és járások birtokában lévő birtokok, földek és földhelyek, amennyiben nem voltak nemesi birtokok tulajdonosaié, továbbá a temetők, templomok és kolostorok alatti terület a szükséges udvar-földdel.

A földtörvény alapján a mezőgazdasági felszerelésből érintetlenül marad a birtokbérlők tulajdonát képező egy nagybirtok fölszerelése, és az egyházi birtokok és földek haszonélvezőinek fölszerelése. Ugyan így megmaradt a kisajátítandó föld előbbi haszonélvezőinek kezén a fölszerelés megfelelő része, ha a földet művelésre fogták.

Később, a Földtörvény módosításának törvényével¹⁾ (1925, 1927, 1928) a kisajátítás alól fölmentettek s előbbi tulajdonosainak visszaadattak még:

1. Azon földhelyek, melyeket az utolsó birtokos a nemesi birtok elsajátítása előtt sajátított el;

2. földhelyek, melyek el voltak különítve egyéb, a földhely birtokosához nem tartozó lovagi birtoktól, ha nem tartalmaztak 50 ha-nál több használható földet;

3. telepítések, melyek volt nagybirtokosoknak vagy utódaiknak használatra adtak;

4. a helységek határában a Földtörvény kiadása előtt létesített épületek;

5. minden iparvállalati adó alá tartozott iparvállalat (nagyipar) a szükséges föld-területtel;

6. az 1919. okt. 25-ig szerződésekkel eladott, de a birtokosok nevére nem írt földek;

7. birtokbérlők tulajdonát képező vállalatok berendezései.

A földbirtokosok magánszemélyein kívül a községek is visszakaptak a tőlük kisajátított egyházi földekből 50 ha mezőgazdasági földet s 25 ha erdőt, valamint minden szeretetszolgálati földet²⁾.

Minden kisajátítandó vagyonnal egybekötött jog és előjog a Földtörvény értelmében az Észk Köztársaságra szállott. A kisajátított földeket terhelő tárgyi szolgáltatások, amennyiben azok a föld használatát és fölosztását nem akadályozták, valamint a reál-kötelezettségek az állam és önkormányzat javára fizetendők maradtak. Ezzel szemben megszűnt minden személyes szolgáltatás, a földet terhelő reálkötelezettségek intézmények, egyházak és magánszemélyek javára, eladási és felosztási tilalom, hitbizományi jogok — általán kötelezettségek és szerződések, melyek megakadályozták a föld államosítását, használatát vagy fölosztását.

A Földtörvénnyel az észk állam birtokába ment át minden az észk állam határain belüli földbelseji érték is.

¹⁾ A Földtörvényt kiegészítő törvény (RT N 95/96 1925.)

A Földtörvényt kiegészítő és módosító törvény N 2 (RT N 52 1927.)

A Földtörvényt kiegészítő és módosító törvény N 3 (RT N 3 1929.)

²⁾ A kisajátított földekért való ellenérték-fizetés törvénye (RT 26—1926).

Az államosított vagyonok kisajátítási föltételei.

A kisajátított földekért való fizetést ide vonatkozó külön törvény szabályozta, melyet 1926-ban fogadtak el¹⁾. E törvény alapján ellenszolgáltatás nélkül mentek át az állam birtokába: a korábbi orosz koronaföldek, az Orosz Földművelési Bank földjei, a lovagság földjei, minden nagybirtokhoz tartozó paraszti-, kvótás- és hatodos-föld, iskolák és községek földjei, ha nem voltak a telekkönyvekbe bevezetve, de azon magánszemélyek földjei is, kik 1918. febr. 24. és 1920. febr. 2. közt cselekvőleg küzdöttek az Észt Köztársaság ellen. A többieknek az ellenérték a föld tiszta haszna alapján becsültetett meg, tőkésítve abból 2.66%-ot. Az ellenérték összegéből — régi orosz rúbelben számítva — levonják a birtokra táblázott adósságokat, melyeket az állam magára vállal, míg a fennmaradt részt 1 rúbel = 20 észt márka (0.2 észt korona) kurzussal a következő alapon fizetik ki:

A vagyon nagysága	A kifizetés %-a
2000 ha	100%
3000 ha	95%
4000 ha	90%
5000 ha	85%
6000 ha	80%
7000 ha	75%
8000 ha	70%
9000 ha	65%
9000 ha-nál több	60%

Az ellenértéket zálogjegyekben fizetik, melyet 55 év alatt váltanak be arányos részekben, a kisajátított nagybirtok likvidálásából nyert jövedelmekből.

A kisajátított fölszerelés ellenértékének kérdése már magában a Földtörvényben megoldást nyert²⁾. E szerint az élő fölszerelésnél az 1914-i piaci ár vétetett alapul az ellenérték meghatározásánál; a kifizetés észt márkában történik, melynek kurzusát a kormány határozza meg minden évre.

A terményi és élettelen fölszerelés alapárúal a fölszerelés vételárát vették, leszámítva abból a megfelelő kopási %-ot.

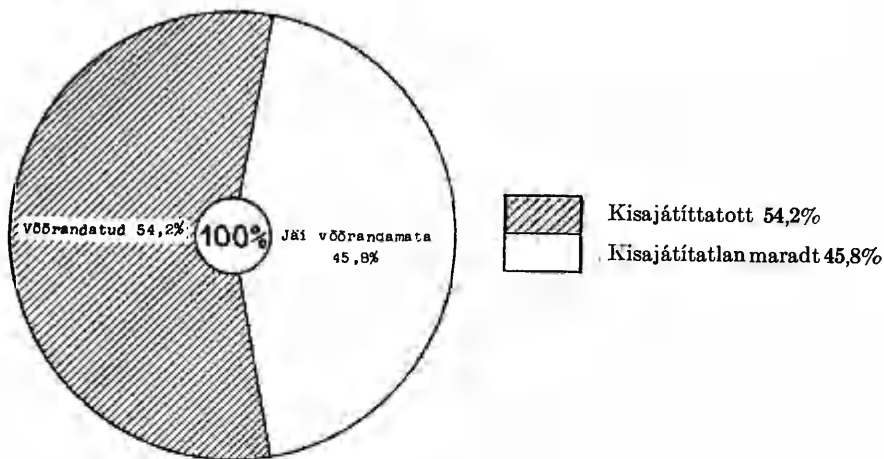
Az 1922. jún. 29-i törvény³⁾ kiterjesztette a földtörvényt az észt-orosz békeszerződés alapján az Észt Köztársasághoz csatolt korábbi Pétervári és Pihkvai kormányzóság földjére is, minek következtében kisajátításra kerültek e területeken azon egy tulajdonos kezén lévő nemesi birtokok és földek, melyek össznagysága meghaladta a 75

¹⁾ A kisajátított földekért való ellenérték-fizetés törvénye (RT 26—1926).

²⁾ A Földtörvény 11. és 12. cikke.

³⁾ A Földtörvénynek a Narva-mögötti s a Petseri-kerületi területekre való kiterjesztésének törvénye (RT 89—1922. VIII. 15.). Rendelet a Földtörvénynek a Narva-mögötti s a Petseri-kerületi területekre való kiterjesztési törvénye alapján. (RT 89—1922), a kisajátított földek állami átvétele tárgyában (RT 101—1923.).

tin-t¹⁾, kivéve a községek földjeit. Minden kisajátítandó földegységből megmaradt az előbbi birtokosnak 50 tín használható föld a szükséges gazdasági épületekkel.

7. sz. diagr.

A Földtörvénnyel kisajátított vagyonok nagysága.

A Földtörvénnyel s kiegészítő törvényeivel az állam részére kisajátított 1703 ingatlan. Ehhez tartozott: 619 magánszemély tulajdonát képező 874 lovagi birtok és 256 földhely, 260 templomi és kolostori földhely és 313 földrész olyan földbirtokokból, melyek 85 ha-nál nagyobbak voltak a Petséri és Narva-mögötti kerületben, vagy gazda nélkül voltak. Az orosz birodalomtól átkerült 165 koronabirtokkal és földhellyel, az Orosz Földművelési Bank 37 nagybirtokával és földhellyével, valamint az észtországi lovagságtól a Földtörvény (1919) előtt kisajátított 12 nagybirtokkal és földhellyel együtt a Földtörvénnyel létesített állami földalap 1917 ingatlanból állt 2.381.250 ha összfelülettel, mely egész Észtország területének 54.2%-a. Az egyes földbirtokfajok szerint volt:

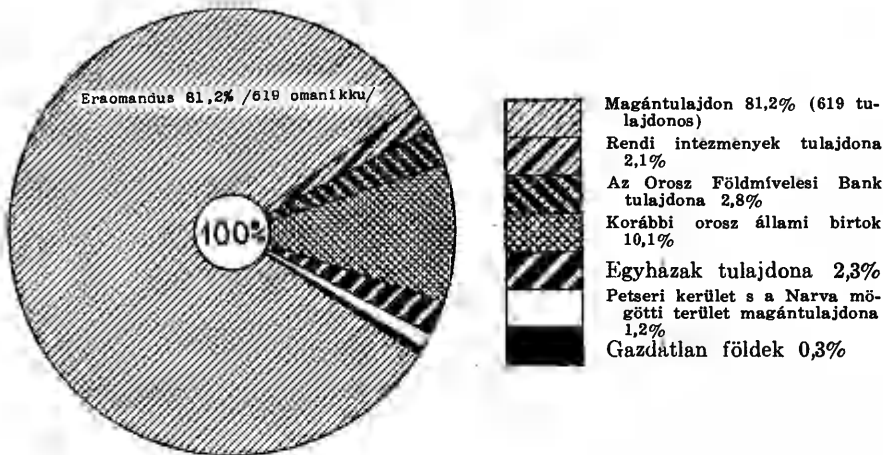
A kisajátított földből A kisajátítatlan maradt nagybirtokokból

Tulajdonképeni Észtországban:					
magánvagyon	1.934.678 ha	vagyis	82.5%	31.140 ha	39.6%
rendi intézmények vagyona	51.109 ha	"	2.1%	2.727 ha	1.9%
városok vagyona	—	"	—	47.726 ha	58.5%
Földművelési Bank vagyona	67.052 ha	"	2.9%	—	—
állami vagyon	239.518 ha	"	10.2%	—	—
egyházi vagyon	54.137 ha	"	2.3%	—	—
Összesen:	2.346.494 ha	—	100.0%	81.593 ha	100.0%

Petséri kerületben s a Narva mögötti területen kisajátított	28.471 ha
Petséri kerületben s a Narva mögötti területen gazdátlan földek	6.291 ha
Összesen állami földalap	2.381.250 ha

¹⁾ tín vagy deszjátín orosz területegység = 1.0925 ha.

A Földtörvény módosításának törvényeivel a kisajátítás alól később fölmentetett 90 földhely, 43 iparvállalat, 149 egyházi birtok-központ, 415 korábbi nagybirtokosnak adományozott telepítvény, 36 helységteltek es 2388 gazdasághely, melyekre vonatkozólag a nagybirtokosok a Földtörvény életbe lepte előtt eladási szerződést kötöttek, összesen 3085 egység, 71.875 ha területtel. A redukcio után így az állami tartalékföld 2.309.375 ha, vagyis 52.4% Észtország egész területéből.

8. sz. diagr.

Ebből mintegy 1.070.000 ha mezőgazdasági föld volt, 810.000 ha erdő es 430.000 ha mocsár, láp s egyéb nem jövedelmező föld ¹⁾).

A kisajátított földeken volt összesen 98.887 épület, ebből 49.330 nagybirtokon s 49.557 bérleti gazdaságokban.

A lovagi birtokok tulajdonosaitól kisajátított földekért fizetendő összeg egészében 13.247.000 K-t tesz, melynek számlájára 1935. apr. 1-ig zálogjegyek adattak ki 9.643.550 K értékben. Ezen fölül a nagybirtokokat terhelő adosságok államra hárult összege 66.400.000 orosz rubel. Az egyházaktól kisajátított földekért fizetendő ellenérték, melyet az 1934. X. 7-i törvény szabott meg, (47.861 ha-ért) kerekén 1.242.000 K.

Az ingatlanokkal együtt kisajátított a nemesi birtokokról meg 10.808 ló, 30.219 marha, továbbá elettelen fölszerelés, vállalatok berendezesei, termények es vetemények, összesen 2.891.000 K értékben ²⁾).

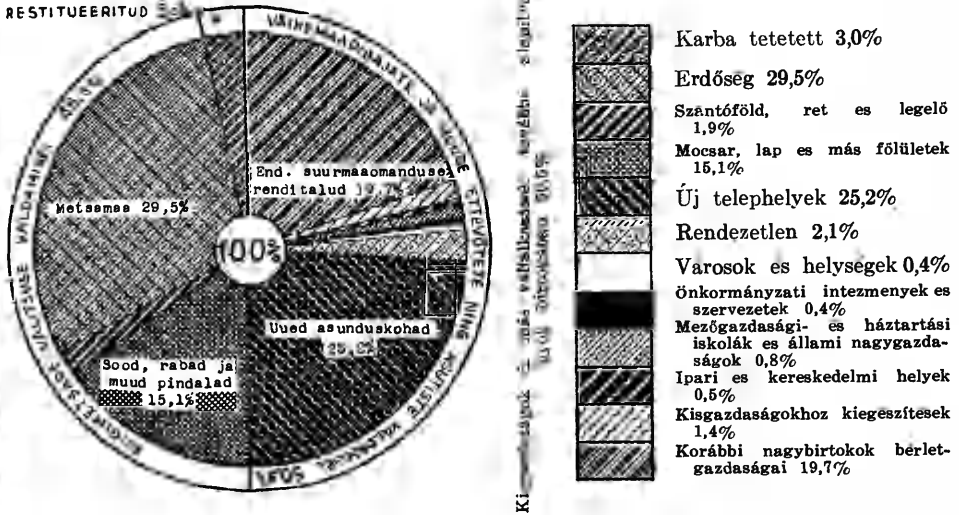
A kisajátított földek fölhasználása.

Az államosított földekre vonatkozólag a Földtörvény s módosításának törvényei valamint kiegészítései különböző fölhasználási módokat irányoztak elő, a földek jellegének es helyzetének megfelelően.

¹⁾ A Földmivelesügyi Miniszterium adatai.

²⁾ A kormány-intezetek tevékenysege 1918—34. 191, es a k.-i. t. 1935-ben.

A kisajátított nagybirtoki erdők a Földtörvény alapján állami tulajdonná lettek¹⁾. Az erdőségekből a földművelésügyi miniszternek csak oly erdő-területeket volt joga fölosztásra rendelni, melyek mezőgazdasági celokra alkalmasak, továbbá külön allo erdőtagokat, és határok kiigazításához valamint városok és helységek határainak kiterjesztéséhez szükséges erdő-területeket, mi mellett az első fölhasználási lehetőséget csakis azon föltettel engedélyezték, hogy ezek helyett ugyan olyan terjedelemben új földek erdősíttetnek²⁾.

9. sz. diagr.

Ennek megfelelőleg már kezdettől fogva elkülönítettek az összes kisajátítandó erdőket s a Földművelésügyi Minisztérium erdő-bizottsága kezére adták, mely azokat egyes erdő-csoportokra osztotta s egy általános erdőrendezési, megújítási s használati rendszert dolgozott ki es léptetett életbe. Az erdők egy reszet (első sorban állami celokra) eddig az Allami Erdőipar dolgozta föl, mig más reszet minden evben eladták, reszben árveres útján, reszben árveres nélkül magánszemelyeknek es intézmenyeknek. Folyó evtől (1936) kezdve a kormány elhatározta, hogy az erdő-földdolgozást egészeben az Allami Erdőiparra bizza. Az Erdő-bizottságnak mivelesre alkalmatlan területeket is bocsátottak rendelkezésére. Ezek föld-tartalekot kepeznek, melynek használatba vetele azonban nagyobb előmunkálatokat kíván.

A kisajátított mezőgazdaságilag használt földeket telepítésre fordították. A főtipusok, melyeket a Földtörvény s a Földreform megvalosításának rendeletei itt előírnyoztak, a következők:

1. A földtörvennyel kisajátított nagybirtokok berlet-

¹⁾ Földtörvény 23. §

²⁾ A Földtörvény 23. cikkének kiegészítési törvénye (RT 159 — 1922.)

g a z d a s á g a i n a k megkapásánál előnyük volt e gazdaságok eddigi bérlőinek, de emellett az államnak joga volt a földeket újra telkesíteni s így a gazdaságtól külön álló földdarabokat egyesíteni, elkülöníteni a bérletgazdaságok földjein lévő önálló kisgazdaságokat, kiegyeníteni a határokat stb.

A bérleti földeken lévő épületeket, valamint a rét- és legelőerdőt ingyen kapta haszonlévezője, ha vagy ő magán, vagy az örökségeladóval együtt 40 éven fölül tartotta a gazdaságot bérleti alapon. Különbösen arányos árat kellett érte fizetnie, mely a gazdaság bérlésének tartamától vagy az épületek építési költségeiben való részvételtől függött ¹⁾).

A nagybirtokokból tervezettek első sorban:

2. Az u. n. n o r m á l - g a z d a s á g o k, melyeket kizárólag gazdálkodásból élő polgárok számára létesítettek, egy család és két ló munka-norma nagyságban. Az állami földek telkesítésének technikai vezérfonalai szerint ²⁾ felső határuk 50 tín (54.6 ha), mely legalább 10 ha művelésre alkalmas földet tartalmaz. Túlnyomó többségben 10—30 ha nagyságúak.

3. A normál-gazdaságok mellett lehetőség adatott kisebb gazdaságok létesítésére is, munkásoknak, kertgazdaságnak halászok részére stb., hol a gazdálkodás mellékfoglalkozásként szerepel.

Mindkét fajta területre az önkormányzatok — a közigazgatási kerületek a községi tanácsok indítványára — jelölték ki a földet kapókat. A földkapásban előnyük volt azon katonáknak, kik az észt szabadságharcban a haretéren kiváló bátorságot tanusítottak, azon katonáknak, kik a szabadságharcban megsebesültek, továbbá a hősi halottak földtelen családjainak, melyeket 1924-től kezdve rendelt helyekre a földművelési miniszter ³⁾).

A földművelési miniszternek ugyan ezen törvény jogot adott földhelyekre rendelni az újföldön élőket, kézműveseket, halászokat és birtok-cselédeket, kik 1919-ben állandó munkásként tartózkodtak a birtokon s annak fölöstásáig ott dolgoztak. E rendelet szükséges volt a nagybirtokok megszüntetésekor a birtokcselédek helyzetének biztosítására.

A létesített telepek gazdáik használatába mentek át az 1925-i Állami földeknek örökös használatra és birtoklásra való adományozása törvényének alapján ⁴⁾).

E törvénnyel az állami földek gyümölcsöztetésére két módot irányoztak elő — birtoklás-jogot és örökös használatot. A birtoklás és örökös használat joga következőleg van korlátozva: 1) az államnak vásárlási előjoga van, 2) az állami tartalékföldekből kiadott földek

¹⁾ A Földtörvénnyel kisajátított földeken lévő kisgazdaságok bérletviszonyának megújítási törvénye (RT 51/52 — 1924.)

²⁾ RT 69/70. 1920.

³⁾ Földtörvény 15., 20. és 22. §-nak módosítási törvénye (RT 51/52 — 1924.)

⁴⁾ RT 109/110 — 1925.

nem gyűlhetnek 50 ha-n fölül egy személy kezébe, hogy elkerüljék a földek új halmozódását. Kezdetben a földhelyeket 60 éves törlesztésre adták, az adósság után 4% kamatot, 0.25% kezelési költséget és megfelelő törlési %-t véve. A kiadott kölcsönöket más kötelezettségekkel biztosították 35 évi tartammal, 2%-os kamattal. 1935-ben törvény jelent meg minden eddig eladott földhely át-kamatosítására. E szerint mindkét adósságot (a közben hozzájárult adósságokkal együtt) egységes 2%-os adóssággá egyesítik 60 évi tartammal, mely után a kamaton kívül még 0.5%-os kezelési költséget vesznek s a megfelelő törlesztést. Az eddig el nem adott földhelyek ugyanezen feltételekkel kerülnek eladásra.

A földhelyek eladási árát a nyilvános adók kivetésére végzett árbecslés alapján számítják ki (1901-i és 1923-i törvény), mint a földek volt birtokosai kártalanításának meghatározásánál, egy tiszta hasznú rúbelért 11, a szigeteken 9 K-t véve. A földhöz tartozó belsőség és erdő — amennyiben van — külön becsültetik meg.

A tiszteletföld használata törvényének alapján¹⁾ ingyen kapták a földet sajátul vagy örökös használatra azon egyének, kik a kormány határozatából földet kaptak bátorságukért, továbbá a rokkantak és a hősi halált halt katonák családtagjai.

4. Az önálló helyek létesítésekor már meglevő kisbirtokokat szintén nagyobbították, amennyiben lehetséges volt, a szomszédos állami tartalék-földekből²⁾. Ez akciót nagyobb mértékben lehetővé teendő, a kormány engedélyt adott, hogy az életképtelen helyek nagyobbítására 1931 és 1932-ben 50.000 ha erdőföldet osszanak föl. Kiegészítések adattak mind korábban vett földhelyekhez, mind magánbérleti és telepítési helyekhez, ahol azok kezdetben életképtelennek bizonyultak.

5. Hasonlóképp cseréltek az állami tartalékföldekből is magánföldekkel, mind a határok kiegyenesítése, mind a gazdaság tagosítása céljából.

6. A gyárhelyeknek és kereskedéshelyeknek (mind az államosítottaknak mind az államosítatlanoknak) aszerint osztottak földet, hogy mennyit kívánt meg az egyes esetekben az illető intézmények célszerű gyümölcsöztetése. Az állami iparvállalatok, kereskedéshelyek és gyümölcsösök birtokba adásának törvénye³⁾ az iparvállalatoknak és kereskedéshelyeknek árveréssel való eladását irányozza elő. Kedvezményt tettek azon bérlőkkel, kik 1) maguk vagy elődük örököseként a helyet legalább 6 éven át megszakítás nélkül használták, vagy 2) kikenél a berendezés értékének legalább 35%-a saját tulajdon. Ezek számára a hely árát a Földművelési Minisztérium becslése alapján határozzák meg.

7. Sok földet fönn tartott az állam saját céljaira, és önkormányzatoknak adott át társadalmi szük-

¹⁾ RT 199/200 — 1925.

²⁾ Kezdetben a Földművelési Minisztérium 1920-i tervezete vezérfonalai alapján történt, 1926 óta a Földrendezési törvény alapján (RT 23 — 1926.).

³⁾ Az állami földek fölosztásának technikai vezérfonalai (RT 69/70 — 1920.).

ségletekre, valamint különböző testületeknek közhasznú földeket teljesítésére. E földekre ide vonatkozó különrendeleteknek s a földművelési miniszter határozatának megfelelően vannak fölosztva¹⁾. Nagyobb egységekként kaptak földet az egyetem, a földművelési- és gazdasági iskolák, kísérleti állomások — állami vagy önkormányzati fenntartással. Egyes nagybirtokokat hosszulejártú bérletre intézményeknek is adtak (Vetőmag-Szövetkezet, földművelők központja „Estonia“), vagy korábbi birtokosoknak, kik általános figyelmet keltettek eddigi tevékenységükkel pl. fajtenyésztés vagy minőségfejlesztés terén vagy máskép. Az állami földek egy részét nagygazdaságként tartják fenn állami nagybirtokok alakjában. Ezeket főként tartaléknak szánták a jövőben létesítendő intézmények számára; eddig különkormány alapján kormányozzák, és ezek mindenféle kulturális feladatot töltenek be. A kisebb helyeket önkormányzatra adták fenntartó intézmények, általános- és szakiskolák számára, önkormányzati tisztviselők díjazásföldjének, vásár- és piactereknek stb. Testületek számára is rendeltettek földek: tűzoltóegyesületeknek, kulturális- és földművelés-társaságoknak, egyházakozségeknél stb.

Az önkormányzatok és közhasznú szervezetek földdel való ellátása törvényének alapján²⁾ a városok és helységek közigazgatási körén kívül levő földeket ingyen adták az önkormányzatoknak, egyéb közhasznú testületeknek azonban ellenérték fejében, a telepítvények földet-kapóival azonos alapokon.

8. Bár a Földtörvény első sorban a föld népe számára alapvető jelentőségű, mégis figyelemre méltó hely illeti meg az észak városok és helységek fejlődésében is. Egész sor város és község volt nagybirtoktól határolva, melyek növekedését akadályozták. A Földtörvény szétverte e határokat. Lehetővé tette a városi és helységi önkormányzatoknak földdel való ellátását, mivel bőségesen éltek is. Igen sok város gyors fejlődésnek indult, és a vidéken egy sereg új központ keletkezett helységek s kisvárosok alakjában (Rapla, Vändra, Kilingi-Nõmme s mások). A városok és helységek földdel való ellátása törvényének alapján³⁾ a városok és helységek közigazgatási határában megfelelő földeket adnak a hozzávalósággal együtt a városoknak és helységeknek. A kapott földekből mindenképp először a városi és helységi önkormányzat szükségleteit elégítik ki, s a fennmaradt részt az önkormányzattól összeállított fölosztási rend szerint hosszulejártú bérletre (obrok) adják ki, vagy birtoknak építési telkeként.

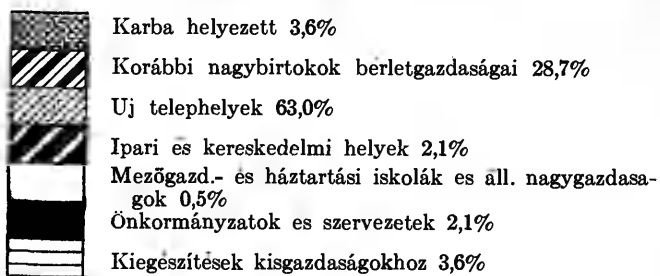
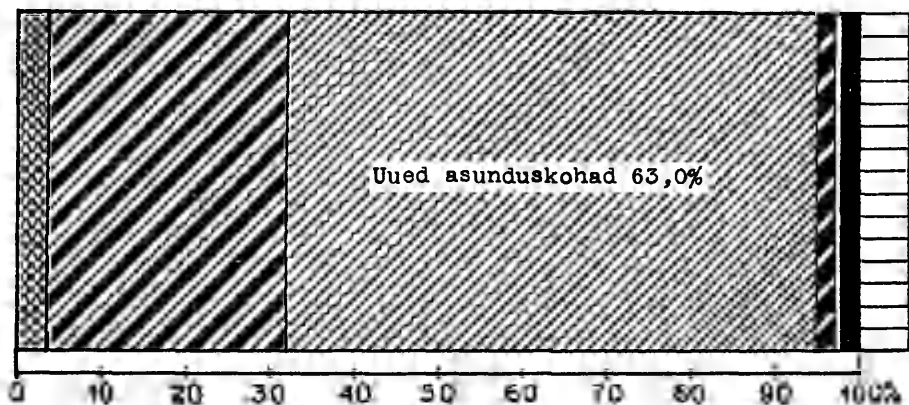
A jövedelmet, melyet a városok vagy helységek ezen földeket kisajátításából, vagy bérléséből bevesznek, következőleg használják fel: 25% a város vagy helység önkormányzatának kiadásaira, 35%

1) RT 97/98 — 1923.

2) RT 16 — 1931.

3) RT 113 — 1927.

a város vagy helység lakásviszonyainak javítására vagy a jólét emelésére, 40% az államnak (telepítési alap) a kapott föld ellenértékéül.

10. sz. diagr.

Az állami tartalek-földek gyümölcsöztetése számokban:

A redukció után az állami földtartalekban maradt 1.070.000 ha mezőgazdasági földön kívül telepítésre s kisgazdaságok nagyobbítására fordított meg kb. 130.000 ha erdő es mocsárföld, úgy hogy az egész telkesítésre használt földterület körülbelül 1.200.000 ha-ra rúg.

Ebből az 1936. évig ¹⁾:

1. Elkülönítették korábbi berletföldek, 24.000 egység, kereken 470.000 ha területtel. A berletgazdaságok száma növekedett önállóvá lett alberletek számával. A berletgazdaságok rendezesekor összesen 7600 egység nagyobbított, hozzájuk adatván kereken 30.000 ha föld.

2. Új telepítvény létesítettett 52.558, kb. 600.000 ha-nyi területtel.

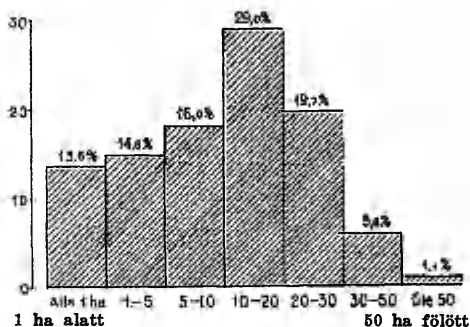
¹⁾ A Földművelési Miniszteriumtól kapott adatok.

A létesített telepítvényekből nagyság szerint:

a telep nagysága	a telepek száma	%	%
1 ha-n alul	7155	13.6%	44.4%
1—5 ha	7780	14.8%	
5—10 „	8436	16.0%	
10—20 „	15.263	29.0%	48.7%
20—30 „	10.366	19.7%	
30—50 „	3026	5.8%	6.9%
50 ha-n fölül	532	1.1%	

3. Kisbirtokokhoz kiegészítés adatott 8.668 egységnek 33.360 ha. Ebből körülbelül 15% a kiegészítést határkiigazításakor kapta.

4. Állami földet cseréltek 1.635 esetben, mi mellett 8.240 ha állami föld csatoltatott gazdaságokhoz és 7200 ha gazdasági föld az állami földekhez.

11. sz. diagr.

5. Ipari- és kereskedelmi helyül terveztek 960 iparhelyet, 700 kereskedelmi telepet s 158 kereskedelmi kerttelepet, összesen 1818 egységet 10.900 ha területtel.

6. Földművelési- és gazdasági iskolák, kísérleti állomások számára és állami nagybirtokul elkülönítettek az állami földalapból 53 egységet összesen 18.054 ha területtel. Ebből 23-t állami költségen tartanak fenn, 19 egység önkormányzatok és testületek kezén van, míg 9 egység (1.981 ha) magánszemélyek használatában. Önkormányzati szükségletekre adatott kisebb egységekként 1501 intézmény részére 8967 ha, testületeknek 400 egység, 1334 ha.

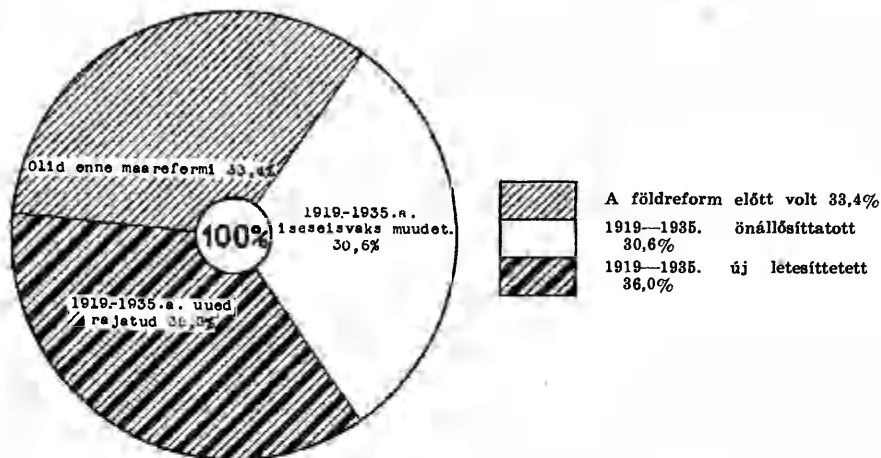
7. Városoknak és helységeknek szántak az állami tartalékföldekből 16 városnak s 15 helységnek összesen 10.050 ha-t.

Rendezetlenül s fölösztásra szervezetlenül van a nagybirtoki földekből még mintegy 50.000 ha. Ezek használatba vétele azonban nagyobb javítási munkákat feltételez, melyet már a telepítési tőke számlájára valószínűleg meg.

Mint ez adatokból látható, 1919—1935-ig az eddigi nagybirtokokból 3085 visszaállított földhelyen és 24.000 korábbi bérletgazdaságon

fölül a városok és helységek határain kívül 56.330 új földhelyet létesítettek, azaz valamennyivel együtt 83.415 egységet. Emellett kiegészítést adtak s földcserét végeztek 10.303 esetben.

A létesített kisgazdaságokból 1935. IV. 1-ig 54.141 tablaztatott be az új tulajdonosoknak. A fennmaradt helyeket a legközelebbi 2—3 év folyamán remélik betáblázhatni.

12. sz. diagr.

Telepesek segélyezése a településben.

A földet kapók egy része már a földreform megvalósítása előtt önálló földművelő volt. Ide tartoznak a volt nagybirtoki berletgazdaságok bérloi s a nagybirtokok munkásai, kik fizetésül egy kis földdarabot kaptak használatra. Ezeknek a földreform csupán vagy az önnállósulást, a nagybirtok uralma alól való fölszabadulást jelentette, vagy a gazdaság nagyobbítását. A földet kapók más részének — a nagybirtoki földekre települőeknek — azonban egészen új gazdaságot kellett kezdeniök: épületeket emelni, élettelen s élő fölszerelésről, vetőmagról és kezdő-tőkéről gondoskodni. Sok kívülről jövőnek magának is volt fölszerelése és tartaléka: ide tartoznak azon földet kapók, kik ezelőtt bérlokként voltak gazdaságokban, gazdák fiai, kiket apjuk segített a településnél stb. De sok olyan is volt, ki pusztá kézzel, csupán a jó akarat és a kézi munka erejének reményében jött a telepekre: frontharcosok — föld nélküliek, korábbi nagybirtok-munkások, az intelligencia egy része stb. Ezeket az államnak segítenie kellett, hogy gyorsan talpra állítsa őket s a termelés pangását elkerülje.

A fölszerelés egy részét, terményeket és vetést, a nagybirtokoktól kisajátítás útján kapták, s ez nagyobbára az új telepesek kezére ment át (kivéve a vállalatok berendezéseit s az állam kezén maradt nagybirtokok fölszerelését) vagy kezpenzért vagy adósságra. De ebből igazában nagyon kevés volt. Így a telepesek a nagybirtokokból össze-

sen csak 9615 lovat és 25409 marhát kaptak. Összértékben a földet kapók a nagybirtokokból fölszerelést kaptak:

	1.000 K
kézpénzért	1.881
adósságra.	1.625
Ehhez a földtörvény 24. §-a alapján fölszerelési kölcsön 1936. I. 1-ig	1.624.5
Összesen nagybirtokokból kapott fölszerelés és fölszerelési kölcsön	5.130.5

A telepítvényeken szükséges fölszerelés túlnyomó részét a telepek hozták magukkal kívülről, magánbankoktól s magánszemélyektől kapott kölcsönrel szerezték be, továbbá saját vállalkozásukkal és munkájukkal teremtették s nevelték.

Igy a mezőgazdasági összeírások adatai szerint már 1925-ben 29.860 nagybirtokon létesített telepgazdaság oly állapot-számmal és fölszereléssel rendelkezett, mely nem csak a nagybirtokokról nyert élő és élettelen fölszerelést múlja jóval fölül, hanem a nagybirtokokon 1920-ban volt állatok számát is. Később csak a marha, fejős tehén és szárnyasok száma s az állatok minősége emelkedett:

	1920-ban valameny- nyi nagybirtokon ¹⁾	1925-i összeírás adatai szerint a telepgazdaságokon ²⁾	1929-i összeírás adatai szerint a telepgazdaságokon ³⁾
Nagybirtokok	1149	—	—
Telepgazdaságok nagybirtokokon	—	298.60	32.077
Állatok: ló	25.046	42.593	43.447
marha összesen	74.844	92.681	115.337
fejős tehén	46.936	61.649	78.575
juh	65.075	140.062	96.594
sertés	24.206	59.038	52.912
szárnyas		134.511	214.952
méhcsalád		4.367	5.092
Élettelen fölszerelés:			
kétágú eke	6.051	23.996	59.971
egyszerű vaseke	7.591	28.459	
kettős eke	3.850	2.135	2.999
borona, fa és vas	10.678	38.839	45.084
rugós borona		12.009	19.442
egyfogató kocsi	3.939	32.954	39.907
kétfogató kocsi	5.127	2.538	1.634

A nagyobb és drágább gépek (cséplőgép, motor, gabona-tisztító) használatára a telepek a korábbi vett-gazdaságok birtokosaival géphasználók egyesületévé tömörültek, vagy bérbe veszik azokat az egyes géptulajdonosoktól.

Nagyobb mértékű mint a fölszerelés terén, volt az állam segé-

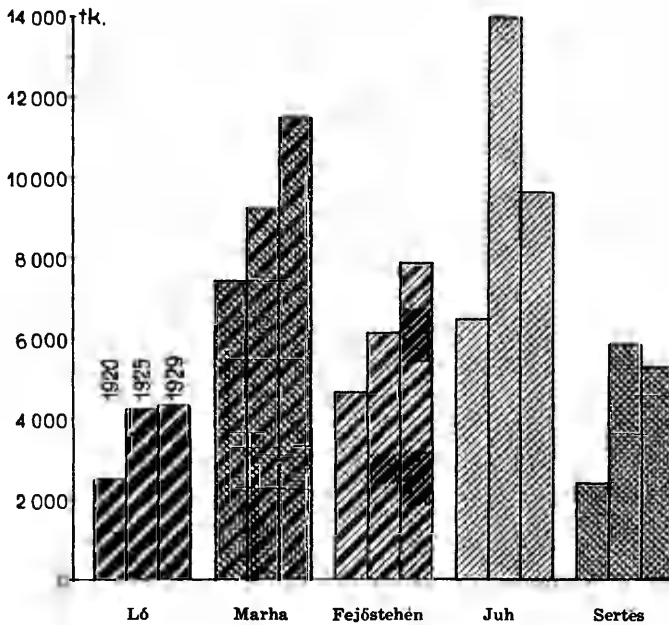
¹⁾ Gyűjtemény Észtország statisztikai adataiból. A Földművelési Minisztérium Statisztikai Szakosztályának kiadása. Tallinn, 1921.

²⁾ A Földművelési minisztérium 1925-i összeírásának adatai. Áll. Stat. Közp. 1926.

³⁾ A Földművelési minisztérium 1926-i összeírásának adatai. Észtország 1920—1930. Tallinn, 1931.

lyezése az építkezésnél. A korábbi nagybirtoki épületek főként a nagybirtok középpontján álltak s a földarabolásnál a birtok-közepi területeken maradtak; míg a kívül eső gazdaságok kénytelenek voltak új épületeket emelni. A nagybirtokról származó 98.887 épületből 1933. IV. 1-en volt ¹⁾):

	Korábbi nagybirtokok épületei	Korábbi berletgaz- daságok épületei	Összesen
Korábbi berletföldek tulaj- donaként ismertetett el .		24.199	24.199
Használhatokent eladatott .	31.378	19.355	50.733
Használhatatlankent elada- tott	9.784	—	9.784
Eladatlan használható	571		
Eladatlan használhatatlan es korhadt	2.026	6.003	8.600
Eladatlan ipari-, kereskedel- mi- s állami intézmények épületei	5.571	—	5.571
	Összesen 49.330	49.557	98.887

13. sz. diagr.

Az új építőknek az állam hosszabb lejáratú építési kölcsönt tett lehetővé, továbbá erdő-anyag kedvező föltételekkel való beszerzését. Az 1934/35-ik évig az állam adott:

építkezési kölcsönt	14.630.149 K
kedvezményeket épületanyagok eladásánál	9.978.196 „
Összesen:	24.608.345 K

¹⁾ A kormány-intézetek tevékenysége 1918—1924. 193. 1.

De az épületekből is nagyon sok létesült az állam segítsége nélkül, minthogy az épületek száma az állambérleti-, telepítési- és díjazás-földi gazdaságokon az 1929-i földmívelési összeírás adatai szerint fölül múlja a 250.000-t.

A földreform általános költségei 1918—1934/35.

A földreform megvalósítására az állam 1918—1934/35-ig egészen 49.301.522 K-t költött. Ebből¹⁾:

1. Általános adminisztratív költségek	12.229.254
2. Rendkívüli költségek (regulatív-fizetések, a kisajátított földeket terhelő adósságok, bérletek visszafizetése, fizetés a kisajátított földekért s egyebek)	6.981.317
3. Működési alapok (építkezési kölcsön a telepeseknek, támogatási kölcsön az építkezés éveiben, kölcsön lakások építésére vidéken)	20.112.754
4. Telepeseknek adott kedvezmény építési anyagok vásárlásánál	9.978.197

II. A telepítési tevékenység.

Amily mértékben a mezőgazdaságilag használható föld fogyott a nagybirtokok fölosztásával, azon mértékben támadtak egyre nagyobb nehézségek az új telepek létesítésénél s a telepítés további folytatásánál. A telepítéseknek főként újföldekre való áttolása nagykiterjedésű javító stb. előmunkálatokat kívánt, melyek az egyes telepesek számára erőn fölülnek bizonyultak.

E nehézségek legyőzésére és a további telepítési tevékenység fejlesztésére 1929-ben érvénybe hozták a telepítési ténykedés szervezése rendeletét s a telepítési tőke törvényét.

Az új rendezés alapján a további telepítés két úton történik:

1. Telepítés állami vállalkozással úgy valósul meg, hogy az állam (telepítési bizottság) gondoskodik telepi földről, elvégzi az azon szükséges rendezési munkákat mint útépítés, vízlefolyás rendezése, szükség esetén elvégzi a föld felművelését s a létesített gazdaságok építési munkálatait is, és az ily módon létesített gazdaságot külön választás szerint eladja a földet igénylőknek ugyan azon feltételekkel, mint a nagybirtokokból létesített telep gazdaságokat. Ehhez való földet a telepítési bizottság vagy a fönmaradt állami földtartalékból (mocsarak, erdőföldek) szerez, vagy elhanyagolódott nagyobb gazdaságok megvétele útján. 2. Másik módként a magán-telepítést irányozták elő, mikor a földet igénylő maga veszi meg a földet az eladótól s végzi el a szükséges munkákat, fölhasználva ehhez az államtól kapható (települési) kölcsönöket.

Mindkét telepítési mód mellett megkívánatnak a települtől a gazdálkodáshoz szükséges tapasztalatok és bizonyos fokú vagyon.

A telepítés pénzellátására telepítési tőkét alapítottak, hol össze

¹⁾ A Földmívelési Minisztériumtól kapott adatok.

vannak gyűjtve mind azon tőkék, melyeket az állam a földreform keresztülvételébe befektetett, hasonlóképp mind azon összegek, melyeket a kisajátított földek eladásából s bérleteiből kap az állam. A telepítési tőke nagysága 1935 végén kb. 65 millió K volt¹⁾. Kamatok és törlesztési összegek alakjában befolyik évenként 3.5—4 millió K, mellyel fedezik az állam kötelezettségeit (kártalanítás a kisajátított földekért) és finanszírozzák a telepítési működést.

Az új telepítési rend 1929 végén lépett életbe, a földreform terén régebben érvényben levő intézkedésekkel párhuzamosan. 1935-ig a telepítési bizottság birtokába került 141 földdarab, 34.487 ha összterülettel, melyből rendezett volt 19.985 ha — 1223 újgazdaság s 102 kiegészítés. A települések rendezésekor több mint 2.5 millió m³ vízvezetékét ásták, 229 km új utat építettek, állami vállalatban építettek 129 épületet, felműveltek 512 ha újföldet.

A telepítési működésre összesen 2.629.064 K-t költöttek a telepítési alapból. Az új települések eladási ára a szükséges építési költséggel középértékben 244 K ha-ként.

Magánúton 1935-ig 109 telep és 16 kiegészítés létesült.

Továbbá előirányoztatott a közeli évekre évenként 400—500 új gazdaság létesítése, évi 1 millió K fölhasználásával.

III. A magánbérleti földek kisajátítása.

A nagygazdaságok államosítása és betelepítése Észtországban a legnagyobb vállalkozás a földrendezés terén. Más kezdeményezések — magánbérletek kisajátítása, lélekföldek rendezése és tagosítás — e mellett kisebb jelentőségűek, miért is ezekkel csak röviden foglalkozunk.

A Földtörvény, mint láttuk, teljesen érintetlen hagyta a nagybirtoktól a földtörvény előtt elkülönített és parasztnak eladott földeket. Ezeket azonban sok ezer kisgazdaság létezett, melyeket a robot idején munkáshelyekként telepítettek be, vagy később keletkezett, a gazdaságnak egy örökös kezére kerültek, mi mellett a többi örökösnek élethelyül kis földdarabot adtak.

Mind ezen kisgazdaságok helyzete bizonytalan volt: a föld a gazdaság birtokosáé volt, az épületek azonban többnyire a haszonélvező tulajdona. Emellett a föld használójának — az épületek tulajdonosának — nem volt védelme, mivel az esetek többségében a földbirtokossal való viszony szabályozatlan volt s a földbirtokos a föld használatát bármikor kényszeríthette az épületekkel együtt való távozásra.

Az itt ismertetett gazdasági földeken lévő kisbirtokokon kívül bekebelezés nélkül maradt egy csomó bérleti alapon használt gazdaság — bérletgazdaságok a városokhoz, községekhez és intézményekhez tartozó nagybirtokok területén, melyeket a földtörvény érintetlen hagyott.

Nevezett kisgazdaságokat eddigi használóinak biztosítja az 1926-ban kiadott „községi-, intézményi- és magánbérleti földek rendezé-

¹⁾ A telepítési osztály vezetőjétől kapott adatok.

sének törvénye“¹⁾). E törvény módot adott a városok, külvárosok és helységek határain kívül lévő bérletföldek használóinak a bérletükben levő földek megvételére. A törvény meghatározása szerint az elkülönítésre rendelt bérlethelyeket el lehetett különíteni 50 ha-nál nem nagyobb földdel a szükséges gazdasági épületekkel együtt. Gazdasági földeken lévő cseléd-földeket elkülönítenek 5 ha-nál nem nagyobb szántó-, udvar-és kert-földdel, a hozzá tartozó mezővel együtt. A törvényt a helyi szervezőbizottságok valósítják meg, melyek föladata az elkülönítést lehetőleg a felek megegyezésével végezni. Ha megegyezésre nem jutnak, a kérdést a törvény rendelkezése értelmében döntik el, mikor is a föld árát ugyan azon alapot szerint határozzák meg, melyeket a Földtörvény a kisajátított földek eladásánál érvényesített. A fölbecsült vagyon árát szükség esetén az állam kifizeti, míg a vásárló az államnak ugyan azon föltételek mellett fizethet mint azok, kik az államtól vettek földet.

Elkülönítésre s a földet használónak birtokába adására szántak eddig 10.486 bérleti egységet²⁾, melyből 641 bérlethely városi- és intézményi földeken, és 9.845 cselédhely. Ebből ténylegesen elkülönítettett 3.601 bérlethely 12.545 ha területtel, melyből 1.512 helyet állami földekből való kiegészítésekkel nagyobbítottak 5.612 ha terjedelemben.

Az 1928 és 1935-i törvények följogosítják a városok, külvárosok és helységek közigazgatási határában levő bérletföldek használóit is (kiknek nagy része a városok és helységek közigazgatási körének kiterjesztésekor maradt itt), kiknek saját épületük van a használt földön, melynek használata irányában a birtokossal megegyezésre nem jutnak, igényelni a föld hosszú lejáratú bérletre (obrok) való elkülönítését. A földet használó számára elkülönítendő föld nagysága 7000 négyzetméterre van korlátozva és bérletül 4%-t számítanak a föld piaci árából, melyet az ügyet intéző földrendezési intézet állapít meg.

A gyűjtött adatok szerint 2595 ilyen telek van, 3056 ha területtel.

IV. A „lélekföldek“ telkesítése és a tagosítás.

A lélekföldek telkesítésére a Petseri- s Narva-mögötti területen uralkodó orosz községi földbirtoklási rendszer — a lélekföldi gazdálkodás — miatt volt szükség. A föld ott a község mint jogi személy tulajdona volt, míg a község tagjainak joguk volt e földet külön-külön vagy közösen használni. Minthogy a földet időnként felosztották a föld használói között és az kis töredékekre volt szétforgácsolva, a föld csakis külterjes gazdálkodást tett lehetővé. A lélekföldek telkesítése a községi földbirtoklás megszűntetését s helyébe a magánbirtok bevezetését célozza. Ezt már az orosz uralom alatt kezdeményezték³⁾.

¹⁾ Községi-, intézményi- és magánbérleti földek rendezésének törvénye és községi-, intézményi, és magánbérleti földek rendezése változtatásának törvénye RT 46 — 1928.)

²⁾ Az orosz földrendezési törvény alapján 1911. V. 21.

³⁾ Az orosz földrendezési törvény 1911. V. 21.

Az Észt Köztársaság folytatta ezt a munkát, és kezdetben a módosított orosz ¹⁾, később az új észt földrendezési törvény alapján ²⁾ 1935-ig (bezárólag) a Petseri-kerületben s Virumaa Narva-mögötti területén részekre rendeztetett ³⁾:

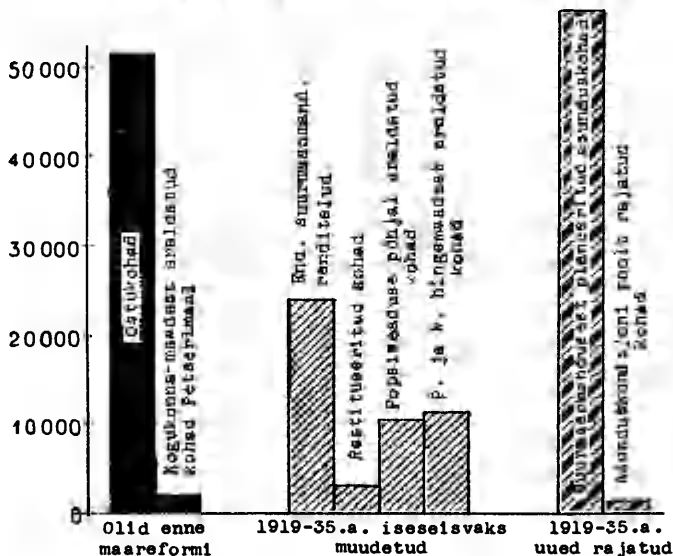
A rendezett
Falvak száma Gazdaságok száma Terület ha

Az Észt Köztársasághoz való csatolásig	224	606	20.322
1920—1935-ig (bezárólag)	504	11.299	110.397
Összesen	728	12.905	130.719

Vett helyek
A kaszói föl-
dektől elkülöní-
tett helyek Pet-
seri kerületben

Karjalu megye-
beli föld-
rendezési
területek
Korva megye
helyek
A szelkőföld
alaján el-
helyezett helyek
J. és M. me-
nyekben
Korva megye
helyek

Mezőbirtok-
ok földrendezé-
si helyek
A Telgivel
Esztoonyi me-
nyben

A földreform előtt volt
 1919—35. önállósított
 1919—35. új létesített

14. sz. diagr.

¹⁾ Törvény a gazdasági földek rendezése tárgyában Petseri kerületben (RT 14/15 — 1920.), es törvény a gazdasági földek tárgyában Petseri kerületben s Viru kerület Narva-mögötti részében (RT 88/89 — 1921.)

²⁾ Földrendezési törvény (RT 23 — 1926.)

³⁾ Stat. adatok a Földművelési miniszteriumtól.

A lélekföldekből telkesítésre maradt még kb. 2700 gazdaság 15.000 ha területtel, mely műveletet a következő két év folyamán fognak elvégezni.

Az 1926-i földrendezési törvény alapján a Tulajdonképeni Észtországra is megvalósították a tagosítást s a közös földek felosztását.

Összesen 1926—1935-ig (bezárólag):

	kerület	gazdaság	ha
Tagosítottatott	61	1987	36.923
Közföldek fölöstattak önálló szervekként	35	426	2.805

A tagosítás terén a Tulajdonképeni Észtországra a nagyobb munka még hátra van.

A földreform gazdasági eredményei.

Mint az előbbiekből látható, a föld-kisajátítás következtében 15 év alatt alapvető változtatások történtek Észtország agrár-viszonyaiban, melyek annak egész új képet adtak. Az addig uralkodó nagybirtoklás valamint a lélekföld-gazdálkodás csaknem teljesen eltűnt. E helyett az addigi kisbirtokosokhoz csatlakozott több mint 100.000 új földbirtokos, Észtországot teljesen kisgazdák földjévé téve:

I. Korábbi kisbirtoklás:

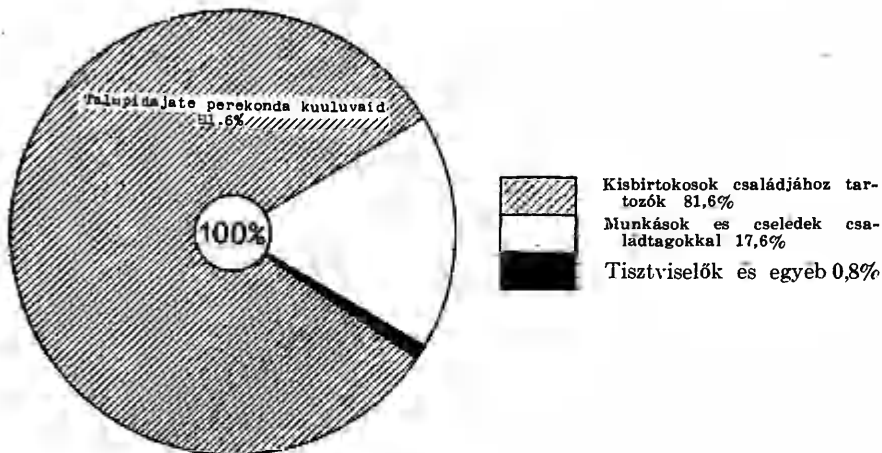
1) vett gazdaságok Tulajdonképeni Észtországra	51.640		
2) kisgazdaságok Petséri kerületben	1.606	53.246 gazdaság	
II. Korábbi bérleti-, cseléd- és lélekföld-gazdaságok önállóvá tettek:			
3) korábbi nagybirtokok bérletgazdaságai és napszámos-bérföldek	24.000		
4) Petséri kerület s a Narva-mögötti terület lélekföldjeiből elkülönített gazdaságok	11.299		
5) A községi-, intézményi- és magánbérleti földek rendezési törvénye alapján elkülönített gazdaságok	10.486		
6) vissza állított gazdaságok	3.085	48.870	„

III. Új, földreform következtében létesült gazdaságok:

7) nagybirtokokból létesített telep-gazdaságok és különböző rendeltetésű földek	56.330		
8) a telepítési bizottságtól létesített új helyek	1.223	57.553	„
Összesen:		159.669 gazdaság	

Érthető, hogy az agrár-főlépítés ily alapvető megváltoztatásának az ország gazdasági életében is változásokat kellett előidéznie. Mivel a legalapvetőbb reformok egész sora — t. i. a volt nagybirtokok bérletgazdaságainak elkülönítése, nagybirtokok fölöstása s az erdők állami kézbe vétele — igen gyors ütemben történt, fővonalában véghez vitetve 1920—1925 közt, részben a szabadságharc alatt vagy az azt közvetlen követő rendkívüli viszonyok közt, azért nem hiányoztak olyanok sem, kik az ily reformoktól sok jót nem vártak. Sőt akadtak proféták, kik a földreform hatásaként az Észti Köztársaság gazdasági összeomlását jósolták.

Most, a földreform kezdetétől számított 15 év múltán, már tehető néhány összegezés a földreform gazdasági következményeire vonatkozólag, bár ezt jelenleg is megnehezíti bizonyos mértékben az, hogy a földreformmal párhuzamosan Észtországban egyéb mezőgazdasági föltételekben is alapvető változtatások történtek. Így alapjában megváltoztak a mezőgazdasági külpiacok, hol Észtországnak agrárallamként terményei fölösleget el kell helyeznie. A korábbi szentpetervári piac helyebe, mely fölvette az eszt tejet es tejtermékeket, húsállatot, sertest, burgonyát stb., Nyugat fele kellett orientálodni, mi a piacok irányában a mezőgazdaság teljes átszervezését kívánta, s ez akadályozta a mezőgazdasági fejlődést is; egyes külpiacok — pl. a spiritusz-piac — teljesen el is vészett. Ugyanez áll részben a kiviteli burgonyára is. Másodszor az agrár-rendszer változása — nagybirtok-rendszer helyettesítése kisbirtok-rendszerrel — maga részéről szinten változásokat idézett elő a termelés teren, adván annak

15. sz. diagr.

nagyobb állat-gazdasági irányulást es egyáltalán belső átszervezést föltételezve. — Mindezek megzavarják a földreform egyenes hatását, maguk részéről szintén akadályozva a mezőgazdasági fejlődést.

Ha Észtország mezőgazdasági termelésében mindemellett a hatalmas beruházások es átszervezések ellenere is pillanatnyi hanyatlás sőt pangás se volt, ellenkezőleg, az Észtország önállásától s a földreform első éveitől kezdve egész idő alatt állandó emelkedést mutat, ez azt bizonyítja, hogy a földreform — bár egyes értékeket esetleg megsemmisített (pl. előbbi nagygazdaságok épületeinek egy reszet fölöslegessé tette), másrészt azonban oly mértékben szabadított fel es állított az eszt mezőgazdaság szolgálataba új teremtő erőket s munkabuzgalmat, hogy ez az előbbit messze fölülmúlja.

A gazdaságok népessége.

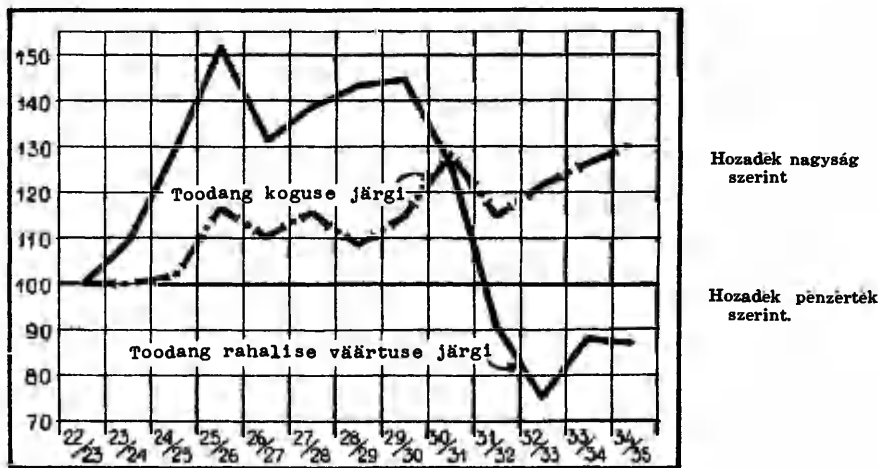
Nézzük mindenek előtt, hogyan hatott a földreform Észtország földnépességére, mily mértékben volt képes kevesebbíteni a földproletariátust.

Észtország vidéki népességére vonatkozólag az önállóság előtti időkből csak hiányos adataink vannak. Az 1916-i mezőgazdasági felsorolás adataiból indulva, azon idő vidéki népességéből k. b. 2/3 rész becsülhető földnélküli lakónak, ki földművelésből tartotta fenn magát. Az 1934-i népszámlálás szerint mezőgazdasággal foglalkozott 662.561 lélek. Ebből kisbirtokosok családjába tartozott 540.746, azaz 81.6%, munkás és szolga 116.497, azaz 17.6%, a fennmaradt rész tisztviselők és ismeretlenek. E szerint a régebbi föld-proletariátusból csak egy kis rész maradt meg. A jelenlegi gazdák majdnem fele családjával együtt Észtország önállósága alatt lett azzá, a földreform következtében.

Mezőgazdasági össztermelés.

Mivel nincs közvetlen statisztika külön a földreformtól érintett gazdaságokra vonatkozólag, a földreformnak a mezőgazdasági termelésre való hatását csupán az általános termelési fejlődés alapján következtethetjük ki. Legjobban szemlélteti a mezőgazdasági termelés fejlődését egész kiterjedésében a következő, Észtország mezőgazdasági össztermelésére vonatkozó táblázat, kezdve 1922/23-tól:

A mezőgazdaság össztermelésének fejlődése 1922/23—1934/35-ben ¹⁾.

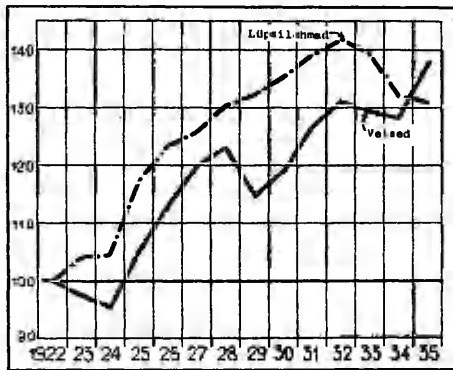

16. sz. diagr.

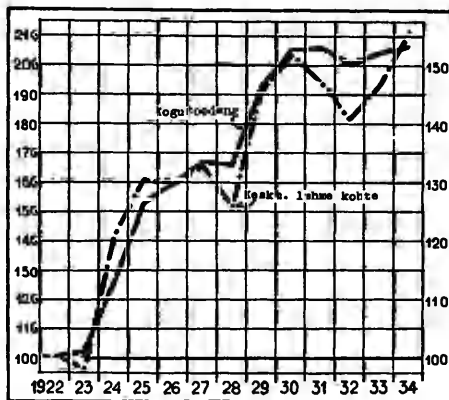
¹⁾ Adatok az Árfolyam-intézettől.

A mezőgazdaság (tiszt) összjөvedelmének értéke 1000 koronákban.

Év	Földgazdaság	Allatgazdaság	Összesen	Termelési érték-index	A termelési tenyeges változásának indexe
1922/23	66.365	87.624	153.989	100	100
23/24	69.210	99.812	169.022	109.7	100
24/25	78.152	120.722	198.874	192.2	102.2
25/26	86.009	147.599	233.608	151.7	116.9
26/27	63.691	138.747	202.438	131.4	110.8
27/28	79.082	134.204	213.286	138.9	115.7
28/29	71.834	148.962	220.796	143.4	108.3
29/30	67.049	155.716	222.765	144.7	114.8
30/31	67.275	126.697	193.972	126.0	128.3
31/32	49.635	89.863	139.498	90.9	114.5
32/33	48.023	67.828	115.851	75.2	121.6
33/34	56.587	79.271	135.858	88.2	126.5
34/35	56.826	77.541	134.367	87.2	130.4

17. sz. diagr.

18. sz. diagr.

Mint kitűnik, a mezőgazdaság össztermelése 1922/23-tól, mely idő óta ide vágó adattár létezik, állandóan emelkedő irányzatot mutat, tekintet nélkül az agrár-szervezet intenzív átrendezésére. A termelés fejlődését időnkint megszakasztották egyes inség- és válság-évek, de az új kiszegzálkodás hamarosan kiheverte ezeket.

Az össztermelés emelkedése érték szerint 1922/23-tól az évtized végéig (1929/30.) egészében 44.7%. Ha tekintetbe is vesszük a bekövetkezett áremelkedést ugyan ezen időközben, a termelés tényleges emelkedése még mindig kitesz kereken 15%-ot. Az erre következő hirtelen áresés a termelés értékét az utolsó években érezhetően csökkentette, de ténylegesen a termelés ennek ellenére is növekedett, 1934/35-ben az 1922/23-i termelést 30%-kal fölülmúlva.

Állattenyésztés.

Ugyan ezen össztermelési táblázat egyben azt is mutatja, hogy az első évtized egész fejlődése — a gabona-védelem érvénybe lépéséig — főleg az állattenyésztés irányában történt. Ennek okai egyrészt a természeti viszonyok, éghajlat, talaj, melyek különösen kedvezőek az állattenyésztésre Észtségországban, de másrészt a piacviszonyok s az agrár-szervezet átrendezése is, melyek szintén az állatgazdaságnak kedveznek. Különösen gyors és állandó emelkedés észlelhető a tejelő marha tenyésztésében, mely tulajdonképpen Észtségország mezőgazdaságának gerincét képezi, minthogy a marhatenyésztés az észtség gazdaságoknak 32.4%-t ad az összhozadékból és 53%-t a kézpénz-bevételből. Emelkedés mutatkozott mind a marhák és fejős-tenén állomány számában, mind a tehének hozadékában:

Marhák és tehének száma és a tejhozadék ¹⁾:

Év	Marha összesen	Fejős tehén	Tejhozadék	
			tonna összesen	egy tehéntől kg.
1920	465.100	249.795	—	—
1922/23	527.368	307.303	395.192	1286
1923/24	512.625	319.685	401.524	1256
1924/25	502.225	321.245	497.287	1548
1925/26	555.322	360.861	606.246	1680
1926/27	599.120	379.780	630.814	1661
1927/28	633.870	386.680	658.518	1703
1928/29	650.540	403.850	653.025	1617
1929/30	603.949	406.562	760.271	1870
1930/31	627.219	415.897	810.999	1950
1931/32	668.940	428.130	812.165	1897
1932/33	692.310	436.120	791.122	1814
1933/34	681.700	427.330	806.372	1887
1934/35	676.250	406.730	817.527	2010
1935/36	725.400	402.660	—	—

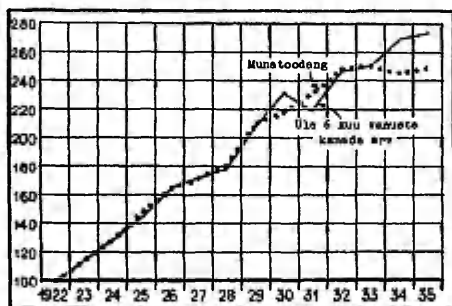
Gyors emelkedést mutatott a baromfiak és méh-családok száma

¹⁾ Ezek és a következő statisztikai adatok, ha nincsenek külön jelezve, az Állami Stat. Központi Iroda évkönyveiből vagy egyenesen az Áll. Stat. Központi Irodától valók.

együtt a megfelelő hozadékkal, melyek igen alkalmasak a kisebb gazdaságokban.

Év	6 hónál idősebb baromfi	6 hónál idősebb tyúk	Tojás-hozadék 1000 db.	Méhcsaládok száma	Mézhozadék tn
1920	338.119	—	—	15.108	—
1922	—	404.500	39.681	21.500	107.5
1923	—	461.000	45.224	24.700	49.4
1924	—	517.600	50.776	27.900	139.1
1925	723.987	592.500	57.891	45.106	89.2
1926	797.620	662.000	65.207	37.310	362.4
1927	830.210	691.500	68.113	41.460	238.2
1928	865.590	725.900	70.775	49.150	300.1
1929	1.022.709	853.300	83.623	47.972	312.0
1930	1.059.870	884.600	92.352	47.800	339.4
1931	1.113.160	937.100	86.776	49.140	265.1
1932	1.190.100	1.003.700	98.262	51.140	394.2
1933	1.213.020	1.015.100	99.175	44.240	422.8
1934	1.194.470	995.300	106.796	59.480	410.6
1935	1.213.370	1.009.270	108.601	65.900	322.9

A hús- és bőrhozadék viszont csaknem ugyan azon fokon áll. A juhok száma a gyapjű-hozadékkal együtt a tej magas árfolyama idején (1928—30) csökkent, de a válság elejétől kezdve (1930) ez is ismét emelkedést mutat.

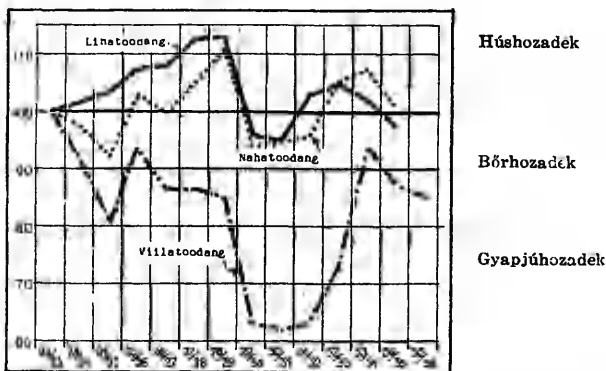

Tojás-hozadék
6 hónál idősebb tyúkok száma

19. sz. diagr.

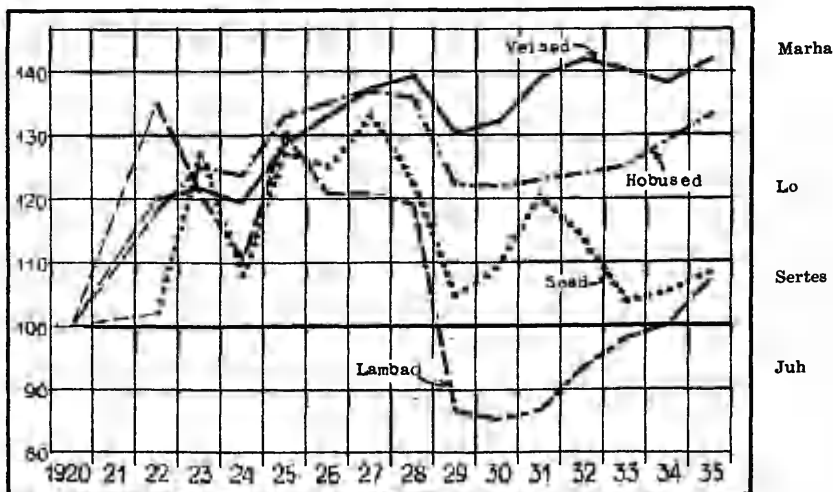
Év	Allatok darab-szám összesen	Ló	Sertés	Bárány	Gyapjű-hozadék tn	Hús-hozadék tn	Bőr-hozadék db
1920	654.736	167.550	266.646	551.536	—	—	—
1922	788.377	198.787	272.346	744.937	1081.6	65.019	649.0
1923	797.977	209.815	338.366	665.938	989.3	66.208	632.8
1924	783.061	208.076	287.507	608.598	878.8	67.233	600.6
1925	842.004	223.747	338.648	719.785	1013.6	70.035	667.3
1926	870.356	226.300	333.150	665.970	936.6	70.230	644.8
1927	897.354	229.530	354.360	666.650	935.5	73.437	682.1
1928	908.483	227.540	326.930	658.600	919.7	73.476	718.9
1929	852.814	205.448	279.080	475.935	680.0	62.613	611.5
1930	864.192	204.193	290.029	467.220	669.3	61.837	614.5
1031	912.543	206.790	322.750	478.550	683.9	66.975	621.8
1932	930.379	208.240	302.890	514.420	785.6	68.110	682.4
1933	917.062	209.950	277.130	541.380	1013.9	66.443	698.6
1934	905.388	211.510	281.660	552.070	947.0	63.303	655.5
1935	928.671	217.810	289.190	593.150	921.1	—	—

A hozadék emelkedése ez említett területeken mindenek előtt az állatok számának növekedésével függ össze a kisgazdálkodásra való átmenetnél. A telepések fölszereléssel való ellátásáról szólva alkal-

20. sz. diagr.

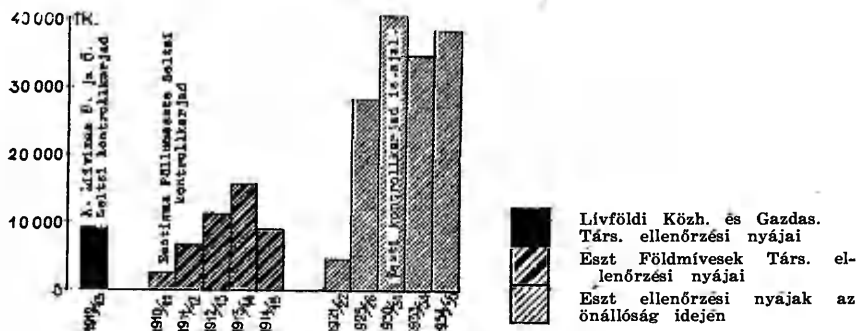
munk volt megfigyelni azt a nagy gyorsaságot, mellyel a telep-gazdaságok tisztán saját erejükből az állatok számát a szükségesig kiegészítették.

21. sz. diagr.

Az állatok száma mellett azonban emelkedett a minőség is. Az első években egyik legnyomósabb érv volt a földreform ellen, hogy a kisgazdaság nem képes az állatok minőségét azon a fokon tartani,

mint a nagygazdaság — mely, mint állították, a mezőgazdasági kultúra hordozója volt ez országban. Az észt mezőgazdaságnak az utóbbi évtizedben mutatott fejlődése ez érvet is megcáfolta.

22. sz. diagr.

Ha össze hasonlítjuk ellenőrzés alatti állat-állományunkat a világháború előtti nagygazdaságok állat-állományával, tapasztaljuk, hogy számra nézve már fejlődése kezdete óta fölülmúlja az előbbi az utóbbit, 1929/30-tól kezdve pedig vajzsír-hozadékra nézve is jóval meghaladja az egykori nagybirtokok rekord-hozadékát (1912/13—1913/14) is.

A nagybirtokok állatállományának hozadéka 1910/11—14/15-ig:

Császári Livföldi Közhasznú ¹⁾ és Gazdasági Társ. Ellenőrzési egyesületei	Ellenőrzési év. 1912/13	Nyájak száma	Éves tehen	Tehen hozadéka			100 táplálék-egység ad	
				Tej kg	Zsír %	Vajzsír kg	Tej kg	Vajzsír kg
Esztországi Földművesek Társ. Ellenőrzési egyesületei ²⁾	1910/11	24	2.563	2272	3.39	77.0	113	3.83
	11/12	74	6.663	2483	3.41	85.0	116	3.98
	12/13	138	11.266	2634	3.31	87.2	120	3.97
	13/14	196	15.656	2689	3.29	88.5	121	3.99
	14/15	117	9.075	2319	3.26	75.5	118	3.85
Az észt ellenőrzési nyájak hozadéka ³⁾	1921/22	379	4.884	1650	3.55	58.6	99.7	3.54
	1925/26	3.295	28.300	2293	3.63	83.2	122.3	4.43
	30/31	5.180	40.656	2589	3.67	95.0	127.7	4.69
	33/34	4.476	34.719	2478	3.68	91.3	124.8	4.60
	34/35	5.057	38.471	2640	3.67	97.0	126.1	4.6

Még nagyobb különbségek mutatkoznak a fajállatok hozadékai-ban, melyek voltak:

¹⁾ Baltische Wochenschrift 1914, 76. 1.

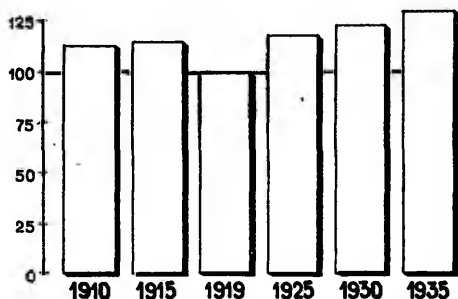
²⁾ Otsot o dejatelnosti kontrolnöh sojuzov v Estljandskoj gub. za 1914—15 god. Tallinn 1915.

³⁾ Észt ellenőrzési evkönyv XIII Tallinn, 1935. 22. 1.

Emellett az észtt állathozadék teljesen a gazdaságokban magukban termelt takarmánnyal fejlődött. Így az észtt ellenőrzési nyájokban az utóbbi 4 év folyamán egy fejős tehénre átlag csak 49.5 táplálék-egységi vett olajlepényt használtak, míg Észak-Észtország nagybirtoki nyájaiban 1911/12—14/15-ben 317 táplálék-egységit. Ugyan ezen elv érvényes a többi állattenyésztési ágra is (sertés-, baromfi-, juhtenyésztés). Az állat-hozadék — vaj, hús-sertés, tojás — minősége tekintetében Észtország kiscgazdálkodása előnyösen versenyez a világpiacokon a legfejlettebb mezőgazdasági országokkal, hála a mélyen gyökerező s széles körökben pártfogolt közös működésnek a kiscgazdák sorában, mely más téren is sok nehézséget segített már leküzdeni.

Termények hozadéka.

A földművelés terén nem mutat Észtország termelése olyan intenzív emelkedést mint az állattenyésztés terén, minthogy a fő tevékenység itt a takarmány-termelésre volt irányozva — a honi takarmány-alap kiegészítésére széna- és legelőtáplálék alakjában — melynek következményei az állat-hozadék emelkedésében nyilvánulnak.

24. sz. diagr.

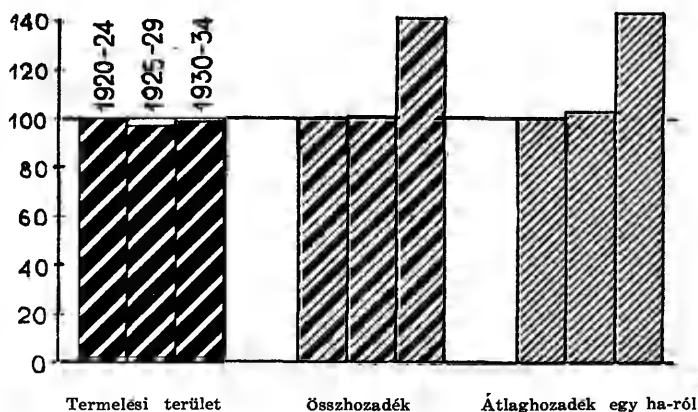
De hogy a termények hozadéka terén is általán nagy emelkedés következett be a földreform után, az már az észtt szántóföldek területének mozgásából is következtethető. Statisztikai adatok alapján ez volt:

1910-ben	752.000 ha
1915-ben	758.000 „
1919-ben	675.000 „
1925-ben	795.000 „
1930-ben	835.000 „
1935-ben	873.000 „

Míg 1910—1915 közt a szántóföldek területe egy fokon maradt, 752—758.000 ha, 1919-ig 80.000 ha-val csökkenve, ettől kezdve állandó emelkedés kezdődik. 1925-ben — a nagybirtokok felosztása után — a szántó terület már 120.000 ha-ral fölül múlja az 1919-it, 1935-ben pedig kerekén 200.000 ha-ral. Főleg a széna-területek növekedtek.

Az ipari növények — melyek közül Észtországban legfontosabb a burgonya és len és kender — termelése nagy mértékben függött az árfolyamoktól.

A burgonya piacositásánál az azelőtti orosz piac — Pétervár éték-burgonya vásárlója s az orosz állam szesz használója — lezárása után egész idő alatt nagy nehezségekkel kellett küzdeni. A szesz-termelet a belpiac szükségletére kellett korlátozni; az éték-burgonya kivi-

25. sz. diagr.

telét csak kis mértékben lehetett megvalósítani, mely nincs arányban az észt burgonya-termelés lehetőségeivel. A korábbi piac-termelés jó részét az állatok útján kellett értékesíteni. E miatt aztán a burgonya-területek csaknem ugyan azon fokon maradtak. Bizonyos emelkedés a burgonya-termelésben csupán a hektár-hozadék emelkedése révén mutatkozott.

Ev	Burgonya-terület ha	Burgonya összhozadék q	Ha-hozadék kg
1920—1924	69.249	7.124.456	10.288
1925—1929	67.219	7.143.506	10.627
1930—1934	68.597	8.683.194	12.658

Még nagyobb mértékben mutatkozik az árfolyamoktól való függés a len- és kender-termelésnél, melynek k. b. 90%-a megy a gazdaságból piaci termelés számára:

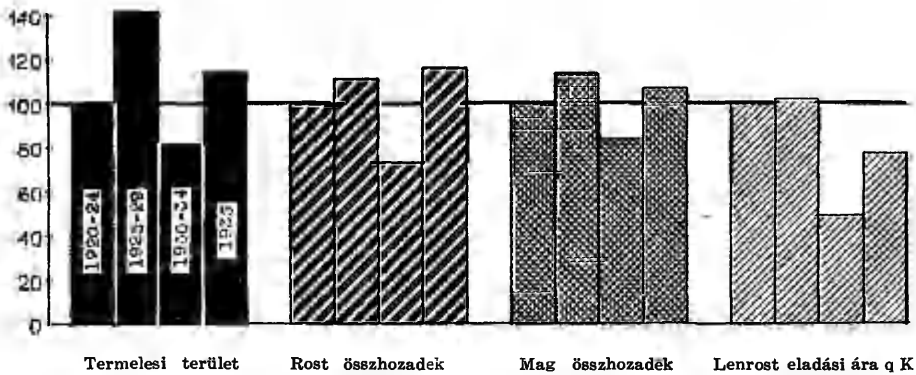
Len- és kender-termelés és árak 1920—1935-ben.

Ev	Terület ha	Rost-hozadék összesen q	Mag-hozadék q	Ha rost-ho- zadék kg	Hozadék magból kg	Kender belpiaci ára 100 kg ¹⁾
1920—1924	25.674	89.657	88.082	349	343	134.85
1925—1929	36.110	100.106	100.627	277	279	138.10
1930—1934	20.691	65.533	73.033	317	356	66.76
1935	29.343	104.658	93.827	357	320	104.50

Kedvező árak révén a len és kender termelési területe valamint hozadéka az évtized második felében érezhető emelkedést mutat

¹⁾ Közepár 1922/23, 23/24.

(25.674 ha-ról 36.110 ha-ra). A következő alacsony árfolyam 1929—34 közt a len- és kender-termelésben csökkenést idéz elő, de 1935-ben hirtelen ismét érezhető emelkedés áll be.

26. sz. diagr.

Gabona termelés.

A gabona termelést mindig a nagygazdaság előjogaként emlegettek s a kenyernövénynek való ellátást a földreform Achilles-sarkaként. Tenyleg így is látszott lenni Észtország önállásának első éveiben, mikor a földművelés fejlődése a szabad külfiacrol jövő olcsó gabona versenytől kenyszerítve tisztán az állattenyesztesre irányult s a városok ellátása a kívülről behozandó gabonára maradt.

De az új észt kisgazdálkodás megmutatta termelő kepesseget azon a teren is, hol azt legkevésbbe lehetett várni. Csak a gabona-védelmet kellett 1930-ban életbe léptetni, hogy az észt kisgazdálkodás ugyan azon állattenyesztesi termelés mellett rövid időn belül ne csupán az egész ország kenyér-szükségletét fedezze, hanem fölösleget is föl tudjon mutatni s ez által Észtországot gabona-kiviteli országgá tegye:

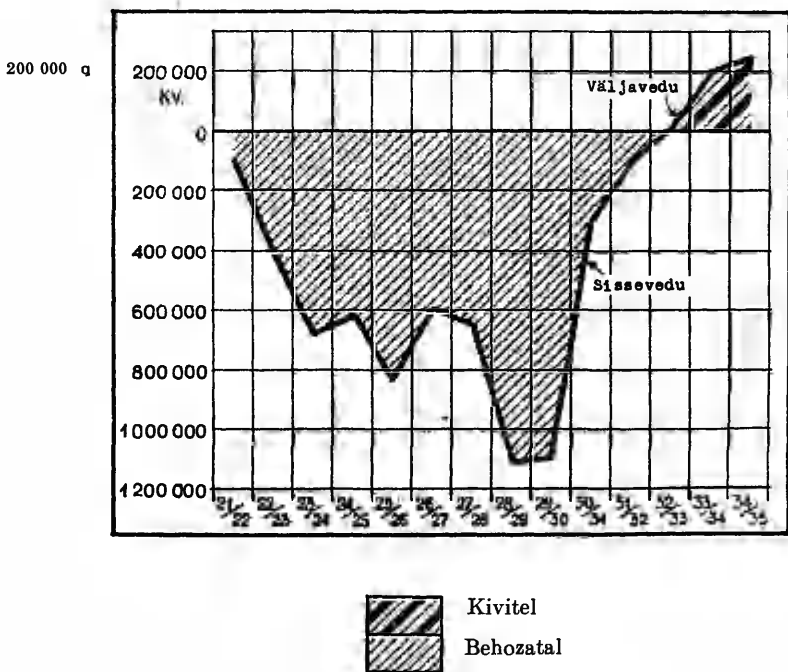
Az észt gabona-terület és hozadék 1920—1934.

	1920		1925—1929.		1930—1934.	
	Terület ha	Összhozadék q	Terület ha	Összhozadék q	Terület ha	Összhozadék q
Teli cs nyári rozs . . .	158.586	1.593.049	143.411	1.508.095	147.548	2.012.620
Teli búza . . .	8.025	82.076	11.673	135.015	17.249	250.011
Nyári búza . . .	9.588	77.088	15.969	139.604	34.029	349.564
Összesen tappelék-gabona . . .	176.197	1.752.213	170.053	1.782.714	198.826	2.612.195
Arpa . . .	122.691	1.137.643	115.138	1.112.990	107.940	1.107.173
Zab . . .	154.664	1.360.102	144.453	1.210.949	143.669	1.455.575
Vegyes gabona . . .	53.163	525.334	66.216	684.180	73.490	842.525
Összesen takarmánygabona . . .	330.518	3.023.079	325.807	2.972.119	325.099	3.405.273
Összesen szemes gabona	506.715	4.775.292	495.860	4.754.833	523.925	6.017.468

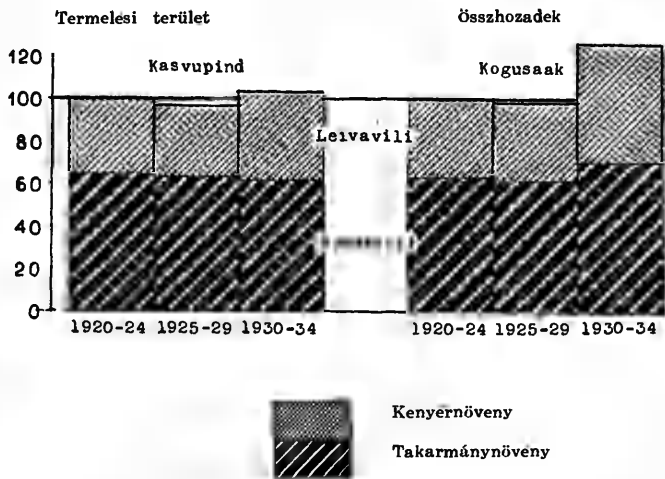
Észtország gabona-behozatala es kivitele 1921/22—1935/36.

Év	1921/22	1922/23	1923/24	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28
Behozatali többlet q.	103.278	442.903	681.311	614.371	841.507	591.602	647.44
Kiviteli többlet q.	—	—	—	—	—	—	—
Év	1928/29	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33	1933/34	1934/35
Behozatali többlet q.	1.111.777	1.103.289	297.831	94.155	—	—	—
Kiviteli többlet q.	—	—	—	—	994	207.842	247.904

A kenyernövény erős emelkedése mellett a takarmánynövény terén megőrződött ugyan azon termelési színvonal. A szemesnövények hozadékának emelkedését emellett nem annyira a szantóföldek területi kiterjesztésével, azaz más vető-területek megfelelő kevesbitésével, érték el, mint inkább a hozadék emelkedésével a területi egységen:

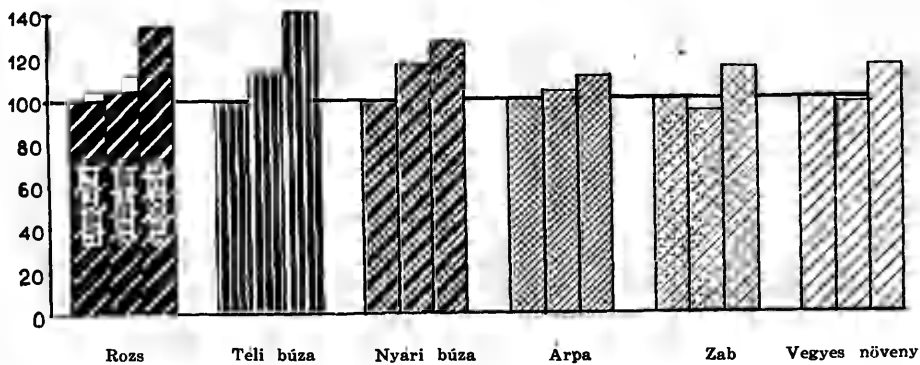
27. sz. diagr.

28. sz. diagr.

Gabona-hozadék ha-kent kg-kban:

Év	1920—24	1925—29	1930—34
Teli es nyari rozs	1005	1052	1364
Teli búza	1023	1157	1449
Nyári búza	804	933	1027
Árpa	927	967	1026
Zab	879	838	1013
Vegyes gabona	988	979	1146

29. sz. diagr.

A kenyernövények hozadékának emelkedése egyik legjellemzőbb példája annak a nagy belső erőnek és rugalmasságnak, mellyel az eszt kigazdálkodás sokkal nagyobb mertekben rendelkezik mint a korábbi húberi nagygazdálkodás.

Mezőgazdasági termények kivitele.

Hála az észt kiszolgáló gazdaság fejlődés-erejének, Észtország önállása óta a mezőgazdasági termények kivitele is jelentős szerepet játszik az észt külkereskedelemben, melyet egész idő alatt meg tudott őrizni. A mezőgazdasági termények kivitelének értéke (kivéve néhány rendkívüli évet) kerekén 45—50%-át teszi az egész kivitelnek, a mezőgazdasági kereskedelem behozatalának értékéhez viszonyítva érezhető kiviteli többletet adva. Az utóbbi években (1931—1935) e többlet 30—40%-t képez a kivitel összértékéből.

Összefoglalás.

Összefoglalva látjuk, hogy a földreform az észt társadalmat a legmélyebben áthatotta, magával hozva alapvető gazdasági és szociális következményeket.

Gazdaságilag a földreform sem az egész észt gazdaságot, sem a mezőgazdaságot nem gyöngítette. Tekintet nélkül az agrár-szervezet gyors átrendezésére, a mezőgazdaság termelő képessége nem szenvedett semmit, ellenkezőleg állandóan növekedett. Észtországban a földrendezés — élén a földreformmal — megakasztás helyett épp új, tágas előfeltételeket teremtett, megnyitva eddig használatlanul hevert földtartalékokat belső telepítés útján való gyümölcsöztetésre, és a saját földön való munkába fogva a vidéki népesség minden teremtő erejét.

A földreform mély szociális változásokat is hozott magával. A földproletariátus megszüntetésével, új, önálló kiszolgáló családok nagyszámú létesítésével a földreform nagyban hozzá járult az osztálykülönbségek kiegyenlítéséhez s a szociális viszonyok javulásához; megteremtve a legjobb ellensúlyt mind a keletről rátörő kommunizmus, mind a nyugatról beszivárgó fasizmus ellen, mert elégedetlenség és gazdasági szükség — munka-hiánnyal egyetemben — első sorban azon okok, melyek az embereket az egyensúly elvesztésére kényszerítik.

A földreform Észtország önnállásának eredménye s egyben jövőjének záloga. Ez otthont biztosított az észt népnek saját évezredek óta lakott honi földjén — és segít azt a jövőben is megvédeni kívülről jövő támadások ellen.

Az észt földreformot ellenei gyakran bélyegezték majd bolsevizmusnak, majd sovinizmusnak. Mint a fenti okok és eredmények mutatják, az észt földreform nem származik se többség-uralmi elvekből, se nemzeti sovinizmusból, hanem biztos megfontolások eredménye — szerves láncszem és előfeltétel abban a nagy küzdelemben, melyet az észt nép vívott s melyet még nemzedékeken át kell majd vívnia léteért s állami önállóságáért.

Diagrammok jegyzéke.

1. sz. diagr. Földbirtoklás Észtországban a földreform előtt.
2. sz. diagr. A nagybirtokok megoszlása a föld termékenyséگی viszonyai és mivelhetősége szerint.
3. sz. diagr. A kisbirtokok megoszlása a föld termékenyséگی viszonyai és mivelhetősége szerint.
4. sz. diagr. A nagybirtokok megoszlása tulajdonosok szerint.
5. sz. diagr. A nagygazdaságok megoszlása mivelhetőség szempontjából.
6. sz. diagr. A kiscgazdaságok megoszlása mivelhetőség szempontjából.
7. sz. diagr. A Földtörvénnyel kisajátított földek.
8. sz. diagr. A Földtörvénnyel kisajátított földek megoszlása tulajdonosok szerint.
9. sz. diagr. A kisajátított földek gyümölcsöztetése.
10. sz. diagr. A kisajátított földterületeken parcellázott földegységek megoszlása.
11. sz. diagr. A telepgazdaságok megoszlása nagyság szerint.
12. sz. diagr. A gazdaságok száma Észtországban 1936 elején (városok és helységek határain kívül).
13. sz. diagr. Háziállatok száma a telepgazdaságokon 1925 és 1929-ben, a nagygazdálkodás 1920-i háziállat-állományához viszonyítva.
14. sz. diagr. Gazdaságok megoszlása Észtországban 1936 elején (városok és helységek határain kívül).
15. sz. diagr. A gazdálkodó népesség megoszlása az 1934-i népszámlálás szerint.
16. sz. diagr. A mezőgazdasági termelés fejlődésének indexe (1922/23 = 100).
17. sz. diagr. A marha- és fejőstehén-állomány indexe (1922 = 100).
18. sz. diagr. A tejtermelés fejlődésének indexe (1922/23 = 100).
19. sz. diagr. A baromfiállomány és tojástermelés fejlődésének indexe (1922 = 100).
20. sz. diagr. A hús-, gyapjú- és bőrtermelés fejlődési indexe (1922 = 100).
21. sz. diagr. A háziállat-állomány fejlődési indexe (1920 = 100).
22. sz. diagr. Az ellenőrzés alatt lévő tehenek száma.
23. sz. diagr. a) A nagygazdaságok tehenészetének vajzsir-hozadéka, viszonyítva a tehenek vajzsir-hozadékához Észtország önállása idején.
b) A fajtehenek vajzsir-hozadéka.
24. sz. diagr. A szemes növény területének fejlődése Észtországban.
25. sz. diagr. A burgonya vetés-területének és hozadékának fejlődése Észtországban.
26. sz. diagr. A len vetés-területének és hozadékának fejlődése Észtországban.
27. sz. diagr. A kenyernövények behozatalának és kivitelének fejlődése.
28. sz. diagr. A szemes növény vetés-területének és hozadékának fejlődése.
29. sz. diagr. A szemes növény hozadékának fejlődésé ha-ként.

Tartalom :

1. Dr. Mark Gyula egy. ny. r. tanár: A finnugor népek kereskedelméről 1—10
2. Dr. Bán Aladár kormányfőtanácsos: A finnugor népszellem teremtő ereje 1— 9
3. Dr. Tallgrén A. M. egy. ny. r. tanár: Észt- és Finnország 1000 évvel ezelőtt 1— 5
4. Dr. Jutila K. T. egy. ny. r. tanár, Finnország földművelésügyi minisztere: Finnország gazdasági fejlődése az önállóság alatt 1—17
5. Dr. Hankiss János egy. ny. r. tanár: A magyar irodalom világhelyzete 1—12
6. Pool Th. v. miniszter: Az észti földreform és eredményei 1—42